

anadolum
e K a m p ü s
ve

anadolu mobil

dilediğin yerden,
dilediğin zaman,
öğrenme fırsatı!

(ekampus.anadolu.edu.tr)

(mobil.anadolu.edu.tr)

ekampus.anadolu.edu.tr

Takvim

Duyurular

Ders
Kitabı (PDF)

Epub

Html5

Mobi
Kitap

Sesli Kitap

Canlı Ders

Video

Ünite
Özeti

Sesli Özet

Sorularla
Öğrenelim

Alıştırma

Çözümlü
Sorular

Deneme
Sınavı

Tartışma
Forumu

Çıkmış Sınav
Soruları

Sınav Giriş
Bilgisi

Sınav
Sonuçları

Öğrenci
Toplulukları

AOS DESTEK
AÇIKÖĞRETİM DESTEK SİSTEMİ

Açıköğretim Sistemi ile ilgili
merak ettiğiniz her şey AOS Destek Sisteminde...

- Kolay Soru Sorma ve Soru-Yanıt Takibi
- Sıkça Sorulan Sorular ve Yanıtları
- Canlı Destek (Hafta İçi Her Gün)
- Telefonla Destek

aosdestek.anadolu.edu.tr

AOS DESTEK Sistemi İletişim ve Çözüm Masası

0850 200 46 10

www.anadolu.edu.tr

/AOFAnadolum

/Anadolu_Univ

instagram.com/anadoluuniv

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2059
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1093

Anadolu Üniversitesi
İlâhiyat Önlisans Programı

DİN EĞİTİMİ VE DİN HİZMETLERİNDE REHBERLİK

Yazarlar

Prof.Dr. Abdullah ÖZBEK (Ünite 1, 2)
Prof.Dr. Mehmet Emin AY (Ünite 9, 10)
Prof.Dr. Suat CEBECİ (Ünite 7, 8)
Prof.Dr. Zeki Salih ZENGİN (Ünite 3, 6)
Dr.Öğr. Üyesi Turgay GÜNDÜZ (Ünite 4, 5)

Editör

Prof.Dr. Mehmet Emin AY

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
“Uzaktan Öğretim” tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt
veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2010 by Anadolu University
All rights reserved

No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted
in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic tape or otherwise, without
permission in writing from the University.

Genel Akademik Koordinatörler

Prof.Dr. İbrahim Hatiboğlu (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)
Prof.Dr. Ali Erbaş (Sakarya Üniversitesi)

Program Koordinatörü

Prof.Dr. Cemil Ulukan

Öğretim Tasarımcısı

Prof.Dr. Müjgan Yazıcı

Öğretim Tasarımcısı Yardımcıları

Doç.Dr. Mehmet Fırat
Dr.Öğr.Üyesi Nur Özer Canarslan

Grafik Tasarım Yönetmenleri

Prof. Tevfik Fikret Uçar
Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Ölçme Değerlendirme Sorumlusu

Öğr.Gör.Dr. Aslı Büyükerşen

Kapak Düzeni

Prof.Dr. Halit Turgay Ünal

Dizgi ve Yayına Hazırlama

Kitap Hazırlama Grubu

Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde Rehberlik

E-ISBN

978-975-06-3390-4

Bu kitabın tüm hakları Anadolu Üniversitesi'ne aittir.

ESKİŞEHİR, Şubat 2019

2156-0-0-0-1902-V03

İçindekiler

Ünite 1: Din Eğitimi ile İlgili Temel Kavramlar	2
Ünite 2: Din Eğitiminin Temelleri	22
Ünite 3: İslâm Eğitim Tarihi.....	42
Ünite 4: Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler	64
Ünite 5: Çocukluk, Gençlik ve Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi	90
Ünite 6: Küreselleşme, Çokkültürlülük ve Din Eğitimi	116
Ünite 7: İletişim Kavramı ve Modelleri	136
Ünite 8: Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde İletişim	158
Ünite 9: Rehberlik Kavramı ve İlkeleri	178
Ünite 10: Din Hizmetlerinde Rehberlik.....	200

Önsöz

Yeryüzünde var oluşundan beri, insanoğlu hiçbir dönemde dinsiz yaşamamıştır. İnançsızlık, belki bireysel bir tercih olarak var olmuştur; ancak insanların toplum halinde inançsızlığından söz etmek mümkün değildir. Bu özelliğe, batılı psikologlar, “insandaki inanç tohumları” gözüyle bakarken, İslâm, bu temel insanî özelliği “fıtrat” olarak isimlendirmiştir. Hz. Peygamber’in verdiği bilgiye göre, her insan işte bu fıtrat üzere dünyaya gelir, sonra çevresi onu kendi dinlerine yöneltir. Dolayısıyla, her insanın, kendisini yaratan bir yaratıcının varlığına inanmaya ve bir dinî inancı benimsemeye hazır halde yaratıldığından söz edilebilir.

Din, aslında insanı her yönüyle tatmin eden tek kurumdur. İnsan üzerine araştırmalarda bulunan bilim insanlarının ortaya koydukları görüşler çerçevesinde denilebilir ki, insanı tüm yönleriyle kuşatan, onun biyolojik ve psikolojik, sosyolojik ve estetik, kısacası her anlamda sorunlarıyla muhatap olmayı ve sorularına tatmin edici cevaplar vermeyi sadece din başarabilmektedir.

Şüphesiz din, bu özelliğini, onu her toplum için ihtiyaç duyulan şekliyle gönderen Yüce Yaratıcı’dan almaktadır. Kur’an’ın ifadesiyle, “*Yaratan, yarattığını bilmez mi hiç...*” İşte, insanı yaratan ve onun bu dünyadaki ihtiyaçlarını da en iyi bilen Allah Teâla, insanoğlu için son dini İslâm, son peygamberi de Hz. Muhammed (sav) olarak takdir etmiştir. İslâm, evrenselliği ve Tevhid inancıyla diğer semavi dinlerden ayrı bir özellik taşıırken, getirdiği prensiplerle, insanın hem bu dünyasına hem de ahiretine hitap etmektedir.

Son yüz yılda kaydedilen teknolojik ve bilimsel gelişmeler, insana huzur getirmemiş, bazı durumlarda onu yalnızlığa bile itebilmiştir. Hayat standardındaki yükselmeler ve kavuşulan refah ortamı, insanı mutlu etmeye yetmemiştir. Batılı toplumlar psiko-sosyal yönden çeşitli krizler yaşamaya başlamışlardır. Son yıllarda modern toplumlarda “Rehberlik ve Psikolojik Danışma” kavramının böylesine önem kazanmasının sebeplerinden biri belki de budur.

İnsanoğlu, fıtratı itibarıyla rehberliğe muhtaçtır. Bu özelliği sebebiyledir ki, ilk insan olarak yaratılan Hz.Adem, Allah Teâlâ'nın kendisine tüm isimleri öğretmesi, bilgiyle donatması, kısacası rehberliği ve yönlendirmesiyle meleklerle karşı üstünlük sağlamıştır. İşlediği ilk hatadan sonra, bizzat Allah'ın kendisine öğrettiği kelimelerle af dileyerek O'nun hoşnutluğunu tekrar kazanmaya muvaffak olması da dikkat çekicidir. Bu nedenle, rehberlik faaliyetini ilk defa icra eden bizzat Allah Teâlâ'dır denilebilir.

Din hizmetlerinin çok geniş bir alana yayıldığı günümüzde, bu kavramla daha ziyade Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından verilen hizmetler kast edilmektedir. Son yıllarda yaşanan sosyal gelişmeler, Başkanlığın rehberlik ve dinî danışmanlık hizmetlerine de yansımıştır. 2003 yılında müftülükler bünyesinde kurulan *Aile İrşad ve Rehberlik* bürolarıyla ailevi ve toplumsal nitelikli problemlere çözüm bulmaya çalışılması bunun örneklerinden sadece biridir.

Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde Rehberlik adlı kitap on üniteden oluşmaktadır. İlk ünitelerde, din eğitimiyle ilgili kavramlar ile din eğitiminin psikolojik, sosyolojik, felsefi, kültürel, evrensel ve ekonomik temellerinden bahsedilmektedir. Hz. Peygamber dönemi eğitim faaliyetlerinden başlanarak günümüze dek süregelen din eğitimi tarihi hakkında bilgilerin verildiği üçüncü üniteyi, Din Eğitiminde İlke ve Yöntemler izlemektedir. Daha sonra, Çocukluk, Gençlik ve Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi başlığı altında, ilgili dönemlerde verilecek din eğitimi ve öğretiminde dikkat edilmesi gereken hususlar üzerinde durulmaktadır.

Son yıllarda kamuoyu tarafından ilgiyle izlenen Küreselleşme ve Çokkültürlülük kavramlarının işlendiği konunun akabinde, İletişim Kavramına ve iletişimin genel ilkelerine değinilmiştir. Bu konuyu, Din Hizmetlerinde İletişim başlığı altında verilen bilgiler tamamlamaktadır.

Son iki ünite, Rehberlik, Psikolojik Danışma ve Manevi Rehberlik kavramları başta olmak üzere, Din Hizmetlerinde Rehberlik konularına ayrılmıştır.

Editör

Prof.Dr. Mehmet Emin AY

1

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Eğitim kelime ve terim anlamını açıklayabilecek.
- Eğitim tanımlarını karşılaştırarak değerlendirebilecek.
- Din duygusunun insan hayatı üzerinde, diğer duygulardan daha etkili olduğunu değerlendirebilecek.
- Dinin kelime ve terim anlamını açıklayabilecek.
- Gerçek din ile din duygusuna dayalı olarak oluşan dini ayırt edebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

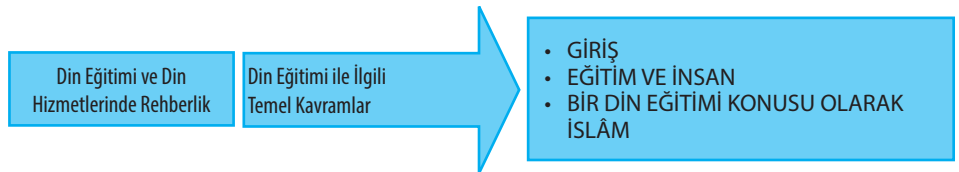
- Fitrat
- Eğitim
- Din
- İslâm
- Yaratıcı
- Peygamberlik (Risâlet)

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Metin içerisinde tanımları verilmeyen sözcükler için ilgili sözlük ve ansiklopedilere başvurunuz.
- Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan “Yaşayan Dünya Dinleri” ve “İslâma Giriş” adlı eserlere başvurunuz.
- Suat Cebeci’nin, Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi adlı eserinin ilgili bölümlerini okuyunuz.

İçindekiler

Din Eğitimi ile İlgili Temel Kavramlar

GİRİŞ

İnsan çok yönlü bir varlıktır. Başta akıl ve irade sahibidir. Bu sayede, kâinattaki varlıklar, olaylar ve olgular arasında bulunan ilişkileri görür ve hepsinin bir amacının olduğunu kavrar. Sonunda da kendi pozisyonu gereği yapması gerekenler hususunda tercihlerde bulunur. Düşünme, âlet yapma, konuşma, dik yürüme, kültür, medeniyet ve hukukî normlar oluşturma, öğrenme, iletişim kurma vb. özellikler insana aittir.

Ayrıca insan, fizikî ihtiyaçları yanında, iyilik, kötülük, sorumluluk, haset, kırgınlık, yardımlaşma, fedakârlık, sevgi ve nefret gibi pek çok duygular da taşır. Ancak, insanın insan olabilmesi için, bütün duygularının dengeli bir şekilde ve müspet yönde eğitilip geliştirilmesi gerekir.

Yine insanın içinde öyle bir duygu vardır ki, fert ve toplum olarak, hayatın tüm alanlarında şu ya da bu şekilde kendisini gösterir. Bu duygu, “din duygusu”dur. Bunu anlamak için, insanlığın miras olarak geriye bıraktıkları üzerinde düşünmek kâfidir. Bunların neredeyse tamamına yakını, bir şekilde, dinî bir inancı yansıtmaktadır. Herhangi bir arkeolojik kazı sonucu elde edilen eşyalar ve tarihî eserler bunun en açık belgeleridir.

Resim 1.1

İnsanlardaki inanç ve ibadet duygusunu yansıtan, Nemrut Dağı'ndaki tanrı heykelleri, Budist Tapınağı, Sinagog, KİLİSE ve Cami resimleri.

EĞİTİM VE İNSAN

Bundan önceki satırlarda insandaki din duygusunun yaratılıştan gelen bir özellik olduğundan söz ettik. Eğitim ve insan ilişkisini farklı yönleriyle incelemeye geçmeden önce şunu ifade etmek gerekir ki, sağlıklı bir din eğitimi imkanına sahip olmayan insan eksik eğitilmiş olur. Üstelik bu eksiklik, hayatın bütün alanlarını bir şekilde etkiler. Bunun sebebi açıktır. Çünkü din eğitimi, dünya hayatı ile birlikte insanın sonsuz olarak yaşayacağı ebedî hayatıyla da ilgilenmektedir. Ancak sağlıklı bir din eğitimi için, hem insanı, hem dini, hem de eğitimi iyi bilmek gerekir.

Eğitime Duyulan İhtiyaç

İnsan doğduğunda hiçbir şey bilmez; fakat o, “düşünme” ve “öğrenme” yetenekleriyle donatılmış olarak dünyaya gelir (Nahl 16/78). Yeni doğan bir çocuğa ve onun gelişim evrelerine bakıldığında zaman bu durum açıkça müşahade edilir.

Diğer taraftan insanın, kendi türüne ait ideal davranış geliştirmesi, yani çocukluk dönemini bitirip ergenlik dönemine gelebilmesi için epeyce zaman geçer. Bu neredeyse, ortalama altmış yıl yaşayan bir insan ömrünün beşte birine tekabül eder. Bu da insanın, ne kadar uzun bir süre ciddi bir bakıma ve eğitime muhtaç olduğunu gösterir. Aynı mukayeseyi bir hayvan üzerinden yaparsak, bu sürenin onlarda çok kısa olduğu görülür. Dolayısıyla, bu gerçek bize şunu gösterir:

İnsan eğitime muhtaç bir varlıktır...

Bu sebeptendir ki, Hz. Peygamber, eğitimin doğar doğmaz başlayan bir süreç olduğuna ve anne-babanın bu konudaki sorumluluklarına dikkat çeker (Müslim, Kader, 22,23).

Eğitim Kavramı

Eğitim kavramı, Batı kaynaklarında “education” kelimesiyle ifade edilmektedir. Kelimenin Latince kökü “educare”dir. Bu, “yetiştirmek, yönetmek, yönlendirmek ve potansiyelleri ortaya çıkarmak” anlamına gelir.

Öz itibarıyla eğitim, kişinin fizikî, ruhî ve zihnî boyutu üzerinde etkisi olan bir faaliyettir.

Teknik yönden eğitim ise birtakım bilgi, hüner ve değerlerin genç nesle, çeşitli vasıtalarla amaçlı bir şekilde aktarılmasını ve özümsetilerek bir şahsiyet oluşturulmasını ifade eder.

Fakat insana bir bütün olarak bakılmadığından, aktarılması gerekenlerin neler olduğu konusunda bir fikir birliği yoktur.

Bazen inançlar, kültürler, coğrafya, yetiştirilmek istenen insan tipi anlayışı, ideolojiler ve siyasî faktörler de bunda etkili olmaktadır (Topçu, 1970). Nitekim bu konuda eğitim ve felsefe tarihlerine kısaca göz atmak yeterli olacaktır.

Konuyla ilgili geniş bilgi edinmek için Fikret Kanad'ın, Pedagoji Tarihi adlı eserini okuyunuz.

K İ T A P

Türkçe’de eğitim, “eğme” fiilinden türetilmiştir. Eğmek, bir anlamda, insanı ikna etmek, demektir. Yalnız bunun için bilgiler, hem niçinlere dayalı olarak öğretilmeli hem de problem çözümünde kullanılmalıdır.

Eğitim denilince, daha çok çocukluk dönemindeki tedbirlere vurgu yapılmaktadır. “Ağaç yaşken eğilir” atasözü bunu ifade eder.

Şu atasözleri de eğitimin bu yönde anlaşılmasına yardımcı olmaktadır:

“Demir tavında iken dövülür.”

“Bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur.”

Kültürümüzde eğitimi ifade eden pek çok söz ve kavram vardır. Meselâ “edep” bunlardan biridir. Edep, hem tertipli ve düzenli olmayı, hem de haddini bilmeyi ifade eder.

“Adam olmak” deymi ise yetiştirilmek istenen insan tipine işaret etmektedir. Aynı şekilde, “mektepe-medrese görmek”, “mürekkep yalamak” gibi deyimler de, eğitimin niteliklerini anlatan kavramlardır.

“Terbiye” kavramı ise, genel olarak eğitim öğretimle ilgili bütün alanları ifade eder. Kelime anlamı itibarıyla, “geliştirme, artırma, sahipliğini üstüne alma, özünü ortaya çıkarma, çocuğu yetiştirme” anlamına gelen terbiye kelimesi, her türlü eğitim ve öğretim faaliyetini ifade eder.

Nitekim Kur’an’da Allah Teâlâ, kendisinin bir Rab, yani eğitici ve nizam koyucu olduğunu bildirmektedir. Bu açıdan bakıldığında eğitim, Yaraticı’nın da dahil olduğu bir faaliyet olarak görünmektedir (Fatıha 1/1).

Kur’an’da tasvir edilen insan özelliklerine dair ayetlerden örnekler veriniz.

SIRA SİZDE

1

Eğitim Tanımları

Eğitim tanımları, toplumların inançlarına, felsefelerine, ihtiyaçlarına ve insan konusundaki anlayışlarına göre değişmektedir. Konuyu birkaç misalle anlatmaya çalışalım:

Meselâ Socrates’i ele alalım. O’na göre insan, bilgilerini doğuştan getirir. Kendi haline bırakılırsa kötülüğe meyleder. Yapılacak ilk iş, insana kendisini tanıtmaktır. Sonra da iyilik ve mutluluğu birlikte aramaya çıkmaktır.

Socrates bu işi yaparken, soru-cevap metodunu kullanmış ve kesinlikle bir şeyler öğrettiği intibayı vermeden yapmıştır. Onun amacı, bağınazlığa, çıkarıcılığa meyletmeyen ve yaşadığı hayatı sorgulayan bir nesil yetiştirmektir. Öğrenci seçimi de ilginçtir. Sözgelimi, önce öğrenci adaylarını yakındaki bir göle gönderip ne gördüklerini sorarmış. Eğer sırf kendisini görmüşse, öğrenciliğe kabul etmezmiş.

Socrates bu yönüyle bir ahlak eğitimcisidir de. “Kendini bil”, sözü bu açıdan meşhurdur. Bu söz değişik kompozisyonlarda, bizim kültürümüzde de çok kullanılmıştır. Nitekim, Yunus’un “İlim kendin bilmektir” sözü herkes tarafından bilinmektedir

Bir başka filozof **E. Durkheim**'e göre insan toplum içindir. Eğitimin amacı, insanı sosyalleştirmektir. Bunun için toplumda oluşan değerlerin, yetişkinler tarafından genç kuşaklara bir şekilde aktarılması gerekir (Egemen, 1965).

Yine Durkheim'e göre insanın yetenekleri, sadece toplumun ihtiyaçlarına göre geliştirilebilir. Ahlâk eğitimi de, toplumsallaşma ile ilgili görev ve sorumlulukları esas alan bir yapıda olup sekülerdir.

Elbette ki, çok farklı şekillerde insan anlayışları vardır. Haliyle, ona göre de eğitim tanımları var, demektir. Bu çerçevede, birkaç eğitim tanımını daha aşağıda zikretmek istiyoruz. Eğitim;

“İnsanın daha mükemmel bir hayat yaşaması için hazırlanmasıdır.”

“Fertte gelişmesi mümkün olan bütün yeteneklerin en ileri noktaya kadar getirilmesi, yani mükemmelleştirilmesi ameliyesidir.”

“İnsanın bedensel, zihinsel ve manevî potansiyelini, hiç birini yok saymadan, birbirine paralel şekilde geliştirmektir.”

Eğitimin tanımı konusunda doğru sonuçlara ulaşabilmek için, önce insanı tanımlamak gerekir. O halde insan nedir?

Psikolojiden, tıbbı; tarihten, coğrafyaya kadar, bütün ilimler, belli bir bakış açısıyla insanı tanımlar. Bu arada, Yaratıcısı'nın onu tanımlanması da önemlidir. Çünkü bir makineyi en iyi bilen onu imal edendir. O makineden en iyi verimi elde etmek için imal eden kişinin talimatına uymak gerekir. Dolayısıyla, Yaratıcı'nın insan hakkında verdiği bilgi ve yaşama talimatı da en az o kadar önem taşır. Bu konuda Allah Teâlâ tarafından yöneltilen soru da çok anlamlıdır:

“Yaratan bilmez mi?” (Mülk 68/14).

İnsanı yaratan, onu maddi ve manevi bütün potansiyellerle donatan; sonra peygamberleri vasıtasıyla rehberlik hizmeti sunan Allah Teâlâ (Tâhâ 20/50), insana, kendisini tanıtmak için açık ve net bilgiler vererek şu noktalara dikkat çeker:

Başta, asıl itibarıyla *insanı topraktan yarattığını* bildirir (Fâtır 35/11; Ğâfir 40/67; Rûm 30/30). Ayrıca, diğer yaratılış süreçlerini de çeşitli vesilelerle dile getirip üzerinde düşünülmesini ister.

Bütün bu aktarılanlar bize şunu göstermektedir ki, sırf insanı tanımak ve ona göre bir eğitim süreci uygulamak için, aynı zamanda toprağı tüm yönleriyle, biyolojik ve fizyolojik gerçekliği ile çok iyi bilmek gerekir. Haliyle bunlarla ilgili bilimleri de...

Öte yandan Allah Teâlâ, *insanın sıkıntılı, acılı ve imtihanlı bir hayat içinde olduğunu* da söylüyor (Beled 90/4). Nitekim hangi makama ve imkâna sahip olursa olsun, dünya hayatına objektif bir gözle bakılınca, bu gerçeği anlamak zor değildir.

Açıkça anlaşıyor ki, insan dünyaya bir eğlence ve dinlenme için gelmemiştir. İşin içinde bir hesap-kitap, bir sorumluluk ve sonunda bir mizan ve terazî, varılacak bir nihâî hedef vardır (Mevdudî, 1996). Bu sebeple, nihai he-

defe başarıyla ulaşabilmesi için insanın önüne bu doğrultuda bir eğitim hedefi konulmalıdır.

Yaratıcı'nın şu noktaya dikkat çekmesi de çok önemlidir: O, insanın içine iyilik ve kötülük duygusunu birlikte verdiğini söylüyor (Şems 91/8-10). Buradan anlaşılan ise yaratılıştan getirilen bu duyguların farkında olunması ve her birinin dikkate alınarak insanın eğitilmesidir.

O halde diyebiliriz ki, bütün mesele, insanı bütün boyutlarıyla tanıyıp, yaratılış gayesi doğrultusunda bir eğitim sürecine tabi tutmaktır. Buna ister genel eğitim, ister din eğitimi denilsin; netice aynıdır. Bu noktadan bakılınca, gerçek anlamda din eğitiminin, aynı zamanda insan eğitimi olduğu görülür.

Kur'an-ı Kerim'den bu dünya hayatının bir sınav olduğunu bildiren âyetlere örnekler bulunuz.

SIRA SİZDE

İnsan ve Din Olgusu

Batı dillerinde din için kullanılan “religion” kelimesinin kökü olan “religo”, “boyun eğmek, itaat etmek” anlamına gelmektedir. Diğer bir kökü “religare” kelimesi de “bağlanma” demektir.

Her ikisi de, insanın zayıflığına ve tabiatüstü bir güce bağlanmasının zaruretine işaret etmektedir. Şüphesiz bu bağlılık, hayata çeşitli şekillerde yansımaktadır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- İnsan, inandığı gücün önünde eğilir. Aynı zamanda bu saygıdan itaat ve kulluk doğar.
- En ilkel kabul edilen bir dinde ve toplumda bile, bu inanca dayalı bir hayat felsefesi ve sistemi oluşur.
- Karşılaşılan problemler, bu inancın penceresinden bakılarak resmedilir.
- Kutsal günler, törenler ve yasaklar ihdas edilir.
- Bu bağlanmaya bağlı olarak yeni sosyal ilişkiler ve ahlâkî değerler meydana gelir.
- Zamanla dinin kültür ve medeniyete etkisi olur.

Buna göre din, insanın Tanrı, kâinat, metafizik âlem ya da kutsal kabul edilen varlığa yönelik inancını, duygusunu, tutumunu, ritüellerini (ayinlerini), davranışlarını ve bunlara dayalı olarak oluşturulan bir sistemi ifade etmektedir.

Dinlerin bazı ortak özelliklere sahip olmaları gerçeğine rağmen din ile ilgili tanım yapanlar ortak bir tanım üzerinde birleşememiştir. Bununla birlikte gerçek şudur ki, din, ister vahye dayalı (kitabî) olsun, ister olmasın, hayatın bütün alanlarını etkilemiştir. Baskılara maruz kalsa da insanlar onu hiçbir zaman vicdanlarına hapsedmemişlerdir. Çünkü din, insanın özünde var olan bir gerçekliktir.

Konuyla ilgili olarak Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları arasında neşredilen “Yaşayan Dünya Dinleri” adlı eserin ilgili bölümlerini okuyunuz.

K İ T A P

Tarih boyunca insan pek çok dinle muhatap olmuştur. Ama bunun bir başlangıcı, özü ve aslı olsa gerektir. Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin şu tespiti, konuyu daha iyi anlamamıza yardımcı olur kanaatindeyiz.

“Bütün kalp paralar, aslında bir doğru paranın olduğunu gösterir.”

Hiz. Mevlânâ'nın demek istediğı şu olsa gerek. Ortada bir “gerçek para” var olduğı için kalpazanlar onu taklit ediyor. “Kalp para” denilen sahtesine kanalar da her zaman, kafalarındaki “gerçek para” tasavvuruna dayanarak aldanıyorlar. Bu da gösteriyor ki, her yanlışta ve batıda bir miktar gerçeklik (hakikat) vardır. Yoksa kimse bunlara itibar etmezdi. Bu noktada şunu da unutmamak gerekir. Diyelim ki, kalp para ile alış-veriş edenlerin sayısı çoğaldı... Hatta farz edelim ki, bir toplum tamamen buna döndü... Yine de o ortamda gerçek paranın var olmadığı söylenemez (Gölpınarlı, 1990)..

Peki, bu gerçek para nasıl bilinecek?

İnsan, küçük yaştan itibaren gerçeğin, yani hakikatin araştırılmasından zevk alacak şekilde bilinçlendirilerek yetiştirilirse, iz sürerek asıl kaynağı ulaşabilir. Nice koyu Katolik ya da Budist kimselerin, araştırarak gerçek bir Müslüman oluşu, bu hakikati bize açıkça göstermektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki, aslında tek bir din vardır. O da her şeye gücü yeten ve âleme nizam veren bir Allah fikrine dayanmaktadır. Buna bazı görüşler, düşünceler, felsefeler ve ideolojiler tarafından, “Yaratıcı ve Hâkim Güç” gibi isimler de verilmiştir. Böyle bir güç olunca, ister istemez, ona itaat eden ve boyun eğen varlıklar da söz konusudur. O da işin “kulluk ve itaat” boyutudur.

Bunca psikolojik, sosyolojik, mantıkî, kültürel ve tarihi gerçekler gösteriyor ki, din insanla birlikte vardır. Bununla birlikte, dinin sonradan ortaya çıktığını ve evrimler geçirdiğini; ona artık bir daha ihtiyaç duyulmayacağını iddia eden düşünce ve ideoloji sahiplerinin varlığı da söz konusudur. **Auguste Comte** adlı filozof buna örnektir. Comte, görüşlerini üç hal kanunu dediğı bir evrim süreci ile şöyle açıklamaktadır:

Birincisi **teolojik** safhadır. Bu dönemde evren, insan iradesine benzer iradelerle yönetilmektedir. Olayların sebepleri tabiatüstü varlıklardır. Bu süreç içerisinde ayrıca üç devre daha vardır. Bunlar:

- Fetişizm: Her şeyin canlı olduğı inancı.
- Politeizm: Olayların görünmez varlıklar tarafından meydana getirildiğı inancı.
- Monoteizm: Varlıkların tek ve büyük bir irade tarafından yönetildiğı inancı.

İkincisi **metafizik** safhadır. Bu aşamada evrenin idaresi, ortaya çıkan olay ve ilişkiler, soyut kavramlara atfedilerek açıklanmaktadır.

Üçüncüsü ise pozitivist safhadır. Comte bu devreyi Rönesans'la birlikte başlatır. Buna göre olay ve olgular, bir sebep-sonuç ilişkisine dayanır. Ayrıca bunların yasal açıklamaları da yapılır. Bu bakış açısı, bir daha dine de Tanrı'ya da ihtiyaç duyulmayacağı fikrinin oluşmasına yol açmıştır (Comte, 1952).

Gelinen bu noktadan sonra insana, nereden geldiğini ve nereye gideceğini düşünmeden yaşayacağı bir hayat felsefesi sunulur. Bunun adı “İnsanlık Dini”dir ve temel özellikleri şunlardır:

- Manevi unsurlar ihtiva etmez, ama gelmiş geçmiş dinlerin tecrübelerinden yararlanarak onların ilerisine geçmeyi hedefler.
- Tanrısı insanlık, peygamberi bilim adamları, mucizeleri ise icatlar ve keşiflerdir.
- İnsanlara, müşahade edilen âlemin gerisindeki gücü fark etmelerini engellemek için, niçinleri değil, olay ve olguları (deney sonuçlarını) düşündürmek esastır. Çünkü tek hakikat (gerçek bilgi), deney ve tecrübe sonucu elde edilen yasalar ile toplumda üretilen değerlerdir. İnsanları irşat etmek için başka mürşide gerek yoktur.
- İbadeti, insanlık yararı ve gelişimi için gayret etmek ve kendisini insanlığa feda etmektir. Gelişmek, değişmek ve dünyayı kurtarmak temel ilkedir.

Haliyle bu din, gerçek dinin alanını daraltan bir din olup sekülerdir. Ayrıca bu din, **Hümanizm** olarak da takdim edilmektedir. İkisi de aynı düşünceyi taşımaktadır. O da, kâinat meseleleri izah edilirken Tanrı’ya ihtiyaç duyulmaması anlamını taşır. Bir başka ifadeyle, insan her şey için yeterlidir.

Dinin ve ahlâkın yerine geçirilmek istenen bu anlayış, gerçek bir din intibai vermek için kutsal mekan olarak kiliseler kurmuş ayrıca, tartışılmaz ve şüphe edilemez doğrular niteliğinde birtakım doğmalar da icat etmiştir. Meselâ, katı davranış kodları, ideolojik olarak tasarlanmış yaratılış ve kıyâmet hikâyesi, kurgulanmış düşmanlar, doktrinleşmiş sistemler, kendini kayıtsız şartsız otoriteye adama, bunlardan birkaçıdır.

DİKKAT

Bu dinin ahlâkı, insanın kendisini topluma adaması, yani diğergamcı (altruistic) olmasıdır. Bir anlamda buna, başkalarını sevmek ve onlar için yaşamak da denilmektedir.

Zamanla bu anlayıştan yola çıkılarak, hak ve hakikatten uzak kuru bir “sevgi ve hoşgörü” üretilmiştir. Günümüzde bu anlayışın izlerini taşıyan ve bu görüşlerin uzantısı olarak yapılan din izahları büyük bir tehlike arz etmektedir. Onun için, bu fikirlerin temelinin bilinmesinde fayda vardır.

Büyük mütefekkir *Mevlânâ* ve Hak aşığı *Yunus Emre* bile zaman zaman, bazı çevrelerce maalesef, hümanist olarak nitelendirilmektedir. Halbuki her ikisinin de işlediği “sevgi” anlayışı, Yaratan ile ilişkilendirilen bir sevgidir... Nitekim Yunus Emre bir beytinde şöyle demektedir:

*“Elif okuduk ötürü. Pazar eyledik götürü,
Yaratılmışı severiz. Yaratan’dan ötürü...”*

Konuyla ilgili olarak kültürümüzde var olan şu atasözü de bunu açıklar:

“İyilik yap denize at. Balık bilmezse Hâlik bilir.”

Şu bir gerçek ki, bu sevginin ve düşüncenin temelinde hem “tevhid” inancı ve hem de nereden geldiğinin ve nereye gidileceğinin şuuru vardır.

İNTERNET

Hümanizm hakkında geniş bilgi edinmek için <http://tr.wikipedia.org/wiki/Hümanizm> adresine başvurabilirsiniz.

Comte'un gündeme getirdiği Pozitivizm'e tekrar dönelim. Bu akımın en önemli etkilerinden biri de şudur: Bilindiği gibi bilgi, büyük bir güçtür. Bir zamanlar bu gücü, Kilise ve işbirliği yaptığı çevreler tekelinde tutuyorlardı. Bu dönemdeki baskı yüzünden, birçok bilim adamı, yaptıkları çalışmalar ve buluşlar sebebiyle aforoz edilmişti. Hatta idama mahkûm edilenler bile olmuştu. Galileo, bunlardan sadece biriydi. Kilise mahkemesi olan engizisyon, kendisinden ısrarla "dünya dönüyor" sözünü geri almasını istemişti.

Kilisenin, deneysel bilimlere ve bilim adamlarına karşı takındığı bu tavır, insanların dine karşı soğumalarına sebep olmuştur. En sonunda bu yol vara vara, din-bilim çatışmasına kadar götürülmüştür.

Netice itibarıyla, deneysel bilim çevreleri bu anlayışa başkaldırmış; ancak bunu yaparken tepkilerini, sadece bilimsel faaliyetlere karşı çıkan Kilisenin din anlayışına değil, haddi aşarak, bütün dinlere göstermiştir. Üstelik oluşan olumsuz hava, bütün dinlerin bir tehdit unsuru olarak algılanmasına yol açmıştır.

Ernest Renan, bu konuda aşırıya kaçanların başını çekmektedir. O'nun bu konudaki meşhur sözlerinden birisi şudur:

"Ancak halk deneysel bilim ve akıl ile eğitilip aydınlatılırsa, dinlerin boş inançları kendi kendine yıkılır."

Bir konferansında, İslâm'ın bilime ve hikmete yer vermediğini de gündeme getiren Renan'ın sözkonusu iddialarına **Namık Kemal**, "*Renan Müdafaa-namesi*" isimli eserinde cevap vermiş; tam aksine, İslâm'ın bilimi teşvik ettiğini ispat etmeye çalışmıştır. Bu arada, Müslümanların medreselerinin ve bilginlerinin ortaya koydukları ilmin, Avrupa medeniyetini de etkilediğine vurgu yapmıştır (Namık Kemal, 1988).

SIRA SİZDE

3

Pozitivizmin savunduğu görüşler din ve deneysel bilim ilişkileri konusunda ne gibi sonuçlar doğurmuştur? Araştırınız.

Dini Algılama Problemi

Deneysel bilim sonucunda gelişen teknolojinin, İslâm dünyasının din algısını önemli ölçüde etkilediği söylenebilir. Namık Kemal'in de dikkat çektiği gibi, ilk dönem İslâm bilginleri, Kur'an'ın emrine uyarak tüm varlıklar üzerinde yoğun bir tefekkürde bulunuyorlardı. Bu süreç, İslâm dünyasında pek çok buluşlara ve keşiflere zemin hazırlamıştı.

Sonradan bu tefekkür anlayışı terk edildi. Arada bazı kıpırdanışların olması yetmedi. Sonuçta bu durum Müslümanları, dinlerini savunamaz hale getirdi.

Günümüz dünyasında müslümanların geri kalışları, İslâm'a girmek isteyenlerin önlerine de set çekmektedir. Artık bir kısım ateistlerin, iddialarını ispatlamak için, hedef kitlelerin gözlerini İslâm dünyasındaki geri kalışa çevirdikleri görülmektedir.

İçinde bulunulan şartlar bu durumda iken, din eğitiminin öneminden bahsetmek, kolay olmasa gerek. Öte yandan, gerek örgün ve gerekse yaygın din eğitimi alanlarında da dini anlama ve algılama probleminin yaşandığı, bir gerçektir.

Peki, bu vahim durum nasıl halledilebilir? Bu soruya Âkif'in şu beytiyle cevap vermiş olalım:

*“Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı,
Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı.”*

İslâm dünyasında tefekkür anlayışını yeniden canlandırmak adına Muhammed İkbal tarafından kaleme alınan İslâm'da Dinî Tefekkürün Yeniden Doğuşu adlı eseri okuyunuz.

K İ T A P

Din-Bilim İlişkisi

Batı'daki din ve deneysel bilim çatışmasının İslâm dünyasını da olumsuz yönde etkilediğini yukarıda ele almıştık. Şimdi İslâm'ın bakış açısıyla din ve deneysel bilim arasındaki ilişkinin nasıl olduğuna bir göz atalım.

Konuya başlarken öncelikle, “*bilim*” ya da “*ilim*” kavramı üzerinde durmakta fayda vardır.

İnsan, doğuştan getirdiği özelliği ile merak ve ilgi sahibi bir varlıktır. Gördükleri, duydukları ve dokunduklarıyla yetinmeyip, bunların arkasındaki sırrı anlamaya çalışır. Bu duygu bazı hayvanlarda da vardır. İnsanlık tarihinde yapılan icatların ve keşiflerin çoğu, bu merak ve öğrenme duygusunun eseridir.

Demek ki insan, olayların ve olguların görünen boyutlarının ötesinde, onların bağlı olduğu sebep-sonuç ilişkilerini çözmek ister. Sonra bu ilişkilerden birtakım temel prensipler çıkarır. Ardından da bunları âlet ve makine yapımında ya da sosyal hayatta kullanır.

Deneysel bilimde ise süreç şöyle işler: Ortada bir olay ve olgu vardır. Bunları açıklamak için birtakım sorular sorulur. Nedir, nasıldır, niçin böyledir?

Ardından birtakım gözlemler ve deneyler yapılır. Şu olabilir, diye bazı geçici açıklamalar (hipotezler) oluşturulur. Eğer olay ve olguyu açıklamak için birçok hipotez aynı noktada birleşiyorsa, ortaya bir teori çıkar. Bu da deneylerle doğrulanırsa, ortaya bilim çıkar.

Ardından da şu sorular sorulur:

- *Tümevarım metodunu kullanmış mı?*
- *Yasa ve genellemelere ulaşılmış mı?*
- *Evrensel mi?*
- *Nesnel mi?*
- *Doğrulanabilme özelliği var mı?*

- Akıl ve mantık ilkelerine uygun mu?
- Uygulanabilir mi?
- Değişebilme ve kendini yenileme özelliğine sahip mi?
- Tekrarlanma özelliği var mı?
- Ölçülebilir mi?

Eğer cevaplar “evet” ise, bu buluş sistemlere uygulanır. Ancak her zaman beraberinde soru işaretini taşıması şartıyla...

Yukarıda sıralanan bilgiler, deneysel bilim elde etme metodunun özetidir. Bu bilgiler herkes tarafından kabul edilebilir. Ancak herhangi bir bilgi henüz *hipotez* ve *teori* safhasındayken ona “bilim” denilmeye kalkışılırsa, bu son derece yanlış bir sonuç ifadesi olur.

Öte yandan, elde edilen bilgilere ya da varılan sonuçlara, hiç değişmez gözüyle bakılmamalıdır. Çünkü bir zamanlar “bilim” diye okutulan bilgilerin bir süre sonra artık itibar görmediği de bir gerçektir.

Sözgelimi, milattan sonra ikinci yüz yılda yaşadığı tahmin edilen **Batlamyus**, evrenin merkezinin dünya olduğunu söylemişti. Uzun yıllar bu teoriye inanıldı. Hatta “bilim” olarak okutuldu. Kilise de bunu destekledi. Ta ki **Kopernik**’in, dünyanın güneşin bir gezegeni olduğunu ileri sürmesine kadar bu görüş kabul gördü (Özakpınar, 2002). Günümüzdeyse bu teori de aşıldı. Çünkü artık artık güneşin, Samanyolu’nun bir parçası olduğu, onun da galaksiler sistemi içinde yer aldığı yönünde bilgilere ulaşıldı.

Daha pek çok alanda, bu ve benzeri açıklamalar, birbirini çürütmekte ya da desteklemektedir.

İşte burada, bütün bu olup bitenlere, vahye dayalı bir din, özellikle de İslâm, nasıl bakmaktadır? sorusunu sormalı ve cevabının neler olacağını değerlendirmeliyiz.

Allah Teâlâ kâinatı, belirli bir ölçü ve kanuna bağlı olarak yaratmıştır. Buna Kur’an diliyle, “Sünnetullah” denir.

Deneysel bilimin yaptığı, bu alanda keşif ve icat faaliyetidir. Ama kâşif ve mucit, maddenin aslını ve bağlı bulunduğu kanunu kendisi yaratmış değildir. Maalesef bu yönde, yanlış bir algılama ve algılatma söz konusudur.

Kur’an, insanı sürekli bu kanunları düşünmeye davet eder. Özellikle de bunlara, Allah’ın varlığını, birliğini, gücünü ve kudretini ispat eden ve kullarına olan nimetlerini, ihsanlarını gösteren belgeler olarak bakılıp incelenmesini ister (Rûm 30/20-26).

Bu çerçevede, İslâm dini ile deneysel araştırmaların bir problemi söz konusu değildir. Bilakis, bu araştırmalar ve sonuçları, Kur’an’daki gerçeklerin açığa çıkmasına ve anlaşılmasına hizmet etmiş olur. Allah Teâlâ da zaten bunu istemektedir.

Sonuç olarak çizgileri doğru çektiğimizde, deneysel bilim ile vahyin bir noktada birleştiği görülür. Çünkü ikisi de aynı kaynaktan gelen emirlerdir. Ateş, yak emrini aldığı için yakıyor. Biz de onun bu özelliğine ister istemez boyun eğiyoruz. İnsana da kendisini eliyle tehlikeye atmaması öğütleniyor.

BİR DİN EĞİTİMİ KONUSU OLARAK İSLÂM

Zaman zaman, din eğitimi kavramı içinde yer alan “din”in ne olması gerektiği konusu tartışılmaktadır. Aslında bu konu gayet açıktır. Kim hangi dine inanıyorsa, din eğitiminin dininin de o olması gerekir. Kanaatimiz odur ki, kim kendi dinini gerçekten iyi öğrenirse, doğru dini bulacaktır. Bugün dünyada asıl problem, din müntesiplerinin kendi dinlerinin özünü anlama ve yaşama problemidir.

Din eğitiminin gerçekleştirilmesi konusunda farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bunlardan birisi **Teolojik**, yani İlâhiyat eksenli yaklaşımdır. Bu anlayışa göre, kim hangi dini anlatıyorsa, o dine inanarak ve tüm görüşlerini savunarak anlatması gerekir.

Teolojik yaklaşıma karşı çıkanlar, bunun savunmacı (apologetic) ya da itirafçı (confessional) bir yaklaşım olduğu üzerinde durmaktadırlar. Onlar, özellikle küreselleşme ve çokkültürlü toplum gerçeğini dile getirerek, bu yaklaşıma itiraz etmektedirler. Öte yandan böylesi bir yaklaşımla yapılan din eğitiminin taraflı olacağı da iddia edilmektedir. Ayrıca, Teolojik yaklaşımı savunanların, modernlik adına küçümsendiği de görülmektedir.

Diğer yaklaşım tarzı ise **Fenomenolojik** yaklaşım tarzıdır.

Bu anlayışa göre, din olgusal temelde araştırılıp analiz edilmelidir. Bu görüş daha çok Batı dünyasının bir problemi olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü din eğitimiyle amaçladıkları şey, çocuklarını gerçek bir Hristiyan yapmaktır. Fakat olmadı. Çünkü modern dünyanın gerekleri ile dinleri uyuşmadı. Bu yüzden okulda öğrenilen din ile dışarısı birbiriyle çatışır hale geldi. Bunun yerine, inanç türleri belirtilmeden, sadece din olgusunu esas alan bir din eğitimi yaklaşımını ortaya atmış oldular.

Eğitim mantığı açısından değerlendirilecek olursa, Teolojik yaklaşımın daha pedagojik olduğu söylenebilir.

Yukarıdaki konu hakkında tamamlayıcı bilgi edinmek için Ünite 6’da yer alan “Kültür, Eğitim ve Din İlişkisi” ile “Çokkültürlülük ve Eğitim” adlı bölümleri dikkatle okuyunuz.

DİKKAT

Din eğitiminde dinin aslı ile hayata yansıma şekli olan kültür ve medeniyeti de birbirinden ayırmak gerekir. Fakat aralarındaki irtibat da sürekli canlı tutulmalıdır.

Özden uzaklaşmamak kaydıyla dinin, farklı coğrafya, kültür ve medeniyetler içerisinde farklı yansımaları olabilir. Bu çerçevede pek çok mezhebin, tarikatın ve cemaatin ortaya çıkmasında bir mahzur yoktur. İnsanoğlunun farklı düşünce ve anlayışlarla yaratıldığı gerçeğinden hareketle bu sosyal gerçeklik objektif olarak kabullenilmelidir.

Çünkü Kur'an'ın ifadesiyle, inanç farklılıkları, insanoğlunun yaratılıştan getirdiği doğal bir durumdur. Nitekim konuyla ilgili bir ayette şöyle buyurulmaktadır:

“...Eğer Allah dileseydi elbette sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat verdiği şeylerde sizi imtihan etmek için ümmetlere ayırdı. Öyle ise iyiliklerde yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman anlaşmazlığa düşmüş olduğunuz şeyleri size bildirecektir.” (Mâide 5/48).

Şimdi konuya İslâm dini açısından bakmaya çalışalım.

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de, din olarak sadece İslâm'ı kabul edeceğini, bunun dışındaki din arayışlarının ise kendisi tarafından kabul görmeyeceğini bildirmektedir (Mâide 5/3). Bir diğer deyişle Allah, nihai noktada, dinden ne anlaşılması gerektiğini de açıkça ifade etmektedir.

İslâm'ın Kelime ve Terim Anlamı

Kelime anlamı itibariyle “İslâm”, “barış ve teslim olmak” anlamına gelir. Allah, bu teslimiyeti bütün benliği ile yapanlardan övgüyle bahsetmektedir:

“...Kim muhsin olarak (iyilik ederek, işini güzel yaparak) özünü Allah'a teslim ederse onun mükâfatı Rabbi katındadır. Onlara korku yoktur, onlar üzülecek de değillerdir.” (Bakara 2/112)

“İyilik ederek, işini güzel yaparak kendini Allah'a teslim eden ve İbrahim'in Allah'ı birleyen dinine uyan kimseden, din bakımından daha güzel kim vardır?...” (Nisa 4/125).

İslâm'ın terim anlamı ise “Allah'ın, peygamberler vasıtasıyla göndermiş olduğu emirleri inanarak, düşünerek ve severek kabul edip uygulamaktır.”

Buna göre İslâm, Allah'ın onayladığı bir hayat tarzıdır. Bu aynı zamanda, Allah'la barışık olmayı da ifade eder. Zaten O'nunla barış içinde olununca, diğer varlıklarla dargın ve kavgalı olunmaz. Şayet insan bir hata eseri yolunu yitirirse, yine O'nun gösterdiği yollarla arınır ve istikametini bulur.

O halde bütün mesele şudur: Allah'a inanan ve O'na teslim olan bir insan yetiştirmek. İşte İslâm'a göre din eğitimin asıl amacı budur. Yeri geldikçe yapılacak diğer tarifler ise, bu amaca ulaşmak için gerekli olan hedeflerdir.

Bu eğitimin temel programı Kur'an'dır. İlk öğretmeni de, bütün pedagojik esasları uygulayarak eğitim yapan Hz. Peygamberdir. Şimdiki din eğitimcilerine düşen görev ise Kur'an ve Sünneti iyi anlayıp kendi asrının idrakine sunmaktır.

Bu işin nasıl olması gerektiğini daha iyi anlayabilmek için, din'in kelime anlamlarını bilmek gerekir. Çünkü her farklı anlam, amaca ulaşmanın farklı bir basamağını oluşturmaktadır. Bundan sonraki satırlarda, dinin bu farklı anlamlarına değinilecektir.

Din'in Farklı Anlamları

Din (الدين) Arapça bir kelime olup دان fiilinden türetilmiştir. “*Sahip olma, rıza ile boyun eğme, inanma, şariat, millet, âdet, mezhep, karşılık, hüküm verme, yönetme, tedbir alma (idare etme, tasarlama, plân yapma, düzenleme), zorlama, galip gelme, hesaba çekmek, borçlu ve alacaklı olma*” gibi anlamlara gelir. Şimdi bunlardan birini seçerek, konuyu açıklamaya çalışalım.

Meselâ “**deyn**” mastarından türetilen “*dâin*” (دائن) kelimesi, hem borçlu hem alacaklı anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakılınca din, verdiği nimetlere karşılık, insanın Allah’a borç ödemesidir.

Bu ödemenin nasıl yapılacağı konusunda tüm bilgiler, bütün peygamberler vasıtasıyla gönderilen kitaplarda ve emirlerde yazılıdır. Buna göre Kur’an, Allah’a olan borçların ödenmesiyle ilgili bilgiler içeren son belgenin adıdır.

Bu gerçekten yola çıkarak, şöyle bir din eğitimi tanımı yapmak da mümkündür:

“*Din eğitimi, Allah’a borçlu olduğunun bilincinde olan ve bunu Kitap ve Sünnetin çizdiği çerçevede ödeyen insanın yetiştirilmesidir.*”

Konunun başındaki bilgilere tekrar dönerek şu soruyu soralım: İnsan Allah’a neden borçludur?

Çünkü insan, gerek sıfat ve gerekse öz itibarıyla, varlığı O’nun varlığına muhtaçtır. Bütün ihtiyaçları karşılayan ve hiçbir varlığa ihtiyacı olmayan tek varlık ise Allah’tır (Fâtır 35/15). Kur’an, çeşitli vesilelerle insanı, bu konuda düşünmeye davet eder (Mü’minûn 23/12-14; Araf 7/172).

Diğer taraftan rızkın ve malın sahibi de Allah’tır (Bakara 2/3).

O vermeseydi, insanın alacak, verecek, bağışlayacak ve ihsanda bulunacak bir şeyi olmazdı. Nitekim Yunus Emre bu gerçeği şöyle ifade eder:

*Mal sahibi mülk sahibi,
Hani bunun ilk sahibi?
Mal da yalan, mülk de yalan,
Gel biraz da sen oyalan!*

Gerçekte maddi anlamda insanın güvенеbileceği, bel bağlayacağı hiçbir şeyi yoktur. Ama Allah’a olan imanı, güveni, iyi niyeti, sabrı, tövbesi, hakkın ve haklının yanında yer alışı, ümit kesmeyişi ve salih ameli vardır. Ayrıca insanın, eşya ve olaylar hakkında düşünebilme kabiliyet ve yeteneği vardır.

İnsanı, dünya ve varlıklar üzerinde düşünmeye davet eden âyetlere örnekler bulunuz.

SIRA SİZDE

Bütün mesele, insanın bunların bilincinde olacak şekilde yetiştirilmesidir. Bu açıdan, bu eğitimin aile içinde çocukluktan itibaren verilmeye başlanması şarttır.

K İ T A P

Çocukluk yıllarında verilecek din eğitiminin önemi konusunda Mehmet Emin Ay'ın, Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi adlı eserini okuyunuz.

“**Dâne**”nin bir anlamı da “*hesaba çekmek*”tir. Hz. Peygamber’in hadislerinden birinde şöyle bir ifade vardır:

“Zeki kimse, kendisini hesaba çeken ve öbür dünya için çalışıp çabalayan kişidir.” (İbn Mace, Zühd, 31; Darimî, Mukaddime, 56).

Fatiha suresinde geçen “din günü” tabiri de, “*dünyadaki bütün amellerin karşılıklarının ve hesaplarının görüleceği gün*” demektir.

Mâûn suresinde, dini yalanlayanlardan bahseden ayette sözkonusu edilen “din”, kıyâmet gününde görülecek hesap anlamına gelmektedir. Tabiidir ki bu hesap, her şeyin karşılığının en ince ayrıntısına kadar görüleceği bir hesaptır. Bu gerçekten yola çıkıldığında ise şöyle bir tanım yapmak da sözkonusudur:

“*Din eğitimi, insanları, ölümden sonrası için doğru hesap verecek şekilde hazırlamaktır.*”

“Dâne” kökünden türetilen bir başka kelime de “*deyyân*”dır. Bu ise, “*hâkim, yargılayıcı*” anlamına gelir. Yine aynı kökten “*medîne*” (çoğulu *medâin, müddün*) ismi türetilmiştir. Bu durumda:

Medîne (Şehir): “Hâkimin bulunduğu ve adâletin uygulandığı yer” demektir.

Böylesi bir anlam zenginliği sonucunda denilebilir ki, medine (şehir), aynı zamanda dinin hükümlerinin uygulandığı yer anlamına da gelir. Nitekim Hz. Peygamber Medîne’den ayrıldığı zamanlarda şehre bir hâkim (deyyân), bir de namaz kıldırarak imam bırakırdı.

Bu gerçek göz önünde tutulduğunda, Hicretten sonra neden Yesrib şehrine “*Medine*” denildiği de açıkça anlaşılmaktadır.

“Medeniyet” de “**dâne**” kökünden türetilmiş olup dinin hayata yansıtılması demektir. Dolayısıyla, medeniyet kavramını da anlamak için, din kavramını çok iyi bilmek gerekir.

Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, teker teker dinin farklı anlamlarından hareketle din ve din eğitimi tanımları yapılabilir. Yine Kur’an’ın geneline bakılarak pek çok eğitim tanımı, amaçları, hedefleri, müfredatı ve metotları çıkarmak da mümkündür.

K İ T A P

“Din” kelimesinin diğer anlamlarını ihtiva eden ayetleri bulmak için, Mu’cemu’l-Müfehres adlı esere veya herhangi bir Kur’an fihristine başvurunuz.

Sünnetle irtibatlı olarak da din eğitimi tarifleri yapmak mümkündür. Zaten Kur’an da Hz. Peygamber’in örnek alınmasını istemektedir (Al-i İmran 3/31-32; Ahzâb 33/21). Yalnız örnek alınırken, Hz. Peygamber’in, insanlar içinden seçilerek tüm insanlık alemine gönderilen “Son Peygamber” olduğu unutulmamalıdır. Böylece, yeryüzünde insanoğlu yaşadığı sürece her çağda onun örnekliği ve eğitimciliği geçerli olacaktır.

İ N T E R N E T

Hiz. Peygamber’in hayatımıza yansıyan örnekliği konusunda geniş bilgi için, <http://www.sonpeygamber.info/> web adresine başvurabilirsiniz.

Özet

Eğitimin kelime ve terim anlamını açıklayabilmek.

Eğitim, “eğmek” fiilinden türetilmiş bir kelimedir. Bir nesneyi istenilen yönde eğmeyi ifade eder. Kültürel anlamda ise, insanın bir konuda ikna edilmesidir. Terim anlamı ise, *arzu edilen istikamette, insanın yetiştirilmesi sürecidir*. Eğitim yerine kullanılan “*terbiye*” kelimesi, eğitim ve öğretimle ilgili bütün faaliyetleri kapsar. Batı dillerinde eğitimin karşılığı için, “*education*” kelimesi kullanılmaktadır.

Eğitim tanımlarını karşılaştırarak değerlendirebilmek.

Farklı insan anlayışları ve hayat felsefelerine göre çeşitli eğitim tarifleri yapılmaktadır. Çünkü hepsinin yetiştirmek istediği insan tipi, amaç itibarıyla farklıdır. Onun için, herhangi bir eğitim tanımı ile karşılaşıldığında, arkasında hangi düşüncenin yattığı araştırılmalıdır.

Din duygusunun, insan hayatı üzerinde, diğer duygulardan daha etkili olduğunu değerlendirebilmek.

İnsan çok yönlü bir varlıktır. İçinde iyilik-kötülük, sevgi-nefret, korku-ümit, mistiklik-materyalistlik, din, açlık, cinsellik, kin, nefret, büyülenme, haset vb. pek çok duygular vardır. Eğitim sürecinde bütün bu duyguların dikkate alınması gerekir. Ancak insanlık tarihine bakıldığında, din duygusunun sözkonusu duygular içinde en etkili duygu olduğu görülmektedir. Bir müze ziyaretinde bile bu anlaşılabilir.

Dinin kelime ve ıstılah anlamını açıklayabilmek.

Din, Arapça “*deyn*” kökünden türetilmiştir. “*Sahip olma, rıza ile boyun eğme, inanma, şeriat, millet, âdet, mezhep, karşılık, hüküm verme, yönetme, tedbir alma, idare etme, tasarlama, plân yapma, düzenleme, zorlama, galip gelme, hesaba çekme, borçlu ve alacaklı olma*” gibi anlamlara gelir.

Batı dillerindeki karşılığı, “*religare*”den türetilmiş “*religion*”dur. “*Bağlanma*” anlamına gelir. Terim olarak din, “*zayıf olan insanın güçlü kabul ettiği bir varlığa sığınması ve buna dayalı hayatını şekillendirmesidir.*”

Kur’an ıstılahında ise din, “Allah’ın yeryüzüne koymuş olduğu nizama ve peygamberleri vasıtasıyla gönderdiği mesaja teslimiyeti, yani boyun eğme”yi ifade eder. Bunun kısaca adı, İslâm’dır.

Gerçek din ile din duygusuna dayalı olarak oluşan dini ayırt edebilmek.

İnsan zayıf varlık olduğu için, bir güce sığınmak ister. Bu noktada insanı motive eden duygu, şüphesiz din duygusudur. İnsanın yeryüzünde varoluşundan beri, asırlardır süregelen yaşantısına bakıldığında onun hiçbir zaman dinsiz yaşamadığı görülür. İnsan bu duygusunu tatmin etmek için, bireysel ya da toplumsal boyutta, bazen gökteki Güneşe, Ay’a ve yıldızlara bazen de yeryüzündeki ateşe, hayvanlara ve kutsal saydığı birtakım varlıklara tapmıştır. Bu, kendisine kutsallık atfettiği bir güç olabildiği gibi, basit bir şey de olabilir. Hz. Ömer’in Müslüman olmadan önce, yolculuk esnasında helvadan yapılan putlara tapıp, sonra da acıkınca yemesi, buna ilginç bir misâldir. Ancak bunların hiç birisi gerçek din değildir. Sadece din duygusunun ne derece güçlü olduğunun göstergesidir.

Asıl din, vahiy yoluyla Yaratıcı tarafından gönderilen dindir. Bu aynı zamanda nebevî rehberlik, diğer deyişle risâlet’tir. İlk insandan itibaren bu rehberlik hep yapılagelmiştir. İnsanda var olan bu din duygusu, sadece bu ilahi mesajın alıcısı/muhatabı konumundadır.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi insanda din duygusunun varlığını ifade eder?

- a. Din savaşları
- b. Aynı dinden olanların dayanışması
- c. Mezhep kavgaları
- d. Tarihi eserler
- e. Dinsiz bir insanın olamayacağı

2. Eğitim ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- a. “Educare” kelimesi, “yetiştirmek, yönetmek, yönlendirmek ve potansi-yelleri ortaya çıkarmak” anlamına gelir.
- b. Öz itibarıyla eğitim, kişinin fizikî, ruhî ve zihni boyutu üzerinde etkisi olan bir faaliyettir.
- c. Eğitimle insana aktarılması gerekenler hususunda inançlar, kültürler, coğrafya, vb. faktörler etkili olur.
- d. “Ağaç yaşken eğilir” atasözü çocukluk dönemindeki eğitimin önemini vurgular.
- e. “Terbiye” kavramının, genel olarak eğitim öğretimiyle ilgili bütün alanları ifade ettiği söylenemez.

3. Din Eğitimi konusuna farklı yaklaşımlar bağlamında, aşağıdaki cümlelerden hangisi doğrudur?

- a. Ateistler Tanrı konusunu dert edinmez.
- b. Teolojik din eğitimi yaklaşımında, anlatılan dine inanmak ve savunmak esastır.
- c. Eğitimin tarifleri felsefi düşüncelere göre değişmez.
- d. Sokrates’in imtihanı bencillikle ilgili değildir.
- e. Eğitim mantığı açısından Fenomenolojik yaklaşım daha pedagojiktir.

4. Aşağıdakilerden hangisi “İnsanlık Dini”nin temel özelliklerinden **değildir**?

- a. Olayların görünmez varlıklar tarafından meydana getirildiğine inanmaları
- b. Manevi unsurlar ihtiva etmemesi, ama gelmiş geçmiş dinlerin tecrübelerinden yararlanarak onların ilerisine geçmeyi hedeflemesi
- c. Tanrısının insanlık, peygamberinin bilim adamları, mucizelerinin ise, icatlar ve keşifler olması
- d. İnsanlara, müşahade edilen âlemin gerisindeki gücü fark etmelerini engellemek için, niçinleri değil, olay ve olguları düşündürtmenin esas olması
- e. İbadetinin, insanlık yararı ve gelişimi için gayret etmek ve kendisini insanlığa feda etmek olması

5. Eğitimle ilgili tanımlar çerçevesinde, aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- a. Sokrates’e göre insan, bilgilerini doğuştan getirir.
- b. Eğitim, insanın daha mükemmel bir hayat yaşaması için hazırlanmasıdır.
- c. Eğitimin tanımları toplumun inançlarına göre değişmez.
- d. Durkheim’e göre insanın yetenekleri, sadece toplumun ihtiyaçlarına göre geliştirilebilir.
- e. İnsan bu dünyaya bir eğlence ve dinlenme için gelmemiştir.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. d	Yanıtınız doğru değilse, “Giriş” kısmını yeniden gözden geçiriniz.
2. e	Yanıtınız doğru değilse, “Eğitim Kavramı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. b	Yanıtınız doğru değilse, “Bir Din Eğitimi Konusu Olarak İslam” konusunu gözden geçiriniz.
4. a	Yanıtınız doğru değilse, “İnsan ve Din Olgusu” konusunu yeniden okuyunuz.
5. c	Yanıtınız doğru değilse, “Eğitim Tanımları” konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

“Allah sizden (ağır teklifleri) hafifletmek ister. Çünkü insan (sabır ve tahammül bakımından) zayıf yaratılmıştır.” (Nisa, 4/28).

“İnsan hayrı istediği kadar (bazen) şerri de ister. İnsan çok acelecidir.” (İsra, 17/11)

“Hakikaten insanlardan bir kısmı gayet hırslı ve tatmin-siz olarak yaratılmıştır. Kendisine bir kötülük dokunuca sızlanıp feryad eder. Bir iyiliğe nail olunca da cimri kesilir.” (Meâric, 70/19).

Sıra Sizde 2

“Andolsun ki, sizi hem biraz korku ve açlıkla hem de mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabredenleri müjdele!” (Bakara, 2/155)

“Şüphesiz biz yeryüzünde olan şeyleri, yeryüzü için bir süs kıldık. Böylece insanlardan hangisinin amel bakımından daha güzel olduğunu denemek istedik.” (Kehf, 18/7).

Sıra Sizde 3

Pozitivizm anlayışı, deneysel bilimin putlaştırılmasına ve dinin afyon olarak görülmesine sebep olmuştur. Aslında deneysel bilimin önemini kimse inkâr edemez. Çünkü insanın işini kolaylaştıran âletler ve makineler bu sayede yapılmıştır. Bunlar maddi zenginlik, refah ve savaşlarda üstünlük de getirmiştir. Ancak asıl problem, materyalist çevrenin deneysel bilimi, kendi hedeflerine ulaşmada bir araç olarak kullanmasındadır. Sırf bu yüzden, bir zamanlar hakikatin farklı yüzleri olan ‘din ve deneysel bilim’, sadece dinle değil; akıl, devlet ve hukukla da kavgalı hale getirilmiştir.

Sıra Sizde 4

“Allah’ın öteden beri süregelen kanunu budur. Allah’ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.” (Fetih 48/23).

“...Kişi kazdığı kuyuya kendisi düşer (...) Allah’ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın. Allah’ın kanununda asla bir sapma da bulamazsın” (Fâtır 32/43).

Sıra Sizde 5

“İşte o akl-ı selim sahibi kimseler ayaktayken, otururken, yan taraflarına yaslanarak yatarken Allah’ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında düşünürler ve derler ki: “Ey Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın. Seni tenzih ederiz. Sen de bizi ateş azabından koru.” (Al-i İmran, 3/191).

“İnsanlar, devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yerin nasıl yayılıp döşendiğine ibretle bakmazlar mı? (Ğaşiye 88/17-20)

Yararlanılan Kaynaklar

- Attas, S. N. (1989), **Modern Çağ ve İslâmî Düşünüşün Problemleri**, Çev. M. Erol Kılıç, İstanbul.
- Başgil, A. F. (1962) **Din ve Laiklik**, 2. bs., İstanbul.
- Comte, A. (1952), **Pozitivizm İlmihali**, Çev. Peyami Erman, İstanbul.
- Egemen, B. Z. (1965) **Terbiye İlminin Problemleri ve Terbiye Felsefesi**, Ankara.
- Fazlur Rahman, (1981), **İslâm**, Çev. Mehmet Aydın-Mehmet Dağ, İstanbul.
- Gölpınarlı, A. (1990), **Mesnevi Şerhi ve Tercemesi**, 1-6, 3. bs., İstanbul.
- İslâm'a Giriş, Temel Esaslar**, (2007) Diyanet İşleri Başkanlığı Yay, Ankara
- Kanad, H.F. (1963) **Pedagoji Tarihi**, 4. bs., İstanbul.
- Mevdudî, E. (1996), **Tefhîmu'l-Kur'an**, Çev. Muhammed Han Kayanî vd., İstanbul.
- Mengüşoğlu, T. (2000), **Felsefeye Giriş**, 7. bs., İstanbul.
- Namık Kemal, (1988), **Renan Müdafaaanâmesi**, Haz. Abdurrahman Küçük, Ankara.
- Necati, M. O. (2005), **el-Kur'an ve İlmu'n-Nefs**, 8. bs, Kahire.
- Özakpınar, Y. (2002), **İnsan Düşüncesinin Boyutları**, İstanbul.
- Topçu, N. (1970), **Türkiye'nin Maarif Davası**, 2. bs, İstanbul.
- Yaşayan Dünya Dinleri**, (2007), Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara.

2

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Din eğitiminin gerekliliğini, objektif ve bilimsel desteklerle açıklayabilecek.
- İnsanın davranışlarının özelliklerine bakarak, hangisinin din duygusu ile meydana geldiğini ayırt edebilecek.
- Din ile din kültürü arasındaki ilişkinin boyutlarını karşılaştırarak değerlendirebilecek.
- İslâm dininin getirdiği mesajın temel niteliklerini, evrensellik açısından analiz edebilecek.
- Günümüzde arzu edilen yetişmiş insanın temel özelliklerini tanımlayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

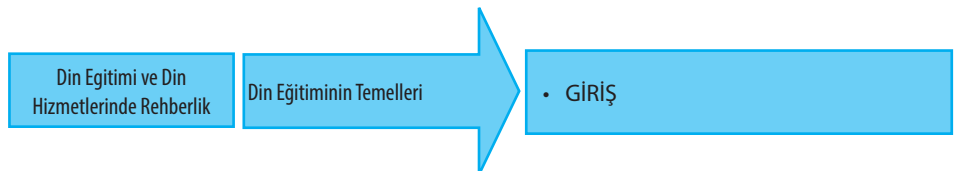
- Kültürel miras
- Demokrasi ve laiklik
- Medeniyet
- Varoluş
- Din ve vicdan hürriyeti

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Kur'an'da, A'râf Sûresi'nin 172. âyetinin tefsirini, Elmalılı Hamdi Yazır başta olmak üzere muhtelif tefsirlerden okuyup üzerinde düşününüz.
- Süleyman Hayri Bolay Eğitimi Raporu adlı araştırmayı inceleyiniz.
- Ali Fuad Başgil'in "Din ve Laiklik" isimli kitabından "Din Hürriyeti" bölümünü okuyunuz.

İçindekiler

Din Eğitiminin Temelleri

GİRİŞ

Din, insan kimliğinin önemli bir parçasını teşkil eder. Onun yeryüzündeki varlığına anlam kazandıran da dindir. Kişisel bir tercih olarak olarak baktığımızda, din insanın hayatını anlamlı kılan, ona yaşama sevinci kazandıran en temel değerdir. İnsanın, “Ben kimim?”, “Nereden geldim?”, “Nereye gideceğim?” gibi sorularına din dışında bugüne kadar tatmin edici cevaplar veren başka bir bilgi kaynağı da mevcut değildir.

Fert açısından din böylesine önemli bir değer taşıırken, insanın sosyal kimliğinin belirleyicisi olduğu da bir başka gerçekliktir. Çünkü dinin insana kazandırdığı kimlik, aynı zamanda sosyal bir kimlik ve sosyal bir aidiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün Batı Trakya ve Balkanlarda yaşayan Müslümanlar bunun örnekleri durumundadırlar.

Dinin ferdi ve sosyal hayatımız için böylesine önemli bir değeri olmasına karşılık, İslâm dünyasının son yüzyıllarda özellikle teknoloji alanında geri kalışı, toplumun temel dinamiklerinde sarsılmalar meydana getirmiştir. Bu durum aynı zamanda çeşitli açılardan kendimizi sorgulamamıza yol açmıştır.

Sorgulanan konular arasında eğitim ve din eğitimi problemlerine bağlı olarak laik bir ülkede din eğitiminin nasıl yapılacağı meselesi de vardır.

Problemlerinin birbiriyle alakalı ve kompleks bir yapıda olması sebebiyle, din eğitimi, aslında bir eğitim meselesi olması gerekirken, zamanla ekonomiden eğitime, kültür ve sanattan siyâsete kadar her alanı ilgilendirir hale gelmiştir. Bu ise sonuçta şu gerçeği ortaya çıkarmıştır: Din eğitimi meselesini halletmeden, diğerlerini halletmek mümkün değildir. Dolayısıyla, öncelikle niçin din eğitimi yapılması gerektiği konusu sağlam temellere oturtulmalıdır. Bu bağlamda, bir inancın, ya da fikrin; bir hareketin, ya da kurumun temelinin olması ne demektir? sorusunu yöneltmek ve cevabını iyi kavramak gerekir.

Hem insan hem de Müslüman olarak, sağlıklı bir din eğitimi için, pek çok dayanağımız vardır. Şimdi bunların ne olduğunu ele alalım.

Psikolojik Temeli

Bilindiği gibi psikoloji, insan ve hayvan davranışlarının sebeplerini inceleyen bir bilimdir. *İnsan davranışlarının temelinde dinî bir güdü (motive) var mı, yok mu?* sorusuna cevap bulmak adına, tarih boyunca yaşanan olay ve olgulara baktığımızda, bunun var olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu konuda bazı psikologlar, çılgınca deneyler bile yapmışlardır. Kendi kendilerine sordukları soru şu olmuştur:

Acaba çocuğu toplumdan izole edilmiş bir ortamda hiçbir dinî eğitim vermeden yetiştirsek, yine de ondan din duygusunun tezahürü olan bir davranış görür müyüz?

Bu soruya cevap bulmak için tasarladıkları deneyi gerçekleştirmişlerdir. Ancak çocuğun, yalnız bırakıldığı odanın küçük penceresinden sızan ışığa yönelerek duaya benzer bir davranış sergilediğine şahit olmuşlardır.

Bilindiği gibi insan, gerçek anlamda düşünüldüğünde, zayıf ve güçsüz bir varlıktır. Onun için çaresiz kaldığında, hemen kendinden daha üstün bir güce sığınma ihtiyacı hisseder. Bu gerçek, Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir:

“İnsanın başına bir sıkıntı gelince, yan yatarken de, oturup kalkarken de, bize (Allah'a) yalvarıp yakarır; ama ne zaman ki sıkıntısını gideririz, başına gelen sıkıntıdan kendisini kurtaralım diye sanki bize hiç yalvarıp yakarmamış gibi (nankörce) davranmaya devam eder.” (Yunus 10/12).

Şu söz bu gerçeği çarpıcı bir şekilde anlatmaktadır:

“Düşen uçakta ya da batan gemide ateist bulunmaz!”

İlgisizlikler, bilgisizlikler, birtakım yanlış eğitim ve şartlandırmalar sebebiyle din duygusunun üstü kapatılmaya çalışılsa da, yeri geldiğinde varlıkların ardındaki Yüce Kudretin mevcudiyeti fark edilerek, mutlaka bir şekilde O'na yönelik başlar.

DİKKAT

Eğer insanda din duygusu olmasaydı, kesinlikle ortaya çıkmazdı. Bu hal, herhangi bir kaza geçiren, bir doğal afete maruz kalan, hasta olan ya da yakınlarından birisini kaybeden kişilerde -daha önce dinle pek alakaları olmamasına rağmen- kendisini apaçık göstermektedir. Hatta bu gibi kişilerin, bir müddet bazı dinî vecibeleri de yerine getirdiği gözlenmektedir. Bütün bunlar, dinin insanın fitratında var olduğunu ve çeşitli boyutlarda davranışlarına yansıdığını göstermektedir.

Kur'an-ı Kerim'de, “**Elest Meclisi**” diye bir antlaşmadan (ahitten) bahsedilmektedir. Buradan anlaşılıyor ki, tüm ruhları yarattığı esnada, Allah Teâlâ, insanın fitratına varlığını sezme ve algılama yeteneği yerleştirmiştir. Ardından, “*Sizin rabbiniz Ben değil miyim?*” diye sormuş; onlar da hep birden, “*Evet, bizim rabbimiz Sensin*” diye cevap vermişlerdir. Sonra da onları bu hadise konusunda birbirine şahit tutmuştur. Bunun da sebebi, kıyâmet gününde, yaptıkları bu sadakat yeminini hatırlamaları içindir (A'râf 7/172).

Öyle görünüyor ki, insan bu muhteşem varlığı ile Allah Teâlâ'nın varlığına bizzat delil teşkil ediyor. Onun için insan, ister dağa, ister denize, ister ruhlara, ister herhangi bir puta tapsın; ister kitaplı, ister kitapsız olsun, daima bir dine sahip olmuştur. Çünkü insan o “**Elest Meclisi**”inde verdiği sözü tutmaktadır. Bu duygu ile

ırmakların eninde sonunda denize kavuşması gibi, Yaratıcı'yı arar durur ve O'na kavuşmak ister. Bazen suyun mecrası değişebilir; dağlar, tepeler aşmak zorunda kalınabilir... Şelâlelerden dökülüp ovalarda dinlenilebilir... Ama hep o istikamete, Rabbine, 'söz'ün sahibine doğru yol almaktadır insan! (Songar, 1990, 5)

Kur'an-ı Kerim'den, İnsanın içindeki din duygusunun yaratılıştan geldiğini bildiren bir âyet bulunuz.

SIRA SİZDE

Görülüyor ki, insanın yaratılıştan beri Yaratıcı ile irtibatı vardır ve bu irtibat, bastırılmış da olsa, çeşitli adlar altında çeşitli yollarla devam etmektedir. Onun için **din eğitimsi, insanlardan hiç umut kesmemelidir.**

Hız. Peygamber'in naklettiği şu olay, bu açıdan çok önemlidir.

Geçmiş dönemlerde doksan dokuz kişiyi öldürmüş bir adam vardır. İçinde bir sıkıntı olmalı ki, âlim bir kişi arar. Ona bir râhipten bahsederler. O da gidip doksan dokuz kişi öldürdüğünü; tevbesinin kabul edilip edilmeyeceğini sorar. Râhip, "olmaz öyle şey" der. Adam onu da öldürür ve sayıyı yüze tamamlar. Sonra yine yeryüzünün en âlimini araştırır. Kendisine başka bir âlim zat gösterirler. Doğru ona gidip yüz kişi öldürdüğünü, tevbesinin kabul edilip edilmeyeceğini sorar. O da şöyle cevap verir:

- Evet! Kabul edilir. Seninle tevben arasına kim girebilir? Filan yere git. Orada Allah'a ibadet eden insanlar vardır. Onlarla birlikte Allah'a ibadet et. Memleketine dönme. Çünkü orası kötü bir yerdir.

Adam denileni yapar. Yalnız yolun yarısına varınca eceli gelir ve ölür. Bu sefer onun hakkında rahmet melekleriyle azap melekleri münakaşa eder. Rahmet meleklerinin iddiası şudur:

- Bu adam kalbi Allah'a yönelmiş olarak tevbe ede ede geldi.

Azap melekleri ise;

- O hiçbir hayır işlemedi, derler.

Bunun üzerine yanlarına insan suretinde bir melek gelir. Onu aralarında hakem yaparlar. O da şöyle der:

- İki yerin arasını ölçün; hangi yere daha yakınsa bu adam oralıdır.

O yeri ölçerler. Adamın gitmek istediği yere daha yakın olduğunu tespit ederler. Bunun üzerine ruhunu rahmet melekleri alırlar. (Buhari, Enbiya, 54; Müslim, Tevbe, 46, 47)

Konuyla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de de şöyle bir olay anlatılır.

Hız. Yunus, peygamber olarak görevlendirildiği toplumunun ıslah ve iflah olmalarından ümidini kesince başlarına gelecek azaba muhatap olmamak için ardına bakmadan memleketini terk eder. Bir deniz kenarına varır ve rastladığı ilk gemiye biner. Ne var ki, gemi kısa bir süre sonra, yükünün ağırlığı sebebiyle batma tehlikesine maruz kalır. Diğer yolcuları kurtarmak için tek seçenek, birini suya atmaktır. Çekilen kur'a Hız. Yunus'a çıkar ve denize atılır.

Önce bir balığa yem olur. Her yer zifiri karanlıktır... Sorumluluğunu bir tarafa bırakıp kaçmanın, görev yerini izinsiz terk etmenin bedeli olarak bin bir türlü sıkıntı artık onu beklemektedir.

Tam bu esnada, içinde taşıdığı o fitrî duygu, Allah'a yalvarma ve O'nunla iletişim kurma güdüsü harekete geçer ve şöyle yalvarır: “*Allahım! Yaptığım doğru değildi. Senden başka sığınacak bir ilah da yok!*” (Enbiya 21/87).

Bu deruni yakarış ses getirir. Bütün çağrılara karşılık vereceğini bildiren Allah Teâlâ, onu balığın karnından kurtarır ve tekrar eski görevine döndürür.

Eğitim ilkelerinin belirlenmesi açısından bu deneyim, fevkalâde yüksek bir değere sahiptir. İşte bunun için Hz. Peygamber Kur'an'da, “*Sakin Yunus gibi olma!*” diye uyarılmıştır (Kalem 68/48). Nitekim Hz. Peygamber de Allah Teâlâ'nın izni ve emri olmadan tebliğ görevi ile görevlendirildiği Mekke'den ayrılmamıştır.

Bütün din eğitimcilerinin, Peygamber varisi olmaları hasebiyle aynı uyarıya muhatap oldukları söylenebilir. Bu bağlamda, din eğitimcileri ve din hizmeti sunanlar için şu ilkeleri belirlemek mümkündür:

- Hiçbir zaman ümitsizliğe kapılmamalı,
- Hidâyetin, Allah'ın elinde olduğunu bilmeli,
- Karamsar olmadan, iyi niyet, hoşgörü ve sabırla görevlerine odaklanmalı,
- Yaptıklarının karşılığını, sadece Allah Teâlâ'dan beklemelidirler.

İnsanların İslâm'ı seçmelerinde hangi faktörlerin rol oynadığı, hangi sebeplerin onların hidayetine vesile olduğu hususunda Ali Köse'nin, Neden İslâm'ı Seçiyorlar adlı eserini okuyunuz.

Sosyolojik Temeli

İbni Haldun'un dediği gibi, insan doğuştan sosyal bir varlıktır. Onun fitratında, birlikte yaşamaya ve yardımlaşmaya karşı bir meyil vardır. Çünkü hiç kimse, başkasına muhtaç olmadan, tek başına hayatın üstesinden gelemez. “İnsanlar ister köylü olsun, ister kentli. Farkında olmasalar da birbirlerinin hizmetçisidirler.” (Semek, 1973, 25) sözü de bu gerçeğe işaret etmektedir:

Bilindiği gibi, **dünyada imkânlar sınırlı, ihtiyaçlar ise sınırsızdır.**

Bu gerçek, pek çok bilimsel disiplinin kafa yorduğu ve üzerinde teoriler geliştirdiği bir alandır. Meselâ bir ekonomist kendi alanını tanımlarken bu noktayı temel alır ve der ki, “iktisat, sınırlı imkânların sınırsız ihtiyaçlar karşısında dengeli bir şekilde dağıtımıdır.”

Hukuk ise şunu savunur: Böyle bir dünyada, aynı nesneye pek çok kişi talip olacağından, ortaya yığılma, yarış, hasımlaşma, haset, kin ve kavga çıkmaktadır. Daha da ileri gidilip iş kan davasına kadar varmaktadır. İnsanlar bu kargaşa ve vahamet bitmesi için bir **üst hakem** arayışı içerisine girmiştir. Bu hakemin mecazî adı devlettir. Öyle görünüyor ki devlet, “**adâlet**” demektir.

Teker teker ele aldığımızda, aşağı yukarı bütün dinler ve sosyal nizamlar, ihtiyaç-ımkân ilişkisi ile ilgili problemlerin çözümüne yönelik bir çaba gösterir. Düzenlenen hukuk ve çıkarılan kanunlar da aynı gaye içindir.

Asıl mesele, insanları kavga ettirmeden barış içinde yaşatabilmektir.

Bunun olabilmesi için, sosyal hayatın yardımlaşma, adâlet ve kardeşlik esasına göre tanzim edilmesi gerekir; ki böylece toplumda bir güven ortamı oluşabilsin.

Genelde din eğitiminin sosyal temeli üzerinde durulurken şu soru sorulur:

- Madem ki, kâinattaki şartlar bundan ibarettir. Buna göre din, toplumsal güven ortamının oluşmasına nasıl bir katkı sağlayabilir?

Soruya cevap verirken konuya İslâm dini açısından bakmaya çalışalım.

Öncelikle ifade etmeliyiz ki, **İslâm, iyi insan yetiştirmeyi hedefler.** Bu aynı zamanda iyi vatandaş da demektir. Bu tip bir insanın özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- Yaratıcı ile de, yaratılmışlarla da barışıktır.
- Elinden ve dilinden kimseye zarar gelmez.
- Düşenin dostudur.
- İnsanların en hayırlısının, insanlara faydalı olan kişi olduğunu bilir.
- Gerektiğinde başkalarını kendisine tercih eder.
- Küçüklerin de büyüklerin de hakkını korur.
- İyi ve güzel olanın yanında, kötü olanın da karşısındadır.
- Hedefi hayır olan işlerde yarışır.
- Bencil (egoist) değildir.
- Sadece iyilik ve güzellikte yardımlaşır.
- Başkaları tarafından kendisine hak olarak bir şey verilse bile, vicdanında bunun tekrar hesabını yapar.
- Konuştuğunda yalan söylemez, bir şey vaad ettiğinde dönmez, kendisine bir şey emanet edildiğinde hiyânet etmez.
- Alış-veriş yaptığında aldatmaz.
- Emaneti ehline verir.
- Üzerine bir iş aldığında, onu en iyi şekilde yapmaya çalışır.
- Kendisi için istediğini başkaları için de ister.
- Allah'tan korkar, kuldan utanır.

- Hakka, haklıya ve haklılığa daima itibar eder.
- Rızkın ve malın asıl sahibinin Allah olduğuna inanır.
- Hiç ölmeyecek gibi dünya, yarın ölecekmiş gibi de öteki dünya için çalışır.
- İlmin görevinin, içinde yaşadığımız kâinatın sırlarını açığa çıkarmak olduğuna inanır ve buna bir ibadet duygusu içinde sahip çıkar.
- İster gizli, ister alenî durumda olsun, her zaman Allah'ın gözetim ve denetimi altında olduğunun idraki içindedir.
- Allah ve peygamberin sözü kendisi için her zaman yüksek bir değer ifade eder.

Şimdi, toplumdaki fertlerin bu amaçlar doğrultusunda eğitildiğini düşünelim. O zaman herkes hak ve sorumluluklarını bilir, üzerine düşen görevleri en iyi şekilde yapar.

Sıralanan bu özellikler, barış ve huzur içinde yaşayan bir toplumun oluşmasında din eğitiminin ne derece önemli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

SIRA SİZDE

2

Karşımızdaki insanın duygularını anlamak, olaylara onun gözüyle bakabilmek anlamına gelen empati hakkında bilgi sahibi olmak için, Üstün Dökmen'in, İletişim Çatışmaları ve Empati adlı eserini inceleyiniz.

K İ T A P

Empati kurmayı teşvik eden bir hadis bulunuz.

Kültürel Temeli

Latince bir kelime olan kültür (culture), “*ekme, yetiştirme, üretme*” anlamına gelmektedir. Terim anlamı ise, “bir toplumun ya da milletin, inanç, fikir, sanat, âdet ve gelenekleri, maddî ve manevî değerlerinin bütünüdür” (Ayverdi, 2006). Osmanlı Türkçesi’nde bu kelime “hars (حراثت)” olarak ifade edilmektedir.

SIRA SİZDE

3

Kültür anlamında kullanılan “hars” kelimesinin Kur’an’da hangi ayette geçtiğini bulunuz.

Kültür denilince daha çok, bir toplumun sanat ve fikir eserlerinin bütünü kast edilmektedir. Bu nedenle, “*Kültür, bir halkın yaşama tarzıdır*” diye tanımlayanlar da vardır.

Şüphesiz kültür ile medeniyet arasında da yakın ilişki vardır. Eğer kültüre, “*insanın ürettiği her şey*” diye bakılırsa, medeniyet de kültürün içinde değerlendirilebilir. Ama ayrım söz konusu ise, şöyle denebilir:

*Bir dinin ya da fikrin, maddî ve manevî boyutlarda, hayata yansıtılmasına **medeniyet** denir. Bunun oluşmasında başka toplum ve kültürlerin de katkısı vardır. Medeniyetin belirli bir toplumda aldığı şekle ise **kültür** denir.*

Meselâ Amerika dâhil, bütün Avrupa toplumları arasında müşterek bir Batı Medeniyeti'nden bahsedilebilir. Bunun oluşumunda başta Roma Hukuku, Yunan Felsefesi ve Hristiyanlık etkili olmuştur.

Aynı zamanda bu medeniyetin içinde, birbirinden ayrı ve müstakil bir İngiliz, Fransız ve Alman kültürü mevcuttur (Turhan, 1972).

Buna göre, **medeniyet** genel, **kültür** ise özel olmaktadır.

Kültürü, maddî ve manevî diye ayıranlar da vardır. Buna göre, bilimsel ve teknolojik ürünler, ekonomi, yemek ve kılık-kıyafet maddî kültür; din, dil, inanç, hukuk, örf ve âdetler, sosyal ilişkiler, tarih şuuru, estetik, mimari anlayış, yazı, sanat, edebiyat ve ahlâk ise manevî kültürdür.

Tarihe bakıldığında görülecektir ki, kültürlerin oluşmasında aklın ve aktivitenin olduğu kadar, dinlerin de büyük rolü olmuştur. **Çünkü din, kültürün hem mayası, hem de bir unsurudur.**

Onun içindir ki, en eski tarihî kalıntılarda, iletişim aracı olarak kullanılan resim, yazı ve dilde mutlaka karşımıza dinî bir unsur çıkmaktadır. Sıradan gibi görülen törenlerin arkasında, musikîlerde, atasözleri ve deyimlerde, mimari eserlerde, bir şekilde dinî motife rastlanmaktadır.

Sanata bakılırsa, onda da çoğu görüntü dinîdir. Çünkü **sanat**, her ne kadar toplumdan topluma ya da hayat anlayışlarına göre izafilik arz etse de, **asıl itibarıyla güzelliği ve tenasübü aramaktır.** Bu arayışların sonucunda duyguların en iyi yansıtıldığı yer, genelde mabetlerdir.

Ayrıca toplumlar dini, mutlaka bir şekilde hayatlarının her alanına taşımışlardır. Bu konuda Avrupalıların söylediği şöyle bir söz vardır:

“Baktığınızda Hristiyanlığı pek göremezsiniz. Ama o her tarafta vardır”.

Şimdi de kendi dinimize ve kültürümüze bir göz atalım.

İslâm dini kültürümüzü ve medeniyetimizi derinden etkilemiştir. Mimari-mizden musikîye, dilimize, edebiyatımıza, sosyal ilişkilerimize, örf ve adetlerimize kadar, her alanda bunu görmekteyiz.

Türkler Müslüman olduktan sonra İslâm'ı, hem maddi ve hem de manevi kültürlerine yansıtmıştır. Zikredeğimiz şu birkaç esere bakmak bile bunu açıkça ispat etmektedir.

Türklerin İslâmiyeti kabul ettikten sonra, ilk yazılı eser olma özelliğini taşıyan **Yusuf Has Hacib**'in, *Kutadgu Bilig* isimli kitabı, önemli bir örnektir. Çünkü eser, Doğu Karahanlı Hükümdarı Tabgaç Buğra Han (Ebu Hasan bin Süleyman Arslan) için kaleme alındığından dolayı bir *Siyâsetname* sayılır. Tamamen rumuzlar ve sembollerle yapılan bir anlatım tarzı benimsendiği için alegoriktir. Öğretmeyi hedef aldığı için de didaktiktir. En önemli yönü ise muhtevasıdır. O da genelde, İslâmî unsurlardan ibarettir.

Kaşgarlı Mahmud tarafından 1072-1074 yılları arasında yazılan *Divân-ı Lügati't-Türk*, gerek önsözündeki ifadelerinde ve gerekse tespit ettiği atasözlerinde, İslâmî değerlere yer vermektedir.

Edib Ahmed Yükneki ise, Karahanlı beylerinden Muhammed Dâd Sipehsalar'a hediye ettiği *Atabetü'l-Hakâyık* (Hakikatler Eşiği) isimli eserinde, Müslümanca nasıl ahlâklı olunacağını, hadisler ışığında, didaktik bir üslupla kaleme almıştır.

Anadoludaki İslâmî düşüncüyü etkileyen önemli şahsiyetlerden biri olan **Hoca Ahmed Yesevî** de *Divân-ı Hikmet*'inde, genelde Allah aşkı ve Peygamber sevgisini işlemiştir.

Bu eserlere, **Mevlanâ**'nın Mesnevî'sini, **Yunus Emre**'nin Divânı'nı, **Nasreddin Hoca**'nın nüktelerini, **Süleyman Çelebi**'nin "*Mevlid*" olarak da bilinen *Vesiletü't-Necât*'ını ilave edebiliriz.

Musikimizin içinde de çokça "Allah, Kur'an, tekbir, Peygamber, kader, cennet, cehennem, helal, haram, melek vb." kavramlar geçmektedir.

Öte yandan mimarimiz, sanatımız, hikâye ve romanlarımız, şiirlerimiz, sözümüz ve sazımız, destanlarımız, atasözlerimiz ve deyimlerimiz, düşünlerimiz ve bayramlarımız, en mutlu ve en sıkıntılı günlerimiz, hep dinî motiflerle doludur.

Bu bağlamda söylenecek söz şudur:

İslâm'ı iyi bilmeden, kültür ve medeniyetimizi anlamak ve bunları sağlıklı bir şekilde yarınlara taşımak mümkün değildir.

O halde, kültürümüzün hem mayası ve hem de bir unsuru olan bu dini, tartışmaya mahal kalmayacak şekilde öğrenmek ve öğretilmesine ortam hazırlamak gerekir.

Sonra şunu da unutmamak gerekir:

Eğitimin görevlerinden birisi de, kültür mirasının genç kuşaklara aktarılmasıdır. Ama bu iş, **din unsuru** ayıklanarak yapılmaya çalışılırsa, geriye aktaracak pek bir şey kalmaz. Bu anlayış "**biz bilinci**"ni yok ettiği için, kişiliğin oluşmasını sağlayan sosyalleşme ve dayanışma ruhunu da zayıflatır. Arkasından yozlaşma ve yabancılaşma (benlikten uzaklaşma) başlar. Öyle olunca da, toplumda ortak bir "gelecek tasavvuru" kalmaz.

İşin başka bir yönü daha vardır:

Gittikçe daha çok küreselleşen bir dünyada yaşıyoruz. Bu da, çok kültürlü bir ortamda yaşamak anlamına gelmektedir. Haliyle, farklı kültürden insanlarla sağlıklı iletişim kurabilmek ve barış içinde insanca yaşamak için, onların dinlerini ve kültürlerini bilme zarureti vardır. Okul programları düzenlenirken, eğitim elemanları yetiştirilirken, öğretim stratejileri geliştirilirken bunların dikkate alınması, artık zorunluluk arz etmektedir.

Bunun içindir ki, dinî konuların öğretimi, sadece din kültürü ve ahlâk bilgisi dersleriyle sınırlı olmamalı. Bir ortaöğretim müfredatında yer alan tarih, edebiyat, dil, coğrafya, psikoloji, sosyoloji, felsefe, vatandaşlık ve sağlık bilgisi, insan hakları gibi derslerin tamamında, bir şekilde dine ve din kültürüne de yer verilmelidir. Aksi takdirde bu dersler gereği gibi anlaşılmaz.

Şimdiyse, dinî motifin nasıl maddî ve manevî kültür unsuru haline geldiğini Kur'an-ı Kerim'deki ayetler yardımıyla belirlemeye çalışalım:

“Onların (varlıklı olanların) mallarında fakir fukaranın ve isteyenlerin hakkı vardır.”
(Zâriyat 51/19).

“Kazancıyla geçimini sağlayamayan ve utancından dolayı isteyemeyen yoksullar için, mal sahiplerinin malında belirli bir hak vardır.” (Meâric 70/25).

Konuyla ilgili bir Hadis'te şöyle denilmektedir:

“Veren el, alan (isteyen) elden daha hayırlıdır.” (Müslim, Zekât, 94, 95)

İnsanın öldükten sonra da sevaba kavuşabileceğinden bahseden ve böylece insanlarda vakıf kültürünün oluşmasına ilham kaynağı olan hadisi bulunuz.

SIRA SİZDE

Özellikle Osmanlı döneminde, bazen camilerin avlularına, bazen de şehrin uygun görülen yerlerine, konuyla ilgili âyetlerden ve hadislerden ilham alınarak “Sadaka Taşları” dikilmiştir. Buraya, varlıklı olanlar sadakalarını gizlice koyarlar; ihtiyaç sahipleri de kimsenin görmediği bir vakitte ihtiyacı kadar almış. Böylece veren kime verdiğini, alan da kimden aldığını bilmezmiş. Böylesi bir anlayış ve uygulama, veren için ihlâs, alan için de iffet anlamına gelmektedir.

Burada dikkat edilmesi gereken husus, din ile kültürü birbirinden ayırabilmektir. Günümüzde birisi kalkıp, ilgili yerlere sadaka taşı yerleştirmeye çalışırsa, çok geçmeden hayal kırıklığına uğrar. Ama dinin nasıl kültür haline geldiğini anlama bakımından, bu taşlar çok önemli belgelerdir. Bu bağlamda konu, gerek sanat tarihinde ve gerekse ilgili derslerde ele alınıp üzerinde düşünülmelidir.

Resim 2.1

Sadaka taşı

Sadaka taşlarıyla ilgili bilgi için <http://www.karakalem.net/?Article=777> adresine; yine Özellikle Osmanlı Devletinde toplumun her kesimine hizmet veren vakıflarla ilgili olarak da geniş bilgi için <http://www.İslâmikariyer.com/konu/vakif-medeni-yeti-osmanli.html> adresine başvurabilirsiniz.

INTERNET

Felsefî Temeli

İnsan yaratılış itibarıyla görünen, dokunulan, duyulan ve hissedilenlerin gerisinde sebep arayan bir varlıktır. Küçük bir çocukta bile bunları görmek mümkündür.

Nitekim oyuncakları ile oynadıktan bir müddet sonra, orasını burasını karıştırması; bazen de kırma yoluna gitmesi, bir anlamda, o oyuncuğa özelliğini veren asıl sebebi arama çabası olsa gerektir.

Felsefe kavramı, sevgi anlamına gelen Yunanca “*phileo*” kelimesiyle, bilgi anlamına gelen “*sophia*” kelimelerinden meydana gelmiştir. Buna göre felsefe (filosofia), “bilgi sevgisi” ya da “bilgiyi sevmek” demektir. **Pythagoras**, kendisini tanıtırken, “*Ben bir philosophos’um*” dermiş. Bununla, bilginin ve bilgeliğin tutkunu olduğunu anlatmak istemiş. (Hançerlioğlu, 1977)

Felsefe, “var olanların varlığı, anlamı ve sebebi üzerine sorulan sorularla ortaya çıkmış bir disiplindir” (Akarsu, 1979) görüşünde olanlara göre, felsefenin uğraştığı temel mesele, varlığın ilk sebebi, başlangıcı ve özüdür. Bu çerçevede, varlığın ne olduğu, evrenin akıllı bir irade tarafından yönetilip yönetilmediği, tesadüfe yer olup olmadığı, felsefe tarafından sürekli sorgulanmıştır.

Varlığın ilk sebebinin ne olduğu konusunda felsefe tarafından verilen belli başlı cevaplar arasında, “*ruh, madde, yetkin varlık, idea, su, ateş, sayı, atom, doğa, Tanrı, değişme*” vardır.

Bu konuda oluşan sorular ise şöyle sıralanabilir:

- Nereden geldim?
- Nereye gidiyorum?
- Görevim nedir?
- Hayatın anlamı nedir?
- Neye inanmalıyım?
- Sonum ne olacak?
- Bu dünyadan sonra yeni bir dünya daha var mı?

Görüldüğü gibi bu sorular, doğrudan doğruya insanın varoluşu ile ilgilidir. Verilen cevaplar da, insana bakış açısını belirlemede temel teşkil eder. Bu ise eğitimin amaçlarının ve sisteminin belirlenmesi açısından büyük önem taşır.

Diyeelim ki, insan “*doğal ve toplumsal bir varlık*” olarak görülüyor. O zaman eğitim, doğa ve topluma uyum süreci olarak anlaşılır. “*Sürekli gelişen ve değişen bir varlık*” olarak telakki edilirse, bu durumda eğitim, gelişmeyi ve değişmeyi denetleme süreci olarak karşımıza çıkar. Görüldüğü üzere, eğitim nasıl tanımlanırsa, sistem de ona göre kurulur.

Şimdi insanın, “Yüce bir kudret tarafından yaratılmış varlık” olduğunu düşünelim. O zaman eğitimin tanımı, “*Yaratıcı’nın razı olacağı insanı yetiştirme süreci*” olarak yapılır.

Varoluşla ilgili sorulara en tatmin edici cevabı din vermiştir. Birkaç örnek verecek olursak, bütün peygamberlere sorulan sorular,

- Ruh,
- Kıyametin kopuş vakti,
- Öldükten sonra dirilme meselesi olmuştur.

Ruh konusunda Allah Teâlâ, “*ruhun kendi emrinde (buyruğu altında) olduğu- nu, ancak bu konuda insana çok az bilgi (ya da bilgi üretme kapasitesi) verildiğini*” bildirmiştir (İsra 17/85).

Kıyametin kopuşu sorusuna da benzer cevap verilmiştir.

“Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki: “Onun bilgisi ancak Rabbi- min katındadır. Onu vaktinde ancak O (Allah) ortaya çıkaracaktır. O göklere de, yere de ağır basmıştır. O, size ancak ansızın gelecektir.” Sanki senin ondan haberin varmış gibi sana soruyorlar. De ki: “Onun bilgisi sadece Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bilmiyorlar.” (Araf 7/187).

Bir de “*diriliş sorusu*” vardır. Bu soru insanları çok düşündüren ve aynı zaman- da tedirgin eden bir sorudur. Çünkü orada hesaba çekilme var... Onun için bütün mesele, “*şayet diriliş varsa...*” şüphesi ve sorusu üzerinde dönüp dolaşmaktadır.

Bir gün Übey b. Halef adındaki bir kişi, Hz. Peygamber’in huzuruna çürümüş bir kemikle gelir. Eliyle ufalayarak, “Allah bunu, böyle çürüdükten sonra diriltir mi diyorsun?” diye bir soru yöneltir. Hz. Peygamber, “Evet, seni de diriltir ve ateşe koyar” cevabını verir (Yazır, 1971). Bunun üzerine şu âyetler indirilir:

“İnsan kendisini tek bir sperm damlasından yarattığımızı düşünmez mi? Bir de ba- karsın ki, apaçık bir tartışma içine girmiş. Yaratılışını unutup bize bir örnek sunarak ‘Çürümüşken şu kemiklere kim hayat verecek?’ der. De ki, “**Onları ilk defa yaratan diriltecektir.**” Gerçekten de O Allah her türlü yaratmayı bilir.” (Yasin 36/77-79).

Burada kemiklerin çürümüş olması, Übey b. Halef tarafından, dirilişin ola- mayacağına dair bir belge olarak sunuluyor. Allah’ın Hz. Peygamber’e vahyederek öğrettiği delil ise, insanın bizzat kendi yaratılış olayıdır. Çünkü insan, sebebini neye bağlarsa bağlasın, yaratılmış oluşunu inkâr edemez. İşte kıyas, tam da bu noktaya yapılarak şöyle deniyor:

Diriltmeyi, yine ilk defa yaratan yapacak!

Burada bir konuya daha açıklık getirmek isteriz.

Felsefe ile din konusunu karşılaştıranlar, genellikle dinin inanca, felsefenin ise akla dayandığını iddia etmektedirler. Böylece hem aklı tekellerine almış, hem de dinin verdiği cevapları küçümsemiş oluyorlar. Halbuki gerçek hiç de öyle değildir. Kur’an’a bakıldığında, aklın çalıştırılmasına ne kadar önem veril- diği görülmektedir.

Kur’an-ı Kerim’de 66 yerde farklı ifadelerle geçen ve daha çok düşünmek anlamı- na gelen “akl etmek” kelimesi, İslâm’ın akla verdiği değer en açık örneklerinden biridir. Mu’cemu’l-Müfehres adlı eser veya bir başka Kur’an fihristi aracılığıyla bu âyetlere ulaşmanız mümkündür.

DİKKAT

Evrensel Temeli

Evrensellik, savunulan bir fikrin ve hareketin, dünyanın her yerinde kabul görme- si ve uygulanabilirliğini akla getirir. Bunu İslâm açısından değerlendirmek için, önce bu dinin neler getirdiğine bakmak gerekir.

Bir kere, Kur'an incelendiğinde, evrendeki hiçbir varlığa kayıtsız kalınmadığı görülecektir. Ayrıca Hz. Peygamber'in de "bütün âlemlere rahmet olarak gönderildiği" bildirilmektedir (Enbiya 21/107).

Globalleşen bir dünyada yaşıyoruz. Haliyle bunun, ekonomiden eğitime ve çokkültürlülüğe kadar, getirdiği pek çok problem vardır. Bir zamanlar kendilerini güçlü gören toplumlar, içlerinde yaşayan farklı kültür, etnik grup ve dine mensup insanları asimile etmek (sindirmek) istemekteydiler. Şimdi ise entegrasyon (kaynaştırma ve bütünleştirme) ön plâna çıkmıştır.

Son zamanlarda, yükselen bir değer olarak müsamaha (hoşgörü) ön plâna çıkmıştır. Bu konuda İslâm'ın bakış açısı çok daha geniştir. Çünkü İslâm dini, hoşgörü olayına bir "insan hakkı" olarak bakmaktadır.

İman konusunda zorlamanın olamayacağını, Kur'an bütün açıklığı ile bildirmektedir (Bakara 2/256). Bu noktada, herkesin dini anlayışı kendisine aittir (Kafirûn 109/6).

İslâm hiç kimsenin ırkına, bölgesine, soyuna ve sülalesine eleştiri getirmez (Hucurat 49/12). Çünkü bunların hiçbirini, insan kendi iradesiyle belirlemez. Dolayısıyla sorumlu da tutulamaz.

Hz. Peygamber'in de bu konuda şöyle bir ikazı vardır:

"Herkes Hz. Âdem'in neslindendir. O da topraktan." (Tirmizi, Tefsir-i Sure, 50)

İslâm'da üstünlük imanda ve Allah'a kulluk bilincine (takva) sahip olmadadır. Bunu gerçekleştirme noktasında ise herkes eşittir.

Tarihe bakıldığında görülecektir ki, bütün dinler ve kültürlerde, canı, aklı, dini, malı ve nesli korumak esastır. Cinayet, yol kesme, hırsızlık, haksız yere adam öldürme, ırza tecavüz, gasb, içki, zina ve rüşvet her devirde yasak kapsamındadır.

İslâm dini özellikle kişilik haklarına dikkat etme konusunda çok titizdir. Hem de meseleye sadece insan hakkı olarak bakmaz. İslâm tefekkürü ile yetişen Yunus Emre, şöyle demektedir:

"Benim bir karıncaya ulu nazarım vardır!"

Şüphesiz burada hikmetli bir bakıştan söz edilmektedir. Çünkü Kur'an'da, hiçbir varlığın boşa yaratılmadığına özellikle dikkat çekilmektedir. (Al-i İmran 3/191; Sâd 38/27)

Sonuç olarak İslâm dini, bütün insanların kabul edebilecekleri ve uygulayabilecekleri bir dindir. Onun için, bu derece evrensel ilkelere sahip olan bir dinin eğitimini yapmak, aslında bütün insanlığın yararınadır.

DİKKAT

İslâm'ın evrensel özelliğini ve diğer dinler karşısındaki farklı konumunu tespit etmek adına, Felsefe Tarihçisi Alfred Weber'in, "Hristiyan universalizmi ile Yahudi monoteizmini birleştiren tek din İslâmiyet'tir." görüşü üzerinde düşününüz.

Hukûkî Temeli

Önce hukuk kavramı hakkında bilgi verelim. Hukuk, “**hak**”tan gelmektedir. Kelime manası itibariyle hak, “*gerçek, uygunluk, doğruluk, münasip durum, aslına uygun, makul, sahih*” demektir. Terim anlamı itibariyle, bir konuda yetki kullanımı ifade eder.

Ancak, bu yetkiler kullanılırken insanların sınırları aşmamaları ve başkalarının haklarına tecavüz etmemeleri için düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Böylece “*hukukî düzenlemeler*” ortaya çıkmıştır.

Hukuk aynı zamanda, **yaptırımı olan kural** demektir. Kural koyma ve yaptırım uygulama yetkisi ise devlete aittir. Kesinlikle ihkak-ı hakka (herkesin hakkını kendisinin almasına) müsaade yoktur. Çünkü bu anlayış kan davasına yol açar.

Şimdi ise, din eğitiminin yapılmasına temel teşkil eden hukukî düzenlemelerin neler olduğuna bir göz atalım.

Tarih boyunca bütün toplumlarda, din problem olmuştur. Özellikle de otorite çevreleri, dini kendilerinin önünde bir engel olarak görmüştür. Hz. Peygamber’in tebliğe başladığı dönemi göz önüne getirirsek, bunu bütün açıklığı ile görürüz. Çünkü dinin sundukları, toplumda yetki kullanan çevrelerin bazı düşüncelerine ve yaşama alanlarına eleştiri getirmektedir. En başta da adâlet konusu vardır.

Yine tarihte **din saikiyle çıkarılan savaşlar** olmuştur. Haçlı Seferleri ve mezhep kavgaları buna örnektir.

Bir de **iktidar mücadeleleri** vardır. Din, haliyle vicdanlara ve gönüllere de hitap eden yönü olması hasebiyle, taraftar toplamada etkilidir. Burada bazı çevreler daha avantajlı olmasın diye, Hristiyan dünyasında din ile devlet işlerinin birbirine karıştırılmaması ilkesi, yani laiklik gündeme gelmiştir. Yine, bundan önce Ünite 1’de de ele alındığı gibi, Kilise Hristiyanlığının deneysel bilime ve bilim adamlarına baskı uygulaması da bunda etkili olmuştur. Dinlerin özünü kaybedip hurafelere boğulmasını da laikliğin sebepleri arasında saymak mümkündür. Kendi döneminde din bozulduğu için, ünlü filozof **Socrates**, bu yüzden ahlâkı dine dayandırmamıştır.

Aslında **laiklik**, -kelime ve terim anlamı ile tarihi süreci bir tarafa bırakılırsa- **toplumsal düzenlemede dinin referans alınmaması** anlamına gelmektedir. Ancak bu düzenlemelerin içinde nelerin dinî olup olmadığı hep tartışma konusu olmuştur.

Sözlükten, Laik kavramının kelime anlamını bulunuz.

SIRA SİZDE

Şimdi, din eğitiminin dayandığı hukukî düzenlemelere göz atalım.

a. 1982 Anayasasının 5. maddesinde devletin görevleri sayılırken, insanın maddî ve manevî varlığının geliştirilmesinden bahsedilmektedir. Yine, 10. maddede, herkesin kanun önünde, dil, ırk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, **din, mezhep ve benzeri sebeplerle** ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu ifade edilmektedir. 15. maddede ise, kimsenin **din**, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamayacağı ve bunlardan dolayı suçlanamayacağı belirtilmektedir. 17. maddede de, “*Herkes yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.*” denilmektedir.

24. madde “Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.” diye başlamaktadır. Ardından din kültürü ve ahlâk öğretiminin, ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer aldığı bildirilmektedir.

136. maddede, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın laiklik ilkesi doğrultusunda görevlerini kayıt altına almaktadır. Ancak bu madde ile ilgili görev, 1961 Anayasası’nın 154. maddesine göre 1965 yılında çıkarılan 633 sayılı kanunla düzenlenmiştir. Buna göre, başkanlığın görevleri şunlardır: İslâm dininin inançları, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda halkı aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek.

b. İmam-Hatip Liseleri’nin de açılmasında dayanak olan ve 3 Mart 1924’de çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun 4. maddesinde şöyle denilmektedir:

“Maarif Vekâleti, yüksek diniyat mütehasısları yetiştirilmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidematî diniyenin ifası vazifesi ile mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşad edecektir.”

c. 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu’nun 12. maddesinde, eğitimde laikliğin esas olduğu, din kültürü ve ahlâk öğretiminin ilköğretim okulları ile lise ve dengi okullarında zorunlu dersler arasında yer aldığı belirtilmektedir.

d. Uluslar arası sözleşmeler çerçevesinde 10 Aralık 1948’de kabul edilen “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” gelmektedir. 6 Nisan 1949 tarihinde ülke olarak imza atılan bu sözleşmenin 18. maddesinde şöyle denilmektedir:

“Herkesin düşünce, din ve vicdan özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, din veya topluca, açık olarak ya da özel biçimde öğrenim, uygulama, ibadet ve dinsel törenlerle açığa vurma özgürlüğünü içerir.”

e. Ayrıca, ülke olarak, altında imzamız bulunan çocuk haklarına dair sözleşmeler vardır. Bunlarda da, çocuğun, ırk, din ve benzeri özelliklerinden dolayı ayrımcılığa tabi tutulamayacağı dile getirilmektedir.

Bütün bu hukukî düzenlemeler, din eğitimi ve öğretiminin gerek yerel ve gerekse ulusal düzeyde yasal dayanakları olduğunu göstermektedir. Bu anlamda din eğitimi bir haktır. Hak ise, insanî boyutta, her zaman vazifeden önce gelir.

İNTERNET

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde yer alan diğer haklar için <http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/iheb.html> adresine başvurabilirsiniz.

Ekonomik Temeli

Genel olarak eğitimin ekonomik temeli üzerinde de çok durulmaktadır ancak burada temel sorun, bunun din eğitimine nasıl uyarlanacağı konusudur.

Önce ekonomiden ne anlaşıldığına bakmak gerekir. Ekonominin, “kıt kaynakların sınırsız ihtiyaçlar karşısında adâletli bir şekilde dağıtımıdır” anlamına geldiğini hatırlayalım. Dolayısıyla burada işin içine öncelikle “adâlet” girmektedir. Adaletin de her şeyden önce bir ahlâkî kavram olduğu unutulmamalıdır. Tüm dinlerde ahlâkın mutlaka dinin kurallarına dayandığı düşünülürse, ekonominin gündeme geldiği yerde, din eğitiminin de rahatlıkla geleceği aşîkârdır.

Diğer taraftan günümüzde “eğitim faaliyeti ve süreci”, bir ürün (çıktı) olarak kabul edilmektedir. Bu noktada şöyle bir soruyla da muhatap olunmaktadır:

Eğitim için yapılan harcamalar, bu sınırlı kaynaklarla nasıl gerçekleştirilebilir?

İkinci olarak, eğitimin görevleri arasında, ekonominin ihtiyaç duyduğu nitelikli insanın yetiştirilmesi yer almaktadır. Burada da eğitim “girdi” olarak kabul edilmektedir. Buna bağlı olarak şu soru da çok önem arz etmektedir:

Ekonomik ve toplumsal kalkınmanın gerçekleşmesi için yeterli nitelikte ve sayıda insan nasıl yetiştirilecek?

Dünya genelindeki eğitim sistemlerine bakıldığında bu hususta pragmatik (faydacı) bir yaklaşımın söz konusu olduğu görülecektir. Bu anlayışın uzantısı olarak **eğitim üreten kurum ve kuruluşlar** bu süreci en az maliyetle gerçekleştirmek istemektedirler. Ya da en az maliyetle, kalitesi yüksek bir eğitim üretmeyi hedef almaktadırlar.

Bu hedefin gerçekleştirilmesi sürecinde tabii olarak eğitim-ekonomi, insan gücü plânlaması, maliyet, verimlilik, harcama, gelir ve ihtiyaç gibi kavramlar söz konusu olmaktadır. Eğitimin ekonomik temeli üzerinde kafa yorarken, her şeyden önce, bu kavramların birbirleriyle ilişkilerinin de iyi kurulması gerekmektedir.

Bu ilişkiler bağlamında ele almamız gereken eğitimde ekonomik temel, eğitimin bir işyerinde “**girdi**” olarak kabul edilmesi fikrine dayanır. Bunun için, eğitilmiş insanın ekonominin gelişmesine katkıda bulunacağı düşüncesinden hareketle, plânlamalarda ve düzenlemelerde konuya yer verilir. Örnek olarak bir kalem fabrikası düşünelim. Burada çalışan mühendisler iki yönlü hedef gösteriliyor ve kendilerine deniliyor ki:

“Ya maliyeti artırmadan ürünüün fonksiyonunu artıracaksın, ya da fonksiyonunu azaltmadan maliyeti düşüreceksin...”

Eğitilmiş insanın istihdam edilmesi, girdi maliyetlerini azalttığından, ürün daha ucuza mal oluyor. Bu da rekâbet şansını artırdığı için, piyasada daha avantajlı olmayı sağlıyor. İşte bu açıdan, “eğitim yatırımı ve eğitilmiş insan” kavramları, büyük önem taşımaktadır.

Ne var ki, bugün ekonominin içine başka girdiler de dahil olmuştur. Sözelimi, hırsızlık, yolsuzluk, rüşvet, iş yavaşlatma, karşı firmaların ajanlığını yapma, bir girdi olarak kendisini iyice göstermektedir. Hem mal ve hem de can güvenliği ile ilgili yapılan harcamalar da hatırı sayılır bir maliyet demektir. Dünyanın pek çok yerinde karşınıza şuna benzer ikazlar çıkabilir:

“Güvenliğiniz için bu alanda kamera vardır!”

Aslında gözetleniyor olmak ve kişinin hayatının en mahrem alanlarına kadar nüfuz edilmesi ayrı bir stres ve tedirginlik oluşturmaktadır. Ancak kötü niyetli insanların muhtemel zararlarından korunmak için böylesi önlemlere başvurmak kaçınılmaz hale gelmiştir.

Günümüzde insanların sadece belli bir alanda iyi yetişmiş ve iyi bir eğitim almış olması onlar hakkında olumlu kanaat beslenmesine yetmemektedir. Artık bu özellikleri yanında “iş ahlakı” denilen bir eğitimin de kazanılması gereken bir özellik olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle, artık herhangi bir istihdam alanı için, çalışmayacak, satın alınamayacak ve zaaflarını kontrol edebilecek kişiler aranmaktadır.

İşte tam bu noktada dinin ve din eğitiminin önemi ortaya çıkmaktadır. Dinin, insanın hayatının tümünü kuşatıcı kurallarına dayanmayan hiçbir ahlaki anlayışın, iş ahlakı denilen alanda söz sahibi olamayacağı bir gerçektir.

M. Âkif’in konuyla ilgili,

“Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır;

Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.

Yüreklerden çekilmiş farz edilsin, havfı Yezdân’ın

Ne irfanın kalır te’siri kat’iyyen, ne vicdanın...”

beyti, insanlardaki fazilet hissinin mutlaka Allah inancı, Allah’a karşı saygı ve Allah korkusuyla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Öyle gözüküyor ki, sağlıklı bir din eğitiminden geçmemiş insanların ekonomide istihdam edilmesi, her zaman, daha çok maliyet anlamına gelmektedir. Bu ise daha çok bedel ödeyerek yaşamak demektir.

K İ T A P

Çocukluk yıllarında telkin edilen, “haram mala el uzatmama” düsturunun, insan hayatında ve özellikle iş ahlakı konusunda ne kadar önemli bir rol oynadığı hususunda yazar Mehmet Kaplan’ın, Büyük Türkiye Rüyası adlı eserini inceleyiniz.

Şu noktayı da gözden uzak tutmamak gerekir. Din eğitimin amacı, sadece kaliteyi artırmak ve maliyeti düşürmek değildir. Ama sağlıklı ve yeterli bir din eğitimi verilecek olursa, bu yönde beklenen amaçların kendiliğinden gerçekleşeceği de unutulmalıdır.

SIRA SİZDE

İsraf etmeme konusunda bir âyet bulunuz.

Özet

Din eğitiminin gerekliliğini, objektif ve bilimsel desteklerle açıklayabilmek.

İnsan davranışlarının sebepleri arasında dinî duygu vardır. Bastırılmaya çalışılsa da yok edilemez; tahmin edilmediği anda, ortaya çıkar. Onun için din eğitimsi, hidayet konusunda hiçbir zaman ümit kesmemelidir.

Ayrıca din, kültür ve medeniyetin hem unsuru hem mayasıdır. Varoluş sorularına en tatmin edici cevabı da din verir. Günümüz dünyasında artık din yükselen bir değer olma durumundadır. Bu sebepten dolayı, hukuki düzenlemelerde din ve vicdan hürriyetinin bir gereği olarak din eğitimine yer verilmiştir.

İnsanın davranışlarının özelliklerine bakarak, hangisinin din duygusu ile meydana geldiğini ayırt edebilmek.

İnsan, içinde hangi düşünceyi taşıyorsa onu bir şekilde hayatına yansıtır. Buna göre kişinin davranışlarından onun duygu ve fikirlerine ulaşmak mümkündür. Dolayısıyla, insanın Kutsal karşındaki tavrı, dua etmesi, mabed yapması, dinî ayinlere katılması, vakıf kurması, yardımlarda isminin gizlenmesini istemesi, genellikle dinî duygunun bir yansımasıdır.

Din ile din kültürü arasındaki ilişkinin boyutlarını karşılaştırarak değerlendirebilmek.

Gerçek anlamda din, İlâhî bir mesaj olarak peygamberler vasıtasıyla gelmiştir. En son din ise, Kur'an'la bildirilen İslâm'dır.

Din, farklı çevrelerde değişik karakterlere bürünebilir. Özden ayrılmamak şartıyla bunların bir sakıncası yoktur. Bütün mesele, her devirde ilhamın Kur'an'dan alınmasıdır. Çünkü bir devirde dini doğru yansıtan bir kültür, adet ya da örf, zamanla bu özelliğini kaybedebilir.

İslâm dinin getirdiği mesajın temel niteliklerini, evrensellik açısından analiz edebilmek.

Evrensellik, bir fikrin dünyanın her tarafında kabul edilebilirlik açısından değerlendirilmesidir. Bu açıdan İslâm dininin getirdiği mesajlar evrenseldir. Çünkü İslâm, güzel ahlâkı, adaleti, yardımlaşma ve dayanışmayı, barışı, iyi niyeti, dürüstlüğü, empatiyi, hak verme anlamındaki hoşgörüyü, malın, canın, aklın ve neslin korunmasını, başkalarına zarar vermemeyi, faydalı insan olmayı ve çevreye karşı duyarlılığı emretmektedir.

Günümüzde, arzu edilen yetişmiş insanın temel özelliklerini tanımlayabilmek.

Gittikçe küreselleşen dünyamızda mal ve can güvenliği ön plâna çıkmıştır. Onun için, insanın işinin ehli olması da yetmemekte, güvenilir olması da gerekmektedir. Bu açıdan din eğitimi büyük önem taşımaktadır. Çünkü din, insanın hem aklına hem de vicdanına hitap eder. Vicdan ise ancak dinin telkin ettiği kurallardan beslenir.

Kendimizi Sıneyalım

1. Aşağıdakilerden hangisi, dinin insan fıtratında var olduğunu gösterir?
 - a. Birisine yardım etmek
 - b. Cami yaptırmak
 - c. Bir dilenciye para vermek
 - d. Bir kaza anında Yaratıcı'ya sığınmak
 - e. Selam vermek
2. İmkân ve ihtiyaçların eşit olmaması sebebiyle ortaya çıkan problem, en iyi şekilde nasıl çözölür?
 - a. İnsanları ikna ederek
 - b. İhtiyaçları kısarak
 - c. İmkânları artırarak
 - d. Baskı uygulayarak
 - e. Adâletle
3. Batı medeniyetinin oluşumunda aşağıdaki unsurlardan hangisinin doğrudan etkisi **yoktur**?
 - a. Yahudilik
 - b. Hristiyanlık
 - c. İslâmiyet
 - d. Yunan kültürü
 - e. Roma hukuku
4. Übey b. Halef'in dirilişi inkâr etmesinin asıl nedeni nedir?
 - a. Kendi gücüyle Yaratıcı'nın gücünü mukayese etmesi
 - b. Herhangi bir diriliş görmemiş olması
 - c. Ölenlerle iletişim kurulamaması
 - d. Çürüyen bir şeyin yok olacağına inanması
 - e. Hz. Peygamber'i sıkıştırma düşüncesi
5. İslâm, hoşgörü olayı aşağıdaki kavramlardan hangisi ile açıklamaktadır?
 - a. Affetme
 - b. İnsan hakkı
 - c. Görmezlikten gelme
 - d. Zorlamama
 - e. Yardımcı olma

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. d	Yanıtınız doğru değilse, “Psikolojik Temeli” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. e	Yanıtınız doğru değilse, “Sosyolojik Temeli” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. c	Yanıtınız doğru değilse, “Kültürel Temeli” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. d	Yanıtınız doğru değilse, “Felsefi Temeli” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. b	Yanıtınız doğru değilse, “Evrensel Temeli” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

“O halde sen yüzünü doğruca “Allah’ı birleyen” olarak dine, Allah’ın insnları üzerinde yarattığı fıtrata (İslâm’a) çevir. Allah’ın bu yaratışında hiç değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.” (Rûm 30/30).

Sıra Sizde 2

“Kendin için istediğini insanlar için de iste ki, Müslüman olasın!” (Tirmizi, Zühd, 2)

Sıra Sizde 3

“İnsanlardan öyleleri vardır ki, dünya hayatına dair (yaldızlı) sözleri senin hoşuna gider ve sözlerinin özlerine uyduğu konusunda da Allah’ı şahit tutar. Halbuki gerçekte o en azılı düşmandır. O (gibiler) işbaşına geçince yeryüzünde fesat çıkarmaya hars’ı (ekonomiyi ve kültürü) ve nesli mahvetmeye çalışır. Allah ise fasadı ve bozgunculuğu sevmez.” (Bakara 1/204-205).

Sıra Sizde 4

“İnsan öldüğü zaman bütün faaliyetleri sona erer. Ancak arkasında faydalı bir ilim, sürekli hayra vesile olan bir eser ya da kendisi için hayır duada bulunacak bir nesil bırakmış ise (hayattaymış gibi) ameli devam eder.” (Darimî, Mukaddime, 46)

Sıra Sizde 5

Laik (laic), “Hristiyan din adamları sınıfından (clergy) olmayan kimse” demektir.

Sıra Sizde 6

“Ey Âdemoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyeceğin için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.” (Araf, 7/31).

Yararlanılan Kaynaklar

- Akarsu, B. (1979), **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, 2. bs., Ankara.
- Ayverdi, İ. (2006), **Misâlli Büyük Türkçe Sözlük**, 2. bs., İstanbul.
- Gölpınarlı, A. (1990), **Mesnevi Şerhi ve Tercemesi**, 3. bs., İstanbul.
- Hançerlioğlu, O. (1977), **Felsefe Ansiklopedisi**, İstanbul.
- Köprülü, F. (2006), **Divan Edebiyatı Antolojisi**, Haz.:Ahmet Mermer, 2. bs., Ankara.
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük**, (2000) Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul.
- Semek, M. S. (1973), **Fennü’t-Tedris, Li’t-Terbiyeti’l-Diniyye**, Mısır.
- Songar, A. (1990), **Din ve İnsan**, Ankara.
- Turhan, M. (1972), **Kültür Değişimleri**, 2. bs., İstanbul.
- Yazır, H. (1971), **Hak Dini Kur’an Dili**, İstanbul.

3

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- İslâm'ın eğitime verdiği değeri açıklayabilecek,
- Hz. Peygamber dönemindeki eğitim faaliyetlerini değerlendirebilecek.
- Medreselerin doğuşuna zemin hazırlayan nedenleri açıklayabilecek,
- Tanzimat sonrasında din eğitiminin gelişimini açıklayabilecek,
- Cumhuriyet döneminde örgün ve yaygın din eğitimi alanlarındaki gelişmeleri değerlendirebileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

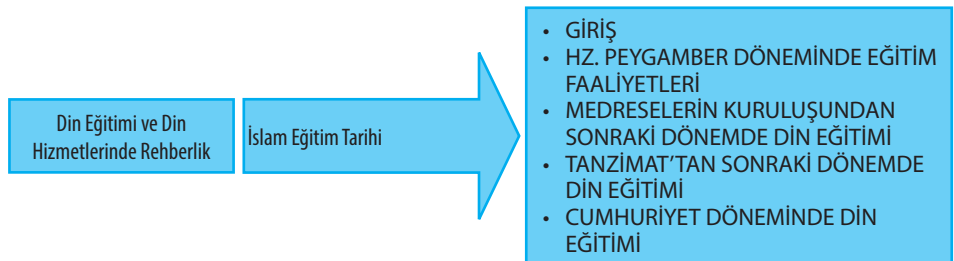
- Tebliğ
- Ahlak eğitimi
- Yaygın/örgün din eğitimi
- Konu

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- TDV İslâm Ansiklopedisi'nin Küttab, Mektep, Mescid-i Nebevî ve Medrese maddelerini inceleyiniz.
- Muhammed Hamidullah'ın İslâm Peygamberi I-II adlı kitabının Öğretim ve Eğitim bölümünü inceleyiniz.
- Ahmet Çelebi'nin İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi adlı kitabını inceleyiniz.

İçindekiler

İslam Eğitim Tarihi

GİRİŞ

İslâm'ın geldiği dönemde Arap Yarımadası'nda eğitim imkânları oldukça kısıtlıydı. Yaygın ve gelişmiş bir alfabe olmadığı gibi okuma-yazma bilenlerin sayısı da çok fazla değildi. Eğitim ve iletişim yazılı olmaktan çok sözlü olarak yapılmaktaydı. Bununla birlikte Arap Yarımadası, coğrafi konumu açısından Mısır ve Mezopotamya gibi bilimin ve eğitimin geliştiği bölgelere uzak değildi. Bu bölgelere ticaret amacıyla yapılan seyahatler, kısmen de olsa bilgi aktarımına vesile olmuştu. Bilim ve medeniyetin geliştiği bölgelere uzak olmamasına rağmen Hicaz bölgesinde idari, sosyal, ekonomik ve bilimsel yapının fazla gelişmediği, daha sade ve basit özellikler taşıdığı görülür. Aynı şekilde İslâm öncesi dönemde Araplar arasında ciddi bir bilgi birikiminin olduğunu söyleyebilmek de mümkün değildir.

İslâm öncesi Arap toplumunda özellikle şiir ve hitabet gelişmiştir. Bunlar arasında en önde gelen örnekler *Muallakât-ı Seb'a* adıyla bilinir. Şiirlerde mertlik, cesaret, cömertlik ve şeref temalarına yer verilmesi, tıpkı Allah inancında olduğu gibi, birtakım inanç esasları ile erdemlerin de cahiliye toplumunda tamamen yok olmadığını gösterir.

Kaynaklarda "Cahiliye" adı verilen bu dönem, bilgi ve inanç yoksunluğundan çok, bu konulardaki ölçsüzlük, davranış ve ilişkilerdeki yanlışlıkların yaygınlığından dolayı bu adla anılmıştır. Buna göre "cahiliye" ifadesi daha çok bir zihniyet yapısını tanımlamaktadır.

Bu dönemde Arap toplumunda çocuklara okuma-yazma öğretilen ve "Küttâb" adı verilen kurumların varlığından söz edilebilir. Ancak bu kurumlar sayı ve nitelik olarak gelişmiş değildir. Daha ileri düzeyde eğitimin yapıldığı kurumlar ise yoktur.

İslâm dünyasında geleneksel örgün eğitim kurumları hakkında geniş bilgi için <http://tr.wikipedia.org/wiki/Medrese> veya <http://www.osmanli.org.tr> adreslerine başvurabilirsiniz.

İNTERNET

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE EĞİTİM FAALİYETLERİ

Eğitim, genel anlamı ile insan davranışlarının belirli amaçlar doğrultusunda değiştirilmesidir. İslâm Dini, Allah'ın insanlar tarafından yerine getirilmesini istediği buyrukları içerir. Bu buyruklarda insanların doğru inanç esaslarını benimsemeleri, bu inancın pekiştirilmesi için ibadetleri ve güzel ahlakı yansıtan davranışları yerine getirmeleri istenir. Bütün bunlar, insanlardaki davranış değişikliğini amaçlamaktadır. Bu nedenle, Kur'an'ın nâzil olmaya başlaması ve Hz. Peygamber'in aldığı bilgileri insanlara ulaştırması ile birlikte, doğal olarak din eğitimi faaliyetleri de başlamıştır. Tebliğ olarak da ifade edilebilecek bu faaliyet içerisinde Hz. Peygamber, aynı zamanda bir muallim (öğretmen) görevi üstlenmiştir. Hz. Peygamber tarafından yürütülen bu eğitim faaliyetlerinde öncelikle yetişkinlerin hedef alındığı görülmektedir.

Hız. Peygamber, Allah Teâlâdan aldığı vahyi insanlara bildirmiş, anlaşılması ve uygulanması konusunda da bizzat örnek olmuştur. O, tebliğ görevini yerine getirirken daima açıklama, ikna etme ve sevdirmeye yolunu tercih etmiş, böylece eğitimde izlenmesi gereken yol konusunda da örnek olmuştur. Aşağıdaki ayetler, onun bu örnekliği konusuna işaret etmektedir:

“Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi.” (Âl-i İmran 3/159).

“Andolsun, Allah'ın Resulünde sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çokça anan kimseler için güzel bir örnek vardır” (Ahzab 33/21). “(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna hikmetle güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et.” (Nahl 16/125).

Kur'an'a göre insan dünyaya geldiğinde bilgiye sahip değildir; ancak eğitilebilecek özelliklerle donatılmıştır (Nahl 16/78). Bu nedenle, insanın bilgi sahibi olması ve eğitilmesi, kendisi açısından bir hak, anne-babası açısından ise ihmal edilmesi gereken bir görevdir. Çünkü bilgi sahibi olmak, bir üstünlük nedeni olarak kabul edilmiştir: “...Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?..” (Zümer 39/9).

Hız. Peygamber dönemindeki eğitim dinî niteliktedir. Buna göre, eğitimin amacı ve içeriği din merkezli olarak belirlenmektedir. Bu dönemde eğitim çalışmaları içinde Kur'an öğretimi, hem okunması ve ezberlenmesi hem de anlaşılması ve kavranması ile birlikte çok önemli bir yer tutmaktadır.

SIRA SİZDE

Kur'an'da eğitimle ilgili diğer ayetlerden örnekler bulunuz.

Mekke Dönemi

Hız. Peygamber dönemindeki eğitim faaliyetlerini, hicretten önce ve sonra olarak iki kısımda incelemek gerekir. Mekke döneminde eğitim faaliyetleri içerisinde sahabeden **Erkam'ın Evi** (Dârü'l-Erkam) önemli bir merkez olmuştur. Hız. Peygamber burada toplanan Müslümanlara, almış olduğu vahyi tebliğ ederek eğitimlerini gerçekleştirmiştir. Nitekim Medine'ye muallim olarak gönderilen **Mus'ab b. Umeyr** böyle bir ortamda yetişmiştir. Hız.

Peygamber'in eğitim faaliyetleri bununla sınırlı kalmamış, kendi evi yanında, ticaret yapılan panayırlar gibi, insanlarla temas kurmaya uygun olan yerlerde de bu faaliyetler devam etmiştir. Ancak hicretten önceki dönemin sıkıntılarıyla dolu olması, dinin insanlara ulaştırılması amacını taşıyan eğitim faaliyetlerini de olumsuz etkilemiştir. Zaten hicretin yapılmasındaki temel amaç da tebliğ faaliyetinin daha uygun şartlarda, verimli biçimde yapılması arzusu olmuştur.

Medine Dönemi

Medine'ye hicretten sonra eğitimin yapıldığı başlıca merkez Peygamber Mescidi (Mescid-i Nebevî) olmuştur. Mescid, öncelikle bir ibadet mekânı olması yanında, başta eğitim olmak üzere diğer birçok faaliyetin de yapıldığı bir yerdir. Hz. Peygamber'in mescidde gerçekleştirdiği eğitim, özellikle dinî bilgi ve uygulamaların yapıldığı, ashabın şahitliğinde nâzil olan vahyin bilfiil ve canlı biçimde aktarılıp yaşandığı bir eğitimidir. Hadisler incelendiğinde, mescidin böyle bir eğitim ortamında merkezî konumda olduğu görülmektedir. Kendisine soru sorulması ya da kendisinin gerek gördüğü esnada yaptığı açıklamaların belirli bir program içerisinde gerçekleştiği iddia edilemez. Bazen karşılaşılan bir olay veya problem, sorulan bir soru, Hz. Peygamber'in açıklayıcı bilgiler vermesine vesile olabilmekteydi. Bütün bunlar aynı zamanda dinî niteliği çok yoğun olan bir eğitimin yapıldığını göstermektedir.

Hz. Peygamber'in arkadaşları (Ashâb-ı Kirâm), büyük oranda mescid çerçevesinde gerçekleşen bu eğitim faaliyetine azamî ölçüde katılmaya çalışmışlardır. Buradaki eğitime kadınların da katıldıkları, Hz. Peygamber'e bizzat sorular sorukları; hatta onlara ayrı bir günün tahsis edildiği de bildirilmektedir. Ancak sonraki dönemlerde İslâm dünyasında kadınların eğitimi konusunda birtakım olumsuzluklar yaşanmış ve bu arada kadınların eğitim olanakları da kısıtlanmıştır. İslâm'ın temel kaynaklarında, eğitim hakkı ve dinî sorumluluk açısından kadın-erkek arasında herhangi bir ayırım yapılmamıştır. Hz. Peygamber dönemindeki uygulamalarda da kadınların sosyal hayatın içinde oldukları görülmektedir. Buna rağmen, sonraki dönemlerdeki olumsuzluklar ve kadınların eğitimi konusundaki kısıtlamalar, herhangi dinî bir temele değil, tamamen kişisel yorum ve özellikle de geleneksel anlayışlara dayanmaktadır (Yılmaz, 2005).

Medine'ye hicretten sonra inşa edilen mescidin kuzey tarafında bulunan ve bazı sahabilerin barındığı Suffa da, eğitim-öğretim yapılan bir başka önemli mekândır. Burası, mescidin bir parçası olarak, Hz. Peygamber'in etrafında ilim öğrenen grubun eğitim merkezi olduğu kadar, aynı zamanda bir barınma mekânıdır. Sayıları 70 ila 400 arasında değişen ve tayin edilen muallimlerin nezaretinde eğitim gören bu insanlar, İslâm'ı diğer insanlara öğretmek üzere ihtiyaç duyulan yetişkin âlim zümrenin temelini de teşkil etmişlerdir.

Suffa'da yetişen ve insanlara dini öğretmek üzere gönderilen sahabilerden örnek veriniz.

SIRA SİZDE

Suffa'da Kur'an öğretimi yapıldığı gibi aynı zamanda okuma-yazma da öğretilmekteydi. Hatta okuma-yazma öğretimine ayrı bir önem verildiği söylenebilir. Sözgelimi, Bedir savaşında alınan müşrik esirlerin, çocuklara okuma-yazma öğretmeleri karşılığında serbest bırakılmaları, hem bilgiye hem de bilginin elde edilmesi ve yaygınlaşmasında önemli bir araç olan yazıya verilen önemi gösterir. Bu uygulama aynı zamanda, bilginin başlıbaşına bir

değer olarak kabul edildiğini ve bu değer, inancı ne olursa olsun, sahip olan kişiyle paylaşılabilceğini göstermesi açısından da önemlidir.

Bu dönemde **Küttâb** adı verilen eğitim kurumlarından da söz etmek gerekir. İslâm öncesi dönemde yazı öğretilen yerler olarak az sayıda da olsa varlığı bilinen bu kurumlar, sonraki dönemlerde de varlığını devam ettirmiştir. Hz. Peygamber döneminde Medine’de birçok küttâb bulunmaktaydı. Çocukların eğitimine ayrılan küttâplarda okuma yazma, Kur’an, şiir ve dinî bilgiler öğretilmekteydi. Hz. Ömer döneminde valilere gönderilen genelgede çocuklara yazı, binicilik, yüzme ve atasözlerinin (darb-ı mesel) öğretilmesinin istendiği, ayrıca Kur’an ve hadis öğretimine de yer verilmesi gerektiğine dair rivayetlerin bulunduğu bilinmektedir.

K İ T A P

H. Peygamber dönemindeki eğitim çalışmaları ile ilgili ayrıntılı bilgi için Şakir Gözütok’un İlk Dönem İslâm Eğitim Tarihi adlı kitabını okuyunuz.

Çocukların eğitimi amacıyla genellikle mescitlerin yanında, mütevazı biçimde inşa edilen küttâplar, daha sonraki dönemlerde **mektep**, **sıbyan mektebi**, **taş mektep** veya **mahalle mektebi** gibi adlarla varlıklarını sürdürmüşlerdir. Zaman içerisinde yaygınlaşan bu kurumların, mescitlerin dışında bulunmasının en önemli sebebi, çocukların cami temizliğine gereken özeni gösteremeyeceği endişesidir (Dağ/Öymen, 1974; Ahmet Çelebi, 1983).

Medreselerin Kurulmasından Önceki Dönemde Din Eğitimi

H. Peygamberin vefatından sonra da İslâm dünyasındaki eğitim çalışmaları gelişerek devam etmiştir. Hulefâ-i Râşidîn ve Emevîler devrinde hızlı bir fetih hareketi ile Suriye, İran, Mezopotamya, Mısır ve Kuzey Afrika bölgeleri Müslümanların egemenliği altına girmiştir. Kültürel açıdan son derece hareketli ve üretken olan bu bölgelerde Müslümanların siyasî ve askerî üstünlüğünün kalıcı olabilmesinin yanında, kültürel açıdan ilerlemenin gerçekleştirilebilmesi için de bilimsel çalışmalara yer verilmesi gerekmiştir. Gerek bu amaçla yapılan bilimsel çalışmalar gerekse karşılaşılan bilgi birikimi, Müslümanlar tarafından alınmış, kullanılmış ve geliştirilmiştir.

İslâm dini bilgi ve âlime değer vermekte, bilginin elde edilmesi ve paylaşılmasını gerekli görmektedir. Bununla birlikte, özellikle ilk dönemde Müslüman toplum ile fethedilen bölgelerde bilgi birikimi açısından önemli bir farkın olduğu da ortaya çıkmıştır. Öncelikle bilginin gelişmesinde ve paylaşılmasında önemli değeri olan yazının, Müslümanlar arasında yeterince yaygınlaşmadığı görülmüştür. Arapça’nın dilbilgisi (gramer) kurallarının henüz belirlenmemiş olması, bu dilin İslâm’a yeni giren toplumlara öğretilmesinde zorluklarla karşılaşılmasına neden olmuştur. Nitekim yazının geliştirilmesi ve Arapça gramerinin belirlenmesi, ancak Emevîler döneminde **Ebu’l-Esved ed-Düelî** ve daha sonraları dilbilimci **Sîbeveyh** tarafından gerçekleştirilmiştir.

İslâm dünyasında medreselerin kurulduğu döneme kadar, eğitim örgün değil, daha çok mescid ya da cami merkezli olarak yaygın niteliğe sahip olmuştur.

Daha önceki dönemde olduğu gibi bu dönemde de camiler, eğitimin yapıldığı başlıca merkezler olmuştur. Camilerde oluşturulan ilim meclislerinde ve ders halkalarında eğitim yapılmıştır. Ancak bu tarz eğitimin yetersiz ve başarısız olduğu sonucunu çıkarmak doğru değildir. Zira hem din ilimleri hem de diğer alanlarda

yapılan çalışmalar, bu dönemde güçlü bir eğitimin yapıldığını ortaya koymaktadır. Tefsir, Fıkıh ve Kelam ekollerinin gelişmesi, Hadislerin toplanarak eserlerin hazırlanması da yine bu dönemde gerçekleşmiştir.

Matematik ve Fen bilimlerinde de önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu alandaki çalışmaların başlamasında Hint, Yunan ve İran dillerinde yazılan eserlerin Arapça'ya tercüme edilmesinin önemli katkısı olmuştur. Yabancı kültürlerle ait eserlerin toplanması Emevîler devrinden itibaren başlamıştır. Abbasîler devrinde Bağdat'ta kurulan *Beytü'l-Hikme*'de ise toplanan bu eserlerin tercümesi yapılmıştır. Kütüphane ve rasathaneden oluşan Beytü'l-Hikme, bir araştırma ve tercüme merkezi kimliği taşımaktadır.

Müslüman olmayanlar tarafından yazılan ve İslâm dini ile ilgili bilgiler içermeyen eserlerin tercüme edilerek okunması, anlaşılması ve geliştirilmesi, Müslümanların bilgiye verdiği değeri ortaya koyar. Tutucu ve dar görüşten uzak bu yaklaşım, bilginin herhangi bir millete veya inanca ait olamayacağı, aksine evrensel değere sahip olduğuna inanan bir anlayışın ürünüdür. Bu nedenle sözünü ettiğimiz bu dönem "İslâm'ın Altın Çağı" olarak adlandırılmıştır.

Emeviler döneminden itibaren Şam, Bağdat ve Kahire gibi merkezlerde hastane ve rasathaneler kurulmuştur. Tıp, Astronomi, Matematik, Kimya ve Felsefe alanlarında yetişen bilginler bu alanların gelişmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır. **Harezmi, Cabir b. Hayyan, Bîrûnî, İbn-i Sina, Kindî, Abdülhamid b. Türk ve Farabî** bu bilginlerden birkaçıdır.

Medreselerin kuruluşundan önceki dönemde, İslâm dünyasında ilim ve kültürün yaygınlaşmasında rol oynayan başka hangi mekânlardan söz edilebilir? Araştırınız.

SIRA SİZDE

MEDRESELERİN KURULUŞUNDAN SONRAKİ DÖNEMDE DİN EĞİTİMİ

Kelime olarak "ders okutulan yer" anlamına gelen *Medrese*, İslâm dünyasında uzun yıllar eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yapıldığı kurumlara ad olmuştur. Medreselerin ilk defa ortaya çıkış sebepleri, zamanı ve yeri hakkında farklı görüşler vardır.

Genel kanaate göre, medreseler XI. asırdan itibaren kurulmaya ve gelişmeye başlamışlardır. Bunlar arasında en ünlü olanı 1067 yılında Bağdat'ta, Büyük Selçuklu veziri **Nizamü'l-Mülk** tarafından kurulan *Nizamiye Medresesi*'dir. Nizamü'l-Mülk, Bağdat dışındaki birçok şehirde de yine aynı adı taşıyan medreseler kurmuştur. Ayrıca Karahanlılar ve Gaznelilerin hâkimiyeti altındaki yerlerde de kurulan medreseler vardır. Bu medreselerde, öğrenci ve müderrislerin giderlerinin yanı sıra diğer ihtiyaçlarının, tahsis edilen vakıfların gelirleri ile karşılanması, verimli bir eğitimin yapılabilmesi için önemli bir imkân sunmuştur.

Medreselerin doğuşunun asıl önemli olan yanı, sadece eğitim amacıyla kurulmuş olmalarıdır. Yukarıda bahsi edilen ve o zamana kadar bir eğitim mekânı olarak da hizmet sunan camilerin asıl kuruluş nedeni eğitim olmamıştır. Aynı zamanda eğitim de yapılmasına rağmen cami, asıl olarak bir ibadet mekânıdır. Bununla birlikte medreselerin kurulmasından sonraki dönemlerde de cami-medre-

se-eğitim ilişkisi tamamen kaybolmamış; mekân, amaç ve faaliyet birlikteliği son dönemlere kadar sürmüştür. Bu düşüncenin bir uzantısı olarak medreseler genellikle camilerin de bulunduğu külliyeler içerisinde inşa edilmiş, derse fazla sayıda öğrencinin katılması durumunda camiler de dersane olarak kullanılmıştır. Öte yandan, medreselerde din ilimlerine ağırlık verilmiş, buradan mezun olanların en önemli çalışma alanlarından birisi de din görevliliği olmuştur.

Medreselerin kurulmasının getirdiği yeniliklerden bir diğeri de eğitimin örgün nitelikte kurumsallaşması ya da örgün ve yaygın eğitimin birbirinden daha da ayrışması olmuştur. Denilebilir ki, Nizamiye Medresesi'nde belirli bir programın uygulanması ve görevlilerin resmî olarak atanması daha düzenli ve kontrollü bir eğitimin yapılmasını sağlamıştır.

Medreselerin kurulmasına zemin hazırlayan sebepler birkaç maddede toplanabilir:

- Mescit ya da camilerde ders yapmanın doğurduğu sakıncalar ki, bunların başında ibadet eden insanların rahatsız olmaları sayılabilir.
- Eğitim faaliyetlerinin giderek yoğunlaşması sonucu öğrenci sayısının artması. Camilerin dersler için yetersiz kalması yanında öğrencilerin barınma, beslenme ve temizlik ihtiyaçlarının düzenli olarak karşılanması ihtiyacının doğması.
- İtikadî görüşlerin savunulması, yanlış düşünce akımlarının ilim yolu ile engellenmeye çalışılması.
- Yönetim ve adalet işlerinde görev alacak eğitimli personele duyulan ihtiyacın artması.

Bu gerekçeler yanında, medreselerin kurulmasında diğer kültürlerle olan etkileşimin de tesiri olmuştur. Öte yandan, geniş bir coğrafyaya yayılan ve ileri düzeyde bilimsel çalışmalar yapıldığı ortamda, örgün eğitim kurumlarının ortaya çıkmasını doğal bir sonuç olarak görmek gerekir.

Vakıflarla desteklenen, resmi niteliği olan ve belirli bir program içerisinde eğitimin yapıldığı Nizamiye Medresesi, özellikle Selçuklu ve Osmanlı medreseleri için örnek olmuştur. Bu nedenle, Bağdat Nizamiye Medresesi ilk kurulan medrese olarak bilinir.

XI. asırdan sonra İslâm âleminde medreselerin çok hızlı bir şekilde yayıldığı görülür. Selçuklu hükümdarları Anadolu'da, başta Konya ve Kayseri olmak üzere birçok şehirde medreseler inşa etmişlerdir. Bunlardan bir kısmı günümüze kadar ayakta kalabilmiştir.

Medreselerin Öğretim Programı

Öğretim kurumlarındaki programlar incelenirken, öğretim amaçlarının da incelenmesi gerekir. Çünkü eğitim, belirli amaçları gerçekleştirmek üzere yapılan planlı faaliyetleri kapsar. Öğretim programı ise bu planlı faaliyetin en önemli parçalarından birisidir.

Kuruluşundan itibaren medrese eğitiminin en önemli amaçlarından birisi, insanları dinî konularda aydınlatacak ve rehberlik yapacak imam, vâiz ve

müftü gibi din görevlilerinin yetiştirilmesi olmuştur. Ancak, yukarıda medreselerin kurulması sebepleri arasında da belirttiğimiz gibi, yönetim ve adalet hizmetlerini yerine getirecek kimselerin yetiştirilmesi de medreselerin eğitim amaçları arasındadır. Bu nedenle, uygulanan programların bütün bu amaçları gerçekleştirebilecek özellikleri birlikte taşıması gerekmiştir.

Resim 3.1 Konya'daki Karatay Medresesinin Giriş Kapısı

Sözünü ettiğimiz bu dönemde genel eğitim ve din eğitimi birbirinden ayrı eğitim alanları olarak görülmemektedir. Özellikle örgün eğitimdeki amaçlar ve programın belirlenmesinde dinin önemli tesiri vardır. Bu nedenle, medrese programlarında din ilimlerinin özel bir ağırlığı vardır. Bununla birlikte matematik ve fen ilimleri de programda kısmen yer almıştır.

Medreselerdeki öğretim programlarında yer alan ilimler genel olarak mekâsıd-âlet veya naklî-aklî ilimler olarak sınıflandırılabilir. Mekâsıd ya da naklî ilimler, öğretimi asıl hedef olan ve kaynağı vahye dayalı Tefsir, Hadis, Fıkıh gibi ilimlerdir. Âlet ya da aklî ilimler ise mekâsıd ilimlerinin öğrenilebilmesi ve anlaşılabilmesi için gerekli olan Arapça, Mantık gibi ilimlerdir. Matematik ve Fen ilimleri de bu gruba girmektedir.

Sıbyan mekteplerindeki ilköğretimden sonra başlayan medrese eğitimi orta ve yüksek dereceleri kapsamaktadır. Özellikle Anadolu Selçuklularından itibaren genel medreselerin yanında Tıp, Hadis ve Kıraat alanlarında ihtisas medreseleri de kurulmuştur (Akyüz, 2009).

Osmanlı Medreseleri

İlk Osmanlı medresesi İznik'te kurulmuştur. Fatih dönemine (1451-1481) kadar kurulan ilk dönem Osmanlı medreseleri, daha önce Anadolu'da kurulan medreselerin devamı olarak kabul edilebilir. Fatih döneminden itibaren, Osmanlılarda medrese tesis faaliyeti yeni bir hız kazanmış ve *Sahn-ı Semân* adı ile dönemin

en büyük medreseleri inşâ edilmiştir. Yüksek tahsil için kurulan sekiz medresenin yanı sıra, bunlara talebe yetiştirecek ayrıca sekiz medrese (*Mûsıla-i Sahn veya Tetimme*) daha kurulmuştur. Osmanlılarda geniş çaplı diğer bir medrese kurma faaliyeti **Kânûnî** devrinde (1520-1566) *Süleymaniye Medreseleri*'nin kurulması ile gerçekleşmiştir. Medreselerin kurulması sonraki yıllarda da devam etmiştir (Yakuboğlu, 2006).

Osmanlılarda medreselerin ve dersleri okutan müderrislerin, merkezde bağlı oldukları kurum, *Şeyhulislâmlık* (Meşihat) kurumudur. Ancak medreselerin Meşihat'a bağlı olmaları, bu kurumun eğitim, adalet ve din hizmetlerinde görevli kimselerden oluşan memuriyetin adı olan "*İlmiye*" zümresinin temsil makamı olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun dışında medreseler, vakıflara bağlı olarak kuruldukları için idareleri, talebe kabulü, müderris atamaları ve masraflarının karşılanması da vakfın kuruluş şartlarına (vakfiye) bağlı olarak yapılmıştır.

Medrese tahsilini tamamlayan talebeye, icâzet verilmektedir. İcâzet, İslâm dünyasında IX. asırdan beri var olan ve "öğretme ruhsatı"nın verildiğini ifade eden bir belgedir. Kurum adına değil, dersi okutan müderrisin kendi adına ve bizzat kendi onayı ile verilen bu belgede, hoca ve talebenin adları, öğretim izninin verildiği ilimler ve kitaplar ile bir silsile halinde, icazet veren hocanın ilmi aldığı âlimlerin isimleri yazılıdır (Baltacı, 2005).

Osmanlı medreselerinde uygulanan program, yer verilen öğretim konuları açısından daha önceki medreselerden farklı değildir. Medrese programlarında başta Arapça olmak üzere Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam gibi din ilimleri yanında matematik ve fen bilimleri de yer almıştır. Medreselerden mezun olanlar müderrislik ve sıbyan mektebi muallimliği gibi eğitim alanlarında, ya da imam-hatip, vâiz ve müftü olarak din hizmetlerinde görev almışlardır. Medrese mezunlarının en önemli görev alanlarından bir diğeri de kadılıktır. Hukuk alanında görev yapan kadıların yetiştirilmesi görevi tamamen medreseye aittir.

Medreseden mezun olan talebeler "*Matlab*" adı verilen deftere isimlerini kaydettirir ve atanma için sıra beklerlerdi. *Mülâzemet* adı verilen bu usûle göre, bekledikleri süre boyunca görevleri ile ilgili staj yaparlardı. Daha sonra sırası gelenler önce aşağı dereceli medreselere atanır, zamanla terfileri yapılırdı.

Medresede ders okutmakla görevli olan hocaya *Müderris* denir. *Muid*, müderrisin okuttuğu dersi tekrarlayan görevlidir. *Dânişmend* veya *Suhte*, medrese talebeleri arasında belirli öğrenim basamaklarını geçmiş, yetişmiş talebe anlamında kullanılan bir ifadedir. Medresede öğrenim gören öğrencilere *talebe-i ulûm* da denilmektedir. *Dersiâm* ise halka da açık olan dersleri veren görevlilere verilen isimdir (Baltacı, 2005).

Osmanlı Medreselerinin Gerilemesi

Osmanlı medrese sistemi XVI. asırdan itibaren bozulmaya başlamıştır. Bozulmadan kasıt, Osmanlılarda ve genel anlamda İslâm dünyasında bilimsel verimlilikteki azalma, buna karşılık dünyada bu alandaki gelişmeler karşısındaki yetersizliktir. Eğitim alanındaki gerilemenin tek başına gerçekleşmediği, ilerleme ya da gerilmenin, toplumun farklı alanlarında birlikte ortaya çıktığı ve birbirlerinden etkilendiği de unutulmamalıdır. Medrese sisteminin bozulmaya başladığı XVI.

asır, aynı zamanda Osmanlı toplumunda idari ve ekonomik alanlarda da aksaklıkların başladığı dönemdir.

Osmanlı Devleti'nde belli-başlı eğitim-öğretim kurumları olan medreselerdeki ilmî faaliyetlerin zayıflaması ve gerilemesinin sebepleri iki grupta toplanabilir:

- Medreselerdeki eğitim ve ilim anlayışının gelişmeye ve üretken olmaya kapalı hale gelerek hedefin, mevcut bilgilerin belirli kaynaklardan öğrenilip aktarılmaya dönüşmesi.
- Rüşvet ve iltimasla, ilmî yeterliliğe sahip olmayanlara görev verilmesi ve eğitim-öğretimde belirli kurallara uyulmaması.

İlk sebep, eğitim ve ilim anlayışı ile ilgilidir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, İslâm dünyasında tecrübe ve düşünceye dayalı bilimlere olan ilgi azalmış, eğitim ve ilim alanlarında belirli esasların dışına çıkılmaması gerektiği biçiminde bir anlayış yaygınlaşmıştır. Bu anlayış, sürekli gelişen ve değişen hayatın getirdiği sorunlara yeterli çözümlerin bulunmasını engellemiştir. Diğer taraftan Batı'da hızla artan bilimsel gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin birçok alanda problemlerle karşılaşmasına da neden olmuştur.

İkinci sebep ise daha çok medreselerin teşkilatı ve eğitimin idaresi ile ilgili sorunları içermektedir. Müderrislik, kadılık ve din görevliliği gibi hizmet alanlarında yeterli niteliklere sahip olmayanların görev almaları birtakım aksaklıklara neden olmuştur. Bu arada, Osmanlı Devleti'nin Batı'daki gelişmeler karşısında geri kalması, karşılaşılan problemlerin çözümü için yollar aranmasını gerekli kılmıştır. Nitekim XVIII. asırdan itibaren artan bu çözüm arayışlarında daha çok idare, askerlik ve ekonomi alanlarında yapılan yenilikler öne çıkmıştır. Eğitim alanındaki yeniliklere ise ancak Tanzimat döneminde başlanabilmıştır.

Osmanlı medreselerindeki eğitim çalışmaları ile ilgili ayrıntılı bilgi için Kenan Yakuboğlu'nun, *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi* adlı kitabını okuyunuz.

K İ T A P

TANZİMAT'TAN SONRAKİ DÖNEMDE DİN EĞİTİMİ

1839 yılında *Tanzimat Fermanı*'nın ilanından II. Abdülhamit'in tahta geçtiği 1876 yılları arasındaki zamanı kapsayan Tanzimat dönemi, diğer alanlarda olduğu gibi, din eğitimi tarihi açısından da önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde geleneksel eğitim olarak tanımlayabileceğimiz medrese tarzı eğitim bir yana bırakılarak yeni bir eğitim sistemi kurulmuştur. Yeni açılan mektepler için hazırlanan programlarda din derslerine de yer verilmiştir. Medrese programlarında din ilimlerinin ağırlıkta olduğundan bahsetmiştik. Mektepler için hazırlanan programlarda ise bu ağırlık azalmış, diğer derslere ayrılan süre daha fazla olmuştur. Ayrıca, medreselerin idaresinde, aynı zamanda dini temsil makamı olan Şeyhülislâmlık söz sahibi iken, yeni mektepler *Maarif Nezareti*'ne bağlanmıştır. Bu gelişmeler sonunda, eğitim sisteminin dini anlayışa dayandığı medreselerde yapılan “dinî eğitim”den, programda din derslerine diğer dersler gibi belirli bir yerin verildiği “din eğitimi” uygulamasına geçilmiştir.

Tanzimat döneminde bir yandan yeni bir eğitim sistemi kurulurken, geleneksel eğitim kurumları olan medreseler de varlıklarını sürdürmüştür. Böylece eğitimde ideal ve yönetim birliği açısından sakıncalı bir durum ortaya çıkmıştır. Tanzimat ve sonrasındaki din eğitimi hakkında bilgi verirken bu kurumları ayrı ayrı ele almak gerekecektir (Zengin, 2004).

Medreseler ve Din Eğitimi

Tanzimat döneminde medreselerde din eğitimi açısından herhangi bir değişiklik söz konusu olmamıştır. Eğitim alanında yeni bir sisteme geçildiği için medrese teşkilatı ve programlarında herhangi bir yenilik de yapılmamıştır. Aynı durum 1876-1908 yıllarını kapsayan II. Abdülhamit dönemi için de geçerlidir. Medreselerin yeniden düzenlenmeleri (ıslahı) 1908 yılından sonra II. Meşrutiyet döneminde gerçekleştirilmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde medreselerin ıslahı konusunda dört çalışma yapılmıştır. Bunlardan ilki 27 Şubat 1910 tarihinde hazırlanan *Medâris-i İlmiye Nizamnamesi*dir. Bu düzenleme ile medreselerin 12 yıllık öğretim süresini kapsamayı planlanmıştır. Ancak medreselerle ilgili asıl kapsamlı düzenleme, 30 Eylül 1914 tarihinde hazırlanan *Islâh-ı Medâris Nizamnamesi* ile gerçekleştirilmiş, 1917 yılındaki düzenlemelerle mevcut yapı korunarak, küçük bazı değişiklikler yapılmıştır.

1914 yılındaki düzenleme ile İstanbul'daki medreselerden bir kısmı *Dârü'l-Hilafeti'l-Aliyye Medresesi* adıyla tek çatı altında birleştirilmiştir. Bu çalışma sonunda medreseler, yeni açılan mekteplere benzer şekilde öğretim basamaklarına, ayrıca her basamak da sınıflara ayrılmıştır. Buna göre orta öğretim, her biri 4 sınıftan oluşan 1. ve 2. kısımlar olarak ikiye ayrılmış, bunun da üzerinde 4 yıllık yüksek öğretime yer verilmiştir. Ayrıca, 1915 yılında *Medresetü'l-Mütehassısın* adıyla, uzmanlık eğitiminin yapıldığı 2 yıl süreli yeni bir kurum açılmıştır. Böylece medrese eğitiminin, uzmanlık eğitimi de dâhil, en çok 12 yıl olması planlanmıştır.

Medreselerin yeniden yapılanması sırasında üzerinde durulan önemli diğer bir husus da programların, mekteplere benzer biçimde yeniden düzenlenmesi olmuştur. Yeni ders programları birçok yönden eskisinden farklı özellikler taşımaktadır. Daha önce medreselerde okutulmayan Batı dilleri, Türkçe, Farsça, Beden Eğitimi, Resim derslerinin yanısıra, Tanzimat'tan itibaren çeşitli seviyelerdeki mekteplerde okutulan bazı derslerin de programa alındıkları görülmektedir.

Orta dereceli medreselerde, sözünü ettiğimiz derslerle birlikte Arapça, Tefsir, Hadis, Kelam, Fıkıh, İslâm Tarihi gibi meslek derslerine, Matematik ve Fen derslerine; ayrıca Tarih ve Coğrafya gibi kültür derslerine de yer verilmiştir. Böylece, din görevlisi olarak tayin edilecek mezunların hem meslekî bilgi ve hem de genel kültür bakımından donanımlı ve yeterli olmalarının sağlanması hedeflenmiştir. Yüksek dereceli ve ihtisas medreselerinde ise Arapça ve din ilimlerine özellikle ağırlık verilmekle birlikte, bunların yanında yabancı dil, Felsefe, Eğitim (İlm-i Terbiye) ve Sosyoloji (İlm-i İctima) derslerine de yer verilmiştir.

Medreselerde yapılan yeniliklerin temel amacı, toplumda ihtiyaç duyulan hem meslekî alan hem de genel kültür açısından donanımlı ve nitelikli din görevlilerinin yetiştirilmesidir. Yapılan çalışmalar sadece İstanbul medreseleri ile

sınırlı kalmamış, az sayıda da olsa benzer yapıdaki medreseler Anadolu'da da açılmıştır (Zengin, 2002).

II. Meşrutiyet Döneminde yukarıda bahsettiğimiz genel medreselerle ilgili düzenlemelerin yanında, 1912 yılında *Medresetü'l-Vâizîn*, 1913 yılında da *Medresetü'l-Eimme ve'l-Hutebâ* adları ile ayrı medreseler de açılmıştır. Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi adını alan genel medresenin öğretim programı, mesleki eğitim ile birlikte genel kültür derslerini de içerirken, bu medreselerde vaiz, imam-hatip ve müezzin gibi doğrudan din hizmetleri ile ilgili personelin yetiştirilmesi ya da kalifiye edilmesi amacı ile meslek derslerine daha fazla yer verilmiştir. Her ne kadar *Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi* mezunlarına da din hizmetleri alanında görev verilmekte ise de, din görevlileri için müstakil medreselerin kurulması bu döneme özgü bir gelişmedir. *Medresetü'l-Vâizîn* ile *Medresetü'l-Eimme ve'l-Hutebâ* 1919 yılında *Medresetü'l-İrşad* adı ile birleştirilmiştir.

Medreselerin düzenlenmesi ile ilgili diğer bir çalışma da Kurtuluş Savaşı'nın devam ettiği sırada 1921 yılında yapılmıştır. Ancak medreseler, 1924 yılında hazırlanan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra kapatılmıştır.

Medreselerin ıslahı çalışmalarının, daha sonraki dönemdeki din eğitimi çalışmalarına ne gibi etkisi olmuştur?

SIRA SİZDE

Mektepler ve Din Eğitimi

Tanzimat döneminde yeni kurulan eğitim sistemi içerisinde mekteplerin kurulması ve yaygınlaştırılmasına önem verildiğinden bahsedilmiştir. İlk, orta ve yüksek derecelerde kurulan mekteplerde din derslerine de yer verilmiştir. Bunlardan ilköğretime ayrılan sıbyan mektepleri, daha önceki dönemlerde de çocuklara ilk dinî bilgilerin verildiği yerler olmuştur. **II. Mahmut** tarafından 1824 yılında ilan edilen fermanla, ilköğretim çağındaki çocukların mektebe devam etmeyerek çalıştırılmalarının, elde edecekleri bilgilerden mahrum kalmalarına neden olacağından ve cahilliğin zararlarından bahsedilerek, mektebe devam etmelerinin sağlanması istenmektedir. Tanzimat döneminde de aynı hassasiyet devam etmiş, bu mekteplerde okuma-yazma öğretimi ile birlikte Kur'an okuma ve temel dinî bilgilerin öğretimi de yapılmıştır.

Orta dereceli mektepler olan rüştiyelerde din derslerine daima yer verilirken, idadilerde ise ancak Tanzimat'tan sonra yer verilebilmiştir. Yine özellikle **II. Abdülhamit** döneminden itibaren, mekteplere öğretmen yetiştirmek üzere kurulan *Darülmuallimat* (Kız Öğretmen Okulu) ve *Darülmuallimin* (Erkek Öğretmen Okulu) programında da din derslerine yer verilmiştir.

Ulûm-ı Diniye, Malûmat-ı Diniye, Akâid ve İlmihal adlarıyla yer alan din dersleri içerisinde inanç, ibadet ve ahlâk konularına yer verilmiştir. Programların daha çok konu merkezli olduğu, belirli bilgilerin kazandırılmasının başlıca hedef olduğu görülmektedir. Programlarda din eğitimi ile ilgili olarak, bu derslerin dışında ayrıca Kur'an okuma, Tecvid ve Ahlâk dersleri de yer almıştır. Din dersleri ilk yıllarda ilmihallerden okutulmuş ise de sonraları ayrı ders kitapları hazırlanmıştır. Öğretimde, özellikle ezber ve soru-cevap yöntemlerine yer verilmiştir. Din dersleri için, günümüzde olduğu gibi alan öğretmenleri yetiştirilememiş, dersler genellikle medrese öğrenimi görmüş kişiler tarafından okutulmuştur.

II. Abdülhamit dönemi, yeni eğitim kurumlarının ülke sathına yaygınlaştırılarak eğitim imkânlarından herkesin yararlandırılmaya çalışılması ve modern eğitimin kökleşmesi açısından özel bir önem taşır. Aynı durum din eğitimi açısından da geçerlidir. 1876 yılında hazırlanan ilk anayasa (Kanun-ı Esasî) içerisinde eğitimle ilgili esaslara da yer verilmiştir. Buna göre, yasal düzenlemelere uygun olmak şartıyla eğitim-öğretimin serbest olduğu, mekteplerin devletin sorumluluğu altında olduğu belirtilerek, ilköğretim bütün vatandaşlar için zorunlu hale getirilmiştir. Din eğitimi ile ilgili olarak, farklı dinlere mensup olanların inanç esaslarına dair öğretim haklarının korunacağı esası getirilmiştir. Bunun dışında II. Abdülhamit döneminde ilk ve orta dereceli mektepler ile öğretmen okullarında din derslerine ayrılan süre arttırılarak, yeni ders kitapları hazırlanmıştır.

Bu dönemde din eğitimi alanındaki önemli gelişmelerden birisi de 1900 yılında üniversite (Darülfünûn) içerisinde din bilimleri bölümünün (Ulûm-ı Âliye-i Dîniye Şubesi) kurulmuş olmasıdır. Bu girişim, ilk defa medrese dışında açılan yüksek dereceli bir din eğitimi kurumu olması ve günümüzdeki ilahiyat fakültelerinin başlangıcı olması açısından önem taşır.

Mezunlarının din görevlisi ve din dersleri öğretmenleri olarak görevlendirilmeleri planlanan Ulûm-ı Âliye-i Dîniye Şubesi'nin öğretim süresi 4 yıl olarak belirlenmiştir. Programında Arapça, Tefsir, Hadis, Kelam, Fıkıh gibi din ilimleri ile birlikte, daha önce medrese programlarında hiç yer almayan Dinler Tarihi (Tarih-i Edyan) ve İslâm Tarihi dersleri yanında Felsefe, Öğretim Yöntemleri (Usûl-i Tedris) ve Fransızca gibi derslere de yer verilmiştir. Bu kurum, çağın gerektirdiği bilimsel yeterliliklere ve donanımına sahip, ufuk sahibi din görevlilerinin yetiştirilmesi açısından önemli bir girişimdir. Ancak bu kurum, yukarıda bahsettiğimiz 1914 yılındaki medrese ıslah çalışmalarının başlamasından sonra 1915 yılında kapanmıştır (Zengin, 2009).

CUMHURİYET DÖNEMİNDE DİN EĞİTİMİ

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra, daha önce başlatılmış olan yeni eğitim sisteminin geliştirilmesi çalışmaları yeni bir hız kazanmıştır. 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu eğitimle ilgili alınan en önemli kararlar arasındadır. Kanun, genel eğitimde "ideal ve ülkü" birliğini sağlamayı hedeflemiştir.

SIRA SİZDE

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun din eğitimiyle ilgili maddesini hatırlayınız.

Kanun'da getirilen hükme göre Bakanlık, din ilimleri alanında uzmanlar yetiştirilmek üzere Üniversitede İlahiyat Fakültesi, ayrıca imam ve hatiplik gibi din hizmetlerini yerine getirecek görevlilerin yetiştirileceği okulları açacaktır. Daha önce medreselerden mezun kimselerin yerine getirdiği bu görevler için yeni kurumların açılmasıyla birlikte, medreselerin varlık nedenleri de ortadan kalkmış olmaktadır. Bu nedenle Kanun'un yürürlüğe girmesinin ardından Maarif Vekâleti tarafından vilayetlere gönderilen genelge ile bütün medreseler kapatılmıştır. Görevli müderrisler vâizlik görevlerine atanmış, öğrenciler ise çeşitli mekteplerde öğrenimlerine devam etmişlerdir.

Okullarda Din Eğitimi

Cumhuriyet döneminde okullardaki din eğitimini, mesleki eğitim kurumları olan İmam-Hatip Okulları ve İlahiyat Fakültelerinde yapılan din eğitimi ile ilk ve

orta dereceli genel eğitim amaçlı okullarda yapılan din eğitimi olarak iki kısımda incelemek gerekir.

İlahiyat Fakültesi ve İmam-Hatip Okulları

Türkiye’de açılan İlahiyat Fakültesi’nin başlangıcı, 1900 yılında açılan Ulûm-ı Âliye-i Dinîye Şubesi’ne dayanır. Aynı şekilde İmam-Hatip Okullarının ilk örnekleri II. Meşrutiyet yıllarındaki medreselerin yeniden düzenlenmeleri sırasında açılmıştır. Cumhuriyet’in kurulmasından sonra hazırlanan Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereğince, 1924 yılında İlahiyat Fakültesi ve İmam-Hatip Okulları açılmıştır. Ayrıca, 29 merkezde açılan İmam-Hatip Okullarında, ders müfredatı ve kurumun işleyiş esaslarının belirlendiği bir talimatname de hazırlanmıştır. Programında meslek dersleri yanında genel kültür derslerine de yer verilen mektepler 4 yıl süreli ve ortaokul seviyesindedir. Ancak okullar uzun ömürlü olamamış, yeterli sayıda öğrenci bulunamadığı için sayıları giderek azalmış, nihayet Kütahya ve İstanbul’daki okullar da 1929-1930 öğretim yılı sonunda kapanmıştır.

İlahiyat Fakültesi ve İmam-Hatip Okullarının kapanmasından sonra din görevlilerinin yetiştiği resmi eğitim kurumları olarak, aynı zamanda hafızlık eğitimi de yapılan Kur’an kursları kalmıştır. Bu dönemde din hizmetlerinde görevlendirilecek personelin temininde ciddi sıkıntılar yaşanmıştır.

DİKKAT

İmam-Hatip Okulları 1951 yılında tekrar açılmıştır. Açılan okullar eskiden olduğu gibi 4 yıllıktır. 1955 yılında 3 yıllık diğer kısmı da açılan İmam-Hatip Okullarındaki toplam eğitim süresi 8 yıl olarak belirlenmiştir. Bu okulların, ortaokula dayalı “meslek lisesi” statüsü kazanmaları 1974 yılında gerçekleşmiştir. 1985 yılında ilk Anadolu İmam-Hatip Lisesi Beykoz’da açılmıştır. 1997 yılında hazırlanan 4306 sayılı kanun ile zorunlu eğitimin 8 yıla çıkması üzerine İmam-Hatip Liseleri bünyesindeki ortaokullara öğrenci kaydı söz konusu olmaktan çıkmıştır.

İstanbul Darülfünunu içerisinde yer verilen İlahiyat Fakültesi’nde öğretim süresi 3 yıl olarak belirlenmiştir. Fakülte’ye kayıt yaptırabilmek için lise derecesinden mezun olmak gerekmektedir. Bu nedenle ortaokul seviyesinde İmam-Hatip Okulu mezunlarının kayıt yaptırmaları söz konusu değildir. Fakülte programında yer verilen dersler arasında, medreselerde de geleneksel olarak yer verilen din bilimleri yanında Din Felsefesi, İslâm Filozofları, Tasavvuf Tarihi, Felsefe Tarihi, İslâm Bediiyatı, İslâm Mezhepleri, Türk Din Tarihi ve İslâm Milletleri Etnografyası gibi derslere de yer verilmiştir.

Cumhuriyet döneminin başında üniversiteye İlahiyat Fakültesi adıyla geri dönen yüksek din eğitimi, medreseden çok farklı, daha önceki üniversite tecrübesine benzer özellikler taşıyan; ama genelde kendine özgü bir yapıya sahiptir. Üniversite içinde yer bulan yüksek din eğitimi, içerdiği öğretim alanları açısından farklılaşmış ve zenginleşmiştir. Sözelimi, medreselerde gelişme imkânı bulamayan Mezhepler Tarihi gibi bazı alanların gelişmesine ve Cumhuriyet sonrası dönemde bilimsel yöntemlerle çalışılan müstakil bir alan olmasına imkân verilmiştir. Fakülte’de, program ve araştırma yöntemi açısından medreselerdeki klasik çizginin dışında bir yolun takip edildiği görülmektedir.

İlahiyat Fakültesi de İmam-Hatip Okulları gibi yeterli sayıda öğrenci bulunamaması sıkıntısı ile karşılaşmıştır. 1933 yılında yapılan Üniversite Reformu sonrasında yeni açılan İstanbul Üniversitesi içinde İlahiyat Fakültesi’ne yer verilmemiş,

bunun yerine *İslâm Tetkikleri Enstitüsü* adı ile bir araştırma merkezi açılmıştır (Zengin, 2009).

Cumhuriyet döneminde yüksek din eğitimi 1949 yılından sonra daha hızlı bir gelişim göstermiştir. İlahiyat Fakültesi ikinci kez, bu defa Ankara Üniversitesi içerisinde 1949 yılında açılmıştır. Ardından da 1959 yılından itibaren Yüksek İslâm Enstitüleri açılmaya başlamıştır. İmam-Hatip Okulu mezunlarının Yüksek İslâm Enstitülerine kayıt yaptırabilmeleri mümkün olmasına rağmen, İlahiyat Fakültesine kayıt yaptırabilmeleri için ayrıca lise diplomasına da sahip olmaları gerekmiştir (Ayhan, 1999).

Fakülte düzeyinde açılan diğer bir yüksek din eğitimi kurumu da 1971 yılında Erzurum'da açılan *İslâmî İlimler Fakültesi*'dir. 1983 yılında İslâm Enstitüleri İlahiyat Fakültesine dönüştürülmüştür. 1997 yılındaki düzenleme ile İlahiyat Fakültelerindeki öğretim, İlahiyat Lisans ve İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği olarak iki programa ayrılmıştır. İlkinde din görevlileri ile genel ve meslek liselerindeki din dersleri ve meslek dersleri öğretmenlerinin, diğerinde ise ilköğretim okullarındaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerini okutacak öğretmenlerin yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Ancak bu bölüm daha sonra 2006 yılında Eğitim Fakültelerine bağlanmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak görev yapan din görevlilerinin daha ileri düzeyde eğitim alabilmeleri için 1989-1990 öğretim yılında iki yıl süreli *İlahiyat Meslek Yüksek Okulları* açılmıştır. 1998-1999 yılından beri öğrenci kaydı yapılmayan bu okulların yerine, 1997 yılında alınan kararla Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'ne *İlahiyat Önlisans Programı* açılmıştır (Yazıcıoğlu, 2001).

İlkokul, Ortaokul ve Liselerde Din Eğitimi

Cumhuriyet döneminde ilk ve orta dereceli okullarda din derslerinin yer alması tartışılmış, bu nedenle de zaman içerisinde farklı uygulamalar yapılmıştır. Bu farklılıklar, din derslerine hiç yer verilmemesi, seçimlik veya zorunlu dersler arasında yer alması biçimlerinde görülmektedir.

Cumhuriyet'in başında 1924 yılında ilkokullar için hazırlanan ders programında din eğitimine Kur'an öğretimi ile birlikte ikinci sınıftan itibaren, haftada iki saat olarak yer verilmiştir. 1926 yılındaki düzenlemede ise dersin içeriğinden Kur'an öğretimi çıkarılarak sadece dini bilgilerin öğretilmesine yer verilmiş, ayrıca süresi de bir saate indirilmiştir. 3. sınıftan itibaren yer verilen ders için hazırlanan içerikte iman, ibadet ve ahlak konularına yer verilmiştir. Din dersleri 1930 yılında şehir, 1939 yılında da köy ilkokulları programından kaldırılmıştır.

Programın hazırlanmasında sadece belirli bilgilerin öğretilmesi biçiminde konu merkezli bir yaklaşım değil, öğrencinin ilgisi, gelişim düzeyi ve yaşadığı çevre göz önünde tutularak öğrenci ve sorun merkezli anlayış benimsenmiştir. Ayrıca, yeni ders kitapları da hazırlanmıştır. Program ve kitaplar konusunda yapılan çalışmalar, olumlu yönde gelişmeler olarak kabul edilmelidir.

Din dersleri 1924 yılında lise, 1927 yılında ise ortaokul programlarından kaldırılmıştır.

Okul programlarında din derslerinin yer alması 1949 yılından itibaren tekrar gündeme gelmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan genelgede, 15 Şubat 1949 tarihinden itibaren ilkokullarda din derslerine program dışında belirlenecek uygun zamanlarda, isteğe bağlı (ihtiyari) olarak yer verileceği belirtilerek, derslerde uyulması gereken esaslar bildirilmiştir. Buna göre 4. ve 5. sınıflarda yer verilen din derslerine çocuklarının devam etmesini isteyen velilerin, yazılı olarak okul idarelerine başvurmaları gerekmektedir. 1950 yılında din dersleri program içerisine alınmış; ancak süresi haftada bir saat olarak belirlenmiştir. Derslerde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanarak, Talim ve Terbiye Heyetince okullarda okutulması uygun görülen “*Din Dersleri*” adlı kitap okutulmuştur. Din derslerine ortaokullarda 1956, liselerde ise 1967 yılından itibaren, yine isteğe bağlı olarak haftada bir saat süreyle yer verilmiştir.

1982 yılında hazırlanan Anayasa’nın 24. maddesi ile din ve ahlak öğretimi, ilk ve orta dereceli okullarda zorunlu dersler arasına alınmıştır. Madde şöyledir:

“...Din ve ahlak eğitim ve öğretimi, Devletin denetimi ve gözetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışında din eğitim ve öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır”.

İlköğretimde 4. ve 8. sınıflar arasında haftada iki, liselerde ise bütün sınıflarda haftada bir saat olarak yer verilen dersin adı önce, “*Din ve Ahlak Bilgisi*” olarak belirlenmiş, daha sonra 1986 yılında “*Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*” dersi olarak değiştirilmiştir. Derse katılım 1990 yılına kadar, din ve inanç farkı gözetilmeksizin bütün öğrenciler için zorunlu tutulmuş; ancak Müslüman olmayan öğrenciler, programda yer alan İslâm dininin inanç ve ibadet konularından ölçme ve değerlendirmede sorumlu tutulmamıştır. 1990 yılında alınan kararla, azınlık okulları dışında öğrenim gören gayrimüslim öğrencilerin bu derslere katılmaları zorunlu olmaktan çıkmıştır.

Yaygın Din Eğitimi

Yaygın din eğitimi, örgün eğitim ortamları dışında başta cami ve Kur’an kursları olmak üzere, farklı gelişim ve bilgi seviyesindeki kimselerin katıldığı ortamlarda yapılan din eğitimidir. Bu ortamlara tarihi süreçte tekke ve zâviyeler de katılabileceği gibi günümüzde cezaevleri, huzurevleri, hastaneler ve yetiştirme yurtları da dâhil edilebilir.

Yukarıda, örgün eğitim kurumları olan mektep ve medreselerdeki din eğitiminin bahsedildi. Bunların yanında özellikle camilerde vaaz ve hutbeler aracılığı ile yaygın din eğitimi faaliyetleri de yapılmıştır. Özellikle cuma günleri yapılan bu etkinlikler, dinî bilginin insanlara ulaştırılmasında önem taşımıştır. Bu hizmetleri yapan imam ve hatipler medreselerden yetişmişlerdir. Meslekî yeterliliğe sahip olması gereken imam ve hatiplere, resmî olarak atandıklarına dair belge olarak berat verilirdi. İlk defa 1870 yılında hazırlanan *Tevcih-i Cihât Nizamnamesi* ile bu görevlere atanacakların atanma esasları için belirli kurallar getirilmiştir.

Osmanlı döneminde hutbelerin Arapça okunması ve yer verilen konuların birbirinin tekrarı biçiminde olması, insanların dinî konularda bilgilendirilmeleri hususunda önemli bir imkândan yararlanamamaları sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle Cumhuriyet döneminde Türkçe hutbeler hazırlanmış ve okunmuştur.

Tekke ve zâviyelerde tasavvufî öğretiler çerçevesinde ahlâkî eğitim yapıldığı gibi esnaf birlikleri olan Ahilerin tekkelerinde meslek eğitimi ile birlikte ahlâk eğitimi de verilmiştir.

Günümüzde cami ve Kur'an kurslarında yapılan yaygın din eğitimi hizmetleri 1924 yılında kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yerine getirilmektedir. Kur'an kursları ile ilgili ilk yönetmelik 1971 yılında hazırlanmış, zaman içerisinde çeşitli değişiklikler yapılmıştır. Son yönetmelik ise 3.3.2000 tarih ve 23982 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Buna göre kurslar uzun süreli ve yaz kursları olarak iki kısma ayrılmaktadır. 32 haftalık uzun süreli kurslara temel eğitimini tamamlayan, yaz kurslarına ise ilköğretim 5. sınıfı bitiren öğrenciler alınmaktadır. Programları 2005 yılında yenilenen kurslarda, Kur'an okuma ile birlikte temel dini bilgiler verilmektedir. Bu kurslarda ayrıca hafızlık eğitim programı da bulunmaktadır.

DİKKAT

Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren bütün Kur'an kurslarının açılması ve denetlenmesinde Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapılmaktadır.

Özet

İslâm'ın eğitime verdiği değeri açıklayabilmek.

İslâm Dini, getirdiği inanç, ibadet ve ahlak esasları çerçevesinde insanların davranışlarını değiştirmeyi amaçlamıştır. Dinin varlığını sürdürebilmesi de bilinmesi ve kavranmasına bağlıdır. Bu nedenle İslâm, eğitime önem vermiş, bilgi sahibi olmayı üstünlük nedeni olarak görmüştür. Bilgi bir değer olarak görülmüş, elde edilmesi, paylaşılması teşvik edilmiştir. Eğitim, insanın yaratıcısına ve çevresindekilere karşı sorumluluklarını yerine getirebilmesi için ihmal edilemeyecek bir görev olarak kabul edilmiştir.

Hz. Peygamber dönemindeki eğitim faaliyetlerini değerlendirebilmek.

İlk vahyin gelmesi ile tebliğ ve eğitim çalışmaları da başlamıştır. Bu dönemdeki eğitim, Mekke ve Medine dönemlerinde farklılaşır. Mekke döneminde bu eğitim daha çok evlerde yapılırken, Medine döneminde mescit merkezlidir. Suffa hem barınma hem de eğitim mekânı olmuştur. Bu dönemde, kadın ve erkek yetişkinlerin olduğu gibi çocukların eğitimi de hedeflenmiştir. Eğitim sadece belirli mekânlarda değil her ortamda yapılmıştır.

Medreselerin doğuşuna zemin hazırlayan nedenleri açıklayabilmek.

İlk zamanlarda mescit önemli bir eğitim mekânı olmuştur. Ancak mescitlerin aynı zamanda ibadet mekânı olması, ibadet edenlerin rahatsız olmalarına neden olabilmektedir. Sayıları artan talebelerin gerekli altyapı ihtiyaçlarının karşılanması, yanlış düşünce akımlarının gelişmesinin engellenmesi ve devlet idaresinde görev alacak insanlara duyulan ihtiyaç, daha düzenli ve rahat bir eğitim için müstakil eğitim kurumları olan medreselerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Tanzimat sonrasında din eğitiminin gelişimini açıklayabilmek.

Tanzimat döneminden itibaren yeni kurulan mekteplerde din eğitime yer verilmiştir. Yüksek din eğitimi alanında medrese dışında Darülfünun'da Ulûm-ı Âliye-i Diniye Şubesi kurulmuştur. Geleneksel eğitim kurumları olarak medreselerdeki eğitimin yenileştirilmesi ise II. Meşrutiyet'te gerçekleştirilmiş, ayrıca din hizmetleri alanındaki görevlilerin özel olarak yetiştirileceği kurumlar tesis edilmiştir.

Cumhuriyet döneminde örgün ve yaygın din eğitim alanlarındaki gelişmeleri değerlendirebilmek.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu din görevlilerinin yetiştirileceği kurumların açılmasını öngörmektedir. Bu dönemde, okullarda din eğitimi 1939-1949 yılları arasında yer almamıştır. Sonraki yıllarda ise isteğe bağlı veya zorunlu statülerde yer verilmiştir. 1924 yılında açılan İmam-Hatip Okulları ve İlahiyat Fakültesi kapanmasına rağmen, 1949 sonrasında tekrar açılmış ve sayıları artmıştır. Yaygın din eğitimi ise Kur'an kursları ve camilerde, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sorumluluğu altında yürütülmektedir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi, Hz. Peygamber'in ilk tebliğe başladığı dönemdeki din eğitimini, hedeflenen kitle açısından en doğru şekilde tanımlar?
 - a. Genel eğitim
 - b. Örgün eğitim
 - c. Yetişkin eğitimi
 - d. Yaşam boyu öğrenme
 - e. Özel eğitim
2. Medrese öğretim programında yer alan aşağıdaki derslerden hangisi mekâsıd ilimleri arasındadır?
 - a. Astronomi
 - b. Tefsir
 - c. Arapça
 - d. Matematik
 - e. Mantık
3. Aşağıdaki eğitim ortamlarından hangisi yalnız Hz. Peygamber dönemine aittir?
 - a. Cami/mescit
 - b. Küttab/sıbyan mektebi
 - c. Suffa
 - d. Medrese
 - e. Tekke
4. Darülfünun içerisinde Ulûm-ı Âliye-i Dînîye Şubesi'nin kuruluşu hangi yıl gerçekleşmiştir?
 - a. 1949
 - b. 1924
 - c. 1914
 - d. 1900
 - e. 1839
5. Aşağıdakilerden hangisi Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun hazırlanış amaçları arasında sayılamaz?
 - a. Din eğitiminin kaldırılması
 - b. Laik eğitime doğru adım atılması
 - c. Daha nitelikli bir eğitim sisteminin kurulması
 - d. Eğitimin yönetiminde birliğin sağlanması
 - e. Eğitimde amaç birliğin sağlanması

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız doğru değilse, “Hz. Peygamber Döneminde Eğitim Faaliyetleri” konusunu yeniden okuyunuz.
2. b	Yanıtınız doğru değilse, “Medreselerin Öğretim Programı” konusunu yeniden okuyunuz.
3. c	Yanıtınız doğru değilse, “Medine Dönemi” konusunu yeniden okuyunuz.
4. d	Yanıtınız doğru değilse, “Mektepler ve Din Eğitimi” konusunu yeniden okuyunuz.
5. a	Yanıtınız doğru değilse, “Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi” konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

“Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı “alak”dan yarattı. Oku! Senin Rabbin en cömert olanıdır. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir.” (Alak 96/1-5); “İşte bu temsilleri biz insanlar için getiriyoruz. Onları ancak bilginler düşünüp anlarlar.” (Ankebut 29/43); “Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.” (Âl-i İmran 2/104); “Ey iman edenler! Size, “Meclislerde yer açın” denildiği zaman açın ki, Allah da size genişlik versin. Size, “Kalkın”, denildiği zaman da kalkın ki, Allah içinizden inananların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltsin. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” (Mücadele 58/11).

Sıra Sizde 2

Yemen’e gönderilen Muaz b. Cebel.

Sıra Sizde 3

Medreselerin kuruluşundan önceki dönemde ilim ve kültürün gelişmesi ve yaygınlaşmasında rol oynayan başlıca mekânlar, saraylar, kitapçı dükkânları, ilim adamlarının evleri ile devlete ya da şahıslara ait kütüphanelerdir. Saraylarda yapılan ilmi tartışmalar, hem ilmi faaliyetleri canlı tutmuş hem de tartışma kültürünün devamını sağlamıştır. Yine kitapçı dükkânları ve ilim adamlarının evleri, bilginlerin ve ilim yolcularının uğrak mekânları olması bakımından ilim ve kültürün paylaşıldığı yerler olmuştur. Devlete ve şahıslara ait kütüphaneler ise ilim yolcularına kitap temininde önemli roller üstlenmişlerdir.

Sıra Sizde 4

Medreselerin ıslahı ile orta ve yüksek derecelere, orta dereceli medreseler de 1. ve 2. basamaklara ayrılmıştır. Ayrıca programlar da hem meslek hem de genel kültür dersleri açısından çeşitlendirilmiş ve zenginleştirilmiştir. Bu yapı ve program daha sonra Cumhuriyet döneminde açılan İmam-Hatip okullarına model oluşturmıştır.

Sıra Sizde 5

Din eğitimi açısından en önemli yasal dayanak hükümden Kanun’un 4. maddesindeki hüküm şöyledir: “Maarif Vekâleti, yüksek diniyat mütehasısları yetiştirilmek üzere Darülfünun’da bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidemât-ı diniyenin ifâsı vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşâd edecektir.”

Yararlanılan Kaynaklar

- Ahmet Çelebi. (1983), **İslâmda Eğitim Öğretim Tarihi**, Çev. Ali Yardım, İstanbul.
- Akyüz, Y. (2009), **Türk Eğitim Tarihi**, 14. bs., Ankara.
- Baltacı, C. (2005), **XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri I-II**, İstanbul.
- Dağ, M.-Öymen, H. R. (1974), **İslâm Eğitim Tarihi**, Ankara.
- Gözütok, Ş. (2002), **İlk Dönem İslâm Eğitim Tarihi**, Ankara.
- Kazıcı, Z. (1995), **Anahatları ile İslâm Eğitim Tarihi**, İstanbul.
- Yakuboğlu, K. (2006), **Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi**, İstanbul.
- Yazıcıoğlu, M. S. (2001), “İlahiyat Önlisans Programı”, **A.Ü.İ.F. Dergisi**, 42, 1-9. Ankara.
- Yılmaz, H. (2005), **Camilerin Eğitim Fonksiyonu**, İstanbul.
- Zengin, Z. S. (2002), **II. Meşrutiyette Medreseler ve Din Eğitimi**, Ankara.
- Zengin, Z. S. (2004), **Tanzimat Dönemi Osmanlı Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi (1839-1876)**, İstanbul.
- Zengin, Z. S. (2009), **Medreseden Darülfünun’a Türkiye’de Yüksek Din Eğitimi**, Adan

4

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Din eğitimi ve öğretiminin ilkelerini tanımlayabilecek,
- Öğretim stratejilerini ayırt edebilecek ve açıklayabilecek,
- Öğretim stratejileri ile öğretim yöntemlerini ilişkilendirebilecek,
- Din eğitimi ve öğretiminde kullanılan belli başlı öğretim yöntemlerini ayırt edebilecek ve açıklayabilecek,
- Din eğitimi ve öğretiminde hangi durumlarda hangi yöntemin seçilmesi gerektiğini açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

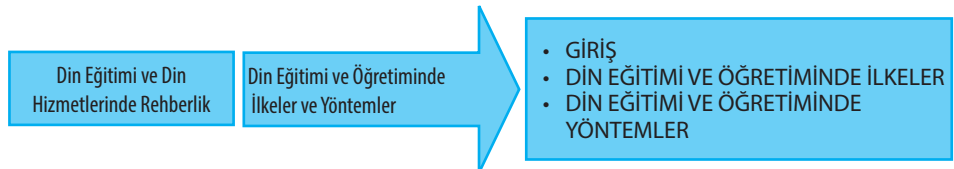
- Din eğitimi ve öğretimi
- Öğretim ilkeleri
- Öğretim stratejileri
- Öğretim yöntemleri

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Etkili bir din eğitimi ve öğretimi faaliyetinin yapılabilmesi için neler yapılabileceği üzerinde düşününüz.
- Mustafa Öcal'ın Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar kitabının "Din Eğitimi ve Öğretiminde Kullanılabilir Başlıca Metotlar" başlıklı bölümünü okuyunuz.
- Mehmet Zeki Aydın'ın, Din Öğretiminde Yöntemler isimli eserini inceleyiniz.

İçindekiler

Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler

GİRİŞ

İnsan, doğuştan getirdiği birtakım kabiliyetlerle dünyaya gelir. Diğer canlılardan farklı olarak insanın gelişimi yavaş seyreder ve yakın çevresindekilerin yardımına, bakımına ve eğitimine daha çok ihtiyaç hisseder. Çocuğun bedensel, psikolojik ve sosyal gelişiminde her zaman, yakından uzağa doğru, çevresinin etkisi büyük olur. Çocuk, dinî açıdan sorumluluğun başlangıcı sayılan ergenlik dönemine ulaştığında, pek çok bakımdan gelişme göstermiş ve artık hayatın yükünü çekmeye kısmen hazır hale gelmiştir. Bedensel, psikolojik ve sosyal yönlerden olduğu gibi, çocuğun ahlâkî ve dinî gelişiminde de şüphesiz ailenin ve yakın çevresinin rolü büyüktür. Bu dönemde çocuğa sunulan din hakkındaki her şey ve bunların sunuluş şekli onun ileriki yaşamında dine olan yaklaşımını belirleyici etkiler yapacaktır. Aynı dinin farklı biçimlerde aktarımı, başka bir ifadeyle, dinî bilgi, duygu ve davranışların kazandırılmasında esas alınan ilkeler ve izlenen yöntemler, çocuğun ya da gencin dine karşı olumlu veya olumsuz bir tutum sergilemesinde etkili olacaktır.

Bu etki, çocukluk ve gençlik dönemindeki kadar belirgin olmasa da, şüphesiz ki hayatın sonraki dönemlerinde de devam eder. Bu bakımdan tüm yaşam boyu din eğitimi ve öğretiminde istenilen başarının sağlanabilmesi için, bazı öğretim ilke ve yöntemlerinin bilinmesinde yarar vardır. Bu ilke ve yöntemler sayesinde din eğitimi ve öğretimi maksada daha çok hizmet eder hale gelecek ve daha verimli sonuçlar elde edilebilecektir.

Bu ünite; *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler* başlığı altında, bireysellik, bütünlük, açıklık ve amaca dönüklük ilkeleri ele alınacak ve her biri hakkında özlü bilgiler verilecektir. *Din Eğitimi ve Öğretiminde Yöntemler* başlığı altında ise, öğretim stratejileri hakkında kısa bilgi verildikten sonra *anlatım, soru-cevap, tartışma, problem çözme, gösteri, gözlem gezisi ve örnek olay incelemesi* yöntemleri incelenecektir.

Öğretim ilke ve yöntemleri konusunda bilgi sahibi olmak için şu adrese başvurabilirsiniz: www.egitim.aku.edu.tr/metod00.htm

INTERNET

DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİNDE İLKELER

İlke; sözlükte, “başka şeylerin kendisinden türediği ilk madde, öge, unsur; temel düşünce, temel inanç; temel bilgi; her türlü tartışmanın dışında sayılan

öncül, mebde, prensip ve doğru davranış kuralı” olarak tarif edilir. Felsefi bir terim olarak ilke, “*zamansal, mantıksal, epistemolojik ya da ontolojik düzende ilk olana verilen addır.*” Her alanda olduğu gibi din eğitimi alanında da eğitim sürecine ve niteliğine etki eden, din eğitimi ve öğretiminde kullanılacak yöntem ve tekniklere esas teşkil eden birtakım ilkeler bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri; *bireysellik, bütünlük, açıklık ve amaca dönüklük* ilkeleridir.

Bireysellik

İnsan kişiliği, doğuştan getirdiği özelliklerin çevre ile girilen etkileşim sonucu geliştirilir ve yenilerinin eklenmesiyle şekillenir. Herkesin boyu, ağırlığı, saç ve göz rengi, zekâsı ve toplumsal özellikleri farklıdır; biri diğeri ile aynı değildir. Bu farklılaşma, kişinin bedensel, zihinsel, duygusal, toplumsal, ahlâkî ve dinî özelliklerinde de görülür.

Bireysel farklılıkların bir kısmı *gelişimseldir*; yani kişinin bulunduğu yaşın gelişim özelliklerinden kaynaklanır. Yedi yaşındaki bir çocuk ile on beş yaşındaki bir gencin ya da kırk yaşındaki bir yetişkinin bedensel, zihinsel ve duygusal farklılıklarını buna örnek olarak verebiliriz.

Bu farklılıklar her zaman gelişimsel olmayabilir. İnsanların zihinsel, duygusal ve bedensel potansiyelleri yaratılış itibarıyla da farklılık gösterir. Yani zekâ düzeyleri, duygu durumları ve yetenek alanları gibi *doğuştan getirilen* farklılıkları görmek mümkündür. Aynı yaş düzeyinde olup ve aynı koşullarda yetiştiği halde bu özellikleri itibarıyla birbirinden farklılaşan bireyler de bulunmaktadır. Örneğin; zihinsel özellikleri bakımından ele alacak olursak, bazı insanlar *sözel-dilsel zekâya* sahiptirler; dinleme becerileri yüksektir, kelime oyunlarını severler, sözel olarak iyi iletişim kurarlar ve hafızaları güçlüdür. Bazıları ise, *mantıksal-matematiksel zekâ* sahibidirler; güçlü muhakemeleri vardır, soyut ve kavramsal düşünebilir ve sebep sonuç ilişkilerini kolayca anlarlar. Aynı şekilde, *görsel-uzamsal, müziksel-ritmik, bedensel-kinestetik* gibi diğer zekâ alanlarında farklılaşan bireylerin olduğunu da bilmek gerekir.

K İ T A P

Zekâ türleri hakkında geniş bilgi için Howard Gardner’in, *Zihin Çerçevesi: Çoklu Zekâ Kuramı* adlı eserini okuyunuz.

Bireysel farklılıkların başka bir kısmı da çevresel etkilerle oluşur. Aynı yaşlarda ve birbirine yakın gelişimsel özelliklere sahip oldukları halde birbirinden farklı çevrelerde yaşayan insanlar, bulundukları yerin şartlarından etkilenirler. Dinî ve kültürel farklılıklar, iklim koşulları, toplumsal yapı ve sosyal hayat, gelenek ve görenekler ve daha pek çok şey, çevresel etkiler kapsamında sayılabilecek hususlardır. Birey, içinde yaşadığı çevrenin bu şartlarından zamanla etkilenir. Bir kısım filozofların, “insan çevrenin ürünüdür” şeklindeki tanımlamaları, çevrenin birey üzerindeki etkisini ortaya koyan güzel bir ifade biçimidir. Çevresel faktörlerin birey üzerindeki etkisi, bizi, farklı çevrelerin farklı özelliklere sahip bireyler ortaya çıkaracağı sonucuna götürür.

Çevresel etkiler, çoğu zaman yakından uzağa doğru gittikçe ayrışır ve derinleşir. Kimi zaman çocuğun en yakın çevresini oluşturan anne ve babası arasındaki kişisel farklılıklar, çocuğun kişilik gelişimine farklı şekillerde yansır. Bazen de birbirinden farklı dil ve kültüre sahip ülkelerde yetişen insanların çevresini kuşatan etkiler söz konusudur. Bunların her biri, farklılığı ve etki

gücü oranında bireyleri etkiler ve onların da birbirlerinden ayrışmasına ve farklılaşmasına neden olur.

O halde, değişik çevrelerden gelen bireylerin eğitiminde bu farklılıkların da dikkate alınması gerekir. İşte bireysellik ilkesi, bireyin farklılaşan bu özelliklerini eğitim sürecinde dikkate almayı ifade eder. Bu ilke doğrultusunda bir din eğitimcisi, muhataplarından her birinin ayrı bir kişiliği olduğunu, bireysel farklılıkları bulunduğunu bilmeli ve eğitim öğretim esnasında bu farklılıkları göz önünde bulundurmalıdır.

Bütünlük

Bütünlük, genel anlamda, *“her şeyin, bir başka şeyle ilişkili ve bağlantılı olduğu”* düşüncesinden kaynaklanır. Eğitimde bütünlük, öğrencinin bedensel, zihinsel, duygusal, ahlâkî ve toplumsal yönleriyle bir bütün olarak ele alınması, birine önem verilirken diğerinin ihmal edilmemesi gerektiğini ifade eder.

Din eğitimi açısından bütünlük, insanı sadece bir kaç yönü ile değil, bütün fitrî kabiliyetlerini geliştirmeyi ifade eden bir kavramdır. Büyük mütefekkir **Muhammed İkbal**'in ifadesiyle, *“din, ne mahza tefekkür, ne sırf histir, ne de ancak amel.”* Din eğitimi ve öğretimi de ne sadece zihinsel bir çaba, ne sırf duygusal bir ifade ve ne de bedensel bir hareket ile gerçekleşebilecek bir faaliyet olacaktır. Belki bunların tamamını içine alan, insanın hem aklî melekelerini, hem duygusal motivasyon gücünü hem de beden terbiyesini gerektiren bir uğraş olacaktır.

Bütünlük, bireyin farklı bütün yönlerini eğitmeyi ifade eden bir kavram olduğu gibi, aynı zamanda toplumun bütün fertlerini eğitmeyi ifade eden bir kavram olarak da görülmelidir. Nasıl ki, bireyin bir yönünü eğitip diğerini ihmal etmemiz mümkün değilse, toplumun bazı fertlerini eğitip diğerlerini dışarıda tutmak da aynı şekilde doğru değildir. Bu nedendir ki, beşikten mezara kadar ilim öğrenilmesi istenmiş ve ilim öğrenmenin kadın erkek her Müslüman üzerine farz olduğu ifade edilmiştir.

Açıklık

İnsanın, çevreden gelen etkileri ya da mesajları doğru algılaması ve eksiksiz bir şekilde anlamlandırabilmesi için, iletilerin net, mesajların açık ve anlatılanların anlaşılır olması gerekir. Soyut konular, mümkünse somut örneklerle açıklanmalıdır. Eğitimci, zihnindeki bilgiyi ve gönlündeki duyguyu muhatabı ile paylaşırken üstü kapalı ifadelerden, anlaşılmaz terkiplerden, soyut ifadelerden mümkün oldukça kaçınılmalıdır. Yine o, ders konusunu işlerken ve düşüncelerini ifade ederken, öğrencinin seviyesine dikkat etmeli, onun bildiği kelimelerle ve onun kavrayabileceği cümlelerle anlatmayı tercih etmeli, onun yakın çevresinden ve yaşantılarından örnekler vererek anlatılanları anlaşılır kılmayı bilmelidir. Konuları anlatırken, somuttan soyuta, bilinenden bilinmeyene, yakından uzağa doğru bir yaklaşım sergilemeli ve tedrici bir yol izlemelidir.

Allah Teâlâ, insanlara rehber olarak gönderdiği Kur'an-ı Kerim'i, büyük bir kısmı anlaşılması oldukça kolay olduğu için, *“mübîn”*, yani *“apaçık”* olarak tanımlamıştır (Neml 27/1; Yâsin 36/69). Peygamberler de, gönderildikleri topluma kendilerini takdim ederlerken, *“Ben apaçık bir uyarıcıyım”* (Hud

11/25) diyerek kendilerine verilen görevin apaçık tebliğ olduğunu ifade etmişler (Mâide 5/92; Yasin 36/17) ve anlaşılır bir dil kullanmalarının, görevlerinin önemli bir parçası olduğunu belirtmişlerdir.

SIRA SİZDE

Kur'an-ı Kerim'in apaçık bir kitap, peygamberlerin ise apaçık birer uyarıcı olduklarını belirten diğer ayetleri, Mu'cemu'l-Müfrehes adlı eser veya herhangi bir Kur'an fihristi yardımıyla bulunuz.

Amaca Dönüklük

Her eğitim sisteminin mutlaka birtakım amaçları ve gerçekleştirmek istediği hedefleri vardır. Eğitim faaliyetleri belli bazı amaçlar doğrultusunda yapılır. Nasıl bir insan yetiştireceğiz? Hangi dinî ve ahlâkî özellikleri kazandıracamız? gibi sorulara önceden cevap verilmeksizin, bir eğitim faaliyetinin planlanması ve uygulanması mümkün değildir. Herhangi bir eğitim etkinliğinin, önceden belirlenen amaçlar doğrultusunda yapılması esastır. Eğitim öğretimde kalıcı yaşantılar kazandırmanın yolu, genelden özele doğru amaçlar belirlenmesinden ve öğretmenin neyi, niçin öğreteceğini açıkça bilmesinden geçer. Eğitim öğretimde amaçlardan sadece öğretmenin değil, öğrencilerin de haberdar olması son derece önemlidir. Böylece öğrenci de kendisine kazandırılmak istenen davranışlar hakkında bilgi sahibi olacak ve bu sayede öğrenmesi kolaylaşacaktır.

Allah Teâlâ, ilahî kitapları insanlar düşünüp öğüt alsınlar diye göndermiştir. Kur'an'ın gönderiliş sebebi olarak da, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak, dalaletten hidayete ulaştırmak ve doğru yola iletmek olduğu belirtilir. Peygamberlerin gönderilişlerinin de aynı amaca yönelik olduğu görülür. İlahî eğitimin belli bir amaç doğrultusunda gerçekleştiği şu ayetlerde özlü bir şekilde ifade edilir:

Allah Teâlâ buyuruyor ki:

"Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna açık açık ayetler indiren O'dur. Şüphesiz Allah size karşı çok şefkatli, çok merhametlidir." (Hadid 57/9).

"Bu Kur'an'ı sana indirdik ki ayetlerini düşünsünler ve aklı selim sahipleri öğüt alsınlar." (Sâd 38/29).

"Biz elçileri sadece müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz." (En'am 6/48).

DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİNDE YÖNTEMLER

Genel anlamda **yöntem**, "hedefe ulaşmada izlenen en kısa yol" olarak tanımlanır. Eğitim öğretim sürecinde, öğrenme olayını gerçekleştirmek amacıyla başvuru olan tüm yollara da **öğretim yöntemleri** denir. Öğretim yöntemleri, eğitim hedeflerinin gerçekleştirilmesinde ve eğitim durumlarının düzenlenmesinde çok önemli bir yere sahiptir. Uygun öğretim yöntemleri kullanılması durumunda, öğrenmeler daha kısa sürede ve daha kolay bir şekilde gerçekleşir, daha kalıcı olurlar. Öğretim yöntemlerinin belirlenmesi ve seçiminde ise daha önceden benimsenen öğretim stratejileri etkili olur.

Öğretim Stratejileri

Strateji, bir amacı gerçekleştirmek için işe koşulan yöntem, teknik ve taktiklerin bütünüdür. Eğitim durumlarının düzenlenmesi, yüzlerce araç-gereç ve onlarca yöntem ya da tekniğin değişik biçimlerde bileşenlerine göre yapılabilir. Bunlardan bir kısmının tercih edilmesini ve belli bileşenlerle oluşmasını gerektiren yaklaşımlar *öğretim stratejileri* terimi ile ifade edilir. Öğretim yaklaşımları olarak da bilinen öğretim stratejilerinin genel olarak belirlenmesi, kullanılacak araç-gereçlere, yöntem ve tekniklere belli ölçülerde işaret eder ve belli öğrenme ve öğretme durumları için daha uygun seçimler yapmamıza imkân verir. Öğretim stratejileri, “nasıl öğretilim?” sorusuna cevap vermek için uygun yöntem ve tekniklerin seçilmesine öncülük eder. Bu bağlamda, diyebiliriz ki, *sunuş yoluyla öğretim stratejisi*, *buluş yoluyla öğretim stratejisi* ve *araştırma yoluyla öğretim stratejisi* insanlık tarihi boyunca başvurulan belli başlı öğretim stratejilerindendir.

Sunuş yoluyla öğretim stratejisi, açıklayıcı, yorumlayıcı bir yaklaşımla kavram ve genellemelerin öğretildiği, konunun öğretmen tarafından öğrenmeye en uygun şekilde organize edilerek sunulduğu, öğretmen-öğrenci arasında yoğun bir etkileşimin yaşandığı bir öğretim stratejisidir. Sunuş yoluyla öğretme yaklaşımında, öğretmen öğrencilerin derse aktif bir şekilde katılımını sağlamaya çalışır. Konunun takdiminde ağırlık sözel ifadelerde olmakla birlikte çeşitli örnekler, resimler ve şemalarla farklı duyu organlarına da hitap etmeye önem verilir. Sunuş yoluyla öğretimde, genelden özele doğru bir yol izlenir.

- Herhangi bir konu ile ilgili ön öğrenmelerin yeterli olmadığı ve konunun yeni öğrenilmeye başlandığı durumlarda,
- Birçok kavram arasındaki ilişkilerin kurulması gerektiği ve kavramlar ile ilgili yeterli bilgiye sahip olunmadığı durumlarda, *sunuş yoluyla öğretim stratejisi* tercih edilir.

Buluş yoluyla öğretim stratejisi, bireyin kendi deneyimleri yoluyla yaparak ve yaşayarak öğrenmeyi önceleyen bir yaklaşımdır. *Keşif yoluyla öğretme* yaklaşımı olarak da bilinen bu öğretim stratejisinin uygulanmasında tümevarımcı bir mantık izlenir. Öğrencinin, kendi etkinlikleri ve gözlemlerine dayalı olarak bir yargıya varması teşvik edilir. Öğrencinin kendi kendine öğrenmesi teşvik edilir. Bununla birlikte başarıyı artırmak için öğretmenin yönlendirici rolüne ihtiyaç duyulur. Buluş yoluyla öğretme yaklaşımında öğrenci, kendisine sunulan örneklerden yola çıkarak, öğretmenin rehberliğinde kavramlara ve genellemelere kendisi ulaşır.

- Öğrenmeyi öğretme, sorun çözme becerisini geliştirme, uygulama, analiz ve sentez gibi üst düzey bilişsel davranışları kazandırmak hedeflendiğinde,
- Öğrenci etkinliğine dayalı bir öğrenmenin gerçekleşmesi istendiğinde bu öğretim stratejisi tercih edilebilir.

Sunuş yoluyla öğretim ve buluş yoluyla öğretim stratejilerinin ortak yönleri nelerdir? Karşılaştırarak bulunuz.

SIRA SİZDE

Araştırma-inceleme yoluyla öğretim stratejisi, öğrencinin bir problem durumu ile karşı karşıya getirilerek çözmeleri için harekete geçmelerini, araştırma ve

inceleme yoluyla sonuca ulaşmalarını amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda, öğrenci problemi tanımlar, problemin çözümü için denenceler (muhtemel çözüm yolları) düşünür, bu denencelerin doğru olup olmadıklarını tespit etmek için veri toplar ve bu verileri değerlendirmek suretiyle sonuca ulaşır.

- Öğrencilerin ilgi ve merak duygularının harekete geçirilerek problem çözme becerilerinin geliştirilmesi amaçlandığında,
- Öğrenci merkezli bir öğrenme gerçekleştirilmek istendiğinde bu öğretim stratejisi tercih edilebilir.

Öğretim stratejilerinin seçiminde, konunun mahiyeti yanında öğrencilerin yaş ve gelişim düzeyleri mutlaka dikkate alınmalıdır.

Din eğitimi ve öğretiminde, öğretim stratejileri yanında, yöntem seçimini etkileyen başka faktörler de bulunmaktadır. Şimdi kısaca bunlardan bahsedelim.

Öğretim stratejileri hakkında geniş bilgi için Süleyman Akyürek'in *Din Öğretimi: Model, Strateji, Yöntem ve Teknikler* isimli eserinin üçüncü bölümünü inceleyiniz.

Yöntem Seçimini Etkileyen Faktörler

Eğitim-öğretim faaliyetlerinde kullanılabilecek yöntemlerin seçiminde bazı faktörlerin rol oynadığı bilinen bir gerçektir. Bu aynı zamanda eğitim-öğretimin başarıya ulaşması için eğitimci tarafından gözetilmesi gereken bir husustur. Şimdi bu faktörlerin neler olduğuna değinelim.

Dersin Muhtevası

Her öğretim metodu her derse ve her konuya uygun olmayabilir. Bazı konular, özellikle bazı yöntemlerin kullanılmasını gerektirebilir. Örneğin, dinî mekânların tanıtımı, ibadetlerin nasıl yapılacağı, inanç esaslarının öğretimi konularının her biri için ilk akla gelebilecek yöntemler farklıdır. Dinî mekânların tanıtımı için gözlem gezisi, ibadetlerin nasıl yapılacağı konusu için gösterip yaptırma, inanç esaslarının öğretimi için ise anlatım ve soru cevap en uygun yöntemler olacaktır.

Konunun muhtevasına göre, kazandırılmak istenen hedef davranışlar da değişebilecektir. Öğretim yöntemleri hedefe en uygun ve en kısa yoldan ulaşmak için başvurulan yollardır. O halde varılmak istenen hedefin durumuna ve özelliğine göre de öğretim yöntemlerinin değişmesi mümkündür. Bilişsel davranışların, duyuşsal davranışların veya psiko-motor davranışların kazandırılması için farklı yöntemlerin kullanılması söz konusu olacaktır. “Namaz nasıl kılınır” konusunu anlatırken öğrencilere kazandırmak istediğimiz davranışlar psiko-motor davranışlardır. Dolayısıyla, ilk akla geleceklerin başında, gösterip yaptırma yöntemi gelir. “İnancın bireysel ve toplumsal hayattaki yeri” konulu bir derste akla gelecek yöntemlerin başında ise anlatım, soru-cevap ve tartışma metotları gelir.

Öğrencilerin Özellikleri

Yukarıda, eğitim ilkelerinden bireysellik ilkesini işlerken de ifade edildiği üzere, insanlar birbirinden farklı özelliklerle dünyaya gelirler. Bu özellikleri, içinde yaşadıkları çevrede daha da farklılaştırır. Ayrıca, yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel farklılıklar da eğitim öğretim sürecinde dikkate alınması gereken hususlardır. İnsanların ilgileri, ihtiyaçları, anlayış düzeyleri, motivasyonları, kavrama kapasiteleri ve hızları da birbirinden farklılık gösterir. Öğretim yöntemleri, muhatabın bu özellikleri dikkate alınarak seçilmek durumundadır.

Okul öncesi çocukların din ve ahlâk eğitiminde kullanılacak yöntemler ile ergenlik döneminde kullanılacak yöntemler aynı olmayacaktır. Okulöncesi dönem çocukların eğitiminde, sözel etkileşime dayalı yöntemler yerine, görsel ağırlıklı, etkinlik merkezli yöntemlerin tercih edilmesi daha uygun olacaktır. Ergenlik döneminde ise, yeri geldiğinde, analiz ve sentez basamağında işlem yapmalarına imkân verecek tartışma veya problem çözme yöntemleri rahatlıkla kullanılabilir.

Öğretmenin Özellikleri

Bir öğretmende bulunması gereken en önemli niteliklerden biri de öğretim yöntemlerini etkili bir şekilde kullanabilmesidir. Eğitim öğretim sürecinde öğretmen, konunun gerektirdiği ve öğrencilerin seviyelerine uygun yöntemleri seçip kullanmak durumundadır. Bununla birlikte, öğretmenin kişilik özellikleri, aldığı eğitim, içinde yetiştiği aile ve sosyo-ekonomik çevre vb. faktörler de öğretmenin yöntem seçimine etki edebilir. Bazı öğretmenler, ileri düzeyde iletişim ve yönetim becerilerine sahiptirler; dolayısıyla etkileşimli yöntemleri ustalıkla kullanabilirler. Bazıları ise daha geleneksel ve daha otoriter bir karaktere ve eğilime sahiptirler; bu yüzden öğretmen merkezli yaklaşımları ve yöntemleri benimser ve daha rahatlıkla kullanabilirler.

Kısaca ifade etmek gerekirse, öğretim yöntemlerini kullanma yatkınlıkları bakımından öğretmenler arasında farklılıklar vardır. Tıpkı futbolcuların her birinin, sahada farklı alanlarda yeteneklerini daha iyi sergileyebildikleri gibi. Ancak bilinmelidir ki, eğitim durumunun gerektirdiği bütün öğretim metotlarını en iyi şekilde kullanabildikleri ölçüde öğretmenlerin başarıları artacaktır.

Zaman, Maliyet ve Fiziksel İmkânlar

Bazı yöntemler, hem ders öncesinde uzun bir hazırlık, hem de ders sırasında çok zaman gerektirdiği için, kimi zaman ders konusunun daha kısa sürede işlenebilmesi amacıyla belli öğretim yöntemleri tercih edilebilmektedir. Örneğin, anlatım yöntemi, sadece konunun tümüyle aktarımının önemsendiği durumlarda, zaman bakımından en ekonomik yöntem olduğu için başvurulmuş yöntemlerin başında gelir.

Okulun teknolojik bazı imkânlarla sahip olup olmaması, ders araç ve gereçlerinin bulunup bulunmaması da öğretim yönteminin seçiminde etkili olur. Örneğin, bilgisayar, tepegöz, projeksiyon, epidiyaskop, video player, iyi bir kütüphane vs. gibi daha çok mali imkânlarla bağlı teknik donanım ve eğitim alt

yapısı, öğretim yöntemlerinin seçiminde belirleyici olur. Eğitim öğretim yapılan mekânların büyük veya küçük oluşu, dar veya geniş oluşu, biçimi, sıra düzeni vs. gibi fiziksel özellikler de yöntemlerin seçimini etkileyecektir. Örneğin, grup tartışması yönteminin, sabit sıralar yerine hareket edebilen oturma alanlarının bulunduğu bir ortamda yapılması daha uygun olacaktır.

Ayrıca, yöntemlerin seçimine tercih edilen öğretim stratejisi de etki eder. Örneğin; Sunuş yoluyla öğretim stratejisi çerçevesinde bir ders planlanıyorsa, büyük olasılıkla anlatım yöntemi veya gösterip yaptırma yöntemi kullanılacaktır. (Bkz. Şema 1).

Şekil 4.1
Öğretim
stratejilerinin öğretim
yöntemleri ile ilişkisi

ÖĞRETİM STRATEJİSİ	ÖĞRETİM YÖNTEMİ
Sunuş Yoluyla Öğretim Stratejisi	Anlatım Soru-Cevap Gösterip Yaptırma
Buluş Yoluyla Öğretim Stratejisi	Soru-Cevap Örnek Olay İncelemesi Problem çözme Grup Çalışması ve Tartışma
Araştırma-İnceleme Yoluyla Öğretim Stratejisi	Soru-Cevap Problem Çözme Örnek Olay İncelemesi Grup Çalışması ve Tartışma Gözlem Gezisi

SIRA SİZDE

İnanç konuları, hangi öğretim stratejileri ile ve hangi öğretim yöntemleri kullanılarak öğretilir?

Din Eğitimi ve Öğretiminde Kullanılabilecek Bazı Yöntemler

Din eğitimi ve öğretimi sürecinde kullanılabilecek belli başlı öğretim yöntemleri şunlardır:

Anlatım Yöntemi

Sözlü anlatıma dayalı birçok dersin, özellikle sosyal derslerin öğretiminde sıkça kullanılan ve neredeyse insanlık tarihi kadar eski bir yöntemdir. Genel olarak, konuları bir sıraya ve düzene göre anlatma ve açıklama metodu olarak bilinir. *Takrir* ve *düz anlatım* adlarıyla da anılan bu yöntem, sadece okullarda değil, toplumsal etkinliklerin büyük bir bölümünde vazgeçilmez konuşma ve öğretim yolu olarak kabul görmüş, geçmişte yüksek bir mevkîye sahip olmuştur. Ancak, zamanla kütüphanelerin kurulup yaygınlaşması, okuma materyallerinin her yerde rahatça ulaşılır hale gelmesi, bu yöntemi gözden düşürmüştür; takrir yöntemiyle dersini sunanlara gıpta ile bakılmaktan vazgeçilmiştir.

Eğitimcilerin çoğu, bu metodun olabildiğince az kullanılmasından yanadırlar. Hatta, öğrenciyi pasifleştirdiği, insanı adeta bilgileri emen bir sünger konumunda

gördüğü, çoğu zaman öğrencilere soru sorma ve düşüncelerini açıklama fırsatı vermediği için, anlatım yönteminin en etkisiz yöntemlerden biri olduğunu ifade edenler de olmuştur. Halbuki anlatım yöntemi ustaca kullanıldığında oldukça faydalı olabilir ve başarılı sonuçlar ortaya çıkarabilir. Anlatım yöntemini, öğretmenin sürekli konuştuğu ve öğrencilerin de sessizce dinlemek zorunda oldukları bir yöntem olarak düşünmek doğru değildir. Dinleyici kitlesinin büyüklüğüne bağlı olarak, sürekli öğretmenin veya din eğitimcisinin konuştuğu durumlar olabileceği gibi, daha küçük dinleyici gruplarıyla ders yapılırken, karşılıklı iletişime imkân veren bir anlatım tarzı da tercih edilebilir. *İnformel düz anlatım* olarak da tanımlanan (Sönmez, 1991) bu yöntem türüne göre, sözel iletişim hem tartışma hem de karşılıklı soru sorma biçiminde de gelişebilir.

İster kalabalık kitlelere hitap ederken ister daha küçük gruplarla ders işlerken, eskiden beri sıklıkla başvurulmuş bu yöntem, insanın “konuşan bir varlık” olmasından ötürü bundan sonra da sıklıkla kullanılan bir yöntem olmaya devam edecektir. Özellikle din eğitimi ve öğretiminde, yüzyıllardır cami kürsülerinden vaizler, minberlerden imam-hatipler, cemaate hitap ederken bu yöntemi kullanmışlardır. Günümüzde de aynı yöntem kullanılmaktadır; büyük ihtimalle gelecekte de kullanılmaya devam edecektir. Kullanırken dikkat edilmesi gereken hususlara riayet edildiği sürece, anlatım yönteminin, din eğitimi ve öğretiminde çoğu zaman başvurulabilecek ve başarılı sonuçlar elde edilebilecek bir yöntem olduğunu söylemek mümkündür.

Anlatım yöntemi, bilgileri daha az bir zaman içinde ve kalabalık dinleyici kitlesi ile paylaşmaya imkân veren bir öğretim yöntemidir. Sözlü anlatıma ağırlık verdiği için, anlatmayı gerektiren her türlü derste kullanılabilir. Bilgilerin düzenli, bir sıraya göre ve aşamalı olarak sunumu en iyi şekilde ancak anlatım yöntemi ile mümkün olur.

Anlatım Yöntemi Kullanılırken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

- Anlatım yöntemini kullanırken öğretmen, mesajların öğrenciye ulaşıp ulaşmadığını, anlattıklarının doğru anlaşılıp anlaşılmadığını sürekli kontrol etmelidir. Bazen anlatan kişinin anlatmak istedikleri ile dinleyen kişinin anladıkları aynı olmayabilir. Bu durumda bir iletişim sorunu yaşanıyor demektir. Çeşitli yoklama yöntemleri ile öğrencilerin anlatılanları doğru anlayıp anlamadıkları test edilmeli ve gerekirse ilgili konular tekrar açıklanmalıdır.
- Öğretmenin konuşma tarzı, ses tonu, hareketleri, jest ve mimikleri, görünümü, giyim kuşamı, anlatımındaki açıklığı ve öğrencilerle göz teması, bu yöntemi başarılı bir şekilde uygulamada etkili olan hususlardır. Bu yüzden, kuru bir anlatım yerine, konunun gerektirdiği şekilde sesin artırılıp azaltılması, jest ve mimiklerle desteklenmesi, göz teması ile dinleyenlerin ilgilerinin canlı tutulması, ne çok hızlı ne de çok yavaş olmayacak şekilde orta bir yol tutulması bu yöntemin daha faydalı bir şekilde kullanılmasına yardım edecektir.
- Anlatım süresi, dinleyicileri sıkımayacak, dikkatlerinin dağılmasına meydan vermeyecek uzunlukta olmalı, konunun içeriğine, dinleyici kitlesinin yaş ve ilgi düzeylerine de bağlı olmakla birlikte, 15-20 dakikayı aşmayacak uzunlukta olmasına dikkat edilmelidir. Daha uzun süreyle bu yöntemi kullanmak gerektiğinde, dikkatleri canlı tutmak için konuyla ilgili

fıkra, örnek olay, yaşanmış bir hadisenin aktarımı gibi, zihinlerde günlük hadiselerle bağlantılı somut resimler oluşturacak, mizah ile desteklenecek anlatımlar tercih edilmelidir.

- Öğretim yapacak kişi konuya çok iyi hazırlık yapmalıdır. Konuyu hangi sıra ve düzen içinde takdim edeceğini, ne tür örneklerle daha iyi bir şekilde anlaşılmasını sağlayacağını önceden düşünüp tasarlamalıdır. Konunun önceden tasarlanan sıra ve düzen içinde verilebilmesi için, en azından belli başlıkların bir kağıda veya tahtaya yazılarak ya da yansıtıcılarla perdeye yansıtılarak hatırlanması sağlanabilir.
- Düşünceler, bir soru veya problem şekline sokularak öğrencinin ilgi ve merakı artırılmalı, *etkileşimli anlatım* yöntemi tercih edilerek öğrencilerin dersi kolaylıkla takip etmeleri sağlanmalıdır. Tüm bilginin yalnızca öğretmen tarafından verilmesi yerine, zaman zaman cümleler yarıda bırakılarak öğrencilerin tamamlamaları istenebilir. Örneğin; Allah'ın sıfatları konusu işlenirken, bir kaçını saydıktan sonra, duraksayarak öğrencilerden konuyu bilenlerin tamamlamaları beklenebilir. Bu yöntem, özellikle daha önce işlenmiş konuların tekrar hatırlanması istendiğinde kolaylıkla başvurulabilecek bir yöntemdir.
- Öğretmen, anlatımı araç ve gereçlerle zenginleştirmeli; anlatım sırasında diğer öğretim materyallerinden yararlanmalıdır. Konuya uygun resimler, şekiller, kavram haritaları, varsa ilgili eşya, levha, fotoğraf, harita veya slaytlardan yararlanmalı; böylece öğrencilerin aynı anda farklı duyu organlarına hitap etmelidir. Bu tarz anlatım hem konuyu somutlaştırır, hem ilgiyi canlı tutar, hem de öğrenmeyi kolaylaştırır ve kalıcılığını artırır.
- Dinleyici kitlesinin özellikleri dikkate alınmalı, bireysel farklılıklar göz önünde bulundurulmalıdır. Kullanılan dil, verilen örnekler ve yapılan açıklamalarda, ortalama dinleyici seviyesine göre bir anlatım yolu tercih edilmeli; anlatım, açık, anlaşılır ve yalın olmalıdır.
- Anlatım sırasında, öğrencilerin sözlü ya da sözsüz tepkileri izlenmeli, anlaşılmayan hususlarda ilave açıklamalar yapılmalıdır. Ayrıca dersin veya konunun uygun bölümlerinde veya sonlarında özeti yapılarak, anlatılanların hatırlanması ve öğrenilenlerin pekiştirilmesi sağlanmalıdır.
- Her şeyden önemlisi, öğrenciler öğretmenin dersini büyük bir coşku, aşk ve şevkle anlattığını görmeli, kelimeler sadece gırtlaktan çıkan basit bir sesin ötesinde, canlı ve somut anlamlar taşımalıdır. Öğretmen anlattığı konuyu önce kendisi benimsemeli, önemine inanmalıdır. Konuyu anlatırken, kendini de konuşmaya katmalı, anlattıklarından öncelikle kendisi heyecan duymalıdır.

DİKKAT

Din eğitimi ve öğretiminde ders süresi arttıkça, tek bir öğretim yönteminin kullanılması yerine, ders konusunun ve ders yapılan yerin imkânlarının izin verdiği ölçüde, çeşitli öğretim yöntemlerinin birlikte kullanılmasına özen gösterilmelidir.

Soru-Cevap Yöntemi

Anlatım yöntemi gibi, soru-cevap yöntemi de eğitim tarihi kadar eski bir öğretim yöntemidir. Sokrates tarafından bir öğretim metodu olarak kullanıldığı

için *Sokrates yöntemi* ve *bulduru yöntemi* olarak da bilinir. Ayrıca, eski kaynaklarımızda *isticvab* adıyla anılır. Öğretmenin, öğrencilere bir konu ile ilgili sorular sorması ve bu sorulara aldığı cevaplardan yeni sorular üreterek soru-cevap süreci içinde öğrencinin konuyu kavramasını sağlamaya dayalı bir yöntemdir. Öğretime, öğrencilerin merakını uyandıran bir soru ya da problem ile başlanır. Öğrenciler bazı tahminlerde bulunmaya veya çözüm önerileri sunmaya teşvik edilirler. Bu süreçte onlar, öğretmenin yönelttiği sorularla, daha önceki gözlem, tecrübe ve yaşantılarıyla elde ettikleri bilgileri arasında ilişki kurarak, öğretilmek istenen kavram ya da ilkeyi kendileri keşfederler. Bu yöntemle iyi düşünülmüş ve planlanmış sorular aracılığıyla öğrencinin etkin bir şekilde düşünmesi sağlanır. Sorular, çoğu zaman öğretmen tarafından sorulsa da, zaman zaman öğrencilerin de öğretmene ve arkadaşlarına soru sormalarına imkân verilerek ders etkileşimli hale dönüştürülebilir.

Araştırma sonuçlarına göre, öğrenciler kendilerine doğrudan ders anlatılmasından çok, doğrudan uyarıcı nitelikte sorular yöneltmesi ile dersleri daha kolay öğrenmektedirler. Yine öğretmenlerin sınıf içi davranışları üzerine yapılan araştırmalar göstermektedir ki, öğretmenlerin çoğu, derste geçirdikleri sürenin yaklaşık üçte birini soru sormaya ayırmaktadırlar. Yine, öğretmenlerin derste sordukları soru sayısı ile öğrenci başarısı arasında da olumlu bir ilişki olduğu araştırmacılar tarafından ortaya konan bir başka husustur.

Öğrencinin derse bir şekilde aktif katılımını sağlaması, onu düşündürmeye sevk etmesi, kendini ifade etmesine ve sosyalleşmesine imkân vermesi, bildikleri ve bilmedikleri hakkında öğretmene dönüt sağlaması, bilişsel olarak üst düzey öğrenmelere zemin hazırlaması, analitik ve eleştirel düşünmeye sevk etmesi, ustaca kullanıldığı sürece öğrencinin zevkle katıldığı bir yöntem olması, soru-cevap yöntemini üstün kılan özelliklerdir.

Başta Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifler olmak üzere temel dinî metinler incelendiğinde, soru-cevap yönteminin farklı bir biçim ve üslupta sıkça kullanıldığı görülür. Özellikle Kur'an-ı Kerim'de, insanı, varlık ve yaratılış hakkında düşünmeye sevk edici; hayat, ölüm ve ölümden sonrası hakkında düşünmeye teşvik edici, insanların yapıp ettikleri hakkında öz değerlendirme yapmalarını sağlayıcı sorulara, hemen her surede rastlamak mümkündür. Soru ve cevaplar, bazen aynı surede birbirini takip eden ayetlerde yer alırken, bazen de cevaplar aynı surenin daha sonraki ayetlerinde veya başka bir surede yer alırlar. Bazen cevaplar sorulan soruların içinde gizlidir. Kur'an'daki soru cevapların büyük bir kısmı temsili anlatımlarla sunulur ve didaktik amaçlar taşır. Şimdi Kur'an-ı Kerim'den soru ve cevaplara örnek olacak bazı ayetler verelim:

“De ki, “size gökten ve yerden kim rızık veriyor? O, kulaklara ve gözlere hükmeden kim? Ölüden diriyi, diriden ölüyü çıkaran kim? İşleri idare eden kim?” Hemen “Allah’tır” diyecekler. De ki, “O halde Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?” (Yunus 10/31).

De ki: “Baksanıza, eğer suyunuz çekilse, size kim bir akarsu getirebilir?” (Mülk 67/30).

“Ben sizi o ağaçtan men etmedim mi ve şeytan size apaçık düşmandır, demedim mi?” Dediler ki: “Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize rahmetinle muamele etmezsen muhakkak ziyana uğrayacaklardan oluruz!” (Arâf 7/22-23).

“Bir de onlar dediler ki: “Biz, bir kemik yığını olduğumuz ve ufulanıp toz olduğumuz vakit mi, gerçekten biz mi, yeni bir yaratılışla diriltileceğiz?” De ki: “İster taş olun, ister demir. İsterse gönlünüzde büyüyen başka bir yaratık olun, (Muhakkak öldürülecek ve diriltileceksiniz.) “Onlar: “Bizi kim tekrar diriltecek?” diyecekler. De ki: “Sizi ilk defa yaratmış olan o kudret sahibi.” Sana başlarını sallayarak: “Ne zamandır bu.” diyecekler. De ki: “Yakın olması gerekir!” (İsra 17/49-51).

Ayrıca, neden az şükredersiniz?, şükretmez misiniz?, akıl etmez misiniz? neden düşünmüyorsunuz?, görmüyor musunuz? gibi, insanı düşünmeye, ibret almaya sevk eden, insana dünya hayatında sahip olduklarının kıymetini hatırlatmaya yönelten sorulara da sıkça rastlanır.

K İ T A P

Mehmet Şanver'in, Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi isimli eserinin soru-cevap (isticvab) metodu kısmını inceleyiniz.

Hiz. Peygamber'in hadislerinde de soru-cevap yönteminin çok etkin bir şekilde kullanıldığı görülür. Peygamberimiz, kimi zaman herhangi bir konuda bilgi vermeden önce o konuya hazırlık amacıyla soru sorar; kimi zaman bir örnek olay anlatır ve o olaydaki karakterlerle ilgili soru sorar, dikkatlerin belli bir konuya odaklanmasını sağlar; bazen de kendisini dinleyenlere bir şeyler öğretmek maksadıyla bilen birisine sorular sorardı. Peygamberimizin özel bir soruya genel cevaplar verdiği zamanlar olduğu gibi, aynı soruya, muhatabı olan kişinin bireysel farklılıklarından dolayı, farklı cevaplar verdiği de olurdu.

Amellerin (yapılan işlerin) hangisi daha faziletlidir? şeklindeki bir soruya, muhatabının durumunu dikkate alarak Peygamberimiz:

- Yemek yedirmek, tanıdığın veya tanımadığın herkese selam vermektir,
- Allah'a ve Resulüne imandır,
- Vaktinde kılınan namazdır,
- Anne babaya iyilik yapmaktır,
- Allah yolunda cihat etmektir, şeklinde farklı cevaplar vermiştir.

Soru-Cevap Yöntemi Kullanılırken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

- Sorular, mümkün oldukça açık uçlu olmalı, “evet” ya da “hayır” denilerek cevaplanacak türde olmamalıdır.
- Öğrencilere sorulan soruların cevaplarını bulmakta zorlandıkları hissedildiğinde ipuçları verilerek cevabı bulmalarına yardımcı olunmalıdır. Çünkü bir kaç kez üst üste yanlış cevap vermeleri durumunda öğrencilerin kendilerine güvenleri azalabilir ve daha sonraki sorulara cevap vermekten kaçınabilirler.
- Öğretmenin soracağı sorular basit, kolay takip edilir ve anlaşılır olmalı, herhangi bir belirsizlik taşımamalı ve öğrencinin gelişim düzeyine uygun olmalıdır. “Kim”, “Niçin”, “Hangisi”, “Neden”, “Nasıl”, “Ne zaman”, “Nerede” gibi kelimelerin kullanılmasına özen gösterilmelidir.
- Soru sorduktan sonra düşünmesi için öğrenciye yeterli zaman tanınmalıdır.

- Sorulara öğrencilerin verecekleri muhtemel cevapların neler olabileceği öğretmen tarafından düşünülmeli ve gelmesi muhtemel cevapların yeni sorularla nasıl yönlendirileceği ve konunun bir bütün olarak anlaşılmasını sağlayacak şekilde nasıl organize edileceği hususunda zihinsel hazırlık yapılmalıdır.
- Sorular, genellikle tüm sınıfa sorulmalıdır. Böylece bütün öğrencilerin ilgileri canlı tutulmuş olur. Cevabını kolay bir şekilde vereceğini düşündüğümüz bazı sorular, zaman zaman belli kişilere de yöneltilebilir. Böylece, öğrencinin özgüveni desteklenmiş ve bireysel olarak o derse karşı ilgisinin artması sağlanmış olur.
- Sorulara doğru cevap veren öğrencilere, “iyi”, “güzel”, “afetin”, “doğru”, “çok güzel” “mükemmel” vs. gibi olumlu tepkiler vermek suretiyle bu davranışları pekiştirilmelidir. Doğru cevap veremeyen öğrenciler kesinlikle rencide edilmemeli ve bu hususa özen gösterilmelidir.

Grup Tartışması Yöntemi

Grup çalışması, en az üç-altı veya daha fazla öğrencinin bir araya gelmesi, bir konuyu incelemesi, bir sorun üzerinde konuşması ve çözüm üretmesi çalışmasıdır. Genellikle, grup içi yönetimin sağlanması açısından ya öğretmen veya öğrencilerden biri grubun yöneticiliğini üstlenir. En uygun olanı, öğretmenin yönetici olmak yerine, tartışmada kolaylık sağlayıcı rehber rolünü üstlenmesidir. Bu yüzden grup liderinin öğrenciler arasından birinin olması ideal olmalıdır. Bazen konuşulanların kaydedilmesi için bir de sekreter seçilebilir. Grup lideri, grubun çalışmalarını yönetir, tartışmanın seyrini kontrol eder; sekreter ise ortaya çıkan fikirleri, düşünceleri kaydeder, düzenler ve sıraya koyar.

Grup tartışması olarak da isimlendirilen bu yöntem, öğrencilerin öğrenme sürecine etkin katılımını sağlar, etkili iletişim kurma becerilerini geliştirir, bilgilerini ve düşüncelerini açıkça ortaya koyma ve birbiriyle paylaşma imkanı verir, sorunları daha iyi anlama, tanımlama ve çözüm yolları üretme kabiliyetlerini geliştirir. Öğrencilerin, belli bir soruna tek başlarına getirebilecekleri çözümlerden çok daha farklı çözümler getirebileceklerini fark etmelerine yardımcı olur.

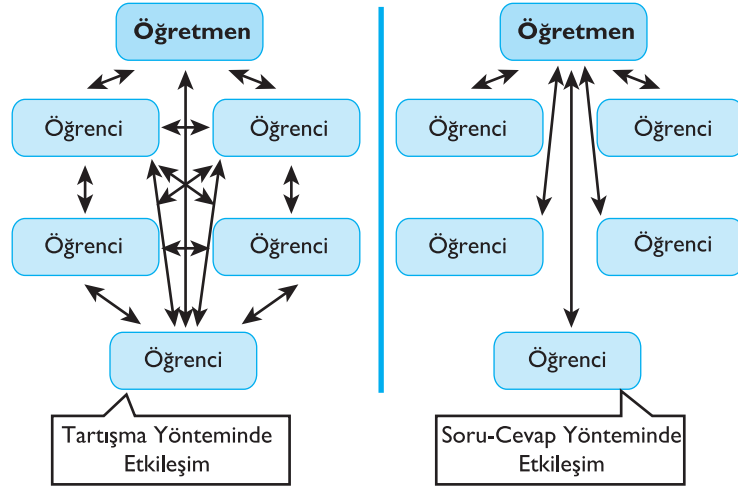
Bu yöntemle, bir yandan öğrenciler birbirlerinin düşüncelerini tanıma fırsatı elde ederken diğer yandan öğretmen, öğrencilerinin kendilerini ifade edebilme güçlerini keşfetme imkânı bulur.

Bir grup ortamında serbestçe tartışan öğrenciler, bir yandan tartışılan konu hakkında bilgi sahibi olurken diğer yandan ilgi ve kabiliyetlerini keşfeder; düşünmeyi, konuşmayı, soru sormayı, cevaplamayı, eleştirmeyi, eleştirilene katlanmayı, eksiklerini fark edip tamamlamayı, başkalarının fikirlerine saygılı olmayı ve hoş görülü davranmayı öğrenir. Tartışma yöntemi, öğrencilerde liderlik ve yöneticilik kabiliyetinin geliştirilmesine yardımcı olur. Öğrenci merkezli bir yöntem olduğu için öğrencilerin derse motivasyonunu artırır. Öğrencilerin aidiyet duygularının gelişmesine yardımcı olur. Öğrencilerin konuşma ve sorun çözme yeteneklerini geliştirir.

Dinî duygu ve düşüncenin geliştirilmesi ve ahlâkî tutumların kazandırılmasında tartışma yönteminden yararlanılabilir.

Tartışma yöntemi, bir kaç özelliği ile soru-cevap yönteminden ayrılır. Soru cevap yönteminde genelde öğretmen ve öğrenciler arasında bir etkileşim söz konusudur. Tartışma yönteminde ise çok yönlü bir etkileşim söz konusudur. (Bkz. Şema 2).

Şekil 4.2

Tartışma yöntemi, *küçük grup tartışması*, *büyük grup tartışması* ve *münazara* tarzında farklı biçimlerde gerçekleştirilebilir.

Küçük grup tartışması, 3-6 kişilik gruplar tarafından yapılan tartışmalardır. Grup tartışması yöntemi, genellikle küçük gruplarda daha etkin bir şekilde kullanılabilir.

Büyük grup tartışması, daha kalabalık öğrenci grubunun ya da sınıfın tümünün tartışmaya katılması ile gerçekleşen öğretici bir etkinliktir. Sınıf mevcudunun küçük gruplara bölünemeyecek kadar az olması veya sınıfın bir bütün olarak tartışmaya dahil edilmek istenmesi durumunda büyük grup tartışması yöntemi kullanılır.

Münazara, iki grubun, bir konuyu karşıt iki tez halinde ele alarak dinleyiciler ve jüri önünde savunmalarıdır. Öğrenciler kendilerine tanınan süre içinde savundukları görüşün haklılığını göstermek ve diğer tarafın tezlerini çürütmek için düşüncelerini belli bir düzen ve mantık kurallarına uygun bir şekilde ortaya koyarlar, iddialarını çeşitli delillerle ispatlamaya çalışırlar.

Grup Çalışması ve Tartışma Yöntemini Kullanırken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

- Her şeyden önce bu yöntemle ders işlenmesi planlanırken, konunun içeriğinin bu yöntemle işlenmeye uygun olup olmadığını iyi tespit etmek gerekir. Cevabı açık, kesin ve herkesçe ittifak edilen konuların bu yöntemle işlenmesi mümkün değildir.
- Ayrıca tartışma konuları seçilirken, öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun olmasına da dikkat edilmelidir. Henüz somut düşünme aşamasındaki

10 yaş ve öncesi çocuklardan çok soyut konular üzerine, dersin amacına hizmet edecek şekilde, yararlı tartışma başlatmaları ve sürdürmelerini beklemek doğru değildir. Örneğin, zekâtın iktisadî ve sosyal hayatımıza etkileri nelerdir? şeklindeki bir soru, ancak lise çağındaki gençler tarafından detaylı bir şekilde düşünülüp tartışılabilir ve yararlı sonuçlar elde edilebilecek bir konudur.

- Grup çalışması ve tartışma sırasında uyulması gereken kurallar ve ilkeler önceden belirlenmeli ve grup üyelerine duyurulmalıdır. Zaman alıcı bir yöntemdir, dersin belirlenen süre içinde bitirilebilmesi için iyi bir planlama yapılması gerekir.
- Ön hazırlık yapılmalıdır. Hangi konu veya sorunun, hangi alt başlıklar halinde, hangi düzen ve sıra ile tartışılacağı önceden planlanmalıdır. Ayrıca tartışma konuları öğrencilere önceden verilip derse hazırlıklı olarak gelmeleri sağlanabilir.
- Tartışmanın açık bir amacının olması gerekir. Tartışma neticelendiğinde konu ana hatlarıyla konuşulmuş, en azından belli noktalarda sonuçlara ulaşılmış olmasında yarar vardır. Sadece tartışmak değil, tartışmanın bir sonuç doğurduğunu öğrencilerin görmeleri, yeni tartışma konuları için bir motivasyon unsuru olacaktır.
- Ortaya atılan ilginç görüş, düşünce ve kanaatler iyi değerlendirilmeli ve konunun özüne ve dersin amacına hizmet edecek tarzda yönlendirilmelidir. Öğretmen, özgür bir ortamda her öğrencinin düşüncelerini rahatça söyleyebilmeleri için onlara güven vermeli ve görüşlerini açıklamaya teşvik etmelidir.

Problem Çözme Yöntemi

Bilimsel araştırma yöntemini temel alan bir öğrenme yaklaşımıdır. Öğrencinin;

(1) bir problemle karşı karşıya getirilerek, (2) çözüm yolları hakkında düşünmesi ve hipotezler üretmesi, (3) çözüme ulaşabilmesi için veri toplayarak belli bir düzen içinde organize etmesi, (4) sonuca ulaşması ve (5) sonuçları test etmesi aşamalarını içeren, öğrencinin aktif bir şekilde öğrenmeye katılımını gerektiren bir yöntemdir. (Küçükahmet, 1998).

Bu yöntemin uygulanma süreci şöyle açıklanabilir:

1. Önce öğretmen, karmaşık bir problem durumunu tasarlar. Bu daha önce yaşanmış gerçek bir problem de olabilir, yaşanması muhtemel hayalî bir problem de olabilir.
2. Öğrenciler bu problem durumuna dahil olur ve onu kendilerine mal etmeleri için çözüm sürecinde aktif rol alır ve sorumluluk yüklenirler.
3. Öğrenciler mevcut durumu gözden geçirerek, problemin çözümü ile ilgili tahminlerde bulunurlar, muhtemel çözüm yollarını araştırırlar.
4. Toplanan verileri değerlendirir, ortaya çıkan muhtemel çözümleri gözden geçirirler ve en uygun olanını seçerler.
5. Bulunan çözümü problem durumuna uygulayarak test ederler.

Örnek vermek gerekirse; Son zamanlarda okulda yaşanan bir kaç hırsızlık vakası problem olarak tasarlanır. “Okulda yaşanan bu hırsızlık olayının nedenleri ne olabilir ve nasıl önlenabilir?” konulu problemin, öğrenciler tarafından araştırılıp çözümlenmesi istenebilir. Konu bireysel olarak araştırılabileceği gibi bir grup çalışması halinde de hazırlanabilir.

İnsan, hayatı boyunca sürekli birtakım sorunlarla karşı karşıya gelir. Bunların üstesinden gelmede, karar verme ve çözüm üretme becerileri yanında izlenecek yol ve yöntemin büyük önemi vardır. Öğretmenler, gerçek hayattan problemler seçerek, öğrencilere çeşitli sorular yönelterek, onların hayata hazırlanmalarını sağlar, karar verme ve çözüm üretme kabiliyetlerini geliştirir, gelecekte karşılaşmaları muhtemel problemlere uygun çözüm yolları üretme becerilerini kazandırır.

Problem çözmede tümevarım veya tümdengelim yolları izlenebilir.

Problem çözme yöntemi, araştırma-inceleme yoluyla öğretim stratejisi içinde yer alır.

Problem Çözme Yöntemini Kullanırken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

- Öğrencinin ihtiyaç duyacağı uygun araç ve gereçler sağlanmalıdır.
- Çözümü istenen problem, konunun amaçlarına uygun olmalı, ön bilgilerle çözülemeyecek nitelikte ve karmaşıklıkta olmalı, çok sayıda çözüm yolları içermelidir.
- Problemler, mümkünse öğrencilerin kendi yaşantılarından ve gerçek hayattan seçilmiş olmalı ve çözümü onlar için bir anlam ifade etmelidir.
- Öğretmen, gerektiğinde öğrencilere rehberlik yapmalı ve çözüme ulaşmalarını kolaylaştıracak tarzda yol göstermelidir. Bununla birlikte, öğretmen problemin çözüm sürecinde doğrudan müdahale etmemelidir.

SIRA SİZDE

4

Problem çözme yöntemi ile örnek olay incelemesi yöntemi arasındaki farklar nelerdir? Karşılaştırarak bulunuz

Gösterip Yaptırma Yöntemi

Gösterip yaptırma, bilgi kazandırmak, ilgi uyandırmak, göze ve kulağa aynı anda hitap etmek suretiyle işin nasıl yapıldığını göstermek için başvurulan bir öğretim yöntemidir.

Bir işin, hareketin veya davranışın en uygun biçimde ve ustaca nasıl yapılabilirliğini göstermesi bakımından önemli bir öğretim yöntemidir. *Gösteri* veya *demonstrasyon yöntemi* olarak da anılan bu yöntem, bir yeteneği, ortaya koymaktan veya bir şeyin nasıl yapılacağının süreçlerini göstermekten öte, onun ilkelerini de ortaya koyar. (Bilen 2002).

Daha çok psiko-motor davranışların öğretiminde kullanılmakla birlikte, görgü kurallarının ve pek çok dinî pratiğin öğretiminde etkilidir. Namazın nasıl kılınacağı, haccın nasıl yapılacağı, Kuran'ın en güzel şekilde nasıl okunacağı vs. gibi pek çok konunun öğretiminde başvurulabilecek bir yöntemidir.

Bu yöntemin uygulanmasında, örnek uygulama öğretmen tarafından gösterilerek yapılır, gerekli yerlerde durularak bazı hususlar açıklanır, dikkat edilmesi gereken noktalar hatırlatılır. Uygulamaya geçmeden önce gerekirse öğretmen tarafından bir kaç tekrar yapılır ve daha sonra öğrencilerden benzer şekilde yapmaları istenir. Gösteri işi, öğretim konusu yapılan davranışı ustaca sergileyebilen bir öğrenciye de yaptırılabilir. Ayrıca, görsel öğretim teknolojilerinden de yararlanmak mümkündür. Önemli olan, davranışın nasıl yapılacağına hem göze, hem de kulağa hitap edecek tarzda gösteriminin yapılmasıdır.

Gösterip Yaptırma Yöntemi Kullanılırken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

- Gösteri için önceden hazırlık yapılmalı, gerekli donanım ve materyaller kullanıma uygun hale getirilmelidir.
- Öğretmen, uygulamanın tüm süreçleri hakkında tereddüde meydan vermeyecek şekilde bilgi sahibi olmalıdır.
- Gösteri, herkesin rahatlıkla görebileceği ve duyabileceği bir ortamda yapılmalıdır.
- Gösterinin ardından öğrencilerin uygulama aşamasında ortaya çıkan eksiklikler uygun bir şekilde anında düzeltilmelidir.
- Gösteri çok hızlı veya çok yavaş olmamalı, öğrencilerin temel ilkeleri kavrayabilecekleri bir hızda olmalıdır.
- Gösteri uzun ve karmaşık ise, uygun aralıklarla bölümlenmeli, bir kısmının öğretimi yaptırıldıktan sonra kalan kısma geçilmelidir.
- Her öğrenciye istenilen davranışı kazanması için yeterli zaman ve tekrar yapma imkanı tanınmalıdır.

Gösterip yaptırma yöntemi, yukarıda verilen örneklerin dışında hangi konuların öğretiminde kullanılabilir? Üç örnek veriniz.

SIRA SİZDE

Gözlem Gezisi Yöntemi

Gözlem gezisi yöntemi, bir dersin özel veya genel amaçlarını gerçekleştirmek üzere, önceden hazırlanan bir plan çerçevesinde belli olayların, nesnelerin ve durumların, gerçek mahallinde izlenmesi, gözlenmesi ve incelenmesine yönelik öğretim amaçlı faaliyetlerdir.

Gözlem yoluyla öğrenciler, olayları, nesneleri gerçek biçimiyle görmeyi öğrenir, doğrudan tecrübe edinir ve içinde yaşadıkları çevreyi daha iyi öğrenirler. Gözlem gezisi yoluyla elde edilen bilgiler daha anlamlı ve kalıcı olur. Öğrenilen bilgiler gerçek hayatla ilişkilendirilir.

Diğer pek çok alanda olduğu gibi, din eğitimi ve öğretimi alanında da gözlem gezisi yönteminin etkin bir şekilde kullanılacağı konular vardır. Çocuk, içinde yaşadığı evreni tanımadan, kendisini Yaratan'ı gereği gibi tanıyamaz ve bilemez. Yetişkinler için de durum çok farklı değildir. İnsanlar Allah Teâlâ'nın varlığını, birliğini, kudretini, merhametini ve şefkatini ancak yarattığı canlı ve cansız var-

lıklar hakkında bilgi sahibi olmakla anlayabilir. Bu yüzden Kur'an-ı Kerim'de sıkça insanların çevresindeki varlıkları gözlemesi, ibret alacak ve ders çıkaracak şekilde onlara dikkatle bakması istenir. Bir kaç örnek vermemiz gerekirse;

“(İnsanlar) devenin nasıl yaratıldığına, bakmazlar mı? Göğe bakmıyorlar mı nasıl yükseltilmiş? Dağların nasıl dikildiğine, bakmazlar mı? Yeryüzünün nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı?” (Ğâşîye 88/17-20).

“Şüphesiz ki, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanların faydasına olan şeyleri denizde taşıyıp giden gemilerde, Allah'ın gökten suyu indirip onunla, ölmüş olan toprağı diriltirek üzerine her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârların bir düzen içinde yönden yöne çevrilmesinde, gök ve yer arasında emre hazır bekleyen bulutlarda, aklını işleten bir topluluk için (Allah'ın varlığı ve birliğine dair) deliller vardır.” (Bakara 2/164).

“(Resulüm!) De ki: ‘Yeryüzünde dolaşın da yaratılışın nasıl başladığına bir bakın. İleride Allah öteki oluşmaya da vücut verecektir. Allah, her şeye Kadîr’dir.” (Ankebut 29/20).

Bir çiçek, bir böcek, bir ağaç veya taş, Fen Bilgisi dersinde bir yönden ele alıp incelenirken, din eğitimi ve öğretiminde de başka bir yönden öğretim konusu yapılacaktır. Ayrıca pek çok tabiat olayı, uzay, güneş, ay ve evrenle ilgili gözlemler de doğrudan veya dolaylı olarak din eğitimi açısından önem arz eder.

Gözlem konuları, şüphesiz çocuğun yakın çevresinden uzağa doğru, basitten karmaşığa, kolaydan zora doğru bir seyir takip etmeli, her yöntemde olduğu gibi bunda da gözlemcilerin gelişim ve anlayış seviyelerine uygunluğuna dikkat edilmelidir.

İlköğretim ve orta öğretim düzeyinde din eğitimi ve öğretiminde gözlem gezisi yapılabilecek yerler, ilk başta mabetler, yani mescitler, camiler, kiliseler, havralar olmak üzere, kütüphaneler, dinî-tarihi mirasın kalıntıları ve göstergeleri durumundaki yapılar, çeşmeler, hanlar, kervansaraylar olabilir. Ayrıca, yardımlaşma ve dayanışma kurumları, aş evleri, huzur evleri, çocuk esirgeme kurumları, hastaneler ve daha birçok yer, gözlem gezisi yöntemi kullanılarak öğretim konusu yapılabilecek yerlerdir.

Gözlem gezisi, konunun özelliği, gözlem yerinin durumu ve şartları dikkate alınarak bireysel, küçük grup veya büyük gruplarla gerçekleştirilebilir.

Gözlem Gezisi Yöntemini Kullanırken Dikkat Edilecek Hususlar

- Öğretmenler, yapılacak gözlemle ilgili ön araştırmalar yapmalı, gezilecek yerle ilgili tam bilgi sahibi olmalıdırlar.
- Geziden önce ayrıntılı bir gezi-gözlem plânı yapılmalıdır. Gözlem plânında; gözlem tarihi ve süresi, gözlem yeri, gözlemin amacı, neyin veya nelerin gözleneceği, hangi vasıta ile gidilip-gelineceği, gözleme kimlerin katılacağı ve gözlemin nasıl yapılacağı gibi hususlar açık bir şekilde yer alması gerekir. Gezi-gözlem planı hakkında öğrenciler gezi öncesi ayrıntılı bilgi verilmelidir.

- Eğer gözlem gezisinin çocuklarla yapılması planlanıyorsa, velilerden mutlaka izin alınmalı; bir kuruma bağlı olarak gerçekleştiriliyorsa kurum yetkilisinin bilgisi ve izni dahilinde gerçekleştirilmesine önem verilmelidir. Ayrıca gezi-gözlem yapılacak yer, eğer izin almayı gerektiren bir kurum veya kuruluş ise, önceden başvuru yapıp randevu alınmalı, gerekli onay çıktıktan sonra planlama yapılmalıdır.
- Gezi sonrası, gözlem konuları ile ilgili bir değerlendirme yapılmalıdır.

Örnek Olay İncelemesi Yöntemi

Örnek olay incelemesi yöntemi, bir olayı ya da sorunu yazılı veya sözlü, görsel veya işitsel araçlarla öğrencilerin dikkatine sunarak, söz konusu olay hakkında değerlendirme yapma, neden-sonuç ilişkisi kurma ve çözüm önerileri sunmaya dayalı bir öğretim yöntemidir.

Bu yöntemin amacı, örnek bir olay üzerinde somut hale getirilen bir mesele hakkında öğrencileri düşündürmek suretiyle, empati yapma, alternatifleri düşünme, analiz etme, problem çözme, seçme ve karar verme becerilerini geliştirmektir.

Örnek olay incelemesi yöntemi, öğrencilerin, gerçek hayatta karşılaşabilecekleri bir sorunu temsili olarak sınıf ortamına getirerek inceleme ve çözüme kavuşturma imkânı verir. Öğrenci merkezli bir yöntem olduğundan öğrencilerin katılımı yüksektir.

Kur'an-ı Kerim'deki kıssalardan bir bölüm, peygamberlerin, sahabenin ve İslâm büyüklerinin hayatlarından bir kesit, geçmişte yaşanmış bir hadise, ahlâkî ikilem içeren bir hikaye ya da masal, günlük gazetelere, televizyon haberlerine konu olan bir olay, din eğitimi ve öğretiminde incelenecek örnek olay konusu olabilir.

Örnek Olay İncelemesi Yöntemini Kullanırken Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

- Örnek olayın seçiminde; öğretim konusunun hedeflerine uygunluğuna, öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve yaşantılarıyla ilişkili olmasına, açık, sade ve anlaşılır olmasına dikkat edilmelidir.
- Öğrencilerin, dersin amaçlarına uygun bir şekilde düşünmeleri ve çözüm üretebilmeleri için, örnek olayda yer alan karakterler hakkında sorulacak sorular önceden düşünülmelidir. Başka bir deyişle, olayın istenilen yönde tartışılmasını sağlayacak kilit sorular hazırlanmalıdır.
- Örnek olaydaki sorunları farklı açılardan görebilmeleri için olayın her bir kahramanı ile empati yapmalarına imkan verecek sorular sorulmalı, sorunu daha derinden fark etmelerine yardım edilmelidir.
- Öğrencilerin yanlış çözümlemelere gitmeleri önlenmelidir.
- Bu yöntemle birlikte, yeri geldiğinde diğer yöntemlerin de uygulanmasına özen gösterilmelidir.
- Tartışma sonunda ortaya çıkan ilke ve sonuçlar ile en çok görüş birliğine varılan düşünceler belirlenip bir yere kaydedilmeli,
- Örnek olayda elde edilen sonuçlardan ve deneyimlerden kurumlardaki çalışmalarında ne şekilde yararlanılacağı değerlendirilmelidir.

Örnek olay incelemesi yöntemi hakkında ayrıntılı bilgi için Mehmet Zeki Aydın'ın, *Ahlâk Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi* adlı eserini inceleyiniz.

K İ T A P

Özet

Din öğretiminin ilkelerini tanımlayabilmek.

İnsanlar, gerek doğuştan getirdiği kabiliyetler ve gerekse yaşam içinde zamanla oluşan bazı özellikleri itibarıyla birbirinden ayrılırlar. Her bir birey, bedensel, zihinsel, duygusal, toplumsal ve daha birçok özellikleri bakımından kendine özgü özellikler taşır. Bireylerin bu farklı özelliklerinin din eğitimi ve öğretiminde dikkate alınması gerekir. Eğitimde bireyin, tüm kabiliyetlerinin dengeli bir şekilde gelişimine ve eğitimine dikkat edilmeli, birini önemseyip diğeri göz ardı edilmemelidir. Din eğitimi ve öğretiminde dinî düşünce, dinî duygu ve dinî hareketlerimizin bir bütün olarak gelişimine dikkat edilmelidir. Eğitimde bir mesajın, muhatap tarafından eksiksiz anlaşılabilmesi için açık bir şekilde ifade edilmesi gerekir. Muhatabın gelişim ve anlayış seviyesini dikkate alarak verilmek istenen mesajın, açık, anlaşılır ve net bir şekilde iletilmesi gerekir.

Öğretim stratejilerini ayırt edebilmek ve açıklayabilmek.

Açıklayıcı, yorumlayıcı bir yaklaşımla kavram ve genellemelerin öğretildiği, konunun öğretmen tarafından öğrenmeye en uygun şekilde organize edilerek sunulduğu, öğretmen-öğrenci arasında yoğun bir etkileşimin yaşandığı öğretim stratejisi sunuş yoluyla öğretim stratejisidir. Öğrencinin, kendi etkinlikleri ve gözlemlerine dayalı olarak bir yargıya varmasının teşvik edildiği, bununla birlikte başarıyı artırmak için öğretmenin yönlendirici rolüne ihtiyaç duyulan, öğrencinin, kendisine sunulan örneklerden yola çıkarak, öğretmenin rehberliğinde kavramlara ve genellemelere kendisi ulaştığı öğretim stratejisi, *buluş yoluyla öğretim* stratejisidir. Öğrencinin bir problem durumu ile karşı karşıya getirilerek çözmeleri için harekete geçmelerini, araştırma ve inceleme yoluyla sonuca ulaşmalarını amaçlayan öğretim stratejisi ise, *araştırma-inceleme yoluyla öğretim* stratejisidir. Araştırma inceleme süreci, problemi tanımlama, problemin çözümü için denenceler geliştirme, bu denencelerin doğrulamak için veri toplama ve bu verileri değerlendirerek sonuca ulaşma aşamalarından oluşur.

Öğretim stratejileri ile öğretim yöntemlerini ilişkilendirebilmek.

Sunuş yoluyla öğretim stratejisi tercih edildiğinde, anlatım yöntemi veya gösterip yaptırma yöntemi kullanılabilir. Buluş yoluyla öğretim stratejisinde, soru-cevap, örnek olay inceleme, problem çözme, grup çalışması ve tartışma yöntemlerinden biri veya bir kaç kullanılır. Araştırma inceleme yoluyla öğretim stratejisinde ise, soru-cevap, grup çalışması ve tartışma problem çözme, örnek olay inceleme ve gözlem gezisi yöntemleri kullanılabilir.

Din eğitimi ve öğretiminde kullanılan belli başlı öğretim yöntemlerini ayırt edebilmek ve açıklayabilmek.

Anlatım, konuları bir sıraya ve düzene göre anlatma ve açıklama metodudur. Sözlü anlatıma dayalı birçok dersin öğretiminde kullanılır. Soru-cevap, öğretmenin, öğrencilere bir konu ile ilgili sorular sorması ve bu sorulara aldığı cevaplardan yeni sorular üreterek soru-cevap süreci içinde öğrencinin konuyu kavramasını sağlamaya dayalı bir yöntemdir. Grup çalışması ve tartışma metodu, en az üç-altı veya daha fazla öğrencinin bir araya gelmesi bir konuyu incelemesi, bir sorun üzerinde konuşması ve çözüm üretmesi çalışmasıdır. Problem çözme, öğrencinin; bir problemle karşı karşıya getirilerek, çözüm yolları hakkında düşünmesi ve hipotezler üretmesi, çözüme ulaşabilmesi için veri toplayarak belli bir düzen içinde organize etmesi, sonuca ulaşması ve sonuçları test etmesi aşamalarını içeren, bir yöntemdir. Gösterip yaptırma, bir işin, hareketin veya davranışın en uygun biçimde ve ustaca nasıl yapılabileceğini gösteren bir öğretim yöntemidir. Gözlem gezisi, belli olayların, nesnelerin ve durumların, gerçek mahallinde izlenmesi, gözlenmesi ve incelenmesine yönelik öğretim amaçlı faaliyetlerdir. Örnek olay inceleme, bir olayı ya da sorunu yazılı veya sözlü, görsel veya işitsel araçlarla öğrencilerin dikkatine sunarak, söz konusu olay hakkında değerlendirme yapma, neden-sonuç ilişkisi kurma ve çözüm önerileri sunmaya dayalı bir öğretim yöntemidir.

Din eğitimi ve öğretiminde hangi durumlarda hangi yöntemin seçilmesi gerektiğini saptayabilmek.

Dersin içeriği ve konunun özelliği; öğrencilerin gelişim düzeyleri, yaş, cinsiyet, sosyo-kültürel farklılıkları, ilgileri, ihtiyaçları; öğretmenin kişilik özellikleri, yöntemleri kullanma yatkınlığı, aldığı eğitim, içinde yetiştiği aile ve sosyo-ekonomik çevre; dersin öğretimi için gerekli zaman, mali harcamalar, fiziksel mekânın özellikleri, öğretim yönteminin seçiminde etkili olur. Bütün bu faktörlerin her biri göz önünde bulundurularak öğretim yöntemlerini belirlemek gerekir.

Kendimizi Sınavalım

1. “Her şeyin, bir başka şeyle ilişkili ve bağlantılı olduğu” düşüncesinden kaynaklanan ve öğrencinin bedensel, zihinsel, duygusal, ahlâkî vb. tüm yönleriyle ele alınmasını gerektiren din öğretimi ilkesi aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Amaca dönüklük
- b. Bireysellik
- c. Bütünlük
- d. Ekonomiklik
- e. Yakından uzağa ilkesi

2. Birçok kavram arasında ilişki kurulması gerektiği ve kavramlar ile ilgili yeterli bilgiye sahip olunmadığı durumlarda ilk akla gelebilecek öğretim stratejisi aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Sunuş yoluyla öğretim stratejisi
- b. Buluş yoluyla öğretim stratejisi
- c. Keşif yoluyla öğretim stratejisi
- d. Araştırma inceleme yoluyla öğretim stratejisi
- e. Takrir yoluyla öğretim stratejisi

3. Aşağıdakilerden hangisi sunuş yoluyla öğretim stratejisinde başvurulabilecek öğretim yöntemlerinden biri değildir?

- a. Anlatım
- b. Takrir
- c. Soru-cevap
- d. Problem çözme
- e. Gösterip yaptırma

4. “Bir sorun üzerinde konuşulması ve çözüm üretilmesi çalışmasıdır. Çok yönlü bir etkileşim söz konusudur. Düşünmeyi, konuşmayı, soru sormayı, cevaplamayı, eleştirmeyi, eleştirilere katlanmayı, eksiklerini fark edip tamamlamayı, başkalarının fikirlerine saygılı olmayı ve hoş görülü davranmayı öğretir. Öğrencilerde aidiyet duygusunun, liderlik ve yöneticilik kabiliyetinin gelişmesine yardımcı olur. Öğrenci merkezli bir yöntem olduğu için öğrencilerin derse motivasyonunu artırır. Öğrencilerin konuşma ve sorun çözme yeteneklerini geliştirir.”

Yukarıdaki ifade, aşağıdaki öğretim yöntemlerinden hangisini en iyi şekilde tanımlar?

- a. Anlatım yöntemi
- b. Grup çalışması ve tartışma yöntemi
- c. Gösterip yaptırma yöntemi
- d. Örnek olay incelemesi yöntemi
- e. Gözlem gezisi yöntemi

5. Daha çok psiko-motor davranışların öğretiminde kullanılmakla birlikte, görgü kurallarının ve pek çok dinî pratiğin öğretiminde etkili olan, namazın nasıl kılınacağı, haccın nasıl yapılacağı, Kur'an'ın en güzel şekilde nasıl okunacağı vb. gibi konuların öğretiminde öncelikle başvurulabilecek öğretim yöntemi aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Örnek olay incelemesi yöntemi
- b. Problem çözme yöntemi
- c. Soru-cevap yöntemi
- d. Grup çalışması ve tartışma yöntemi
- e. Gösterip yaptırma yöntemi

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız doğru değilse, “Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler” konusunu yeniden okuyunuz.
2. a	Yanıtınız doğru değilse, “Öğretim Stratejileri” konusunu yeniden okuyunuz.
3. d	Yanıtınız doğru değilse, “Öğretim Stratejilerinin Öğretim Yöntemleri ile İlişkisi”ni gösteren Şema 1’i inceleyiniz.
4. b	Yanıtınız doğru değilse, “Grup Çalışması ve Tartışma Yöntemi” konusunu yeniden okuyunuz.
5. e	Yanıtınız doğru değilse, “Gösterip Yaptırma Yöntemi” konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Kur’an-ı Kerim’in apaçık bir kitap olduğunu belirten diğer ayetler: Hicr 15/1; Şuara 26/2; Kasas 28/2; Hac 22/16; Duhan 44/2-3; Zariyat 51/50-51.

Peygamberlerin apaçık birer uyarıcı olduklarını belirten diğer ayetler: Hicr 15/ 89; Hac 22/49; Şuara 26/115; Ankebut 29/50; Mülk 67/26.

Sıra Sizde 2

Her iki öğretim stratejisinde de öğretmen ve öğrenci arasında etkileşim söz konusudur. Her ikisi de öğrencinin öğrenme sürecine aktif olarak katılımını gerektirir. Her iki yaklaşım da bilişsel bir nitelik taşır ve anlamlı öğrenmenin oluşturulmasını savunur.

Sıra Sizde 3

(1) Sunuş yoluyla öğretim stratejisi, anlatım yöntemi kullanılarak (2) Buluş yoluyla öğretim stratejisi, soru-cevap yöntemi, (3) Araştırma-inceleme yoluyla öğretim stratejisi, soru-cevap yöntemi ve gözlem gezisi yöntemi kullanılarak anlatılabilir.

Sıra Sizde 4

Her ikisi de bir olayı, bir problemi çözmeye yönelik öğretim yöntemi olmakla birlikte, problem çözme yönteminin süreçleri örnek olay incelemesi yönteminden farklıdır. Problem Çözme yönteminde, bilimsel araştırma yöntemlerinde izlenen süreçler takip edilir. Yani, problemi fark etme ve tanımlama, hipotez geliştirme, veri toplama, sonuca ulaşma ve sonuçları değerlendirme. Örnek olay incelemesi yönteminde ise, olayın kahramanlarının yapıp ettikleri, tutum ve davranışları üzerine konuşulur. Öğrencilerin, olayın kahramanları ile empati yaparak durumu değerlendirmeleri istenir.

Sıra Sizde 5

(1) Abdestin nasıl alınacağını, (2) Cuma hutbesinin nasıl okunacağını, (3) Kurbanın nasıl kesileceğini öğretirken gösterip yaptırma yöntemi kullanılabilir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Akyürek, S. (2009), **Din Öğretimi: Model Strateji Yöntem ve Teknikler**, Ankara.
- Aydın, M.Z. (2009), **Din Öğretiminde Yöntemler**, Ankara.
- Bilen, M. (2002), **Plandan Uygulamaya Öğretim**, Ankara.
- İkbal, M. (1964), **İslâm'da Dinî Tefekkürün Yeniden Teşekkülü**, Çev. Sofi Huri, İstanbul.
- Öcal, M. (2001), **Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar**, Ankara.
- Doğan, R.-Tosun, C. (2002), **İlköğretim 4. ve 5. Sınıflar İçin Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretimi**, Ankara.
- Küçükahmet, L. (1998), **Öğretim İlke ve Yöntemleri**, 9. bs., İstanbul.
- Senemoğlu, N. (2005), **Gelişim, Öğrenme ve Öğretim**, Ankara.
- Sönmez, V. (1991), **Program Geliştirmede Öğretmen Elkitabı**, 3.bs., Ankara.

5

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Çocukluk dönemi din eğitiminin belli başlı özelliklerini sıralayabilecek,
- Gençlik dönemi din eğitiminin belli başlı özelliklerini açıklayabilecek,
- İlk yetişkinlik dönemi din eğitiminin belli başlı özelliklerini açıklayabilecek,
- Son yetişkinlik dönemi din eğitiminin belli başlı özelliklerini sıralayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

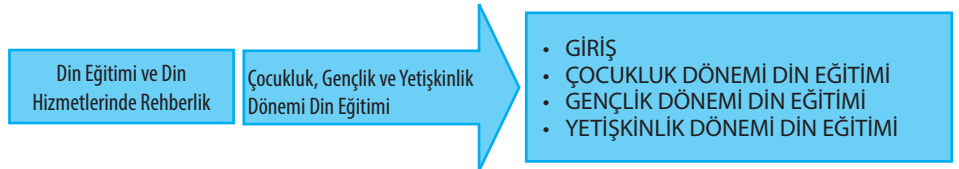
- İlk çocukluk dönemi din eğitimi
- Gençlik dönemi din eğitimi
- Son çocukluk dönemi din eğitimi
- Yetişkinlik dönemi din eğitimi

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Din Psikolojisi isimli kitabınızın Dindarlığın Gelişimi konusunu inceleyiniz.
- Çocukluk veya gençlik yıllarınızda ailede ve okulda din eğitiminiz açısından sizi olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen mutlu veya mutsuz eden yaşantılarınız oldu mu? Hatırlamaya çalışınız.

İçindekiler

Çocukluk, Gençlik ve Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi

GİRİŞ

İnsan, bakıma ve korunmaya muhtaç bir varlık olarak dünyaya gelir. Hayatın tüm sorumluluklarını yüklenebilecek, dinî ve dünyevî görevler üstlenebilecek bir çağa gelinceye kadar en yakından başlamak üzere çevresinin etkisi, desteği ve eğitimi ile gelişir ve olgunlaşır. Yaratılış itibarıyla, zaman zaman hatırlatmalara, uyarılara, bilgi ve bilinç tazelemeye ihtiyaç duyan bir varlık olarak insan, gençlik ve yetişkinlik döneminde de doğrudan veya dolaylı olarak eğitime gereksinim hisseder. Bu yüzden, “beşikten mezara kadar ilim talep ediniz” sözü Müslümanlarca yüzyıllardır önemsenen ve titizlikle uyulan bir tavsiye olmuştur.

İnsanın eğitime en çok ihtiyaç hissettiği alanların başında, var olmanın, öncesi ve sonrası da dahil, bütün boyutlarıyla ilgilenen din alanının geldiğini söylemek rahatlıkla mümkündür. Kendini fark etmeye başladığı küçük yaşlardan itibaren insan, varlıkların ve olayların mahiyetini, “neden?” ve “niçin?”lerini araştırmaya, olup bitenlere bir anlam vermeye çalışır. Bu anlam arayışı onu, nihaî olarak “kutsal” ile buluşturur.

Eğitim tarihi açısından bakıldığında, Sümer, Mısır, Babil ve Asur gibi eski çağlarda kurulmuş devletlerde, tapınakların çoğunun birer okul haline getirildiğini gösteren izler vardır. İlk formal eğitimin dinî kurumlarda başlamış olması da anlamlıdır. Hatta, son bir kaç asır istisna edilirse, doğum ile ölüm arasında hayat, tümüyle dinî bir anlama sahip ve eğitim kurumları da bir şekilde dinle ilişkili idi. Genel olarak din eğitimi ise, diğer eğitim konularının ve kurumlarının tamamen dışında ve onlardan ayrı bir faaliyet değildi. Günümüzde ise, modern çağla birlikte gelen yaşam felsefesi, dünya görüşü, aile ve toplum düzeni, hayatı daha parçalı ve kategorik anlama ve biçimlendirmeye dönük bir çabayı da beraberinde getirmiştir. Dinin, yaygın olarak yaşanarak değil de öğretim yoluyla aktarılması söz konusu olmuştur. Bunun bir neticesi olarak, din eğitimi ayrı bir uğraş alanı haline gelmiş, gelişim dönemlerine göre din eğitiminin ilkesel ve metodik şartlarını ortaya koymuştur. Bu bölümde çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemi din eğitiminin esasları hakkında bilgiler verilecektir.

ÇOCUKLUK DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ

Hız. Peygamber, “Her çocuk fıtrat üzere doğar. Sonra anne babası onu ya Yahudi, ya Hristiyan, ya da Mecusi yapar. Eğer anne babası Müslüman iseler, çocuk da Müslüman olur.” (Müslim, Kader, 22, 25) buyurarak insanın belli bir dinî gelişim potansiyeli ile dünyaya geldiğini, daha sonradan çevrenin etkisiyle farklı dinî inançlara yöneldiğini ifade etmiştir. Söz konusu hadisin çeşitli varyantlarından ve devamında verilen örnekten de anlaşılacağı gibi, “insanın dinî gelişimi için gerekli öz” anlamındaki fıtrat hali, çocuk konuşmaya başlayınca kadar devam eder. Bu da yaklaşık 2 yaş civarındır. Çocuğun konuşmaya başladığı dönem, aynı zamanda konuşulanları anladığı, çevre ile etkileşime girdiği, gelişim basamaklarının henüz başında olmasından dolayı daha çok etkilenen taraf olduğu bir dönemdir. Bu yüzden, daha önceki yaşlarda çocuğun sağlıklı gelişimi için alınan tedbirlerin ötesinde, tatbiki olarak eğitimin başladığı yaş, çocuğun konuşmaya başladığı dönemdir. Çocuğun dinî gelişim özelliklerini dikkate alarak çocukluk dönemi din eğitimi, ilk çocukluk ve son çocukluk dönemi din eğitimi olmak üzere iki başlık altında inceleyeceğiz.

K İ T A P

Çocuğun eğitiminde tedbirî ve tatbikî evreler hakkında geniş bilgi için İbrahim Canan'ın, Hız. Peygamber'in Sünnetine Terbiye isimli eserinin ikinci bölümünü inceleyiniz.

İlk Çocukluk Dönemi Din Eğitimi

Genellikle 2-6 yaşları arası ilk çocukluk dönemi olarak kabul edilir. Yürüme ve konuşma gibi özgürlük ve güç duygusu veren başarıların yaşandığı 2. yaş, çocuk için âdeta bir mutluluk çağıdır. Çevresindeki her şey, artık onun ilgisini çeker, merakını uyandırır. Bu çağda en çok kullanılan sözlerden biri “görmek istemek” olur. Yaklaşık 2,5-3 yaşlarında çocuklar dinî sorularla ilgilenmeye başlar. 4-5 yaşlarına doğru bu ilgi doruğa ulaşır. Bazen, yetişkinlerin cevap vermekte zorlandıkları sorular sorarlar.

İlk çocuklukta, yaşanan dünyaya olan ilgi ve bu dünyanın sırlarını merak duygusu oldukça güçlüdür. Çocuk, nereden ve nasıl geldiğini düşünür ve sorar. Kendi varoluşuna dair bilgi sahibi olmak çocukta adeta vazgeçilmez bir duygudur. Bu dönemde Allah, melek, peygamber, cennet, cehennem, şeytan kavramları henüz sırlarla örtülüdür; fakat çocuk bunlar üzerindeki sır perdesinin kalkmasını içten içe ister ve tatmin edici bir cevap bulamamanın rahatsızlığını hisseder.

Çocukta dinî bilincin uyanmasında, her şeyden önce çocuğun doğal gelişimi son derece önemlidir. Dinî gelişim, sadece dinî duygu ve düşüncenin gelişimine bağlı bir durum değildir; bunlarla birlikte çocuğun bedensel, duygusal, dilsel, bilişsel ve sosyal gelişimleri çocuğun dinî gelişiminde doğrudan etkili olur.

Çocuğun ailesi ve yakın çevresindeki diğer yetişkinlerin tutumu da çocukların dinî gelişiminde ve eğitiminde azımsanamayacak bir etkiye sahiptir. Bu yaşlarda çocuk, aile içinde büyüklerini taklit ederek büyür. Aile bireyleri, kişilik ve karakter bakımından olgun, tutarlı ve dengeli iseler, çocukların da kişilik ve karakterleri aynı şekilde tutarlı ve dengeli gelişir. Aynı şekilde, aile bireylerinin dinî duygu ve düşünceleri, tutum ve davranışları da bu dönemde çocuklar üzerinde önemli etkiler bırakır. Oluşmakta olan kişilikleri, büyük ölçüde aile bireylerinin yaşantıla-

rı ve ailede teneffüs edilen dinî atmosferin etkisi altındadır. Bu yaşlarda çocuğun belirgin özelliklerinden birisi, anne babaya benzeme çabası ve onları taklit etme arzusudur. Kız çocuğu anne ile bir arada bulunmaktan, onunla iş yapmaktan çok hoşlanır ve ona hayrandır. Annesinin hoşuna gidecek işleri yapmaya özen gösterir. Erkek çocuğu da babasına veya baba yerine geçen birine hayrandır. Onun gözünde babasından daha becerikli, daha akıllı ve daha güçlü kimse yoktur. Yürüyüşünde, konuşmasında babasını, bilinçli veya bilinçsiz olarak benimsediği belli olur. Ona göre babası en güçlü insandır; arkadaşlarıyla tartıştıklarında, babasına onları şikâyet edeceği tehdidinde bulunur ve onun herkesi dövebileceğini düşünür.

Çocuk dindarlığının uyanmasında çevre büyük bir etkindir. Çocuğun içinde yaşadığı çevre belli bir kültür çeşidinin özelliklerini yansıtır. Çocuğun dini de bu çevre içinde gelişecek ve kendine özgü rengini alacaktır. Aile, çocuğun çevresinin merkezini oluşturur. Çocuğun dinî ve ahlâkî gelişim ve eğitiminde annenin birinci derecede rol oynayan kişi olduğu, genel olarak uzmanların görüş birliği ettikleri bir husustur. Anne en önemli dinî ve ahlâkî özdeşleşme objesidir. Bir ahlâkî davranışın çocuk tarafından içselleştirilmesi büyük ölçüde bir modelle özdeşleşme yoluyla gerçekleşir. “Dinî yaşantınıza en çok etkisi olduğunu düşündüğünüz kişi kimdir?” diye sorulduğunda yetişkinlerin büyük bir kısmı, “annem”, “babam” ya da “ailem”, şeklinde cevap verirler (Ay, 2005).

Çocukta ahlâk ve adalet duygularının gelişmesinde de anne baba tutumlarının büyük etkisi vardır. Bedensel ihtiyaçları yanında çocuğun sevgi, şefkat ve ilgi gibi ruhsal ihtiyaçlarının karşılanmasında en etkin rolü üstlenmiş olan annenin disiplin anlayışı, çocuğun vicdanının şekillenmesinde derin izler bırakır. Bunun yanında babanın disiplin ve otoritesinin, güç ve aktivitesinin de çocuğun vicdan gelişiminde, annenin rolünü bütünleyici bir etkisi bulunmaktadır. Ailede ana-baba tutumları, çocuğun kişilik ve benlik gelişimini etkileyen önemli çevre faktörlerindendir. Yapılan araştırmalarda, ana-babalarının tutumlarını “demokratik” olarak algılayan çocukların benlik kavramları ile “otoriter” ve “ilgisiz” olarak algılayan çocukların benlik kavramları arasındaki fark, demokratik ana-babaların çocuklarının lehine, değiştiği görülmektedir. Yani ana-babası demokratik tutuma sahip olan çocuklar daha olumlu ve sağlıklı bir benlik kavramı geliştirebilmektedirler.

Ailede ilişkilerin karşılıklı sevgi-saygı ve hoşgörü temeline dayandığı, sorunların konuşarak ve danışarak çözümlendiği, çocuklara söz hakkı tanındığı, paylaşma ve işbirliği yanında herkesin uyacağı kuralların belli olduğu, ancak bu kurallara uymanın baskıyla, korkuyla değil, herkesin gönüllü olarak benimsemesiyle sağlanmaya çalışıldığı, aile içinde disiplini sağlamada amacın sindirmek değil, görev ve sorumluluk duygusu kazandırmak olduğu bir aile çocuk için güven verici, sağlıklı ve demokratik bir ailedir. Bu özellikleri haiz demokratik tutumun benimsendiği ailelerde yetişen çocukların adalet duygularının daha erken geliştiği, ahlâkî yargı yeteneklerinin daha çabuk olgunlaştığı yapılan pek çok araştırma tarafından tespit edilmiştir.

Çocuk dinle ilgili önemli kavramları, hükümleri ve davranış biçimlerini çevresinden almaya yeteneklidir ve bunu kabul etmesi tabii bir davranıştır. Çocuklar, nasıl yetişkinlerin dillerini önce kelime ve kavramlar halinde almaya kabiliyetli ise, aynı doğallıkta onların dinlerini ve ahlâklarını da kabul etmeye yeteneklidirler.

Anne baba dinî prensipleri çocuklara sözle anlatmak yerine bizzat yaşayarak örnek olmaya özen göstermelidirler. Çünkü çocuklar sözden çok davranışlardan ve hareketlerden etkilenirler. Çocuğun dinini öğrenmesi, dilini öğrenmesi kadar tabii olmalıdır. Anne baba ne kadar güzel bir Türkçe konuşursa çocuğun da konuşması ihtimal ki o ölçüde güzel olacaktır. Aynı şekilde, anne baba ne kadar dindar ve güzel ahlâklı insanlar olursa, çocuğun da hiçbir zorlanma olmaksızın aynı şekilde dindar ve güzel ahlâklı bir insan olması söz konusudur. Denilebilir ki, çocuk eğitimi kavramı, çocuklar üzerinde gerçekleştirilmesi gerekenlerden ziyade eğitimci konumundaki kişilerin kendi üzerinde gerçekleştirilmesi gerekenleri daha çok akla getirmelidir. Yani eğitimci ya da bu konumdaki anne-baba, çocuğunun nasıl bir dinî ve ahlâkî şahsiyeti olmasını istiyorsa, önce kendisi öyle olmalı, çocukta görmek istedikleri olumlu davranışları kendisi sergilemeli, olumsuz davranışlardan önce kendisi kaçınmalıdır.

Konuk'un ifade ettiği gibi;

“Çeşitli duygu durumlarının tecrübe edilerek benliğe mal edildiği bu dönemde dinî eğitim, zihinsel odaklar yerine daha ziyade duygu dünyasına hitap etmelidir. Çocuğa ağır gelmesi kuvvetle muhtemel olan itikadî gerçekler sözel olarak değil, bir yaşayış ve duyma biçimi olarak sunulmalıdır. Tabiidir ki bunun yolu da büyüklerin, özellikle annenin, öğretmeyi arzu ettiği dinî yaşantının kendi inanç ve tavırlarında özümseyerek yaşamasından geçmektedir.” (Konuk, 1994, 100).

Kısaca okul öncesi dönemde çocuk, dinî bir atmosferin içinde büyüklerin hal ve hareketlerini gözlerken onların yüzlerindeki saygıyı, başkalığı ve ciddiyeti fark etmeli ve dinini yaşayarak öğrenmelidir.

Çocukların sorularına verilecek cevaplarda şu hususlara dikkat edilmelidir:

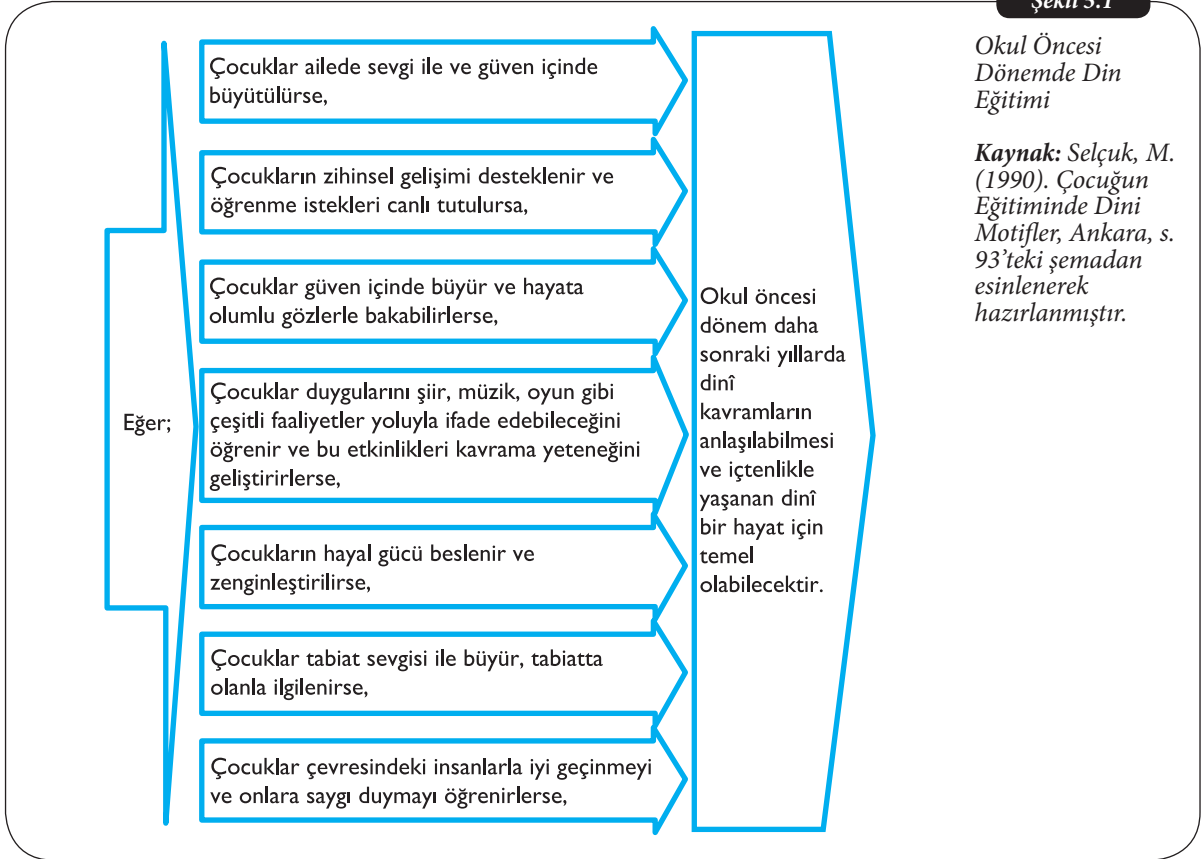
1. Çocuk neyi sormuşsa ona cevap verilmeli, soru cevaplandırılmadan önce soruyu sordurutan sebepler öğrenilmeye çalışılmalıdır. Örneğin, çocuğun yeni bir kardeşi dünyaya gelmiştir. Bu, onun için annesini kendisiyle paylaşacak yeni bir ortak olduğu gibi kendisinin eskisi gibi biricik olma ayrıcalığını elinden alacak davetsiz misafirdir. Böyle bir atmosferde çocuk, “bu bebek nereden geldi?” diye sorduğunda, “bunu bize Allah verdi” şeklinde verilecek bir cevap, belki de onun Allah ile arasındaki ilk “soğuk” deneyim olacaktır. Zira, çocuğun huzurunu bozan, keyfini kaçıran bu olayın paydaşları arasında Allah da yer almaktadır. 4-6 yaş dönemi, korkuların kaygıların ve endişelerin yoğun olduğu bir dönemdir. Çocuğun Allah kavramını bu korkularla ilişkilendirmemesine dikkat edilmelidir. Henüz, ne herhangi bir suçun faili, ne de herhangi bir cezanın muhatabı olacak kadar yetkin ve sorumlu olmayan çocuğa, Allah'ı bir korku objesi olarak tanıtmamanın hiç bir anlamı ve gereği yoktur.

2. Anne babanın cevaplamakta zorlandığı sorularla karşılaştığı durumlarda, soruyu cevaplamadan geçiştirmek, çocuğu susturmak, konuyu değiştirmek, nasıl ifade etmesi gerektiğini bilmediği halde cevaplamaya çalışmak gibi tavır takınmaları doğru değildir. Bunun yerine çocuğa açıklıkla, “bu soru gerçekten güzel bir soru, fakat cevabını ben de bilmiyorum. Bilen birine soralım veya kitaplardan araştıralım” diyebilmeli; nasıl cevap verileceği tasarlandıktan sonra çocukla paylaşılmalıdır.

3. Çocuğun sorduğu her soruyu, din öğretimi için bir fırsat bilerek, doğrudan Allah ile ilişkili olarak cevaplamak da doğru değildir. Bunun yerine, olayları yakın sebeplerine dikkat çekerek açıklamak daha yerinde olacaktır. Çocuk, ilk elden değil de, evrendeki her şeye ibret gözüyle bakmasını öğrenerek, sebep sonuç ilişkisi kurmaya çalışarak, sebepler zincirinin nihaî bir halkası olarak Allah'ı tanınması ve bilmesi daha doğru olacaktır. Örneğin; çocuğun “yağmur nasıl yağar?”, “ağaçlar nasıl büyür?”, “insan neden ölür” şeklindeki soruları, Allah'ın gücü, kudreti ve evrendeki hakimiyetini çocuğa gösterme fırsatı olarak görülüp, “yağmurları yağdıran Allah'tır”, “seni de ağaçları da büyüten Allah'tır”, “çünkü Allah ona o kadar ömür vermiş” şeklinde cevaplamak mümkündür. Ancak, bu tür cevaplar, çocuğun olaylar zinciri hakkında düşünmesini engelleyecek, evrendeki düzen ve intizama dikkat kesilmesine fırsat vermeyecek, anlamlı, içten ve derin bir Allah inancı geliştirmesi önünde bir engel teşkil edebilecektir. Hatta Allah'ın, karşı konulmaz bir güce sahip olması yanında her şeye müdahil olması, bütün istediği her şeyi yapabilmesi, çocukta içten içe bir kırgınlık duygusu gelişmesine bile neden olabilecektir.

Şekil 5.1

Okul Öncesi Dönemde Din Eğitimi

Kaynak: Selçuk, M. (1990). *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, Ankara, s. 93'teki şemadan esinlenerek hazırlanmıştır.

İnsanın Allah'ı gereği gibi tanınması, ancak O'nun yarattıkları ve evrende olup biten hadiseler hakkında bilgi sahibi olmakla mümkün olur. O halde çocuğa Allah'a iman öğretimi yapılırken, önce yarattıkları hakkında bilgiler verilmeli, yaratılış süreci tanıtılmalı ve nihaî olarak her şeyin yaratıcısı ve sahibinin O olduğu inancını geliştirmesine imkân verilmelidir. Yukarıdaki örneklerden biri ile konuyu açıklamak gerekirse; çocuğun “yağmur nasıl yağar ?” sorusuna, “Güneş

suyu ısıtır, ısınan su buharlaşır ve gökyüzüne çıkar, oradan yağmur olup yeryüzüne yağar” şeklinde cevap verilebilir. Eğer bu cevap yeterse, ilk aşamada daha ileri aşamaya gitmenin gereği yoktur. Burada çocuğa verilmek istenen, çocuğu bu gizemli olaylar zincirinden haberdar etmektir. Sonraki aşamalarda çocuk, bu olaylar zincirinin gerçek failini belki de bizim açıkça göstermemize gerek kalmadan kendiliğinden keşfedecektir. Zira, evrendeki her şey O’nun varlığını gösteren işaretlerdir. Din eğitimcisinin görevi de ilk olarak O’nu değil, O’nun varlığını gösteren işaretleri bilmek ve tanıtmaktır.

Okulöncesi dönemin, ileriki yıllarda yaşanacak olan dinî hayata bir hazırlık dönemi olduğu unutulmamalıdır. Gözlem yapmak, yaşanan dünyayı gerektiği kadar doğru, açık bir şekilde tanımak, iyi görebilmek, dokunmak, duymak, dinlemek, olaylar arasında bağ kurmak okul öncesi dönemde kazandırılması gereken alışkanlıklar olmalıdır. Çocukların çevresindeki eşya ve tabiat güzelliklerine karşı ilgi ve meraklarını canlı tutmak, sevgi ve sempati duymalarını temin etmek, çevreden aldıkları izlenimleri ve gözlemleri, duyguları, tasarımları ifade etmelerine imkân vermek bu dönemde öncelikli olarak gerçekleştirilmesi gereken görevler olmalıdır. (Selçuk, 1990).

SIRA SİZDE

Somut düşünme aşamasında olduğu dikkat alınırsa ilk çocukluk döneminde Allah’a iman öğretiminde özellikle nelere dikkat edilmelidir? Araştırınız.

Son Çocukluk Dönemi Din Eğitimi

Çocuk gelişimi ile ilgili eserlerde ortalama olarak 6 ile 11-12 yaşları arası Son Çocukluk Dönemi olarak tanımlanır. Bilişsel gelişimleri açısından bu dönemi, *orta çocukluk* (7-9) ve *ileri çocukluk* (10-12) olmak üzere farklı aşama halinde ele almak da mümkündür.

Son çocukluk dönemi, çocuğun öğrenmeye daha yatkın bir hale geldiği bir dönem olması bakımından “öğrenme çağı” olarak isimlendirilmiştir. Hz. Peygamber de bir hadisinde, “Çocuklarınız 7 yaşına ulaştıklarında onlara namazı öğretiniz” (Ebu Davud, Salat, 25) buyurarak bu dönemi, ibadet eğitimi için bir başlangıç anı olarak belirlemiştir.

Dinî gelişimle ilgili yapılan araştırmalara göre, Türkiye’de çocuklar 7 yaşından itibaren inançla ilgili konularla yakından ilgilenmekte ve 10-12 yaşlarından itibaren de metafizik alana ilişkin sorular sormaktadırlar. (Yavuz, 1987; Yıldız, 2007).

Bu dönem çocukları, 7 yaşındakiler dahil, Allah’a güven içinde inanırlar. 7-9 yaşları arasında çocukların dinî kavramları öğrenmeleri ve konuşma diline aktarmaları oldukça gelişmiştir. Bu yaşlar arasında çocukların dua ve namaz gibi ibadetlere karşı ilgi ve merakları 10-12 yaşlara göre daha canlıdır. Bununla birlikte 7-9 yaş grubundakilerin ilgileri daha duygusal bir karakter arz ederken, 10-12 yaş grubundakilerin ilgileri ve dinî pratikleri yerine getirme istekleri daha bilinçli bir hal alır ve inançlar akli kontrolden geçirilmeye başlanır.

İlahi dinlerdeki, Tanrı’ya ait “mekândan münezzeh oluş”, yani Allah’ın her yerde oluşunu ifade eden sıfatı ilk çocukluk yıllarında anlaşılamazken, 7 yaşından itibaren biraz daha anlaşılır hale gelir. Bu dönemde çocuklar, görülmediği halde varlığını çok iyi bildikleri rüzgar, hava gibi, Allah’ın varlığına da inanmakta tereddüt etmezler.

İlk çocukluk döneminde şeker ve oyuncak istemek için yapılan egosantrik (ben-merkezci) duaların yerini, son çocukluk çağında, hastalıklardan ve felaketlerden korunma, anne-babasının ve sevdiklerinin sağlığı ve iyiliği isteklerini dile getiren dualar alır. Artık, yapılan duaların, sırf şahsî istekleri dile getirmenin ötesinde Allah ile kendisi arasında bir bağ kurmak gibi önemli bir işlevinin olduğu fark edilmeye başlanır.

Daha önce de ifade edildiği gibi, Allah'ın yarattıklarını incelemeyen, O'nun yaratıcı sıfatını anlatıp kavratmak; sevgi ve merhametle davranmanın, iyiliği ve adaleti uygulamanın örneklerini göstermeden, O'nun Rahman, Rahîm ve Âdil sıfatlarını benimsetmek oldukça güçtür.

Ailede din eğitiminin dayandığı temel, sevgi ve güven duygularıdır. Çocuğun ailede sevgi ve güvene dayalı bir atmosfer içinde büyümesi onun gençlik ve yetişkinlik çağlarında inanan bir insan olması, dinini sevmesi, Allah'ı sevmesi ve O'na güven duymasının ön şartıdır. Çocukluk döneminde ailede kendisini kötü olan her şeyden koruyacak ve ona zarar verecek şeylerden uzak tutacak güvenli bir ortamda yaşamasını sağlayacak birilerinin varlığı hissi, gençlikte ve yetişkinlikte, onu bütün kötülüklerden koruyacak, darda, zorda kaldığında yardım elini uzatacak, yardım istendiğinde mutlaka kendine yardım edecek Yüce Yaratıcı'ya olan inanç ve güven duygusuna dönüşecektir. Ailede o sevgi ve güveni yaşamayan çocuğun, büyüdüğünde Allah'a inanması, onu sevmesi ve O'na güven duyması da oldukça güç olacaktır.

GENÇLİK DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ

Ergenlik veya gençlik dönemi için genellikle bülûğ olayı başlangıç kabul edilir. Bülûğ erme, genel olarak çocukluktan ergenliğe geçişin bir işareti olarak görülür. Çocukluk döneminin sonlarında ve ergenlik döneminin başlarında görülen boy artışının gençlik dönemine geçişte önemli bir belirti olduğu kabul edilirse, boy artış hızının en yüksek olduğu yaşlar kızlar için 11-12, erkekler için 13-15'tir. Bu dönemde, gencin vücudunda, boyunu ve bedensel yapısını değiştiren hızlı değişiklikler olur. Zihinsel yapısında ve ilgilerinde gelişme görülür; her iki cins de fiziksel ve fizyolojik (hormonal) olarak cinsel gelişmelerini tamamlarlar.

Bülûğdan sonra kızlar için 14-16, erkekler için 15-17 yaşlar arası ergenliğin ortaları olarak düşünülebilir. Bu yaşlar arasındaki gençler bülûğdaki hızlı değişimleri kısmen arkada bırakırlar ve 16-17 yaşlarına doğru hem yaşları hem de okudukları sınıf seviyesi itibarıyla gelecekle ilgili önemli kararlar almak durumunda kalırlar. 16-17 yaşlarından sonra ergenlik döneminin sonları yaşanır. Üniversite yıllarına denk gelen 18-19 yaşları, artık gencin kendi kendisiyle ve çevresiyle bir denge döneminin yaşandığı yıllardır.

İnsan hayatının en önemli gelişim evrelerinden biri şüphesiz gençlik dönemidir. Birtakım gelişim özellikleri itibarıyla diğer dönemlerden ayrılan gençlik çağı, yavaş yavaş görev ve sorumlulukların üstlenildiği, yetişkinler arasına katılma sürecinin yaşandığı ve dinî açıdan mükellef olarak kabul edildiği bir dönemdir.

Gelişim psikolojisi açısından insan, bülûğ ile başlayan ergenlik döneminde, akıl ve kavrama gücü bakımından, sorumluluğu kabul edebilecek asgari olgunluğa ulaşır. Özellikle din ve ahlâk gelişimi itibariyle çocuk, yaklaşık on iki yaşlarında dini anlamaya ve ona yakın ilgi göstermeye başlar. Onun için bu yaşlar, psikolojide “dinî uyanış” veya “dinî gelişim çağı” gibi ifadelerle tanımlanmaktadır. Çocukta soyut kavramları anlama kapasitesi de bu yaşlarda gelişip olgunlaşmaya başlar. Bunun yanında olayları birleştirme ve onlar hakkında bir sonuca ulaşma kabiliyeti ancak, ortalama olarak çocuk 15 zekâ yaşını tamamladığında açıkça görülür. Yine bu yaşlarda değişik fikirler hakkındaki telkinlere karşı koyma kabiliyeti gelişir. Kısaca birey bu dönemde, içinde bulunduğu fizikî, sosyal ve kültürel çevresi hakkında bilgi toplamaya, kendi akıl ve kavrama gücüyle görüşler geliştirmeye, mevcut görüş ve kanaatleri kabul ya da reddetmeye başlar. Bu yaşlar bireyin, bilginin objesi ya da kendisi ile doğrudan aktif olarak ilişkiye girdiği bir dönemdir.

Gelişim dönemleri içinde ergenlik, belki en kesin entelektüel ve moral etkilerin yaşandığı çağdır. Ergenlik dönemi, âdeta entelektüel bir açlığın yaşandığı ve din alanının da bundan nasibini aldığı yıllardır. Bu yüzden gençlik döneminde din ve ahlâk konuları entelektüel ilgi ve merak alanları bakımından ilk sıralarda yer alır. Gerçek anlamda “ahlâkî” sayılabilecek bir davranışın, belli ölçüde bilgi ve hür iradeyi gerektirdiği düşünüldüğünde ergenlikçağından önce tam olarak gelişmiş şekliyle dindar ve ahlâklı olmanın mümkün olamayacağı söylenebilir.

Gençlik dönemi, zihinsel ve duygusal gelişim özellikleri itibariyle dine çok yakın, dinle çok ilgili ve ilişkili bir dönemdir. Bu dönemde güçlü bir şekilde hissedilen kendini ve hayatı tanıma ve anlamlandırma arzu ve ihtiyacı genci bir şekilde dinî düşünce, dinî anlayış ve dinî pratiklerle buluşturur. Bu buluşma kalıcı da olabilir, gencin hayatına ve davranışa etki etmeyecek şekilde sönük de kalabilir; ya da gencin dinî inançlara aykırı bir tutum geliştirmesiyle de neticelenebilir. Gencin dine karşı olumlu ya da olumsuz tavrını belirlemede aile yapısı, anne babanın dinî inancı ve yaşantısı, dinî pratiklere olan ilgisi veya karşı tutumu önemli oranda etkileyici olur. Gençlik dönemi, gelişim özellikleri itibariyle gencin kimliğinin güçlü bir şekilde inşa edildiği, benlik arayışının gerçekleştiği bir dönemdir. Bu yüzden, cevaplanması hayati derecede önem taşıyan bir takım sorular, gizli veya açık bir şekilde bu dönemde ortaya çıkar. Bunlar, “ben kimim, neyim, niçin varım, neden varım, daha sonra ne olacağım?” türü sorulardır. Gençlik, kendisinden başlayarak var olan her şeyin sorgulandığı, eski bir deyimle “kühüne vâkıf olma” duygusunun güçlü bir şekilde hissedildiği bir dönemdir.

Gençlik Dönemi Gelişim Özellikleri ve Din Eğitimi

Gençlik döneminin en önemli özelliklerinden biri soyut düşünmenin başladığı bir evre olmasıdır. Bülûğa yaklaşan çocuk, fiziksel özellikleri açısından olduğu gibi zihinsel ve duygusal özellikleri açısından da oldukça aktif bir döneme girer. Zihin ve düşünce hayatı gerek derinlik ve gerekse genişlik yönünden büyük bir kapasite kazanır. Ayrıca, soyut düşünebilme özelliği sayesinde genç din gerçeğini daha doğru algılayabilir; Tanrı, melek, cin, ahiret vs. gibi soyut kavramları daha iyi anlayabilir. Bu kabiliyet 11-12 yaşlarından itibaren daha belirgin bir şekilde gelişmeye başlar.

Ergenliğe yakın yıllarda zihin ve düşünce hayatı her bakımdan büyük bir kapasite kazanır. Bu dönemle birlikte başlayan soyut düşünme kabiliyeti, ergeni farklı

varsayımlar üzerinde düşünmeye götürür. Bu dönemde duygu hassasiyeti ve kapasitesi de zirveye ulaşır. Bu bakımdan asıl anlaşılan ve kavranılan bir dinî hayat, 12-13 yaşlarında görülmeye başlar. Onun için bu yaşlar, dinî uyanış ve gelişim çağı olarak kabul edilir. Dinî şuurun uyanışıyla birlikte, çocukluk döneminde derinine nüfuz edilmeden, tam anlamıyla kavranılmadan oluşmuş olan dinî inancın yerini, ergenlikte şuurlu bir dinî inanç almaya başlar. Ergenlik döneminde gelişen sembolik düşünebilme kabiliyeti gence, içinde yaşanan gerçek dünya ile doğrudan ilişkili olmayan düşüncelere imkân verir. Normal zekâ gelişim düzeyindeki çocuklarda Allah tasavvuru, 14-15 yaşlarına doğru maddi içeriğini kaybedip ruhanî bir nitelik kazanır.

İnsan, yaklaşık 12-24 yaşları arasındaki gelişim dönemi boyunca özellikle kendini belli eden iki önemli güce sahip olur: Akli melekeler ve cinsellik duygusu. Bu iki güç, gizemli bir şekilde birbiriyle ilişkilidir; fakat aynı zamanda birbirine zıt özellikler taşır. İnsan doğasının üst ve alt olmak üzere iki kutbundaki bu iki güç arasında ergenlik döneminde yaşanan gerginlikten, pek çok dinî, ahlâkî ve insanî özellikler doğar. Bu nedenle ergenlik dönemindeki cinsel duyguların, genel olarak insanlığın, özelde bu duyguları yoğun bir şekilde yaşayan gencin üstün insanî özelliklerini ortaya koyabilmesi için hayatî derecede önemi bulunmaktadır. Eğer insanlar cinsel içgüdülerinden yoksun olsalardı, insanlık için belki de ne ahlâktan, ne edebiyattan, ne felsefeden ve ne de sanattan söz etmek mümkün olurdu.

Cinsellik duygusu, cinsel hayata imkân veren bütün arzuları, heyecanları ve güdülerini ifade eder. Bu duygu insan neslinin, kendisiyle açıklanabilen en büyük varlık nedenidir. Din ve ahlâk eğitiminde en önemli ve en anlamlı olgu, varlık olgusudur. Bu olguyu besleyen her şey aynı derecede anlamlıdır. Bu nedenle cinsellik duygusu, insanın varlık boyutuna güçlü etkisinden dolayı, din ve ahlâk eğitiminde işlenecek temel duyguların en önemlilerinden biri olma özelliğini taşır.

Gençlik döneminde birey, kendisini, “ben neyim, kimim, niçin varım, yaşamın gayesi nedir?” türünden soruların gizli bir etkisi altında hisseder. Çünkü insan, düşünen bir varlıktır. Düşünmek, onu diğer bütün varlıklardan ayıran önemli bir özelliktir. Düşünmek, sorgulamaktır, anlamlandırma çabasıdır. İnsan, kendi öz varlığına ve yaşadığı dünyaya ilişkin en ciddi sorgulamayı, akıl ve duygu coşkunluğunun yaşandığı gençlik döneminde yapar.

Modern psikolojide benlik kavramlarının önemine yapılan vurgu, İslâm düşünce, kültür ve eğitim tarihinde “kendini bilme” kavramıyla ifade edilmiştir. Kendini bilme, manevî temel üzerine kurulu bütün büyük medeniyetler gibi İslâm kültür ve medeniyetinde de insan eğitimi konusunda en önde tutulan hususlardan biri olmuştur. İnsanın maddî ve ruhî boyutunu dikkate alan kendini bilme eylemi, diğer bütün varlık âlemini doğru olarak tanıyabilmenin de ön koşulu sayılmıştır. İslâm âlimleri insanı, yaratılmışların hepsi kendisinde derlenen bir hülâsa olarak kabul ettiklerinden, kendini bilen insanın diğer varlıkları da bilebileceğini ifade etmişlerdir.

Benlik duygusu gencin, içinde yaşadığı dünya ile olumlu ilişkiler geliştirmesi, insanî düzlemde düzenli ve mutlu bir hayat sürmesi için temel bir duygudur. Benlik duygusu, bir taraftan din ve ahlâk eğitime imkân veren fitrî bir kabiliyet iken, diğer taraftan, etki altında olduğu eğitim sisteminde biçimlendirilen ve geliştirilen bir duygudur. İslâm dini, insanın benlik duygusunu, dinî ve ahlâkî bir hayat için esas bir nitelik olarak görür. Hatta insanın kendini tanıma çabası neticesinde

maddî ve manevî boyutuyla kendisi hakkında ulaştığı bilinç düzeyi, onun dinî ya da din dışı yönelimleri için tayin edici bir özellik arz eder.

Benlik, hem din ve ahlâk eğitimine imkân veren bir özellik, hem de bu eğitim sistemi tarafından insanın fitrî nitelikleri çerçevesinde etkilenen, biçimlendirilen bir yapıdır. Din ve ahlâk eğitiminin duygu boyutundaki en önemli görevi, gençlik döneminde oluşum aşamasında olan benlik kavramını, en olumlusundan en olumsuzuna kadar farklılık ve değişiklik arz eden maddî ve fizikî özellikler yerine, insan türünde aynileşen, sadece ona özgü fitrî ve manevî özellikler temelinde oluşturmasını sağlamaktır. İnsanın kendini doğru bir şekilde tanıması ve anlaması, İslâm'ın hedeflediği dinî ve ahlâkî hayatın özünü teşkil eder. Kur'an'da tebliğin en çetin muhatapları arasında dikkati çeken kesim, bu yönlerden zaafı olan kişilerdir. Başka bir ifadeyle, Kur'an'ın problem edindiği ve eğitimi hedeflediği duygular arasında benlik duyguları ilk sırada yer alır. Çünkü benlikle ilgili duyguların iki zıt kutupta menfî bir gelişim göstermesi, bir tarafta aşırı derecede zayıf bir benlikle insanın kendini inkâra sürüklediği, diğer tarafta ise, kendini yücelterek tanrılık iddiasında bulunduğu marazî sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Gençlik döneminde bir ihtiyaç olarak kendini belli eden bağımsızlık duygusu, insanın kendi potansiyelini kullanma ve kendisi olma imkânını hazırlayan bir duygudur. Bağımsızlık duygusu, çevrenin olumlu ve olumsuz bağlarından kurtulup, her şeyi yeniden düşünme ve kendi özgür iradesi ile kendi yaşantısını kurma yolunu açar. Bir ihtiyaç olarak beliren bu duygu, ergenlik çağının ayırıcı bir özelliğidir. Bağımsızlık, gencin kendi özgün yaşantısını kurması ve bir birey olarak var olabilmesi için zorunlu bir gelişim evresidir. Dinî gelişim açısından da böyle bir aşamanın, gerekli hassasiyet gösterilmemesi durumunda ortaya çıkacak muhtemel sakıncaları yanında, pek çok faydası gözden uzak tutulmamalıdır. Kur'an'da en çok yerilen hususlardan biri, körü körüne ataların yolunda gitme davranışdır. Kur'an, insanın davranışlarını belirleyen etkilerin, onun uzak ya da yakın çevresinden gelmesi yerine, kendi fitrî düşünsel ve duyusal kabiliyetleri ile yüce değerler ve inanç esasları arasında oluşan bir yargı süreci neticesinde ortaya çıkmasını istemektedir. Çünkü dinî açıdan yetkin ve sorumlu bir birey olarak genç, kendi başına karar verme ve davranışlarının olumlu ya da olumsuz sonuçlarını kendisi sahiplenmek durumundadır.

Ergenlik döneminde ortaya çıkan bağımsızlık ihtiyacı yanında güçlü bağlanmalar da paradoksal bir şekilde bu dönemde gelişirler. Bağımsızlık ihtiyacı, hiçbir zaman başıboşluk ve otorite yokluğunu gerektiren bir çağrışım yapmamalıdır. Gençlik döneminde bağımsızlık duygusu yetkin bir otoritenin gencin kendini ifade edecek davranışlara izin ve imkân veren tutumuyla ancak sağlıklı bir yapıya kavuşur. Sürekli yakın bir takip ve yoğun bir tazyikle genci çepeçevre kuşatan; doğru-yanlış, sevap-günah, iyi-kötü kalıplarıyla dar bir alanda sıkışıp kalmasına neden olan ve kendine ait bir hareket alanı bırakmayan otoriteci anlayış, gencin bağımsızlık duygularını olumsuz yönde etkiler. İradî olarak davranışlarına kendisinin hükmetmesine ve kendi içsel yargı sürecini çalıştırmasına izin ve imkân vermez.

Dinle ilgili sorular ve şüpheler ergenlik döneminde yaygın olarak görülür. 14-18 yaşları arasında imanla ilgili şüphe, kararsızlık ve çatışmalar ortaya çıkabilir. Gencin şahsî bir din anlayışına ulaşma sürecinde geleneksel dinî kalıpları tenkit ve değerlendirmeye tabi tutarken karşılaşılabileceği bir durumdur. Dinî şüphe,

benliğin gelişimi, bağımsızlık duygusu ve ihtiyacı, tenkitçi düşünme, kendini ifade etme aşamasındaki gencin geçici bir süre yaşayabileceği bir tecrübedir. Gençlik dönemindeki dinî şüphe imanın zıddı değil, bir unsuru olarak ortaya çıkar. Bununla birlikte bu süreç bazen daha önceden var olan inançların reddine kadar giden bir yol izleyebilir.

17-18 yaşlarına doğru şüpheler yavaş yavaş yatışır. Ergenlik döneminde yaşanan bu şüpheler, çocukluk ve ergenlik döneminde yeterli din eğitimi almış gençler için çoğunlukla dinî duyguyu saflaştırıcı ve daha şuurlu bir dindarlığa götürücü etkiler yapar. Nitekim Hz. Peygamber (sav)'in ashabından bazı kimselerin ona gelerek: *“Gönüllerimizden öyle şeyler geçiyor ki, herhangi birimiz onları söylemeyi bile büyük (bir suç veya günah) sayıyoruz.”* şeklinde ifade ettikleri şüphelerini, Hz. Peygamber, *“Hakikaten böyle bir şey hissettiniz mi? Eğer bu doğruysa, İşte açık açık iman budur”* (Müslim, İman 209) diyerek övmektedir.

Gençlik Dönemi Din Eğitiminin İlkeleri

Çocukluk dönemi yaşantıları ve eğitimi, gençlik dönemi için bir temel oluşturmamalıdır.

Şüphesiz, dinî ve ahlâkî hayatın temeli çocukluk çağında atılır. Çocukluk döneminde bilinçsizce kabul edilen ve içe atılan düşünme şekilleri, davranma biçimleri ve birtakım davranış kalıpları, gençlik döneminde herhangi bir bocalamaya düşmeden ve çok yoğun çaba sarf etmeden benzer şekilde davranmayı kolaylaştırır. Fakat bireyin, bizzat kendisinin öznel bir katılımı ile dinî ve ahlâkî bir davranışı “kendine mal etme” süreci gençlik dönemi ile başlar. Ailenin genç üzerindeki etkisi, daha ziyade çocukluk dönemindeki yaşantıların sonuçları olarak ortaya çıkar. Bu yüzden ailenin, gençlik döneminde çocuklarının sahip olmasını istediği düşünce ve değer sistemini, ailede kendileri yaşamak ve yaşatmak suretiyle kazandırmaları en tabii yoldur. Çünkü ailenin küçük yaşlarda çocuk üzerindeki ayrıcalıklı etkisi, gençlik döneminde büyük oranda güç kaybeder. Bununla birlikte, potansiyel olarak ergen dini üzerinde en etkili olan faktörlerin başında yine anne baba gelir. Modern araştırmalar da göstermektedir ki gençlik çağına girmeyle birlikte çocuk ailenin etki alanından uzaklaşmakta ve kendine yeni bir çevre ve yeni özdeşim modelleri seçer. Fakat bu yeni özdeşim modellerinin seçiminde, çocukluk döneminde ailede hâkim olan değerlerin etkisi devam eder. Çünkü çocuklar genellikle çatışma ve huzursuzluk kaynağı olacak arkadaştan ziyade, ortak değerleri paylaşan arkadaşı model olarak seçerler.

Gençlerin din eğitiminde sosyal ortamların ve dinî kurumların önemi unutulmamalıdır.

Bülûğ dönemiyle birlikte gençte ortaya çıkan kendini tanıma ve bütünleme ihtiyacı, beraberinde başkalarıyla diyalog şeklinde kurulan iletişim ortamında giderilmeye çalışılır. Çünkü diyalog, iletişimin en yüksek düzeyidir ve ancak tarafların birbirine karşılıklı değer verdiği, saygı duyduğu bir iletişim ortamı içinde gerçekleşir. Değişik sebeplerle motive olan dinî duygu ve düşüncelerin davranışlara dönüşme aşamasında benzer davranış kalıplarını içeren rol modelleri, kişiye büyük davranış kolaylığı sağlar ve dolaylı olarak eğitici bir fonksiyon görür. Aynı şeyleri düşünen ve birbirine benzer davranışlarda bulunan insanların bir arada bulunması, gençlere ayrı bir güç ve güven verir. Bu nedenle gençlerin, sahip oldukları

her türlü potansiyeli gerçekleştirebilecekleri ve kendilerini ifade edebilecekleri bir arkadaş çevresi ve toplumsal ortam, onların dinî, ahlâkî ve diğer yönlerden sağlıklı gelişimleri için büyük önem taşır.

Sosyal hayatın kurum ve kurallarıyla yavaş yavaş şekillenmeye başladığı İslâm'ın Medine döneminde, Hz. Peygamber'in Mekkeli (Muhacir) ve Medinelî Müslümanlar (Ensar) arasında dinî temele dayalı olarak tesis ettiği kardeşlik müessesesi, Asr-ı Saadet'in böyle bir diyaloga en üst düzeyde imkân sağlayan en önemli uygulamalarından biridir.

Bilindiği üzere, İslâm eğitimi ilk başlarda cami merkezli olarak başlamış ve uzun yıllar devam etmiştir. Mabetler, insanın kendini kutsala en yakın hissettiği ve sembolik bütünleşmenin gerçekleştiği, ruhî boyutunun incelendiği ve etkiye açık bir hale geldiği mekanlardır. Bir müzik eseri gibi okunan dinî dualar ve kutsal kitabın bölümleri, içinde ibadet edilen camiin fecri andıran yarı karanlığı ve sessizliği ve bütün cemaatin birden inler gibi dua okuyuşu, gencin coşmuş duyguları üzerinde büyük etkiler yapar. Mabetler, sadece ibadet yerleri olmayıp, aynı zamanda dinî ve ahlâkî sohbetlerin yapıldığı, dinî ilimlerin öğrenildiği, yaşanan hayatla ilgili problemlerin konuşulduğu ve çözümler arandığı, Müslümanların pek çok konuda birbiriyle istişare ettiği ve fikir alış verişinde bulunduğu yerlerdir. Bu nedenle din ve ahlâk eğitiminde mabedin de ayrı bir yeri vardır.

DİKKAT

Cami ve mescitlerin önemi hakkında ayrıntılı bilgi için, kitabınızın 10. Ünitesindeki ilgili bölümü okuyunuz.

İslâm eğitiminde mabedin bireysel yönü yanında, Müslümanlar için zorunlu olan günlük, haftalık ve yıllık kimi ibadetler için birer toplanma yeri olmaları bakımından sosyal tarafı da bulunmaktadır. Kişinin kendi ailesi dışına çıkarak daha geniş çevreden arkadaş edinme ihtiyacında olduğu gençlik döneminde, benzer inanç ve değer sistemine bağlı topluluğu bir araya getiren cami, bu yönde önemli bir fonksiyonu yerine getirir.

Gençlerle arkadaş olabilmeli ve onlara arkadaşça davranılmalıdır.

Fransız eğitimci J.J. Rousseau, "Gençlik döneminde arkadaşlığın sesi kadar insan kalbini müteessir ve hassas yapan başka bir kuvvet yoktur, genç kalbine insanlığın ilk tohumlarını ekecek an, arkadaşlık hissinin doğduğu andır", derken, gençlik döneminin bu özelliğine ve önemine dikkat çekmiştir. İçinde bulunduğu güçlü bağımsızlık duyguları ile yaptığı her şeyi kendi iradesi ve onayı ile yapmış olmayı önemseyen genç, arkadaşça yaklaşıma kendini açar, ona karşı kendini güvende hissederek; yargılayıcı ve üstten bakan klasik yetişkin tutuma karşı hissettiği tepkici ve korunmacı bir tavır takınmaz. Genç, değer verdiği kişilerden gördüğü davranışları benimseyerek uygulamaya çalışır. Yetişkinlerin nasihatlerinden çok özdeşleşme yoluyla bilgi ve tecrübe kazanır. Bir taraftan anne baba etkisinden sıyrılırken diğer taraftan kendine yeni örnekler seçer. Bir öğretmen, bir sporcu, bir sinema yıldızı, bir din görevlisi, bir yazar, siyasi bir lider ya da tarihi bir şahsiyet onun benzemek istediği kimse olur. Genç, yeni bir kişilik geliştirirken takdir ettiği örnek insanlardan kendi benliğine yeni şeyler katarak kendi kimliğini bulmaya çalışır.

Gencin bağımsızlık duyguları desteklenmeli, sağlıklı bir özgürleşme süreci yaşamasına yardımcı olunmalıdır.

İslâmî anlayışta insan, şerefli mevkiini akıl ve irade sahibi bir varlık olmasından alır. İslâmî açıdan insanın kendi iradesiyle davranma özgürlüğünü elde

ederek sorumlu bir varlık olma konumuna yükseldiği gençlik döneminde, bağımsızlık duygularının, kişiyi kendine sahip olacak ve kendini yönetebilecek imkân ve güce kavuşturacak şekilde desteklenmesi ve böylelikle gencin insanî olgunluğunun gelişmesine yardımcı olunması gerekir. Çünkü dinî ve ahlâkî bir davranışın en öncelikli şartı, bireyin kendi özgür iradesiyle katılımını gerektirir. Ayrıca, gençlik döneminde uyanan bağımsızlık duyguları, insanı sınırlayan kendi arzuları ve çevrenin tesirlerinden kurtarıcı ve özgürleştirici rol oynar. Dolayısıyla bağımsızlık duyguları, din eğitiminde, insan ruhuna işlemiş olumsuz etkilerin ve yanlış kabullerin ortadan kaldırılma sürecini başlatan ve bu süreci kolaylaştıran bir görev de ifa eder.

Gelişmekte olan bağımsızlık duyguları ve özgürleşme süreci dikkate alındığında gençlik dönemi ibadet eğitiminde özellikle dikkat edilmesi gereken hususlar neler olmalıdır?

SIRA SİZDE

Gençlik dönemi din ve ahlâk eğitiminde din eğitimcisinin “niçin” ya da “neden” türünde sorulara vereceği cevaplar ve getireceği açıklamalar, gencin entelektüel alanda, sırasıyla bilgi, anlama ve hikmet düzeylerini takip eden bir gelişim göstererek derinlik kazanmasına yardımcı olmalıdır. Gençlerin çoğu, kendilerini inanca ulaştıran akılcı bir yolda yürümeyi severler. Din eğitimcisi, genci yetersiz ve yanlış akıl yürütmelere götüren bilgi yanlışlarını ve metodik hataları düzeltmek suretiyle onun entelektüel boyutta daha başarılı bir süreç yaşamasına yardımcı olmalıdır.

Gençlik döneminde din eğitimi, dinin ruhunu ve gencin gelişim özelliklerini bilen kişiler tarafından verilmelidir.

Toplumumuzda zaman zaman Yüce Yaratıcı'yı, bir kaba kuvvet olarak göstererek, gence “kendi olma” imkânı veren bağımsızlık duygularını baskı altına almaya çalışan ve O'na karşı isyan duygularının ortaya çıkmasına neden olabilen yanlış uygulamalar görülebilmektedir. Bunun yanında bütünden kopararak gerçek anlamının ötesinde anlık ve gündelik bir disiplin aracı olarak kullanılan günah, cehennem azabı gibi korku mefhumları da gencin özgürce hareket ederek kendi potansiyelini gerçekleştirmesini olumsuz yönde etkilemekte, kendi hassas tabiatını ve kendini özgürce ifade etme özelliğini kaybetmesine neden olabilmektedir.

Gençleri dinî ve ahlâkî bir hayat yaşamaya sevk eden etkenler arasında entelektüel yapıda olanların yanında, duygusal yapıda olanlar da mevcuttur. Çünkü gençlik dönemi, entelektüel ilgi ve merakın yanında duygusal coşkunluğun da yaşandığı bir dönemdir. Ergenlik döneminde görülen bu yoğun duygu ve heyecan coşkunluğu, bir kısım anne babaları ve eğitimcileri telaşlandırırsa da, gerçekte, eğitimi zorlaştıran bir neden olmak yerine, eğitimi mümkün kılan, olumlu yönde değişim ve gelişimi hızlandıran fitrî bir özelliğin canlılık kazandığını gösterir. Din ve ahlâk eğitiminin, bilgiyi artırmak, bireylerin birlikte yaşamak için gerekli olan temel ilke ve değerleri öğretmek gibi amaçlarının yanında, edinilen bilgi ve değerler doğrultusunda davranmayı sağlama, dinî terminoloji ile ifade edilirse, “ilmi ile amel etme”yi temin etme noktasında gerekli motivasyonu oluşturmak gibi eyleme dönük amaçları da mevcuttur. Eylemi motive eden ise tek başına akıl değildir. Din insanın, kendisi, başkaları ve Tanrı'sı ile ilişkisini işleyen bir olgu olduğu gibi, ahlâk da başkalarının varlığını dikkate almayı ve başkalarını da kendi varoluş düzeyinde kavramayı sağlayan içsel bir mekanizmadır. Bunun için gençlik dönemi din ve ahlâk eğitiminin temel görevi, insanın kendisiyle, diğer insanlar, tüm canlı/

cansız varlıklar ve bütün bunların varoluş kaynağı olan Yüce Varlık arasındaki ilişkileri düzenlemek ve sağlıklı bir zemine oturtmak olmalıdır.

Gencin doğrudan davranışları hedef alınmamalıdır.

Gençlik döneminde doğrudan davranışın hedef alınması, delikanlının gelişmekte olan benlik duygularına, bağımsızlık arzusuna aykırı bir eylem, kişiliğine bir müdahale olarak algılanabilir. Hâlbuki kazandırılmak istenen herhangi bir davranışa yönelik bir bilginin, muhatabımızın davranışını değiştirmeye yönelik “kasıtlı bilgi” hüviyetine büründürmeden objektif bir gerçeklik olarak sunulması, insanın bilgi-davranış bütünlüğüyle ilgili ihtiyacının doğal bir sonucu olarak istenen davranışın ortaya çıkması veya terk edilmesi ihtimalini beraberinde getirecektir. Zaten, eğitimcinin görevi de buraya kadar olmalıdır. Bundan öte bir davranış, gencin, duygu, düşünce ve davranış dünyasını kendi inisiyatifinden kopararak esir almaya kalkışmak olur ki bu hem insana saygı, hem dinî ve hem de etik açıdan kabul edilemez bir durum olur. Anne babanın veya din eğitimcisinin, doğrudan davranışa yönelik müdahale yerine, o davranışı yerine getirmesini kolaylaştıracak bilişsel ve duyuşsal destek mekanizmalarını harekete geçirmesine yardımcı olacak bir tutum ve davranış tarzını benimsemesi özellikle gençlik dönemi için en doğru yoldur.

Ergen çocukla etkili bir iletişim kurulabilmesi için, onun, küçük bir çocuk değil, yetişkin bir birey olarak kabul edildiğini gösterecek bir konuşma tarzı ve davranış biçimi benimsenmelidir.

“Çocuklarınızın buluş çağına eriştiklerini hissettiğiniz anda, o zamana kadar kendisine karşı kullanmış olduğunuz konuşma tarzını bir daha ele almamak şartıyla, derhal bırakınız. Her ne kadar henüz müridiniz ise de, artık talebeniz değildir; arkadaşınızdır, adamdır ve kendisine bundan sonra bu şekilde muamele ediniz” diyen Rousseau da gençlik döneminin bu yapısına dikkat çekmektedir.

Gençler tarafından sorulan sorulara verilecek cevaplarda dikkatli olunmalıdır.

Daha önce ifade edildiği gibi ergenlik dönemi, dinî şüphelerin yaşandığı bir dönemdir. Genç, inanıyor olsa bile, içinde bulunduğu çağ gereği inançlarına destek arar. Bunu yaparken bazen sanki inanmıyormuş veya dinî inançları önemsemiyormuş gibi bir tavır takınabilir, aykırı sorular sorabilir. Bu sorulara karşı dikkatli ve uyanık olunmalıdır. Zira, gençlik döneminde hiçbir düşünce, fikir ve inanç sağlam ve değişmez bir yapıya henüz kavuşmuş değildir. Dolayısıyla sorulara ani ve olumsuz tepkiler verilmemeli, sorunun neden ve ne amaçla sorulduğu iyice kavranmalıdır. Bu sorulara karşı dikkatli, sabırlı, genci ve sorularını önemseyen bir yaklaşımla ikna edici samimi cevaplar, sahip olunan inançların teyidi veya yeni bir inanca kapı aralayan yepyeni bir başlangıç olabilir.

Gençlerle etkili bir dinî iletişimin kurulabilmesi için iletişim ağını altüst eden davranışlardan ve ifadelerden kesinlikle kaçınılmalıdır.

Azalamak, mahkûm etmek, bağırarak, nutuk çekmek, hükmetmek, emir vermek, uyarmak, eleştirmek, terslemek, kızmak, muhatap almamak ve duyarsız davranmak. Bir din eğitimcisi, dinî herhangi bir konuyu gençle tartışırken, muhatabı ne kadar haksız konumda olursa olsun, doğrudan onun şahsını hedef alarak bir yargılama ve mahkûm etmeye kalkışmamalıdır. İnsan, eşref-i mahlûkat olarak

yaratılmıştır; yaratılıştan getirdiği özle benliğinde yüksek bir değer taşır. Bu değer duygusu sağlıklı bir insanda hayatın her aşamasında varlığını devam ettirir. Bu değer duygusuna yönelik bir yıpratma ya da zedeleyici tavır veya saldırı mutlaka karşılık görür. Bu aynı zamanda insanın en temel duygularından biri olan kendini koruma içgüdüsünün de bir sonucudur. Dolayısıyla, insana değerli konumunu hatırlatacak, değer duygularını okşayacak yaklaşımlar, iletişim açısından müspet bir sonuç doğurur.

Gençlerin karşısında iyi birer öğretici yerine iyi dinleyici olunmalıdır.

Gençler, karşılarında iyi “nutuk çeken” birini görmek yerine iyi bir dinleyici bulmak isterler. Büyükler çoğu zaman birincisini, yani nutuk çekmeyi ve öğüt vermeyi tercih ederler. Çünkü yılların kazandırdığı hayat tecrübesinin onlara öğrettiği çok şey vardır. Genç ise bunların çoğundan henüz mahrumdur. Anne baba, büyük olmaları ya da dînen öğretmekle sorumlu bulunmalarından dolayı taşıdıkları görev ve merhamet duygularının da etkisiyle kendilerini hep nasihat etme makamında görürler. Aslında bunda yadırganacak bir taraf yoktur. Yeter ki bu nasihatler sadece kâl (söz) ile değil de aynı zamanda hâl (davranışlar ve yaşantı) ile olsun. Fakat gençleri çoğu zaman isyanın eşiğine getiren, adeta doktor reçetesi gibi tekrarlanan sözlü nasihatlerdir. Bu dönemde iyi bir dinleyici olmak, hem onları bir muhatap olarak gördüğümüzü ifade eder, hem de anlamamıza yardımcı olur.

Gençlik dönemi din ve ahlâk eğitimi hakkında daha ayrıntılı bilgi için Turgay Gündüz’ün, İslâm, Gençlik ve Din Eğitimi isimli eserinin Din ve Ahlâk Eğitiminin Boyutları konusunu okuyunuz.

K İ T A P

YETİŞKİNLİK DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ

İslâm inancına göre bilgi edinmek, erkek veya kadın, her müslümanın yerine getirmekle yükümlü olduğu bir görevdir. İslâm’da bilginin sadece toplumun belli bir kesimini ilgilendiren bir yanı olduğu gibi bütün bireyleri ilgilendiren bir yanı da vardır. Bilgilerin sınıflandırmasında herkesin edinmek zorunda olduğu bilgiler “farz-ı ayın” bilgiler kategorisinde ele alınır. İnsanın, başta hem cinsleri olmak üzere, tüm canlı ve cansız varlıklar ve Allah Teâlâ ile ilişkisini düzenleyen, görev ve sorumluluklarını belirleyen kuralları öğrenmesi bu kategoride ele alınan bilgi türüdür. Dinî açıdan kişinin bu bilgilere hayat boyu sahip olma zorunluluğu, eğitimi sadece çocukluk ve gençlik dönemine has bir etkinlik olmaktan çıkarmış ve beşikten mezara kadar hayatın her evresinde ihtiyaç duyulan bir faaliyet haline getirmiştir.

Yetişkinlik döneminin kendine has birtakım gelişim özellikleri vardır. Yetişkinler, biyolojik, psikolojik ve sosyal açılardan diğer çocuklar ve gençlerden farklılık arz ettikleri gibi, eğitim ve öğretimin muhatabı olmaları bakımından da farklılık arz ederler. Yetişkinlik döneminde etkili ve başarılı bir din eğitimi yapılabilmesi için, her şeyden önce bu dönemin gelişim özelliklerinin bilinmesinde yarar vardır.

Yetişkinlik dönemi, gelişim özellikleri bakımından *ilk yetişkinlik*, *orta yetişkinlik* ve *son yetişkinlik (yaşlılık)* olmak üzere üç safhada incelenir. Bunların her birinin kendine has birtakım hususiyetleri vardır.

İlk Yetişkinlik Dönemi

Genç yetişkinlik olarak da isimlendirilen bu dönem 18-22 ile 35-40 yaşları arasında kapsar. İnsan hayatının pek çok açıdan en yoğun olduğu bir dönemdir. Birey, evlenme, iş sahibi olma, yuva kurma vb. geleceğini etkileyen ve belirleyen önemli kararları bu dönemde alır.

İlk yetişkinlik, ergenlikte yaşanan dinî şüphe, kararsızlık ve çalkantıların görece durulmaya başladığı; dinî hayatta bir dengelenme, yeniden yapılanma, eski inanç ve alışkanlıkları gözden geçirip düzenleme yönünde gelişmeler yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde yetişkin önceki döneme ait olan dinî inançlardan sıyrılarak kendi dinî inanç ve anlayışını kurmaya başlar. Bu aynı zamanda anne babasının sahip olduğu inançlara da mesafeli durulabilecek yaşlardır. Bu aşamada, din ve dinî yaşayış ile genç yetişkin arasında kısa süreli bir soğukluk yaşanabilir. Daha önceden değer verilen bazı ibadet biçimleri kişinin gözünde eski değerini yitirebilir. Nitekim araştırmacıların tespitlerine göre bu yaşlarda dinî pratiklerin yerine getirilme oranında bir düşüş yaşanmaktadır.

Birtakım dinî değerler, adet, gelenek ve görenekler ilk yetişkinlikte aktarılmaya başlanır. Bu yaşlar çocuk sahibi olma ve çocuk yetiştirme görevinin üstlenildiği, anne baba ile çocuk arasındaki etkileşimin en yoğun biçimde yaşandığı yıllardır. Bu dönemin başlarındaki kısmî dinî ilgisizlik, daha sonraki yıllarda evlenip bir aile kurmanın ve anne-baba olmanın kişiye yüklediği sorumlulukların harekete geçirdiği dinî uyarılarla birlikte ortadan kalmakta ve tekrar dine karşı yeniden bir ilgi uyanmaya başlamaktadır. Bununla birlikte bu dönemde genç yetişkinin, önceki yaşantılarının ya da kurduğu yeni hayatın olumsuz etkileriyle dinî yaşayıştan tamamen uzaklaşması ve dine oldukça mesafeli durması da mümkündür.

İlk yetişkinlik döneminde normal seyrinde devam eden dinî gelişim, dönemin ortalarından itibaren ruhi yaşayışta bir derinlik kazanır, bireyin kendisi ve çevresiyle hesaplaşma, hayatın genel bir muhasebesini yapma süreci başlar. Dönem boyunca yaşanan bu süreçler, bir çok sıkıntı ve bunalımlar yanında dinî bilinçte genişlemeye yol açar. Kişi bu dönemin sonlarında dinî gerçeği derinden kavramaya başlayarak kendine mal etmeye ve içselleştirmeye yönelir. (Hökelekli, 1993).

SIRA SİZDE

3

Araştırmacıların tespitlerine göre, ilk yetişkinlik döneminde dinî pratiklerin yerine getirilme oranında bir düşüş yaşanmaktadır. Sizce bunun nedeni ne olabilir? Araştırınız.

Orta Yetişkinlik Dönemi

Orta yetişkinlik dönemi 35-40 ile 55-60 yaşları arasında kapsayan, geçmişin kişiye sağladığı imkânların azalması ve gelecekte karşılaşılabilecek olan sınırlamaların fark edilmesiyle başlayan bir dönemdir.

İlk yetişkinlik döneminin sonlarına doğru dinî bilinçte yaşanan genişleme orta yetişkinlik döneminin başlarında tekrar bireyin dine ve dinî pratiklere olan ilgisini artırır. Bu dönemde dinî hayatın ve onun insanı yönelttiği hedeflerin, bazı insanlar için giderek artan bir taleple arzu konusu haline gelir. Birçok kişi, sıradan dinî hayattan, dinî arzusunun üstün olduğu davranışa doğru gelişim göstermekte veya geleneksel dinî hayattan, daha içten tasavvufî bir hayata geçiş yapmaktadır.

İnsan hayatında 40 yaşın bir dönüm noktası olduğu kabul edilir. Bu yaşla birlikte, kişi artık ömrünün önemli bir kısmını geride bıraktığını ve yaşamın sınırlı olduğunu algılamaya başlar. Kişi artık önündeki zamanın kısaldığını fark eder ve hayatın kaçınılmaz olarak ölümle son bulacağı duygusu kendini hissettirir. Çocukların evden ayrılması, aile bireylerinin ve dostların kaybı, yakınların ölümü, vb. olaylar kişiyi hayatın anlamı üzerinde düşünmeye zorlar. Buna paralel olarak, o güne kadar ki başarılarını, hedeflerini, isteklerini gözden geçirir. Bir anlamda hayatın yeni bir muhasebesi yapılır. Bu muhasebe ile birlikte, hayattan beklenenlerle bireyin yaşadığı arasındaki farkın açıklığına bağlı olarak kişi ümitsizliklere ve bunalımlara sürüklenebilir. Orta yaş krizi denen bu sürecin atlatılmasının ardından birey, kendi benliğinin daha derinden farkına varır; başarıları ve başarısızlıklarıyla kendini daha gerçekçi bir şekilde değerlendirir. Bütün bu yaşanan süreç içerisinde insanlar için din ve dinî değerler ayrı bir önem taşır.

İlk ve orta yetişkinlik dönemi din eğitimi hakkında geniş bilgi için Mustafa Köylü'nün, Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi adlı eserini okuyunuz.

K İ T A P

Son Yetişkinlik (Yaşlılık) Dönemi

İleri yetişkinlik olarak da ifade edilen bu dönem 55-60 ve sonraki yılları kapsar.

Yaşamın ilk dönemlerinde dine ilgi duyan ve dinî bir yaşantı içinde hayatını sürdüren kişiler, genellikle yaşlılık döneminde de bu ilgilerini ve dinî yaşantılarını daha yoğun bir şekilde devam ettirmektedirler. Fakat yaşın ilerlemesiyle en üst noktaya ulaşan din, ergenin zirveye ulaşan dininden farklılık gösterir. Gençlerin eğilim ve kabulleri şu veya bu şekilde ani olarak değişiklik gösterebilirken ileri yaşlarda hem duygular hem de zihin daha yerleşik bir hal alır.

Son yetişkinlik dönemi, biyolojik, fizyolojik ve psikolojik bakımdan çok önemli değişikliklerin yaşandığı bir dönemdir. Yaşlılıkta ortaya çıkan bedensel değişiklikler ve bu yaşlara özgü bazı rahatsızlıklar kişinin bireysel ve sosyal yaşamında kısıtlamalar oluşturur. Kişi, eskisi kadar aktif bir yaşam süremez. Bu da yaşlıyı ciddi bir şekilde etkiler. Geçen on yıllar içinde nice zor işlerin üstesinden gelmiş ve nice başarılarla imza atılmıştır. Şimdi ise çok sıradan bazı işlerde bile yardıma ihtiyaç duyar hale gelmişlerdir. Bunların yanında, toplumsal statü ve saygınlığın yitirilmesinin getirdiği rol yoksunluğu, yaşlının kendisini değersiz ve işe yaramaz olarak hissetmesine yol açar.

Gerek aile fertleri, gerekse toplum içinde kendini desteksiz görmeye başlayan, etrafındakilerin kendisinden uzaklaştığını düşünen kişi, artık hayatını kimseye muhtaç olmadan sürdürebilmek için geleceği ile ilgili bir teminat arayışına koyulur. Bu dönemde, dinî hayatın önemsendiği, anne baba ile çocuklar arasındaki ilişkilerin dinî prensipler doğrultusunda kurulmasına özen gösterildiği ailelerde, kendilerine bakıp hizmet edecek çocukların varlığı yaşlı için önemli bir destek kaynağı olur.

Bedensel gerileme ve bu döneme özgü bazı rahatsızlıklar bir yana, bu dönemde yaşanan ayrılık kayıpları en ciddi duygusal sarsıntıları oluşturur. Kendi yaştlarının birer birer öteki aleme göç etmesi yanında, kimi zaman yaşanan evlat, torun, yakın akraba ölümleri, yaşam koşullarının ve iş hayatının gerektirdiği evden ayrılmalar yaşlıda yalnızlık ve soyutlanma duygularını besler. Bu dönemde dinî

inanç, hayata tutunabilme ve gelecek endişelerini kısmen de olsa bertaraf etme hususunda yaşlı için önemli bir psikolojik destek sağlar.

K İ T A P

Son yetişkinlik (yaşlılık) dönemi din eğitimi hakkında geniş bilgi için M. Akif Kılavuz'un Yaşlılık Dönemi Din Eğitimi adlı eserini okuyunuz.

Yetişkinlik Dönemi Din Eğitiminin İlkeleri

Problem merkezli bir öğretim tarzı benimsenmelidir.

“Öğrendiğim bu bilgiyi nasıl kullanırım” ya da “bu bilgiler benim ne işime yarar” sorusu, yetişkinler tarafından sorulan belli başlı sorular arasında yer alır. Yetişkinler, öğrendikleri bilgilerin hemen bir ihtiyacı karşılamasını önemserler; daha sonraları kullanacakları bilgilere veya ilgi duymadıkları soru ve sorunlara cevap teşkil eden bilgilere çoğu zaman ihtiyaç hissetmezler. Yetişkin bireyin inançla ilgili konularda şüpheleri ve ilgileri varsa, daha çok inanç konularının; ibadetleri yaparken eksiklik hissettiği bazı pratik konularda bilgilenme ihtiyacı duyuyorsa ibadet konularının öğretim konusu yapılması gerekir. Kısaca, yetişkinin hayatında çözüm bekleyen bir meselesine cevap bulabileceği bir ders, yetişkinin daha çok ilgisini çekecektir. Bu yüzden problem merkezli bir öğretim tarzı benimsenmelidir.

Öğretim konularının seçiminde, bireysel ilgi ve ihtiyaçlar yanında toplumsal sorunlar da dikkate alınmalıdır.

Dini konular, soyut bir anlatım tarzında sunulmak yerine örnekler, hikayelerle daha somut bir hale getirilmelidir.

Yaşlanma dönemindeki bireyler öğrendikleri bilgilerin ana hatlarını ve bunlardan çıkarılacak sonuçları daha kolaylıkla hatırlayabilirler. Konular, soyut anlatımlar yerine, masal, hikaye, kıssa, mesel ve gerçek yaşam olaylarıyla somutlaştırılmalı, gerçek düzlemde olmasa bile hayali olarak renkli ve hareketli bir içerik kazandırılarak verilmeye çalışılmalıdır. Kur'an-ı Kerim'in de yetişkin muhataplarına yönelik en etkili hitap tarzının, pek çok ayette yapılan benzetmeler, anlatılan kıssalar, verilen meseller olduğunu biliyoruz. Yetişkin din eğitiminde, Kur'an-ı Kerim'in bu metodu kullanılmalıdır.

Yetişkinlerin değer ve anlam duyguları beslenmelidir.

Özellikle yaşlılık döneminde din eğitiminin desteklemesi ve güçlendirmesi gereken duyguların başında hayatın anlam dolu olduğu duygusu gelir. Modern yaşamda anlam yokluğunun beraberinde getirdiği yıkım en ağır biçimde yaşlılık döneminde hissedilir. Çünkü, kaçınılmaz olan kayıplar ve ölüm gerçeği ile bu dönemde daha yakın bir şekilde yüz yüze gelinir. Yetişkinlerin anlam duyguları, dinî inanç ve değerlerle beslenmeli hayata daha olumlu bakmaları sağlanmalıdır.

Öğretim zamanı ve süresi konusunda esnek davranılmalıdır.

Yetişkinlerin, aynı zamanda başka bir işle meşgul olmaları göz önünde bulundurularak, eğitim öğretim için, uygun bir zaman dilimi seçilmelidir. Bu konuda genel bir eğilim yoklaması yapılarak en uygun zaman belirlenebilir. Ayrıca, özellikle ileri yaşlarda öğrenme hızı yavaşladığından öğretim temposu yavaşlatılmalı ve konuların öğretimi daha uzun bir zamana yayılmalıdır. Yaşlılık döneminde öğrenme hızı, gençlere göre ortalama 1/3 oranında azalır. Bu yüzden öğretim süresi

belirlenirken yetişkinlerin bulundukları yaş düzeyi dikkate alınmalı ve öğretim süresine uyumları hususunda esnek davranılmalıdır.

Yetişkinlerin dinî etkinliklere katılımları teşvik edilerek, özellikle ileri yaşlarda toplumsal ilişkileri canlı tutulmaya çalışılmalıdır.

İster köy olsun, ister kasaba, ister kırsal kesim olsun ister metropol, dinin her yerde sosyal hayata biçim veren, onu kucaklayan ve kuşatan ayrı bir yeri vardır. Bununla birlikte, insanlar arası ilişkilerin en aza indiği özellikle mega kentlerde, toplu halde gerçekleştirilen, insanlarla bir arada kutlanan, haftalık, dönemlik, yıllık kutsal günler, geceler ve bayramlar, tarumar olan toplumsal yapıyı bir nebze olsun derleyip toparlayacak fırsat zamanlarıdır. Mabetler ise bu fırsatların en verimli bir şekilde değerlendirilip maddî ve manevî faydaya dönüştüğü mekânlardır. Bu fırsatlardan yararlanmaları için yetişkinler teşvik edilmeli, katılımları güçlük arz eden ileri yaştakilere kolaylıklar gösterilmeli ve yardımcı olunmalıdır.

Özellikle yaşlı bireylerin, değişime ayak uydurmada zorlandıkları gerekçesiyle eğitim etkinliklerine katılma fırsatları engellenmemeli, aksine motive edilmelidir.

Her yaşın öğrenme hızına uygun davranıldığı sürece bütün yetişkinlerin öğrenme sürecine katılmaları ve başarılı bir şekilde tamamlamaları mümkündür. Özellikle ileri yaştaki yetişkinler, içinde bulundukları çağın yetersizlikleri nedeniyle öğretim dışı bırakılmamalıdır.

Yetişkinlerin ölüm bilinci kazanmalarına yardımcı olunmalıdır.

Yaşlanma döneminin en belirleyici özelliklerinden biri de, ölüm gerçeğinin pek çok vesile ile ve her an kendini gösterdiği, ölüme yaklaşmış olma korkusunun derinden yaşandığı bir dönem olmasıdır. Kontrolsüz seyrettiği zamanlarda kaygı ve depresyona neden olabilecek bu durum, ancak ölüm bilincinin kazanılması ile ortadan kaldırılabilir; ya da en azından hafifletilebilir. Bu açıdan yaşlanma döneminde gerçekleştirilen din eğitimi ve kazandırılan ölüm bilinci, yaşlıların hayatın son safhasına daha sakin ve daha serinkanlı ve daha teslimiyetle girmelerine imkân verir.

İnsanlarda ölüm bilinci, din eğitimi açısından, özellikle hayatın hangi evrelerinde ihtiyaç duyulan dinî-psikolojik bir duygu durumu ve bilinç halidir? Neden? Düşünerek bulmaya çalışınız.

SIRA SİZDE

Ölüm ve Ölüm bilinci hakkında ayrıntılı bilgi için Erol Göka'nın, Ölme: Ölümün ve Geride Kalanların Psikolojisi adlı eseri inceleyiniz.

K İ T A P

Özet

Çocukluk dönemi din eğitiminin belli başlı özelliklerini açıklayabilmek.

Çocuklar henüz somut düşünme aşamasındadırlar. Bu yüzden melek, cin, şeytan, Allah gibi soyut kavramları anlayamazlar. Bu dönem çocuğu pek çok şeyi taklit yoluyla öğrenir. Çocuğun ailesi ve yakın çevresindeki diğer yetişkinlerin tutumları da çocukların dinî gelişiminde ve eğitiminde büyük bir etkiye sahiptir. Aile, çocuğun çevresinin merkezini oluşturur. Çocuğun dinî ve ahlâkî gelişim ve eğitiminde anne birinci derecede rol oynar. Bu yüzden Anne baba dinî prensipleri çocuklara sözle anlatmak yerine bizzat yaşayarak örnek olmaya özen göstermelidirler. Çocukların çevreye olan ilgi ve merakları canlı tutulmalı, sordukları sorular dikkat ve özenle cevaplandırılmalıdır. Okulöncesi dönem, sonraki yıllarda yaşanacak dini hayata bir hazırlık dönemidir. Son çocukluk çağı öğrenmeye daha yatkın, dinî ilgilerin daha canlı ve ibadetlerin daha istekli ve bilinçli bir şekilde yapılmaya başlandığı bir dönemdir. Bu dönemin sonlarına doğru soyut düşünebilme kabiliyeti geliştiğinden Allah tasavvurları daha gelişkindir.

Gençlik dönemi din eğitiminin belli başlı özelliklerini açıklayabilmek.

Gençlik döneminin soyut düşünmenin başladığı bir evredir. Soyut düşünebilme kabiliyeti sayesinde genç din gerçeğini daha doğru algılayabilir. Ergenlik döneminde gelişen sembolik düşünebilme kabiliyeti gence, içinde yaşanan gerçek dünya ile doğrudan ilişkili olmayan düşüncelere imkân verir. Normal zekâ gelişim düzeyindeki çocuklarda Allah tasavvuru, 14-15 yaşlarına doğru maddi içeriğini kaybedip ruhanî bir nitelik kazanır. Gençlik döneminde birey, kendisini, “ben neyim, kimim, niçin varım, yaşamın gayesi nedir?” türünden soruların gizli bir etkisi altında hisseder. Gençlik döneminde bir ihtiyaç olarak kendini belli eden bağımsızlık duygusu, kişiye kendi potansiyelini kullanma ve “kendi” olma imkânını hazırlar. Bu duygu, çevrenin olumlu ve olumsuz bağlarından kurtulup, her şeyi yeniden düşünme ve kendi özgür iradesi ile kendi yaşantısını kurma yolunu açar. Dinle ilgili sorular ve şüpheler ergenlik döneminde yaygın olarak gö-

rülür. 14-18 yaşları arasında imanla ilgili şüphe, kararsızlık ve çatışmalar ortaya çıkabilir. 17-18 yaşlarına doğru şüpheler yavaş yavaş yatışır. Ergenlik döneminde yaşanan bu şüpheler, çocukluk ve ergenlik döneminde yeterli din eğitimi almış gençler için çoğunlukla dinî duyguyu saf-laştırıcı ve daha şuurlu bir dindarlığa götürücü etkiler yapar.

İlk yetişkinlik dönemi din eğitiminin belli başlı özelliklerini açıklayabilmek.

İlk yetişkinlik, ergenlikte yaşanan dinî şüphe, kararsızlık ve çalkantıların görece durulmaya başladığı; dinî hayatta bir dengelenme, yeniden yapılanma, eski inanç ve alışkanlıkları gözden geçirip düzenleme yönünde gelişmeler yaşandığı bir dönemdir. Bu aşamada, din ve dinî yaşayış ile genç yetişkin arasında kısa süreli bir soğukluk yaşanabilir. Daha önceden değer verilen bazı ibadet biçimleri kişinin gözünde eski değerini yitirebilir. Birtakım dinî değerler, adet, gelenek ve görenekler ilk yetişkinlikte aktarılmaya başlanır. Bu yaşlar çocuk sahibi olma ve çocuk yetiştirme görevinin üstlenildiği, anne baba ile çocuk arasındaki etkileşimin en yoğun biçimde yaşandığı yıllardır. İlk yetişkinlik döneminde normal seyrinde devam eden dinî gelişim, dönemin ortalarından itibaren ruhi yaşayışta bir derinlik kazanır, bireyin kendisi ve çevresiyle hesaplaşma, hayatın genel bir muhasebesini yapma süreci başlar. Dönem boyunca yaşanan bu süreçler, birçok sıkıntı ve bunalımlar yanında dinî bilinçte genişlemeye yol açar. Kişi bu dönemin sonlarında dinî gerçeği derinden kavramaya başlayarak kendine mal etmeye ve içselleştirmeye yönelir. Bu dönemde problem merkezli bir öğretim tarzı benimsenmeli, dersin soyut bir anlatım tarzında sunulmak yerine örnekler, hikayelerle daha somut bir hale getirilmesi sağlanmalı, yetişkinlerin değer ve anlam duyguları beslenmeli ve öğretim zamanı ve süresi hususunda esnek davranılmalıdır.

Son yetişkinlik dönemi din eğitiminin belli başlı özelliklerini açıklayabilmek.

Son yetişkinlik dönemi, biyolojik, fizyolojik ve psikolojik bakımdan çok önemli değişikliklerin yaşandığı bir dönemdir. Yaşamın ilk dönemlerinde dine ilgi duyan ve dinî bir yaşantı içinde hayatını sürdüren kişiler, genellikle yaşlılık döneminde de bu ilgilerini ve dinî yaşantılarını daha yoğun bir şekilde devam ettirmektedirler. Fakat yaştan ilerlemesiyle en üst noktaya ulaşan din, ergenin zirveye ulaşan dininden farklılık gösterir. Son yetişkinlikte dinî inanç, hayata tutunabilme ve gelecek endişelerini kısmen de olsa bertaraf etme hususunda yaşlı için önemli bir psikolojik destek sağlar. Bu dönemde problem merkezli bir öğretim tarzı benimsenmeli; dersin soyut bir anlatım tarzında sunulmak yerine örnekler, hikayelerle daha somut bir hale getirilmesi sağlanmalı; değer ve anlam duyguları beslenmeli, öğretim zamanı ve süresi hususunda esnek davranılmalı, yaşlıların dinî etkinliklere katılımları teşvik edilerek, özellikle ileri yaşlarda toplumsal ilişkileri canlı tutulmaya çalışılmalı; yaşlı bireylerin, değişime ayak uydurmada zorlandıkları gerekçesiyle eğitim etkinliklerine katılma fırsatları engellenmemelidir.

Kendimizi Sınavalım

1. “Yaşanılan dünyaya olan ilgi ve bu dünyanın sırlarını merak duygusu oldukça güçlüdür. Nereden ve nasıl geldiğini düşünür ve sorar. Kendi varoluşuna dair bilgi sahibi olmak adeta vazgeçilmez bir duygudur. Bu dönemde Allah, melek, peygamber, cennet, cehennem, şeytan kavramları henüz sırlarla örtülüdür. Bu çağda en çok kullanılan ifadelerden biri ‘görmek istemek’ olur.”

Yukarıda özellikleri verilen gelişim dönemi aşağıdakilerden hangisidir?

- a. İlk çocukluk
- b. Son çocukluk
- c. Gençlik
- d. İlk yetişkinlik
- e. Son yetişkinlik

2. Dinî uyanış çağı olarak bilinen, soyut düşünmenin başladığı, bağımsızlık duygusunun güçlü olduğu, dinî şüphelerin yaşanabildiği gelişim dönemi aşağıdakilerden hangisidir?

- a. Son yetişkinlik
- b. İlk yetişkinlik
- c. Gençlik
- d. Son çocukluk
- e. İlk çocukluk

3. “Yetişkinin hayatında çözüm bekleyen bir meselesine cevap bulabileceği bir ders, yetişkinin daha çok ilgisini çeker.”

Yukarıdaki bilgi öncelikli aşağıdakilerden hangisinin gerekliliğini ifade eder?

- a. Değer ve anlam duygularının beslenmesi
- b. Öğretim zamanı ve süresi konusunda esnek davranılması
- c. Ölüm bilincinin kazandırılması
- d. Öğretim programının problem merkezli olması
- e. Dersin örnekler ve hikayelerle somut hale getirilmesi

4. “Bu dönemde, Allah’a güven içinde inanç söz konusudur. Dinî kavramları öğrenmeleri ve konuşma diline aktarmaları oldukça gelişmiştir. Bu yaşlar arasında dua ve namaz gibi ibadetlere karşı ilgi ve merakları canlıdır. Dönemin sonlarına doğru soyut düşünme kabiliyeti gelişir.”

Yukarıda özellikleri verilen gelişim dönemi aşağıdakilerden hangisidir?

- a. İlk çocukluk
- b. Son çocukluk
- c. Gençlik
- d. İlk yetişkinlik
- e. Son yetişkinlik

5. “Özellikle ileri yaşlarda öğrenme hızı yavaşlar ve kişiden kişiye göre değişir. Ayrıca konular daha uzun bir zaman dilimi içinde öğrenilebilir. Bu yüzden konuların öğrenilmesi daha uzun zaman alabilir.”

Bu gelişim özellikleri, yetişkinlik dönemi din eğitiminde öncelikli olarak hangi ilkenin gerekliliğini ifade etmektedir?

- a. Değer ve anlam duygularının beslenmesi
- b. Ölüm bilincinin kazandırılması
- c. Öğretim programının problem merkezli olması
- d. Dersin örnekler ve hikayelerle somut hale getirilmesi
- e. Öğretim zamanı ve süresi konusunda esnek davranılması

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. a	Yanıtınız doğru değilse, “İlk Çocukluk Dönemi” konusunu yeniden okuyunuz.
2. c	Yanıtınız doğru değilse, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi” konusunu yeniden okuyunuz.
3. d	Yanıtınız doğru değilse, “Yetişkinlik Dönemi Din Eğitiminin İlkeleri” konusunu yeniden okuyunuz.
4. b	Yanıtınız doğru değilse, “Son Çocukluk Dönemi Din Eğitimi” konusunu yeniden okuyunuz.
5. e	Yanıtınız doğru değilse, “Yetişkinlik Dönemi Din Eğitiminin İlkeleri” konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Doğrudan Allah'ın zatı yerine, evrendeki canlı ve cansız varlıklar tanıtılmalı, çocuğun sevgi ve güven duyguları beslenmeli, Allah'ın bütün varlıkları yaratan, yaratan ve seven Yüce bir Varlık olduğu ifade edilmelidir. Kısaca, Allah'ın sonsuz kudrete sahip yüce bir varlık olduğunu, O'nun yarattıklarını tanımak suretiyle fark edebilmesi için çocuğun çevresine olan ilgi ve dikkati sürekli canlı tutulmalıdır. Allah'ın zatı ile ilgili birtakım açıklamalar yapmaktan kaçınılmalı, çocuğun Allah ile ilgili benzetmelerinin, bulunduğu yaş gereği ve geçici olduğu bilinmeli, onun Allah'ı yetişkinler gibi bütün noksanlıklardan münezzeh bir varlık olarak tasavvur etmesinin bu yaşlarda mümkün olmadığı hatırdan çıkarılmamalıdır.

Sıra Sizde 2

Gençlik döneminde doğrudan bir davranışa yönelik müdahale ya da bir işin emri vaki bir üslupla yerine getirilmesinin istenmesi, içinde bulunduğu gelişim dönemi gereği genç tarafından hoş karşılanmaz. İbadet eğitiminde de, öncelikle yapılması gereken gencin niçin ibadet etmesi gerektiği hususunda içten, objektif, açıklayıcı ve ikna edici bir bilgi ile aydınlatılmasıdır. Bu bilginin kim tarafından, ne zaman verildiği de önemlidir. Gencin kimliğine ve kişiliğine önem veren, saygı duyan, ona içten ve samimi davranan birinden gelecek etkilere genç her zaman açıktır. Fakat, onu yetersiz gö-

ren, yukarıdan seyreden, kasıtlı olarak bir düşüncüyü ya da inancı empoze etmeye kalkışan kişiye kendini kapatır. Bu dönemde, “kendi” olma çabası içindeki gence, herhangi bir ibadeti yapması veya bir davranışı benimsemesi için aşırı ısrarcı olunmamalıdır. Zira genç, aslında yapması gerektiğini bildiği halde, sırf “ısrarlarımız sonucu yaptı” demesinler diye söz konusu ibadeti yapmaktan kaçınır. Bu gelişim özelliğinden dolayı gençlik dönemi, doğrudan değil, dolaylı etkilerin daha çok fayda sağladığı bir dönemdir.

Sıra Sizde 3

İlk yetişkinlik dönemi, evlenme, iş sahibi olma, yuva kurma, çocuk büyütme, ev idaresini öğrenme, vatandaşlık görevlerini üstlenme gibi pek çok gelişim görevlerinin başarı ile üstesinden gelinmesi gereken bir dönemdir. Bu döneme has yoğunluk, dinî pratikleri yerine getirmede görülen düşüşün nedenlerinden biri olabilir. Dönemin başlarında yaşanan bu kısmi ilgisizlik, hem kültürel hem de manevi anlamda dinin yardım ve desteğine daha çok ihtiyaç duyulan sonraki yıllarda ortadan kalmaktadır.

Sıra Sizde 4

Din eğitimi açısından ölüm bilinci, çocukluk dönemi dışında hayatın hemen her safhasında var olması gereken bir duygu durumudur. Çünkü ölümle, yaşamın beklenmedik herhangi bir safhasında karşılaşmak, tedavisi mümkün olmayan hastalıklara yakalanmak her zaman mümkündür. Bununla birlikte kayıpların en çok yaşandığı yıllar insan hayatının orta yetişkinlik ve özellikle son yetişkinlik dönemidir. Bu yüzden ölüm bilinci-ne, insanın yaşamını daha bilinçli ve yararlı bir şekilde devam ettirmesi, yaşanan kayıplara metanetle katlanması ve kaçınılmaz sonu daha suhuletle karşılayabilmesi için en çok yaşlılık döneminde ihtiyaç duyulur.

Yararlanılan Kaynaklar

- Ay, M.E. (2005), **Din Eğitiminde Mükafat ve Ceza**, 3. bs., İstanbul.
- Ay, M.E. (2008), **Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım**, 20. bs., İstanbul.
- Ay, M.E. (2010), **Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi**, 6. bs., İstanbul.
- Gündüz, T. (2003), **İslâm Gençlik ve Din Eğitimi**, İstanbul.
- Hökelekli, H. (1993), **Din Psikolojisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara.
- Kılavuz, M. A. (2006), “Yetişkinlerin Din Eğitimi Programlarının Planlanması”, M. Faruk Bayraktar (editör), **Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri**, İstanbul.
- Kılavuz, M. A. (2003), **Yaşlanma Dönemi Din Eğitimi**, Bursa.
- Konuk, Y. (1994), **Okul Öncesi Çocuklarda Dinî Duygunun Gelişimi ve Eğitimi**, Ankara.
- Köylü, M. (2004), **Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi**, İstanbul.
- Selçuk, M. (1990), **Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler**, Ankara.
- Yavuz, K. (1987), **Çocukta Dinî Duygu ve Düşünce-nin Gelişmesi**, Ankara.
- Yıldız, M. (2007), **Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi**, İzmir.

6

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Kültür, çokkültürlülük ve küreselleşme kavramlarını tanımlayabilecek,
- Kültürler arasındaki farklılıkların toplumsal açıdan bir zenginlik olduğunu ve dinlerin toplumsal çatışmaları hedeflemediğini açıklayabilecek,
- Müslüman toplumların inanç farklılıkları karşısındaki tutum ve uygulamalarını tarihi süreci içerisinde açıklayabilecek,
- Din eğitiminin, inanç farklılıklarına anlayışla yaklaşılmasını sağlayarak, dünya barışının sağlanmasına katkıda bulunabileceğini açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Çokkültürlülük ve küreselleşme
- Çokkültürlülük ve eğitim

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Sosyal Bilimler Sözlüğü'ndeki küreselleşme ve çokkültürlülük maddelerini inceleyiniz.
- TDV İslâm Ansiklopedisi'nin "Müsamaha" maddesini inceleyiniz.
- Nurullah Altaş'ın Çokkültürlülük ve Din Eğitimi adlı kitabını inceleyiniz.

İçindekiler

Küreselleşme, Çokkültürlülük ve Din Eğitimi

GİRİŞ

Kültür, maddî ve manevî unsurlardan oluşan bir bütün ve genel olarak bir hayat tarzı olarak tanımlanabilir. İnsan toplumlarına has olan kültür, ortak değerler etrafında oluşur. İnsan ve toplumlardaki farklılıklara paralel olarak kültürler arasında da farklılıklar vardır. Bu açıdan bakıldığında kültürel farklılıklar insan toplumları içerisinde daima var olmuştur. Şu halde çokkültürlülük, bir gerçeklik olarak insanlık tarihi kadar gerilere götürülebilir. Çokkültürlük kavramı, birbirinden az veya çok farklılaşan kültürlerin bir gerçeklik olduğu tezinden hareket eder.

Çokkültürcülük ise söz konusu bu farklılıkların toplum hayatının çeşitli faaliyet alanlarında dikkate alınması, değer verilmesi anlamına gelir. Bu kavramla ilişkili olan küreselleşme ise modernleşmenin doğurduğu bir sonuç olarak, farklılıkların kapsam ve derinliğinin daha önce olmadığı biçimde birbirleriyle artan ilişkilerini ifade eder. Böyle bir süreçte artan insan ilişkileri içerisinde inançlar da belirleyici ve düzenleyici nitelikler taşımaktadır. “Kültürlerarası eğitim” ya da “çokkültürlü din eğitimi” adları altında, söz konusu süreçteki insan ilişkilerinin karşılıklı anlayış, saygı ve hoşgörüye dayalı olarak oluşturulabilmesi konusunda çalışmalar yapılmaktadır.

Dinlerin öğretileri yanında kültürel birikim ve altyapının önemli oranda belirleyici olduğu bu çalışmalarda İslâm dininin dinî farklılıklar karşısındaki tutumu, irade ve sorumluluk sahibi insanların tercihlerine karışılmaması ve zor kullanılmaması biçiminde özetlenebilir. Tarihî sürecimiz incelendiğinde de bu yaklaşımın, birtakım olumsuz örnekleri ile beraber, büyük oranda uygulamaya yansıtıldığı görülmektedir. Bu konudaki başarı, farklı inanç sahipleri arasındaki samimi işbirliği ve dayanışmaya bağlıdır. Bunun ötesinde, farklılıklara saygı ve yaşama hakkının tanınmasının, bir eğitim hedefi olarak kabul edilerek, ilgili düzenlemelerin yapılması da gerekir. Eğitimin bu hedefine ulaşmasında, temelde barışı öngören dinlerin katkısı olacaktır. Bu gerçekliğin yok farzedilmesi, sadece bu imkândan mahrum kalmayı değil, din olgusunun çatışmaya zemin oluşturmaması sonucunu da doğurabilecektir.

KÜLTÜR, ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE KÜRESELLEŞME KAVRAMLARI

Kültür, çokkültürlülük ve küreselleşme (globalleşme) birer terim olarak farklı anlamlar taşımalarına rağmen birbirleri ile ilişkili kavramlardır. Önce bu terimlerin ifade ettikleri anlamları belirttikten sonra aralarındaki ilişkiyi belirlemeye çalışacağız. Sosyal bilimlerle ilgili bazı kavramlarda olduğu gibi bu üç kavramın da birçok tanımı bulunmaktadır.

Edward Tylor'a göre kültür ya da uygarlık, bilgi, inanç, sanat, ahlâk, gelenek olarak öğrenilmiş yapıyı ifade eder. **Thurnwald**, kültürü bir toplulukta örf ve âdetlerden, davranış tarzlarından, teşkilat ve tesislerden kurulu âhenkli bir bütün olarak tanımlamaktadır. **Wiesler**'in tanımı ise kısa ancak kapsamlıdır: “*Kültür bir toplumun hayat tarzıdır*”.

Ziya Gökalp ise kültürü, “*bir kavmin vicdanında yaşayan kıymet hükümlerinin toplamı*” ya da biraz daha açık biçimi ile “*bir milletin dîni, ahlâkî, hukûkî, aklî, estetik, lîsânî, iktisâdî ve fennî hayatlarının âhenkli bir bütünü*” olarak tanımlamaktadır.

Tanımlarda vurgulanan husus, kültürün bir milletin yaşayışında yer alan ve onu diğerlerinden ayırarak farklı kılan, böylece kimliğini oluşturan dil, dinî-ahlâkî değer, bilgi ve sanata dair birikimleri olmuştur. Kültür, eğitim vasıtasıyla öğrenilen, aktarılan ve geliştirilen bir olgudur.

İnsan topluluklarına ait bir kavram olan kültür, zaman içerisinde ihtiyaçlar, doğal nedenler, coğrafi şartlar ya da zorlamalar sonucunda değişir ve gelişir. Diğer taraftan insanlar arasındaki genetik farklılığın yanı sıra anlama, kavrama ve yorum farklılıkları da kültürün değişmesinde rol oynayan unsurlar arasındadır. Bu durumda kültür kavramı içerisinde yer alan dil, din, bilgi, sanat vs. gibi unsurların da değişmesi ve farklılaşması kaçınılmaz olacaktır. Bir ülkede yaşayan insanların bile tamamının tek bir kültüre sahip oldukları ileri sürülemez. Çokkültürlülük, kültür kavramı ile ilişkili olarak kültürler arasındaki farklılıklara işaret ederek, bunun bir gerçeklik olduğunu içeren kavramdır. Çokkültürlülük kavramı ile ifade edilen, bir toplum içerisinde birden fazla kültürel yapının yaşaması olgusu, ilk defa çağdaş dünyada ortaya çıkmamış; aksine tarihî süreçte daima var olmuştur (Parekh, 2002).

SIRA SİZDE

Çokkültürlülük kavramının hangi anlama geldiğini bulunuz.

Küreselleşme kavramı, XX. yüzyılın ikinci yarısından sonra iletişim ve ulaşım teknolojilerinin hızla yaygınlaşması, artan uluslar arası ilişkiler sonucunda bilim, hukuk, kültür, sanat, siyaset ve ekonomi alanlarında dünyadaki ülkelerin birbirine daha çok bağımlı hale gelmeleri, ortak değer ve yaklaşımlar benimsemeye zorlanmaları süreci olarak tanımlanabilir. 1990'lardan sonra dünya siyasetindeki dengelerin değişmesi bu süreci daha da hızlandırmıştır. Buna göre, küreselleşme süreci içerisinde kültürlerarası ilişkilerin yoğunlaşmasının yanında, sonuçlarının sınırları aşarak bütün dünyayı etkilemesi söz konusu olmaktadır. Bu durum çokkültürlülüğün daha da önem kazanması sonucunu doğurmaktadır.

İNTERNET

Kültür ve küreselleşme kavramları hakkında daha geniş bilgi için <http://tr.wikipedia.org/wiki/> adresinde ilgili kavram linklerine başvurabilirsiniz. Kültürlerarası din eğitimi hakkında ise Beyza Bilgin tarafından kaleme alınan makaleler için, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/> adresine bakabilirsiniz.

Her üç kavramın, insanın sosyal hayatına yansıyan yönleri bulunması nedeniyle din ile de yakından ilişkileri vardır. Kavramların din ile ilişkili boyutu kültür açısından değerlendirilecektir.

Çokkültürlülük kavramına yaklaşım ve Batı dünyasındaki gelişimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bhikhu Parekh'in, Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori adlı kitabını okuyunuz.

K İ T A P

Kültür, Eğitim ve Din İlişkisi

Din ve kültür, her ikisi de insanı ilgilendiren ve sosyal hayatta yeri, anlamı ve değeri olan kavramlardır. Aynı şekilde din ve kültür, insanları ortak değerler etrafında bütünleştiren yapıya sahiptir. Bu nedenle her ikisi arasında doğrudan ve yakın bir ilişki vardır. Öncelikle din, insan için söz konusu olan bir gerçekliktir. Dinin psikolojik boyutu olduğu gibi sosyal boyutu da vardır; çünkü insan toplum halinde yaşayan bir varlıktır. İnsanın psikolojik yönünü derinden etkileyen bir gerçeklik olan dinin, sosyal-toplumsal yönünün olmadığını söyleyebilmek mümkün değildir. Kültürün de insan toplumlarının bir özelliği olduğu göz önüne alındığında dinin kültürle olan ilişkisi daha da belirginleşmektedir.

Din, kültürü biçimlendiren ve değer veren başlıca etken olması açısından önem taşır. Hukuk, estetik, beslenme, barınma ve değer yargıları gibi insan hayatının ayrılmaz parçalarının nitelik ve değer kazanmasında dinin belirleyici rolü bulunmaktadır. Diğer taraftan din ve inanma duygusunun insanî/fitrî/antropolojik nitelik taşıdığı da unutulmamalıdır. Şu halde din, kültür ile birlikte, insan varlığının ve hayatının göz ardı edilemez bir gerçekliğidir.

Din ve kültür arasında böyle bir ilişki bulunmakla beraber her ikisi de farklı özellikler taşır. Din, ilahî kaynaklı ve kutsal olma özelliği taşırken, buna karşılık kültür insan kaynaklıdır. Kültür, yaptırım gücüne sahip olmakla birlikte kutsal değildir. Din, kültürü oluşturan öğelerin ve değerlerin biçimlenmesinde etkilidir. Giyim, beslenme, barınma, sanat anlayışı, saygı ölçütlerinin belirlenmesinde dinin belirleyici etkisi vardır. Her din, ortaya çıktığı toplum içerisinde kendi inanç sistemi etrafında yeni bir kültür oluşturur. Var olan kültürel unsurlardan kendi öğretileri ile çatışanları reddeder, diğerlerini ise kendi bünyesi içerisinde dönüştürür. Buna karşılık dinler de kültürden etkilenir. Nitekim aynı dinin, farklı toplumlarda az-çok farklı biçimlerde anlaşılması, açıklanması ve yorumlanması gerçeğinin altında yatan ana tesirlerden birisi de bu etkileşimdir. Mezheplerin ortaya çıkmasında, taraftar ve destek bulmasında, mezhebin taraftar bulduğu toplumun kültürü ile uyumlu olmasının etkisi de vardır. Kültürel etkinin, dinin temel ve ilahî özünden uzaklaşmasına neden olacak kadar derinlere uzanması ise İslâm literatürüne göre, o dinin "tahrif"e uğraması anlamını taşır.

Din, algılanma ve yorumlanma farklılıklarına göre daha alt gruplar içerisinde yaşanabilir. Mezhep, tarikat vs. olarak adlandırılan bu yapıların ortaya çıkmasının nedenleri arasında kültür de önemli bir rol oynar. Dinin ortaya çıkmasından sonraki dönemlerde, yayılarak farklı kültürlerle muhatap olunması, dinin anlaşılması ve yorumlanmasında karşılaşılan kültürel unsurların etkisini de beraberinde getirmiştir.

Burada sorgulanması gereken husus şudur: Din, kültürün unsurlarından birisi midir; yoksa kültür içerisinde yer alan ve diğer unsurları da bir şekilde etkileyen ve bunlardan etkilenen bir temel değer midir? Bu konuda, **D. M. Edwards**'ın da ifade ettiği gibi *“gerçekte dinin kültür unsurları yelpazesinin bir yaprağı veya kültür ağacının bir dalı değil, fakat ağacın bizzat gövdesini oluşturduğunu”* belirtmek gerekir (Günay, 1992, 63).

Kültür ve din kavramları ile yakından alakalı diğer bir kavram da eğitimidir. İnsan hayatı ile ilgili olan ve insanların davranışlarını değiştirmeyi amaçlayan din ve kültürün amaçlarını gerçekleştirebilmeleri, eğitim aracılığı ile mümkün olabilecektir. Kültür ve dinin öngördüğü esaslar ve davranış biçimlerinin öğretilmesi, yaşatılabilmesi ve nesilden nesile aktararak devamının sağlanması eğitim yoluyla gerçekleştirilebilir. Bu nedenle kültür aktarımı veya kültürleme, eğitimin başlıca görevleri arasındadır. Bu süreç içerisinde insanın, içinde yaşadığı topluma uyumlu olarak katılması anlamına gelen sosyalleşmesi gerçekleşir. Buradaki uyum, kültürel değerlerini tanımak, yaşatmak ve geliştirmek anlamını taşır.

DİKKAT

Kız çocuklarının okula gönderilmesine gerek olmadığı anlayışında olduğu gibi, kültür adına günümüze kadar gelen her davranış biçiminin korunması gerektiği iddia edilemez. Hayatın dinamizmi içerisinde kültürel unsurlar zamanla değişebilir. Değişimin çok hızlı ve gelenekten tamamen kopuk olması sorunlar doğurabilir. Bu değişimin doğru yönde olmasında, sorunların daha az yaşanmasında, eğitime ve doğru temelle-re dayalı olarak gerçekleştirilecek din eğitimine önemli görevler düşmektedir.

Küreselleşmenin din ve kültür üzerinde olumsuz etkileri de olmuştur. Küreselleşme bir yandan yerel kültürlerin yaşatılmasını hedeflerken, diğer yandan, Batı kültürünün egemenliğine yol açabilmektedir. Bu durum yerel kültürlerin aşınmasına ve egemen kültür değerleri yönünde değişmesine sebep olarak, ortaya adeta karma bir kültür çıkarmaktadır. Böylesi bir gelişme ise milli kültürleri tehdit eden bir süreç halini almaktadır. Buna bağlı olarak küreselleşme, ürettiği değerlerle dinin geleneksel ve özgün yapısını kaybetmesine; ayrıca inançların değer kaybına uğramasına ve din ile ilişkilerin zayıflamasına neden olabilmektedir (Çapcıoğlu, 2008). Din ve kültür ilişkisi içerisinde, küreselleşmenin bu alandaki olumsuz etkisinin giderilmesinde din eğitiminin de katkısı olacaktır. Çünkü din eğitimi, aynı zamanda kültürel değerlerin güçlendirilmesi ve yaşatılmasına katkı sağlamaktadır.

SIRA SİZDE

Beslenme kültürümüzde İslâm dininin etkilerine örnekler veriniz.

Çokkültürlülük ve Eğitim

Kültür ve eğitim arasındaki ilişkiden bahsettik. Tek bir kültüre mensup toplumun olmayacağı gerçeğinden hareketle, çokkültürlü toplumda genel anlamda eğitimin değerinden de bahsetmemiz gerekir. Farklılıklar karşısında çatışmalara yol açmayacak, ötekinin de yaşamasına imkân sağlayacak, saygılı ve hoşgörülü bir yaklaşımın gerçekleştirilmesi konusunda eğitimden mutlaka yararlanılması gerekir.

Toplum içindeki farklılıklar, günümüzde çoğulluk-çoğulculuk kavramları ile ifade edilmektedir. “Çoğulluk” kavramı, değerler, kurallar, dünya görüşü ve inançlardaki çokluk ve çeşitlilik olarak tanımlanırken, “Çoğulculuk” (Pluralism), bütün bu çeşitlilik ve farklılıkların saygı ile karşılanması ve tanınması

olarak kabul edilmektedir. Ne farklılıkların göz ardı edilerek tek biçimliliği sağlamaya çalışmak ne de bu gerçekliği yok saymak, sonuç itibarıyla farklılıklardan kaynaklanan problemlere çözüm getirmeyecektir. Günümüzde bu konuda yapılan çalışmalarda, çoğunluğun kendi kültürünün devamını istemeye hakkı bulunmakla birlikte, diğerlerinin sahip oldukları farklılıklara saygı gösterilmesi, anlaşılması, yaşama hakkının verilmesi ve korunması gerekliliğine de vurgu yapılmaktadır (Kaymakcan, 2006).

Farklılık insan hayatının bir gerçekliğidir. Geniş bir yelpaze içerisine yayılan farklılıklar arasında etkinlik düzeyi en derin ve etkili olan ise kültürler arasındaki farklılıklardır. Eğitim aracılığı ile kültür aktarımı ve sosyalleşme gerçekleştirilirken, farklılıkların doğal oluşunun kavratılarak, bunların insanın öğrenme ve üretme kapasitesinin zenginliği olduğu, bu nedenle de saygı duyulması gerektiği bilincinin verilmesi gerekir. Farklılıkları önemsemeyen tekkültürlü eğitim, dar bir bakış açısı oluşturarak eleştirel düşünme yeteneğinin gelişimini engellediği gibi, saldırgan ve duyarsızlığı da besler (Parekh, 2002). Okullardaki eğitimin yanında, ayrıca informal eğitim ortamı olarak özellikle aile içerisinde yapılan eğitimde de bu konuda birtakım hazırlıkların yapılması gerekir.

Tarih boyunca farklı kültürlerle sahip insanların birlikte yaşadıkları bilinmektedir. Ancak ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile küçülen dünyada, insanlar ve kültürler arasındaki ilişkiler çok daha ileri boyutlara ulaşmıştır. Siyaset, ekonomi, spor, turizm vs. bu karşılaşmaların çeşitli boyutlarını oluşturmaktadır. Diğer taraftan, artan göçler, çok farklı kültürlerin birlikte yaşamaları sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu alanlardaki ilişkilerin başarısı, kültürel farklılıkların bilinmesi ve gerekli saygının gösterilmesine bağlıdır. Böyle bir bilincin oluşturulması ve paylaşılması ise dünya barışının sağlanmasına önemli bir katkıda bulunacaktır. Bu gelişmeler, uyumlu bir toplumun oluşturulması ve sürdürülebilmesi için birlikte yaşamının asgari ve temel şartlarının belirlenmesi konusunda eğitimden yararlanmayı gerekli kılmıştır. Sonuçta, *kültürlerarası eğitim* adıyla bir ilgi ve çalışma alanı doğmuştur. Çokkültürlü eğitim çalışmalarına gerekli önemin verilerek, eğitimde insan hakları, farklılık, çoğulculuk gibi konuların üzerinde durulması da gelişmiş toplum olabilmenin ölçütleri arasındadır (Cırık, 2008).

Batı'da, ülkelerindeki eğitim sistemlerinde kültürel farklılıkların dikkate alınmasının tarihi arkaplanı eski değildir. **Nohl**, yaşanan yoğun göçler sonucu Avrupa'ya dışarıdan gelenlerin toplum içerisinde kabul edilmeleri ve yer bulmaları sürecini açıklarken, ilk dönemlerdeki yaklaşımın asimilasyon biçiminde gerçekleştiğini, daha sonra bu yaklaşımdan vazgeçilerek kültürlerarası/çokkültürlü pedagojiye geçildiğini belirtir (Nohl, 2009).

Eğitim aracılığı ile gerçekleştirilmeye çalışılan çokkültürcü yaklaşım, farklılıkların yok sayılmaması esasına dayanır; ancak bunun toplumda parçalanmaya yol açmaması gerekir. Buna göre, kavramlar tek taraflı ve eksik düşünülmemeli, çalışmalar amaç ve sonuç dikkate alınarak gerçekleştirilmelidir. Eğitimde farklılıkların göz önüne alınması, bunların eğitim yoluyla derinleştirilmesini değil, ortak paydalarda buluşturulmasını hedefler. Eğitim, bireysel açıdan farklılıkları yok etmeyi değil geliştirmeyi hedeflediği gibi, kültürel açıdan da farklılıkların yaşatılmasını hedefler. Ancak bunun, gerçekçi bir şekilde, çatışmaya yol açmadan ve ortak değerleri zedelemekten gerçekleştirilmesi gerekir. Batı'da çokkültürlülük kavramı daha çok etnik ve dinî farklılıklar üzerine inşâ edilmiştir. Ülkemizde ise bu kavramı daha çok kültür ve inanç farklılıkları etrafında düşünmek gerekir.

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK VE DİN EĞİTİMİ

Farklı kültürlerin bir arada yaşamaları gerçeğinin, küreselleşen dünyada daha da öne çıktığından ve birlikte yaşamının doğurabileceği çatışma ve uyumsuzlukları önlemek amacıyla kültürlerarası eğitim çalışmalarının yapıldığından bahsettik. Din eğitimi, genel eğitim ile ortak amaçlar taşır. İnsanlar arasında karşılıklı saygıya dayalı, barış ve hoşgörü ortamının oluşturularak sürdürülebilmesi, genel eğitimin olduğu gibi, din eğitiminin de temel amaçları arasında yer alır. Bu ortak amaçlar, kültürlerarası eğitim çalışmaları içerisinde din eğitiminin de yer almasını gerektirmektedir.

Farklı din mensuplarının, önceki dönemlerde daha çok aynı coğrafya ve toplumda söz konusu olabilen sınırlı sayılabilecek karşılaşmaları, günümüzde küresel boyutta ve çok daha farklı alanlara yayılmıştır. İster yerel ister küresel boyutta olsun, birlikte yaşamının temel şartları arasında tanışma ve bilişme önemli yer tutar. Bu kapsamda din, bir taraftan insan ve toplumları diğerinden ayıran bir farklılaşma unsuru olmakla birlikte, diğer taraftan bu farklılaşma karşısında tanıma, bilme, saygı duyma ve kabul etme anlayışının kazandırılmasında; ayrıca farklılığın ilahî kökene dayanan insanî bir zenginlik olduğu bilincinin kazandırılmasında da önemli bir değere sahiptir. Din bir taraftan farklılaşmanın temel nedeni olmakla beraber, farklılıklara rağmen birlikte yaşamının sağlanabilmesi için gerekli hoşgörü ve saygıyı var edecek güce de sahiptir. Bu gücün doğru anlaşılması, yaşatılması ve geliştirilmesi eğitim aracılığı ile mümkün olabilir. İşte bu noktada din eğitimine önemli görevler düşmektedir. İnanç da dâhil olmak üzere, farklılıkların, evrendeki en mükemmel varlık olan insanın sahip olduğu akıl ve sorumluluk yanında, aynı zamanda ilahî iradenin de sonucu olduğu anlayışı, farklılıklara saygı ve hoşgörünün temel hareket noktasını oluşturmaktadır. Bu anlayışın kazandırılması, din eğitiminin temel hedefleri arasında yer almaktadır.

Beyza Bilgin bu konuya dikkat çekerek şöyle demektedir:

“Son zamanlarda görüldüğü üzere din ve dünya görüşünün işe karışmadığı hiçbir anlaşmazlık bulunmadığından, karşılıklı anlayışı sağlayacak yeni tarz bir din eğitimi ihtiyacı da çıkıyor ortaya. Birbirine yaklaşan fakat henüz birbirini yeterince tanımayan insanların birbirleri hakkındaki peşin hükümleri, kesin kabulleri ve karşılıklı savunma tutumları, daha iyi bir karşılıklı anlayışı gerçekleştirme hatırına aşılacak zorunda. Bu yeni tarz eğitim konusunda ailelerin ve cemaatlerin yanı sıra okullara özel görevler düşüyor” (Bilgin, 2002, 20).

Farklı inançlara sahip insanlar arasındaki ilişkilerin geliştirilebilmesi için öncelikle dinler arasındaki ilişkinin doğru ve gerçekçi temellere oturtulması gerekecektir.

Din, kutsal olarak kabul edilen varlık ve insanlar arasındaki ilişkileri belirlediği gibi, diğer yönü ile kişinin diğer insanlarla olan ilişkilerini de düzenlemektedir. Bütün dinler, inananlarına öncelikle inanç ve ibadet esaslarını telkin eder. Ardından, kişinin kendi dinine mensup diğer insanlarla ve bu arada diğer farklı din mensuplarıyla ilişkilerinde takınacağı tavırla ilgili temel yaklaşımları da belirler. Din, kültür ve eğitim arasındaki ilişkiyi hatırlayacak olursak, bu ilişki çerçevesinde eğitim, farklılıklara saygı ve yaşama hakkını tanıma bilincini kazandırma amacını gerçekleştirirken, dinî yaklaşımın yanında, kültürel altyapı ve birikimden de önemli öl-

çüde yararlanabilecektir. Tarihimize baktığımızda bu konuda diğer milletlere de örnek olabilecek zengin bir birikim ve altyapıya sahip olduğumuzu biliyoruz (Zengin, 2008). Bu birikim geleceğimiz açısından da yol gösterici niteliktedir.

Çokkültürlü toplumlarda din eğitimi anlayış ve uygulamaları konusunda ayrıntılı bilgi için Recep Kaymakcan'ın editörlüğünde hazırlanan Çokkültürlülük Eğitim, Kültür ve Din Eğitimi adlı kitabı okuyunuz.

K İ T A P

İnsan ve toplum açısından birlikte yaşamının doğallığı, bunun kültür olarak ortaya çıkan sonuçları, bu sonuçlar üzerinde dinin etkisi ve eğitimin amacı birlikte düşünüldüğünde, aralarındaki ilişkinin göz önüne alınması, kabul edilmesi ve düzenlenmesinin gerekliliği de zorunlu olarak ortaya çıkmaktadır. Kısaca ifade edecek olursak, insanlar birlikte yaşarlar, kültürleri vardır ve kültürlerine sahip çıkarlar. Kültür içinde din, belirleyici bir role sahiptir. İnsanların sahip oldukları kültürel değerler ve inançlarından vazgeçmeden, birarada huzurlu yaşayabilmeleri için, birbirlerini tanımaları ve birbirlerinin varlığına tahammül etmeleri gerekir. Bu amaca ulaşılabilmesi için, insan ve kültür üzerinde derin etkiye sahip olan din göz ardı edilmemelidir. Bunların gerçekleşmesi için insanın, diğer dinlere de kendi dini gibi inanması, onları doğru olarak kabul etmesi ve inanır olması da gerekmez; ancak kendisinden farklı inançlara sahip olanları tanıması, bilmesi, onları tercihleri ile baş başa bırakması, hoşgörü ile karşılaması gerekir.

Kur'an'da, insanlar arasında var olan inanç farklılıklarının, yaratılış özellikleri arasında olduğunu ifade eden ayetleri bulunuz.

SIRA SİZDE

3

Dinî Farklılıklara Bakış

Küreselleşme olgusuna bağlı olarak artan kültürlerarası ilişki içerisinde, barış içinde birlikte yaşama anlayışının gelişmesinde, dinlerin, kendileri dışındaki “öteki” dinlere bakışları önemlidir. Çünkü din eğitiminin içeriği, doğal olarak ilgili dinin esaslarına bağlı olarak belirlenmek durumundadır. Dinler, insanları iyi, doğru, güzel işlere yönlendirme ve ahlâkî erdemlere ulaştırma amacını taşırlar. Ahlâkî davranışa dayanak oluşturan inanç esaslarının doğruluğu hususunda da iddialıdırlar. Her din kendisinin doğru olduğunu iddia ediyorsa ve farklı dinlere inanan insanların birlikte yaşamaları da neredeyse kaçınılmaz ise, o halde aralarında uyum nasıl sağlanacak, ilişkilerindeki esaslar neler olacaktır?

Daha önceden olduğu gibi bugün de hangi dinin gerçek (hak) olduğu, dinler arasındaki farklılıkların nedenleri ve bu farklılıklar karşısında dinler arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiği meselesi üzerinde kafa yorulmuştur. Bu sorulara verilecek cevaplar ve yapılacak açıklamalar, farklı inanışlara sahip insanların birbirlerine bakışı ve aralarında kuracakları ilişkiler açısından önem taşımaktadır. Bu konudaki sistemli çalışmaların daha çok din felsefecileri ve Hristiyan teologlar tarafından yapıldığını belirtmeliyiz. Zira söz konusu yaklaşımların ortaya çıkması ya da tartışılmasındaki esas hareket noktasını, günümüz dünyasında Hristiyanların diğer dinlere yaklaşımının ve buna bağlı olarak da diğer dinlerin mensuplarıyla dinî ilişkinin nasıl olması gerektiği meselesi oluşturmaktadır. Bununla birlikte ileri sürülen yaklaşımların, diğer dinler merkeze alınarak değerlendirilmesi de mümkündür.

Dinlerin, kendileri dışındaki diğer dinlerin bakışları konusunda üç farklı yaklaşımdan söz edilebilir:

Dışlayıcılık: Bu yaklaşıma göre hakikat sadece kendi sahip oldukları dine aittir ve kurtuluşa erecek olanlar da sadece bu dinin mensuplarıdır. Diğer din mensupları ile olan ilişkide temel hedef, onların da bu dine katılmalarını sağlamaya çalışmaktır. Dışlayıcı yaklaşımda, temelde şu sorunun cevabı aranır: *Herhangi bir dine inanmış olan bir kimsenin, kurtuluş hususunda diğer dinleri de kendi dini ile aynı ve eşit olarak görmesi mümkün müdür?* Bu sorunun kısaca cevabı hayır olarak verilmektedir; ancak bu cevap, diğer dinlere karşı hoşgörülü olmaya engel teşkil etmemektedir. Dışlayıcılar, diğer dinlerle karşılıklı saygı esasına dayalı ilişkinin, diyalogun kurulması; ancak bu diyalogun “herkes aynı şeyi söylüyor” noktasına taşınmaması gerektiğine inanırlar (Köylü, 2001).

Kapsayıcılık: Bu yaklaşıma göre tek bir din haktır; fakat bu din diğer dinleri de kapsar. Kapsayıcı anlayışa göre, dışlayıcılarda olduğu gibi yine tek bir din kesin doğruluğu temsil eder. Bununla birlikte öteki dinler değersiz görülme yerine, kesin doğru olan bu dinin bazı yönlerini yansıtıcı veya ona doğru bir yönelim oluşturunca olarak görülürler. Kapsayıcılığa özgü anahtar kelimelerden biri *hazırlayıcı*, diğeri de *sadecedir*. İlki diğer dinler için, diğeri de Hristiyanlık için kullanılır. Bu anlayışa göre Hristiyanlık, tam bir kurtuluşun söz konusu olduğu yegâne dindir; diğer dinler ise kurtuluşa hazırlıktan başka bir şey değildir.

Çoğulculuk: Bu yaklaşıma göre hakikat değeri açısından bütün dinler eşittir. Hiçbir din, diğerini dışlayacak ya da kapsayacak şekilde doğruluk iddiasında bulunamaz. Bütün dinler aynı hakikate farklı biçimlerde işaret eder. Dinî çoğulculuk, özellikle yaşayan bütün dinleri, Tanrı’ya eşit seviyede ulaştıran yollar olarak kabul ederek, hakikat değeri açısından dinler arasında ayırım yapmayı reddeder (Yaran, 2001).

İleri sürülen bu görüşlerin her birisinin tartışmaya açık ve cevapsız kalan tarafları bulunmaktadır. İslâm açısından değerlendirildiğinde, İslâm’ın, dinî çoğulculuk olarak tanımlanan yaklaşımı benimsemesinin söz konusu olmadığı, kapsayıcı yaklaşıma daha yakın olduğu ileri sürülebilir. Kur’an’ın öteki dinlere bakışı aşağıda daha geniş olarak ele alınacaktır. Ancak burada kısaca şunu söylemek gerekir ki İslâm, farklı inançları eşit görmediği gibi, çatışma nedeni olarak da görmemekte, herkesi kendi inancı ile baş başa bırakmaktadır.

İnanç farklılıklarına bakış konusunda şunu da söylemek gerekir. Her dinin inanırı için kendi dini doğru olandır. Buna saygı duymak gerekir. Ancak bu kabul, diğerinin yaşama hakkının olmadığı anlamına gelmemelidir. Bu bilincin kazandırılması ise eğitim aracılığı ile mümkündür.

KUR’AN’IN İNANÇ FARKLILIKLARINA YAKLAŞIMI

Kur’an’a göre İslâm, genel olarak Hz. Âdem’den bu yana Allah’ın insanlara gönderdiği dinin adıdır. Farklı peygamberlerin getirdikleri dinler, bir tek İlâh’a, diğer bir ifadeyle Allah’a inanmayı –ki buna tevhid diyoruz- esas alan aynı kaynağa dayanmaktadır. Bu dinler, inanç konusundaki ortak paydaları zaman içinde mu-

hafaza etmişlerdir. Temel inanç esasları dışında kalan ve dünya hayatına yönelik pratik uygulama alanlarıyla ilgili diğer esaslar ise zaman ve şartlara göre farklılaşabilmektedir.

“İsa onların inkârlarını sezince ‘Allah yolunda yardımcılarım kim?’ dedi. Havariler ‘Biziz Allah yolunun yardımcıları. Allah’a iman ettik. Şahit ol, biz Müslümanlarız’ dediler” (Âl-i İmran 3/52).

“İbrahim ne Yahudi idi ne de Hristiyan. Fakat o, hanif (Allah’ı tanıyan, hakka yönelen) bir Müslümandı. Allah’a ortak koşanlardan da değildi” (Âl-i İmran 3/67).

“Dini dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin! diye Nûh’a emrettiğini, sana vah-yettiğini, İbrâhim’e, Mûsâ’ya ve İsâ’ya emrettiğini size de din kıldı. Fakat senin kendilerini çağırdığın şey (İslâm dini), Allah’a ortak koşanlara ağır geldi. Allah ona dilediğini seçer. İçtenlikle kendine yönelenleri de ona ulaştırır” (Şûrâ 42/13).

Buna göre genel anlamda İslâm, ilahi kaynaklı dinlerin ortak adıdır. Kur’an, daha önce gelen peygamberleri ve kitapları kendisinin getirmiş olduğu inanç esaslarının dışında ve onlardan farklı olarak kabul etmemiştir. Aynı kaynağa dayanan peygamber ve kitapların gönderilme nedeni, birbirlerini reddetmek değil, tevhid inancını desteklemektir:

“(Ey Muhammed!) Sana da o Kitab’ı (Kur’an’ı) hak, önündeki kitapları doğrulayıcı, onları gözetici olarak indirdik” (Maide 5/48).

Kur’anda Hz. Peygamber ile gönderilen İslâm, hak ve gerçek din olarak tanımlanmaktadır: *“Şüphesiz Allah katında din İslâm’dır”*. (Âl-i İmran 3/19). İslâm ile Allah’ın dini tamamlanmış ve mükemmelliğe ulaşmıştır:

“...Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’ı seçtim...” (Maide 5/3).

Hristiyanlık ve Yahudilik, kendi tarihi süreci içerisinde hakikat olarak kabul edilmiş, Kur’an’ın nazil olmasıyla birlikte artık hakikat olarak kabul görmemesine rağmen dinî ve sosyal bir gerçeklik olarak tanınmıştır. Bu kapsam içine diğer dinler de alınmıştır:

“İnananlara, Yahudilere, Sabiilere, Hristiyanlara, Mecusilere ve müşriklere gelince, Allah kıyamet günü onlar arasında hükmünü verecektir. Çünkü Allah her şeye tanık olmaktadır” (Hac 22/17).

Buna göre İslâm dışındaki dinler yok sayılmamış, Allah katında geçerli oldukları kaydıyla, birer din oldukları kabul edilmiş, mensupları ile ilişki kurularak, dışlanmamıştır (Çalışkan, 2007).

Kur’an, insanların sahip oldukları farklılıkları Allah’ın iradesi dâhilinde, yaratılışın bir gerçekliği olarak kabul eder. Dil, ırk, cinsiyet farklılıkları gibi inanç farklılıkları da bu kapsama girer. Hak ve doğru inanç biçimi İslâm olarak belirlenmekle birlikte, bu inanca sahip olmayanların ortadan kaldırılması, yok sayılması gibi bir yaklaşım söz konusu değildir. Diğer taraftan, hiçbir insanın kendi bilinçli tecihî dışında Müslümanlığı kabul etmesi Allah’ın arzu ettiği bir durum değildir. Bu nedenle Hz. Peygamber de dâhil olmak üzere, bir müslümanın, farklı inanç sahibi bir başka insanı İslâm inancına zorlaması söz konusu olamaz. Kur’an böyle

bir tavrı kesinlikle hoş görmez. Bu konuda müslümanın yapabileceği tek şey, kendi inancını tanıtmak (tebliğ) ve kişiyi kararı ile başbaşa bırakmaktan ibarettir. Bunun ötesinde zor ve baskı altına almak gibi bir hakkı kesinlikle bulunmamaktadır.

“Ey Muhammed! Rabbin dileyeydi yeryüzünde bulunanların hepsi inanırdı. Öyle iken insanları inanmaya sen mi zorlayacaksın?” (Yunus 10/99).

“Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır...” (Bakara 2/256).

“Doğru yolu göstermek Allah’a aittir. Yolun eğrisi de vardır. Allah dileyeydi hepinizi doğru yola iletirdi” (Nahl 16/9).

“De ki: Gerçek Rabbinizdendir. İsteyen inansın isteyen inkar etsin...” (Kehf 18/29).

“Sizin dininiz size, benim dinim de banadır” (Kâfirûn 109/6).

Esasen Allah Teâlâ’nın, insanları imana mecbur kılmak gibi amacı da bulunmamaktadır. Aşağıdaki ayetlerden, insanların inançlarını kendi bilinçli tercihleri ile belirlemelerinin istendiği, baskı ve zorlama ile imanın bir arada olamayacağı; hatta baskı karşısında imanı inkâr etmenin dahi değerinin olmadığı açıkça anlaşılmaktadır:

“Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah’ı inkâr eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah’tan gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır” (Nahl 16/106).

“Biz dilesek, onlara gökten bir mucize indiririz de, ona boyun eğmek zorunda kalırlar” (Şuarâ 26/4).

“Sen, onlar üzerinde bir zorba değilsin” (Ğâşiye 88/22).

İslâm inancına göre asıl olan, diğer inançların mensupları ile barış, karşılıklı hoşgörü ve uyum içerisinde yaşamaktır. Diğer taraftan farklı inançlara sahip kimselerin kutsal olarak kabul ettikleri değerlere hakaret de Kur’an tarafından hoşgörülmemektedir:

“Onların, Allah’ı bırakıp tapındıklarına sövmeyin, sonra onlar da haddi aşarak, bilgisizce Allah’a söverler. Böylece her ümmete yaptıklarını süslü gösterdik. Sonra dönüşleri ancak rablerinedir. O, yapmakta olduklarını kendilerine bildirecektir” (En’âm 6/108).

Kur’an’da savaşla ilgili ayetler de bulunmaktadır; ancak bunların savaş ortamında nâzil oldukları, haklı nedenlere dayandığı, bunun dışında savaşmanın yasaklandığı görülmektedir. *“Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez...”* (Bakara 2/190).

Kur’an’ın bütünlüğü ve Hz. Peygamber’in hayatı esnasında diğer din mensupları ile ilişkilerine bakıldığında, ilişkilerde bütünüyle kabul ya da reddetmenin olmadığı, olumlu ve doğru olanların kabul, yanlış olanlarının ise reddedildiği görülmektedir (Okuyan-Öztürk, 2001). Nitekim Kur’an’daki *“İş, ne sizin kuruntunuza, ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. Kim kötü bir iş yaparsa onunla cezalandırılır. O kendisine Allah’tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilir”* (Nisa 4/123) ayeti, kurtuluşun kimsenin tekelinde değil, iman ve iyi işlerin yapılmasına bağlı olarak Allah’ın iradesinde olduğunu ortaya koymaktadır.

İslâm, geldiği günden itibaren diğer inançlarla da karşılaşmıştır. Bu karşılaşmalarda Hz. Peygamber'in diğer dinlerin mensupları ile olan ilişkileri tamamen Kur'an'da belirlenen ilkeler doğrultusunda olmuştur. Daha sonraki dönemlerde İslâm'ın yayıldığı bölgelerde, müslümanlar başta Hristiyan ve Yahudiler olmak üzere farklı birçok inancın mensuplarıyla birlikte huzur içinde yaşamışlardır. Bununla birlikte zaman zaman birtakım olumsuzluklar da yaşanmıştır. Bu olumsuzluklar Kur'an'dan değil, ekonomik ve siyasi amaçların ön plana çıkmasının yanında kişisel yorumlamalardan kaynaklanmıştır. Bütün bunlara rağmen, farklı dinler arasında çatışmaların yaşandığı dönemler itibarıyla karşılaştırıldıklarında, Müslüman toplumlarda yaşananların, diğerlerine göre hem çok daha az sayıda olduğu hem de daha yüzeysel nitelik taşıdığı görülmektedir.

Hız. Peygamber'in Hicret sonrası dönemde diğer inanç mensupları ile ilişkilerine örnekler veriniz.

SIRA SİZDE

OKULLARDA DİN EĞİTİMİ VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK

Kültürlerarası din eğitimi anlayışı içerisinde “öteki” ne verilen değer ve bakış açısına bağlı olarak, konunun okul programlarında yer alması da ayrı bir önem taşımaktadır. Bu çerçevede okul için hazırlanan din dersinin içeriğinin hangi ölçütlerle göre düzenlenmesi gerektiği meselesi karşımıza çıkar.

Okullarda din derslerine zorunlu ya da seçmeli ders olarak yer verilmesi, her toplumun dokusu, ihtiyaçları, dinî yapısı ve geleneklerine göre farklılaşabilir. Benzer şekilde, yer verilen din dersinin programı da değişebilir. Din dersleri için farklı yaklaşımlara bağlı olarak genel anlamda iki modelden bahsedilebilir: İlki, sadece inanılan dine ait bilgilerin öğretimi ve kişinin dinine olan bağlılığını güçlendirmeyi amaçlayan yaklaşımdır. Diğeri ise amacı sadece belli bir dinin inançlarını benimsetmek değil, dinler hakkında bilgi vermek olan yaklaşımdır. İkinci model, çokkültürlü toplumlardaki inanç farklılıklarına eşit yaklaşma düşüncesini taşımaktadır (Kaymakcan, 2007).

Okuldaki din dersine yer verilirken, farklı inanç sahiplerinin beklentilerinin de gözden uzak tutulmaması gerekir. Bu ihtiyaç karşılanırken yukarıda yer verdiğimiz modellerin uygulanması esnasında birtakım farklılıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Nasıl bir yaklaşım ve model esas alınırsa alınsın göz önünde tutulması gereken nokta, farklılıklara nasıl yaklaşılacağı ve kendilerini tanımlamaları için yeterli bilgiye yer verilmesi meselesidir. Ancak inanç konusundaki farklılıkların hepsine birden yer verilmesinin pratikte mümkün olamayacağı unutulmamalıdır. Bu konuda izlenecek yolun belirlenmesinde, ülkenin gerçekleri, dinî yapı ve gelenek belirleyici olacaktır.

Örgün eğitim kurumu olarak okulun kendine has özellikleri vardır. Öğretimin belirli gelişim dönemlerine göre sınıflandırılması, planlı oluşu ve belirli ilkelere bağlı olarak yapılması bunlar arasında sayılabilir. Ayrıca okuldaki eğitimden, yönetim anlayışı ve ilkeleri de dâhil, bir bütün olarak toplumun beklentileri vardır. Bütün bunlar okula, toplumun bütününe hitabetme görevini vermektedir. Diğer taraftan okulun, toplumdaki insanları, varlığının ve sorumluluklarının bilincinde olan “bireyler” olarak yetiştirme ve onların beklentilerine karşılık verme yükü-

lülüğü de bulunmaktadır. Böyle bir ortamda din eğitiminin yapılması, bütün bu yükümlülükleri paylaşması anlamına gelmektedir.

Okullarda din eğitimi yapılırken konu veya insan merkezli yaklaşım merkeze alınabilir. Bunlardan birinin merkezde olması diğerinin yok farzedilmesi anlamına gelmez. Geleneksel din eğitimi anlayışında program daha çok konu merkezli olarak hazırlanır. Burada inanç, ibadet ve ahlakla ilgili konuların açıklanması ve öğrenci tarafından bilinmesi başlıca amaçtır. Öğrenci ve sorun merkezli programda ise, sadece bilgi aktarma ve açıklama ile yetinmek yerine, öğrencilerin yaşadıkları hayatın içinde karşılaştıkları problemlere çözüm bulmaları için yol göstermesi, sorularına tatmin edici cevaplar bulabilmelerini sağlamak, dersin öncelikli amacı olarak kabul edilmektedir.

Bütün bunlardan sonra, küreselleşen dünya gerçekleri çerçevesinde yapılacak kültürlerarası din eğitiminin başlıca amaçları şöyle belirlenebilir:

- Farklı inançlar karşısında doğru bakış açısı geliştirebilmek.
- Farklı din ve inançların din eğitimindeki yerini, değerini ve önemini fark edebilmek.
- Farklı din ve inançların karşılaştırılması sonucunda kendi inancının değeri ve anlamı hakkında değerlendirme yapmasına katkıda bulunabilmek. Kişinin kendi kimliğini tanımasında “öteki”nin değerinin olduğunu fark edebilmesi. İnsanlar gerçekte kim olduklarını ya da neye inandıklarını öğrenmek için “öteki”nin bakış açısına ihtiyaç duyarlar. Öteki tarafından sorgulanmak, kişinin neye, niçin inandığını anlama ve kavramasına yardımcı eder. Bu kapsamda “öteki”nin her zaman yok farz edilen, dışlanan, reddedilen ve küçük görülen olmadığının farkına varabilmesine katkıda bulunmak.
- Farklılıkların hayatın dinamik bir gerçekliği olduğunun ve birlikte yaşamının vazgeçilemez bir zorunluluk olduğunun fark edebilmesine yardımcı bulunmak.

Türkiye ve Avrupa’da Okullarda Din Eğitimi

Küreselleşen dünyada barışın sağlanmasında eğitim ve din eğitiminin özel bir önemi vardır. Çünkü din, insanlar arasındaki ilişkilerin niteliğini belirleyen temel unsurlardan birisidir. İnsanların birbirlerini değerlendirme ölçütlerinin, bakış açılarının ve önyargıların belirlenmesinde, dinlerin söylemleri ve bu söylemlerin anlaşılma biçimleri büyük ölçüde belirleyici olmaktadır. Bu nedenle, doğru, sağlıklı ve tutarlı bir temele dayanan din eğitimi anlayışının oluşturulması ve uygulanması insanlar, buna bağlı olarak milletler arasındaki ilişkilerin olumlu yönde gelişmesine büyük katkı sağlayacaktır.

Son zamanlarda, özellikle Avrupa merkezli yapılan çalışmalar ve alınan kararlarda da okullarda dinin öğretim konusu yapılması gerektiği yönündedir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) tarafından 2007 yılında yayınlanan “Toledo Okullarda Din ve İnançlar Hakkında Öğrenme Raporu” ve Avrupa Konseyi’nin “Dinî Farklılık ve Kültürlerarası Eğitim: Okullar İçin Referans Kitap” adlı çalışmalarında, okullarda insan hakları ve demokrasi söylemi ile uyumlu olarak dinin öğretim konusu yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Yine Avrupa İnsan Hakla-

rı Mahkemesi tarafından alınan kararlarda da okullardaki din dersinin ilkelerini içeren birtakım kararlar bulunmaktadır.

Okullarda din eğitime yer verilmesi, yukarıda bahsettiğimiz kararlar sonucu ortaya çıkmış değildir. Din dersleri, ülkemiz de dâhil dünyanın birçok ülkesinde daha önceki yıllarda da okul programlarında yer almış; ancak derse yer verilip verilmemesi, seçmeli ya da zorunlu olması biçimindeki statüsü konusunda tartışmalar yapılmıştır. 1990'lı yılların başında, özellikle 11 Eylül 2001 sonrasında evrensel değerler olarak insan hakları ve demokratik değerlerin güçlenmesi, bu değerler ile din eğitimi ilişkisi konusundaki çalışmalara ayrı bir boyut kazanmıştır. Ciddi biçimde ortaya çıkan güvenlik sorununun çözümünde din eğitiminin katkısından yararlanmak bir hedef haline gelmiştir. Yukarıda söz ettiğimiz kararlar, bu süreç içerisinde din derslerine okullarda yer verilmesi ve içeriğinin de çoğulcu bir niteliğe kavuşturulması gerektiği düşüncesini güçlendirmiştir (Kaymakcan, 2009).

Bu gelişmelerden sonra ülkemizde ve özellikle Avrupa'da okullardaki din derslerine yer verilmesi konusu yanında, amaç ve içeriğinin nasıl olması gerektiği konusunda da birtakım yeni gelişmeler olmuştur.

Türkiye'de Okullarda Din Eğitimi

Türkiye'de Cumhuriyet'in kurulmasından bugüne kadar okullarda din eğitime yer verilmesi konusu çok tartışılmıştır. Süreç içerisinde programlarda din eğitime ne yer verilmediği dönemler olduğu gibi, seçmeli ve zorunlu statüde yer verilmesi biçiminde uygulamalar da olmuştur. 1982 yılından itibaren Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi adıyla, ilköğretimde 4-8. sınıflar arasında haftada 2, ortaöğretimin bütün sınıflarında ise haftada 1 saat süreyle zorunlu olarak okutulmaktadır.

Daha önceleri din derslerine okul programlarında yer verilmesi tartışma konusu yapılırken, son zamanlarda bu tartışmalar, içeriğin nasıl oluşturulması gerektiği konusunda yoğunlaşmaktadır. Bu kapsamda, uygulanmakta olan programın farklılıkları temsil düzeyi ve yeterliliği başlıca tartışma konusu olmaktadır.

Osmanlı döneminin sonlarından itibaren mekteplerde yer alan din derslerinin, Cumhuriyet yıllarında 1982 yılına kadarki dönemde hazırlanan programların İslâm dini merkezli olduğu, diğer dinlerin öğretimine hiç yer verilmediği ya da bazı kısa tanıtıcı bilgilerle yetinildiği görülmektedir. 1982 yılından sonra hazırlanan bütün programlarda ise İslâm dışındaki dinler öğretim konusu yapılmıştır. Bu konuların programa alınmasının temel nedeni, öğrencilerin kendi dinleri dışındaki öteki dinleri de tanımaları, din olgusunun insan ve toplum üzerindeki etkilerini değerlendirmede daha geniş bir bakış açısına sahip olmalarına yardımcı olmaktır. Din konusundaki farklılıkların nedenlerini anlayabilmek, farklılıklarla beraber dinler arasında ortak paydalar olduğunu, birlikte yaşayabilmek için bu ortak paydalarda buluşmanın gerekliliğini kavrayabilmek de amaçlar arasında yer almıştır. Bu anlayış ve uygulamanın kültürlerarası ve çoğulcu nitelikteki bir programın gereklerini önemli ölçüde yerine getirdiği söylenebilir.

Ülkemizde yaşayan gayrimüslim vatandaşlarımızın çocukları, 1982-1990 yılları arasında İslâm inanç ve ibadet konularından sorumlu olmamak şartıyla derslere katılmak zorunda iken, 9.7.1990 tarihinde Eğitim ve Öğretim Yüksek Kurulu Başkanlığı'nın kararına uygun olarak, derslerden tamamen muaf tutulmuştur.

Gayrimüslimlerin özel okullarında ise kendi dinlerine ait eğitim yapılmaktadır. Şu halde ülkemizde gayrimüslimlerin, kendi inançları dışında başka bir dinin eğitimini almaları söz konusu değildir.

DİKKAT

Ülkemizde Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetim ve gözetimi altında faaliyet gösteren azınlık okulları bulunmaktadır. Bu okullardaki din dersleri, ilgili azınlık cemaatinin inançlarına uygun olarak yapılmaktadır.

Her din içerisinde olduğu gibi İslâm dini içerisinde de birtakım anlayış ve yorum farklılıkları bulunmaktadır. 1982 sonrası hazırlanan programlarda içerik *mezheplerüstü ve dinler açılımı* anlayışla düzenlenmiş, bu husus İlköğretim okulları için hazırlanan 2006 programında da özellikle vurgulanmıştır. Buna göre programda herhangi bir mezhebin esas alınması söz konusu olmayıp, yer verilen konular ve bunların açıklanmasında Kur'an esas alınmıştır. Kur'an bütün Müslümanlar için temel kaynak olduğuna göre, Kur'an merkezli bir programın da ortak paydayı oluşturacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte diğer farklılıklar yok sayılmamış, farklılıkların nedenleri belirtilerek, farklı anlayışlar birtakım temel özellikleri ile tanıtılmıştır. Okuldaki eğitimin özellikleri, derse ayrılan süre gibi konular göz önüne alındığında, böyle bir yaklaşımın ülkemiz şartları içerisinde tutarlı olduğu ileri sürülebilir.

Avrupa'da Okullarda Din Eğitimi

Avrupadaki ülkelerin tamamına yakın kısmında devlet okullarında din eğitime yer verilmekte; ancak anlayış ve uygulamalarda farklılıklar görülmektedir. Farklılığın temel nedenleri arasında ihtiyaçlar, hukuki düzen, gelenek ve sosyal yapı gibi nedenler sayılabilir. Bazı ülkelerde programlarda sadece bir mezhep/dinin öğretilmesine yer verilirken, bazılarında belirli bir temsil oranına ulaşan dinlerin her biri için ayrı programlar hazırlanmaktadır. Tek bir program içerisinde bütün dinlere eşit olarak yer verilerek hazırlanan programlar da diğer bir türü oluşturmaktadır.

Mesela İtalya'da devlet okullarında yalnızca Katolik mezhebine, Yunanistan'da ise Ortodoks mezhebine yer verilmekte, öteki dinlerin yanı sıra diğer Hristiyan mezhepleri de öğretim konusu yapılmamaktadır.

Almanya'da devlet okullarında din dersleri, din/mezhep merkezli olmakla birlikte, diğer dinlere kısaca da olsa yer verilmektedir. Okullarda, ilgili dinin belli sayıda öğrencisi olduğu takdirde, birden çok dinin öğretilmesine yer verilmekte; ancak her öğrenci kendi inancına göre bunlardan birisini almaktadır. Dinî gruplar tarafından açılan özel okullarda ise ilgili dinin eğitimi yapılmakta ve bütün öğrenciler de bu dersi almakla yükümlü tutulmaktadır.

Dinî gruplar tarafından verilen din derslerinin içeriği ilgili dinin temsilcileri tarafından hazırlanır; ancak devletin genel denetim görevi vardır. Din dersi almayan öğrenciler *moral/ahlak* dersini alırlar. Öğrenci 14 yaşından itibaren din dersini alıp almamaya kendisi karar verir. Dersin öğretmenlerinin, ilgili cemaatin onayını alması gerekir. Ülkede son yıllarda, İngiltere'de olduğu gibi farklı dinlerin öğretiminin birlikte yapıldığı dinlerarası nitelikte din dersi uygulamaları da görülmektedir.

Avusturya'da yasaların kabul ettiği dinî topluluklara mensup öğrenciler, kendi din derslerine katılabilmektedir. Ancak hangi din dersini alacağını, zamanında okul idaresine bildirmemesi durumunda Katolik din derslerine katılması söz konusu olmaktadır. Bu ülkede her dinin dersi için hazırlanan kitapların içeriği ilgili cemaat tarafından hazırlanmakta ve pedagojik yönü dışında devlet müdahale etmemektedir. Din dersini almak istemeyenler moral/ahlak dersini alırlar. Devlet okullarındaki din dersi öğretmenleri devlet ya da ilgili cemaat tarafından tayin edilmektedir.

Belçika'da, okullarda seçimlik ve herhangi bir mezhep/dine bağlı statüde din derslerine yer verilmektedir. Ateistler ve diğerleri için de ahlak derslerine katılma imkânı vardır. Ülkede 1975 yılından itibaren İslâm din dersine yer verilmektedir. Öğrencilerin bu konuda okul idaresine talepte bulunması gerekmektedir.

İngiltere'de devlet okullarında uygulanan biçimde ise derslerde belirli bir dinin öğretimi yapılmaz. Batı'da giderek yaygınlaşan ve *fenomenolojik* ya da *dinlerarası din eğitimi* olarak tanımlanan bu modele göre bütün dinler eşit olarak ve tarafsız biçimde tanıtılır. Daha çok, farklı dinlerin mensuplarının yoğun olarak bulunduğu ülkeler için geçerli olabilecek bu model, devletin tarafsızlığı ve okul programının birleştirici olması gerektiği düşüncesine dayanmaktadır.

Benzer uygulama İsveç için de geçerlidir. Bu ülkede de din dersleri devlet okullarında yer alan derslerden birisidir. Bütün büyük dinlerin öğretildiği derslerde müfredat, devlet tarafından hazırlanır. Öğretmenler, ilgili dinlerin temsilcilerini derslere davet ederek kendi dinlerini kısaca anlattırırlar.

Fransa'da ise devlet okullarında genel olarak din derslerine yer verilmemektedir (Köse/Küçükcan, 2008).

Özet

Kültür, çokkültürlülük ve küreselleşme kavramlarını tanımlayabilmek.

İnsanlar tarihi süreçte, kültür adını verdiğimiz, hayatı anlama ve değerlendirmelerini sağlayan değer ve gelenekler oluşturmuştur. Hiçbir toplum tek bir kültüre mensup insanlardan oluşmadığı gibi, farklı kültürlere sahip insanlar da birbirleri ile temas halindedir. Şu halde çokkültürlülük doğal bir süreçtir. Küreselleşme, günümüz dünyasında kültürlerarası ilişkilerin artmasına bağlı olarak etkileşimin de yoğunlaşmasını ifade eder.

Kültürler arasındaki farklılıkların toplumsal açıdan bir zenginlik olduğunu ve dinlerin toplumsal çatışmaları hedeflemediğini açıklayabilmek.

İnanç, anlayış, gelenek ve değerlerdeki farklılıklar insanlar için yaratılıştan gelen doğal bir sonuçtur. Farklılıklar hayatı tekdüze ve sıradan olmaktan kurtaran, hayata anlam ve değer kazandıran renklerdir.

Aslında dinler insanların ahlakî erdemlerle donatılmaları amacını taşır. Bunun bir uzantısı olarak dinler insanlar arasında çatışmayı değil, farklılıklarla beraber birlikte yaşamayı hedefler. Bunun gerçekleştirilebilmesi için de insanların birbirleri temas kurabileceği barış ortamının sağlanması gerekir. Hiçbir din haksız yere savaşı öğütmez; çünkü böyle bir söylem dinin varlık nedeni ile çelişeceği gibi, mesajlarını insanlara ulaştırabileceği ortamı kaybetmesi anlamına gelecektir. Tarihte din kaynaklı olarak görünen çatışmaların birçoğunun gerçekte siyasî ve ekonomik nedenlere bağlı olduğu görülecektir.

Müslüman toplumların inanç farklılıkları karşısındaki tutum ve uygulamalarını tarihi süreci içerisinde açıklayabilmek.

Kur'an'da bütün farklılıkların, yaratılıştan kaynaklanan ve insan toplumlarının temel özellikleri arasında olduğu olduğu ifade edilerek, bunların çatışmaya dönüştürülmemesi gerektiği özellikle vurgulanır. Bu yaklaşıma bağlı olarak Müslümanlar özellikle farklı inançlara karşı hoşgörülü olmuşlardır.

Din eğitiminin, inanç farklılıklarına anlayışla yaklaşılmasını sağlayarak, dünya barışının sağlanmasına katkıda bulunabileceğini açıklayabilmek.

Barış ve huzurun sağlanması için farklılıkların hayatın renkleri olduğu ve hayatın anlamlandırılmasına katkısının olacağı bilincinin kazandırılması gerekir. Eğitim bu noktada önemli bir araçtır. Din eğitimi bu bilincin kazandırılmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Din eğitimi programları hazırlanırken farklılıklara saygı ve hoşgörü ile bakışın kazandırılması bir hedef olarak görülmelidir. Din, farklılıkların ilahî iradenin sonucu olduğu ve saygı duyulması gerektiği düşüncesini güçlendirir. Diğer dinlerin bilinmesi, kişinin kendi inancını daha yakından tanımasını sağlar.

Kendimizi Sıneyalım

1. Hangisi çokkültürcü anlayışın bir sonucu olarak değerlendirilemez?

- İnancını seçebilme özgürlüğünün sağlanması.
- İbadet yapabilme özgürlüğünün sağlanması.
- Düşünceleri serbestçe ifade edebilme imkanı-
nın sağlanması.
- Eğitim fırsatlarından yararlanabilme hakkının
sağlanması.
- Kültürel farklılıklar arasında değer biçilerek en
üstün olanının diğerlerinden ayrılması.

2. Aşağıdaki ifadelerden hangisi kültürün öğretilen bir değer olması açısından, eğitim-kültür ilişkisini en etkili biçimde ortaya koyar?

- Eğitimin amaçları, kültürel öğelere bağlı olarak
değişebilir.
- Kültür, zaman içerisinde değişebilir.
- Kültür, irsî olarak nesilden nesile aktarılmaz.
- Kültür, bir değerler bütünüdür.
- Bir toplumda eğitime verilen değer, o toplumun
kültürel seviyesi ile ilgilidir.

3. Aşağıdakilerden hangisi çokkültürlü eğitimin ya-
pılması için bir gerekçe olarak ileri sürülemez?

- Kültür ve eğitim arasında ilişkinin bulunmaması
- Kültürlerarası ilişkilerin artması
- İnsanların birbirlerini farklılıkları ile tanımla-
rının bir ihtiyaç olması
- Dünya barışına katkı sağlanması
- Farklı kültürlerin yok olmasının engellenmesi
çabası

4. Kur'an'ın, inanç tercihi konusunda insanların zor-
lanmasını istememesinin temel nedeni aşağıdakiler-
den hangisidir?

- İnsan sevgisi
- İnsanın irade ve sorumluluk sahibi olması
- Diğer inançlardan farklı olma isteği
- İslam dinine karşı tepkinin oluşmasını engelle-
me isteği
- Ahiret inancı ile çelişmesi

5. Aşağıdakilerden hangisi dinî farklılıklara karşı dış-
layıcı bakış açısının ileri sürdüğü bir ifadedir?

- Bütün dinler kurtuluşa ulaştırır.
- Hakikat olarak görülen dinin dışındakilerin bir
değeri yoktur.
- Tek bir din haktır ama diğerlerinin de hakikat
payı vardır.
- Sadece bir din kurtuluşa ulaştırır.
- Sadece ilahî kökenli dinler hakikate ulaştırır.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. e	Yanıtınız doğru değilse, “Kültür, Çokkültürlülük ve Küreselleşme Kavramları” konusunu yeniden okuyunuz.
2. c	Yanıtınız doğru değilse, “Kültür, Eğitim ve Din İlişkisi” konusunu yeniden okuyunuz.
3. a	Yanıtınız doğru değilse, “Çokkültürlülük ve Eğitim” konusunu yeniden okuyunuz.
4. b	Yanıtınız doğru değilse, “Kur’an’ın İnanç Farklılıklarına Yaklaşımı” konusunu yeniden okuyunuz.
5. d	Yanıtınız doğru değilse, “Dinî Farklılıklara Bakış” konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Çokkültürcülük kavramı, aynı toplum içerisindeki kültürel farklılıkların yok sayılmaması ve kabul edilmesi anlamını taşır.

Sıra Sizde 2

Domuz etinin ve içkinin yasaklanması.

Sıra Sizde 3

Kur’an’da inanç farklılıklarının, insanların yaratılışlarının doğal bir sonucu olduğunu ifade eden birkaç ayet vardır: “*Rabbim dileyseydi insanları (aynı inanca bağlı) tek bir ümmet yapardı. Fakat Rabbinin merhamet ettikleri müstesna, onlar ihtilafa devam edeceklerdir.*” (Hûd 11/118-119).

“...Eğer Allah dileyseydi elbette sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat verdiği şeylerde sizi imtihan etmek için ümmetlere ayırdı. Öyle ise iyiliklerde yarışın. Hepinizin dönüşü Allahıdır. O zaman anlaşmazlığa düşmüş olduğunuz şeyleri size bildirecektir.” (Mâide 5/48).

“Allah dileyseydi, sizi tek bir ümmet yapardı...” (Nahl 16/93).

Sıra Sizde 4

Hız. Peygamber, hicretten sonra Yahudi ve müşriklerle anlaşma yapmıştır. Ayrıca Hudeybiye’de müşrikler ve Necran’daki Hristiyanlarla da anlaşmalar yapmıştır. Hız. Peygamber yaptığı bütün anlaşmalara bağlı kalmıştır. Diğer dinlerin mensupları ile ilişkisi tebliğ esaslı olmuş, savaşa ancak haklı ve zorunlu durumlarda başvurmuştur.

Yararlanılan Kaynaklar

- Altaş, N. (2003), **Çokkültürlülük ve Din Eğitimi**, Ankara.
- Bilgin, B. (2002), “İslâm Din Pedagojisinde İslâm’dan Başka Dinlerin Anlatımı”, **A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi** 43 (2), 19-40. Ankara.
- Cırık, İ. (2008), “Çokkültürlü Eğitim ve Yansımaları”, **H. Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi** 34, 27-40.
- Çalışkan, İ. (2007), “Dini Bir Tutum Olarak Ötekine Yaklaşımın Kur’ânî Temelleri”, **C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi** 11 (1), 7-28.
- Çapçioğlu, İ. (2008), “Küreselleşme, Din ve Kültür”, **A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi** 49 (2), 153-183.
- Kaymakcan, R. (ed.) (2006), **Çokkültürlülük Eğitim, Kültür ve Din Eğitimi**, İstanbul.
- Kaymakcan, R. (2007), **Gençlerin Dine Bakışı: Karşılaştırmalı Türkiye ve Avrupa Araştırması**, İstanbul.
- Kaymakcan, R. (2009), **Öğretmenlerine Göre Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri Yeni Eğilimler: Çoğulculuk ve Yapılandırmacılık**, İstanbul.
- Köse, A.-Küçükcan, T. (ed.) (2008), **Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi**, İstanbul.
- Köylü, M. (2001), “Dinsel Dışlayıcılık (Eksklusivizm)”, Cafer Sadık Yaran, (Ed), **İslâm ve Öteki** içinde (ss. 29-65), İstanbul.
- Marshall, G. (1999), **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. Osman Akınhay/Derya Kömürcü, Ankara.
- Nohl, A. (2009), **Kültürlerarası Pedagoji**, Çev. Nazlı Somel, İstanbul.
- Okuyan, M.-Öztürk, M. (2001), “Kur’an Verilerine Göre ‘Öteki’nin Konumu”, Cafer Sadık Yaran, (Ed), **İslâm ve Öteki** içinde (ss. 163-216), İstanbul.
- Parekh, B. (2002), **Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori**, Çev. Bilge Tanrıseven, Ankara.
- Yaran, C. S. (2001), “John Hick’in Din Felsefesinde Dinsel Çoğulculuk”, Cafer Sadık Yaran, (Ed), **İslâm ve Öteki** içinde (ss. 127-160), İstanbul.
- Yılmaz, R. (ed.) (2005), **Kültürel Çeşitlilik ve Din**, Ankara.
- Zengin, Z. S. (2008), “Tanzimat ve Sonrası Dönemde Osmanlı Toplumunda Gayrimüslimler ve Din Eğitimi”, **Değerler Eğitimi Dergisi** 6 (15), 139-170.

7

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- İletişim kavramını açıklayabilecek,
- İletişim sürecinin işleyişini özetleyebilecek,
- İletişim modellerini ayırt edebilecek,
- Farklı iletişim becerilerini tanımlayabilecek,
- Alanlara göre iletişim türlerini ayırt edebilecek,
- İletişimin öğretim ve insan ilişkileri ile ilgisini açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

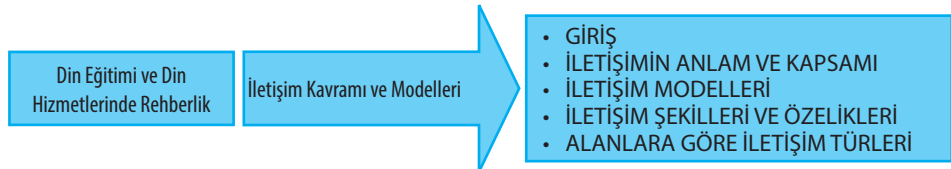
- İletişim süreci
- İletişim modelleri
- Sözlü / yazılı / nesnel / duygusal iletişim
- Akademik / ilişkisel / yaşantısal iletişim

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Bir ansiklopediden “iletişim” maddesini okuyunuz.
- “İletişim nedir” sorusuyla internette inceleme yapınız.
- Üniteye geçen bütün ana başlık, alt başlık ve yan başlıkları çıkarıp bir araya getirerek ünitenin muhtevasını bir bütün halinde inceleyiniz.

İçindekiler

İletişim Kavramı ve Modelleri

GİRİŞ

İletişim sözcüğü, günümüzde bilim insanından sıradan vatandaşa, medya mensubundan yöneticiye kadar geniş kesimlerde kullanılan bir kavram haline gelmiştir. Herkes bu kavramı kendi çalışma alanına bakan yönüyle ele almakta, ona kendi ilgi alanına göre bir anlam yüklemektedir. Bununla birlikte kavramın insanlar arasında ilişki ve bağlantılarla sağlanan bir zihinsel paylaşım olduğu, bu anlamda bütün canlılar arasında iletişim olgusunun var olduğu hususunda ortak bir kanaat mevcuttur. İnsan dışındaki canlıların basit ve sınırlı ilişkilerindeki zihinsel bağlantılar aynı şekilde basit ve sınırlı olurken insanlar arasındaki zihinsel paylaşımlar, ilişkilerindeki karmaşıklık ölçüsünde yoğun ve çok yönlüdür.

İletişim konusu, önceleri hitabet, güzel konuşma, beşeri münasebetler bağlamında ilgi görürken zaman ilerleyip yeni ihtiyaçlar ortaya çıktıkça kavramın kullanım alanı genişlemeye başlamıştır. Geçen yüzyılın ortalarında başlayan iletişim araştırmaları eğitim, propaganda, haberleşme, reklam, halkla ilişkiler alanlarında verimliliği ve etkiyi artırma düşüncesine dayanıyordu. Günümüzde dil, kültür, siyaset, din, diplomasi vb. çok geniş bir alanda iletişim çalışmaları yürütülmektedir. Artık hayatın vazgeçilmez bir parçası olarak değerlendirilen iletişim olgusu, psikoloji, sosyoloji, dilbilimi, yönetim bilimi, eğitim bilimi gibi çok sayıda bilimin ilgi alanına girmektedir.

İletişim, din eğitimi ve din hizmetleri faaliyetlerinin verimli bir şekilde yürütülmesinde de dikkate alınması gereken bir konudur. Bu ünite söz konusu faaliyetleri ilgilendiren yönüyle insan insana iletişim hakkında bilgi verilecek; ancak uzaktan iletişim, kitle iletişimi, haberleşme, medya konularına girilmeyecektir.

İLETİŞİMİN ANLAM VE KAPSAMI

Günümüzde çok geniş bir alanda ilgi görüyor olmasına karşılık “*iletişim*” kavramının ne anlama geldiği sorusunun herkesin üzerinde birleşeceği bir cevabı bulunabilmiş değildir. Bu zorluk kavramın ifade ettiği olgunun karmaşıklığından değil, çok yönlü bakış açılarına ve değerlendirmelere müsait olduğundandır. Herkes kendi alanının bakış açısı ile değerlendirince birbirinden farklı çok sayıda tanım ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır. Yoksa iletişim olgusunun mahiyetini kavramada bir sorun bulunmamaktadır. Tanımlamadaki bu sıkıntıdan olmalı ki,

birçok araştırmacı da iletişimden ne anlaşılması gerektiğine dair görüşünü ortaya koyarken, kavramı tanımlamak yerine süreci açıklamayı tercih etmiştir.

İletişim değişik alanları etkin bir şekilde ilgilendirdiği için bu konuda herkesin kendine göre bir tanım yapması, böylece çok sayıda tanımın ortaya çıkmış olması normaldir. Tanımların iletişim kavramının değişik yönlerine işaret ettiğini söylemek yanlış olmaz. Örneğin halkla ilişkiler alanında giyim, kuşam, nezaket ve zarafet, dilbiliminde üslup ve ahenk, eğitim alanında öğretim tekniği, sosyolojide kültürel paylaşım, psikolojide duygu ve düşüncelerin paylaşımı, politikada propaganda hususları öne çıkmaktadır.

Bütün farklı yaklaşımlara rağmen iletişim olgusunun nasıl bir süreçte meydana geldiği, yapısının ve temel unsurlarının neler olduğu konusunda birbirine çok yakın bilgi ve değerlendirmeler mevcuttur. İletişim öncelikle anlamlar, değerler, bilgiler, duygular ve fikirler üzerinde bir paylaşım olarak kabul edilir. Yapılan farklı tanımlamalarda bu ortak hususu görebilmek mümkündür.

Fiske, iletişimi, herkesin bildiği ancak çok az kimsenin doyurucu bir şekilde tarif edebildiği, araştırmaya elverişli ancak çok sayıda disipliner yaklaşıma ihtiyaç duyulan bir insan etkinliği olarak görür. Ona göre olayı doğru kavrayabilmek için iletişim alanında iki temel yaklaşıma bakılması gerekiyor. Bunlar, **Süreç Ekolü** ve **Göstergebilim Ekolü**'dür.

Süreç Ekolü, iletiyi taşıyan araçların seçimi ve kullanılması üzerinde durarak iletişim sürecinin doğru işletilmesi ve unsurlarının etkinliği konuları ile ilgilenir. Bu ekole göre mesajın kendisinden çok iletilme şekli iletişimin başarısını belirlemektedir.

Göstergebilim Ekolü ise, iletilen mesajların mahiyeti ile ilgilenerek bunların insanları nasıl etkilediği üzerinde durur. Bu ekole göre mesaj hem kolay iletilebilir hem de kolay anlaşılabilir olmalıdır. İletişimin başarısızlığı, iletişime giren verici ile alıcı arasındaki bilgi, kültür ve anlayış farkından kaynaklanır (Fiske, 1996).

İletişim olgusunu daha iyi kavrayabilmek için "insan insana iletişim" ile "kitle iletişimi"ni ayırarak her biri için ayrı tanımlamalar yapmak gerektiği de dile getirilmiştir. Bu görüşe göre iki ayrı iletişim olgusunun mahiyet ve unsurları birbirinden farklıdır. Örneğin, birinde iletişim sürecinin tek yönlü işlediği, diğerinde ise çift yönlü olduğu, birinde "kanal" denen şeyin diğerinde "araç" olduğu ifade edilir. Yine tanımlayabilme problemini aşabilmek için iletişimi kaynakla alıcının konumları bakımından "yüz yüze iletişim" ve "uzaktan iletişim" diye ayırıp kavramın tanımlamasını ve açıklamasını buna göre yapmanın doğru olacağı da dile getirilmiştir.

Tanımlamalar ve bakış açıları farklı da olsa bütün bunlardan iletişimin canlılar, özellikle de insanlar arasında öğrenmelerle bağlantılı bir etki tepki süreci olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Etki ve ona karşılık verilen tepki aynı anlamı yansıtıyorsa doğru bir paylaşım ortaya çıktığından buna başarılı iletişim denilir. Eğer bir iletişim sürecinde etki ile tepki aynı anlamı yansıtmıyorsa buna bozuk veya yanlış iletişim denildiği gibi iletişimsizlik de denilmektedir. İnsanlar arasında yanlış da olsa bir alış-veriş gerçekleşmişse bu durumda bir iletişimsizlikten söz edilemeyeceğinden buna iletişimsizlik değil de bozuk iletişim demek daha doğrudur. Buna göre sıkça yaşanan anlaşmazlıkların, çatışmaların ve çelişkilerin temelinde yatan sebep iletişimsizlik değil iletişim bozukluğudur.

Herhangi bir öğrenme sonucu vermeyen iletişim kurmanın mümkün olup olmadığını düşünerek öğrenme-iletişim ilişkisini açıklayınız.

SIRA SİZDE

Öte yandan mesajı alan kişilerin algılama, yorumlama ve değerlendirme farklılıkları, herkesin kendi kabiliyetine, anlayışına ve kültürüne göre mesaj üzerinde seçici davranma eğilimi, iletişimde tabii bir verimsizliği kaçınılmaz kılmaktadır. Aynı manzarayı seyreden iki kişi ondan farklı anlamlar çıkarabilmekte, aynı konuşmayı dinleyen iki kişi konuşmanın farklı noktalarını hatırlamaktadırlar. Bu durum, standart bir iletişim eyleminin kişilere ve ortama göre farklı sonuçlar verebileceğini göstermektedir.

Konu üzerinde yapılan çalışmalarda iletişim olayının temel olarak verici ile alıcı arasında bir eylem transferi (transaction) özelliği taşıdığı, ortaya çıkan anlamın alıcının varsayımlarına, ön bilgilerine ve iletişimin içinde vuku bulduğu şartlara bağlı olduğu belirtilir. Görünen o ki, her iletişim olayında mesaj gönderen ile alan arasında az veya çok daima bir değişim ve pazarlık mevcuttur. Dolayısıyla iletişim bir nevi müzakere olup sunucunu önceden tahmin etmek mümkün değildir. Bu özellik iletişimin subjektifliği olarak açıklanmaktadır (Mc Quail-Windahl, 1993). Yani iletişimin etkisi ve başarısı, belli teknik ve kurallara bağlı olduğu kadar, mesajı gönderen ile ona muhatap olanın özelliklerine ve iletişim ortamı değişkenlerine de bağlıdır.

İletişim kavramının kapsadığı çalışma alanları konusunda bir bilgi edinmek için <http://www.ilet.gazi.edu.tr/> adresinden Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesinin bölümlerinin programlarını inceleyiniz.

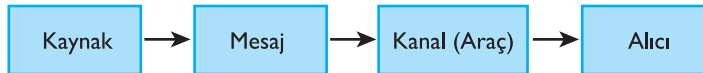
İNTERNET

İLETİŞİM MODELLERİ

İletişim olgusunun nasıl gerçekleştiği, iletişim sürecinin hangi unsurları barındırdığı hususunda farklı açıklamalar vardır. Açıklamalardaki farklılıklar hem iletişim konusundaki bilgilerin giderek gelişmesinden hem de iletişimin ilişkilendirildiği alanların özelliklerinden kaynaklanmaktadır. İletişim araştırmaları konusundaki ilk çalışmaların sosyal ve ekonomik alandaki gelişmelere paralel olarak daha çok reklam, tanıtım, propaganda gibi pratik amaçlara yönelik olduğu yukarıda ifade edilmişti. Bu amaçlar doğal olarak iletişime bakışı ve onu kavrayışı yönlendiriyordu. Dolayısıyla iletişim olgusu ilkin bu pratik amaçlara uygun olarak adına **doğrusal model** veya **matematiksel model** denilen bir modelle açıklanmıştır.

Doğrusal Model

İletişimin, kaynaktan çıkan mesajın uygun araçlarla alıcıya ulaştırılmasıyla sonuçlanan tek yönlü bir işlem olarak açıklanmasına **doğrusal model** denilmektedir. Buna göre iletişim bilgi, haber, fikir ve kanaatlerin, istenilen kişi veya kişilere aktarılmasından ibarettir. Aktarılan iletinin doğru olarak alıcıya ulaştığı varsayımına dayanan bu modelde **kaynak**, **mesaj**, **kanal** ve **alıcı** olmak üzere dört unsur bulunmaktadır. İletişimin başarısı için mesajın üretilmesi ve iletilmesi hususunda bu dört unsurun birbirleri ile uyumlu çalışması gerekir.

Şekil 7.1

Doğrusal iletişim modeline göre iletişim şeması

İletişimden çok iletim sürecini anlatan bu açıklama, günümüzde kitle iletişimi açısından çok da yanlış sayılmamaktadır. Hatta konferans, vaaz, nutuk gibi topluluklara hitap şeklindeki bilgilendirme çalışmaları için doğrusal iletişim modeli daha açıklayıcı bir modeldir. Ancak tek yönlü çalışma özelliği gösteren alanlarda bile iletişimin doğrusal bir işlem olarak görülmesinde potansiyel yetersizlik bulunduğu bir gerçektir. Bu yetersizlik daha ilk başta fark edilmiş, alıcının mesajı eksik veya yanlış alma ihtimalinin daima mevcut olduğu, bunun nasıl giderileceği konusu tartışılmıştır. Mesajın alıcıya eksiksiz ve doğru olarak ulaştığından nasıl emin olunacağı sorusunu soranlara karşı doğrusal modeli savunanlar olaya mesajın etkin düzenlenmesi açısından yaklaşarak, “ne söylerseniz o işitilir” açıklamasını getirmişlerdir.

Ancak bu açıklama doğrusal iletişim sürecinin işleyişinden kaynaklanan probleminin çözümü için yeterli bulunmamış, mesaj etkili olsa da verimsizliğin devam edeceği iddia edilmiştir. Modelin savunucuları bu iddiaya karşı da problemin, sistemin yetersizliğinden değil, sürece müdahale eden engelleyici ve yanıltıcı ortam faktöründen kaynaklandığı cevabını vermişlerdir. Ancak bu açıklamalardan ikna olmayan araştırmacılar, doğrusal modelin açıkladığı sürecin bir iletim eyleminden ibaret olduğu, iletişim geri bildirimle devam edebileceği üzerinde yoğunlaşmışlardır.

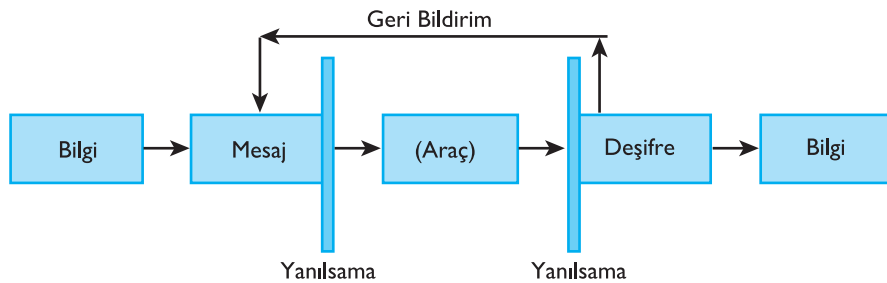
Dairesel Model

Doğrusal modelinin en önemli açmazı olan mesajın doğrulanamaması sorunu geribildirim unsuru ile çözüme kavuşturulunca iletişimin tek yönlü doğrusal bir süreç olmadığı anlaşıldı. Geribildirimle süreç başa döndüğünden iletişimin dairesel bir döngü olduğu gerçeği ile karşılaşıldı. Buna göre iletişim sürecinin dört temel unsuru değişmemekle birlikte bunlara, mesajın alıcıya doğru ulaşmasını güvenceye alan beşinci bir unsur olarak geribildirim eklenmiş olmaktadır. Yansıma da denilen bu beşinci unsur mesaja muhatap olan alıcının cevabı olarak devreye girdiğinde süreç alıcıda sonlanmayıp devam etmiş olmakta, mesajı almış olan kişi kaynak durumuna, iletmış olan kişi de alıcı durumuna gelmiş olmaktadır. Alınan geribildirim üzerine düzeltme veya onaylama yapıldığında süreç tekrar ilk halini almaktadır. Böylece iletişim süreci dairesel bir döngü halinde sürüp gitmektedir.

Şekil 7.2

Dairesel Modelde İletişim Döngüsü

Kaynak: Sillars, 1995 (uyarlanarak alınmıştır.)

Yüz yüze iletişimi tanımlamaya elverişli olan dairesel sistemin işleyişi, sadece beş unsurun kabaca belirttiğimiz düzen içinde sürüp gitmesinden ibaret değildir. “Bilgi”, “mesaj”, “kodlama”, “kod açma”, “yanılsama” kavramları ile sistemin ayrıntılarına dair açıklamalar da oldukça önemlidir. Sürecin başarısı bu kav-

ramlarla belirlenen işlerin doğru, yerli yerinde ve gereklerine uygun bir şekilde yürütülmesine bağlıdır.

Mesaj; bilgi konusu içinden muhataba iletmek üzere kaynak tarafından belirlenen ve alıcının ihtiyacına uygun olacak şekilde düzenlenen kısımdır. Örneğin zihnimizde komşuluk konusunda komşuluğun önemine, komşuluk ilişkilerine, komşuluk haklarına, kötü komşunun zararlarına dair birçok bilgi vardır. Komşuluğun önemine dikkat çeken bir mesajı muhatabımıza iletmek istediğimizde önce bunlardan maksadımıza uygun bir seçim yaparız. Buna mesaj düzenleme denir. Sonra da bunu en güzel ifade edecek kelimeler ve cümleler bularak onlarla dile getiririz. Buna da kodlama denir.

Başarılı kodlama, yani kelime ve cümle seçimindeki başarımız, muhatabın onlardan kast ettiğimiz anlamları doğru ve eksiksiz çıkarmasına bağlıdır. Eğer muhatabımız sözlerimizden ne demek istediğimizi tam ve net olarak anlamıyorsa kodlama başarılı sayılmaz. Muhatabın sözlerden anlam çıkarmasına da kod açma denilmektedir. Kod açmadaki başarı ise kaynağın kodlama becerisi ile ilgili olduğu kadar alıcının bilgi, kültür, anlayış, kavrayış düzeyi ve dil becerisi ile de ilgilidir. Demek ki, kodlama yapılırken kaynağın kendince en uygun sözleri bulması yeterli değildir. Aynı zamanda bu sözlerin muhatabın anlayışına da uygun olması gerekir.

İletişimin başarılı olmasını sağlayan en önemli husus, iletişim aracı olarak kullanılan dilin her iki tarafın birlikte olabildiğince açık ve net bir şekilde anlayabildikleri bir dil olmasıdır. Anlaşılsın diye konuşuyorsak muhatabımızın anlayacağı bir şekilde konuşmalıyız.

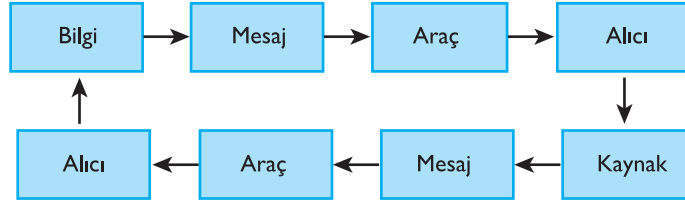
DİKKAT

İletişim sürecinde gerek kodlama gerekse kod açma basamaklarındaki başarısızlık yanılsama olarak ifade edilir. Bu da sürecin iki noktasında yanılsama ile karşılaşma ihtimalinin her zaman mevcut olduğu anlamına gelmektedir. Kodlamadaki yanılsama, iletilmesi düşünülen anlamı kaynağın tam olarak ifade edemesinden, kod açmadaki yanılsama ise alıcının muhatap olduğu mesajın ifadelerini tam olarak anlayamamasından doğar. Karşılıklı konuşmalarda tarafların “öyle demek istememiştim”, “beni yanlış anladınız”, “anlayamadım, ne demek istiyorsunuz”, “ben ne diyorum, siz neden bahsediyorsunuz” şeklindeki sözleri yanılsamaları gösterir.

İşlemsel Model

İletişimi dairesel bir işlem olarak benimseyen, ancak geribildirimi yeni bir mesaj kabul eden bir görüş daha vardır. **İşlemsel model** denilen bu görüşe göre, iletişimde kaynak ve alıcı diye tanımlayacağımız taraflar yoktur; her iki taraf aynı zamanda hem kaynak hem de alıcıdır. Çünkü kaynağın alıcıdan geribildirim alması, aynı anlam konusunda olsa bile ayrı bir ileti olarak kabul edilir. Bu modele göre iletişim, tek bir kişinin (kaynağın) becerisine ve yeteneklerine bağlı olarak yürütülen bir süreç değil, iki tarafın birlikte yapabildiği ve birlikte başarabildiği bir etkinliktir. Etkilenen olmadan kimsenin etkili olamayacağı gibi, herkes etkileyici olduğu kadar da etkilenendir. Çocuklar ebeveynlerini onların kendilerini etkilediği kadar etkilerler.

Şekil 7.3

İşlemsel modelde
İletişim Döngüsü

Görüşmeler, tartışmalar, müzakereler ve insanlar arasında birçok alandaki ilişkilerde hep bir tarafın mesaj ileten kaynak, diğer tarafın da alıcı olması düşünülemez. Her iki taraf da birbirlerine mesaj verip alıyorsa iletişim aynı zamanda bir alveriş ve bir paylaşımdır. Diğer bir ifadeyle, işlemsel model açıklamasına göre, iletişim paylaşıldıkça var olan şeydir.

SIRA SİZDE

Anlatılan üç iletişim modelinin açıklamalarına uygun düşen günlük hayattan birer örnek bularak aralarındaki farkları inceleyiniz.

K İ T A P

Burada verilenlerin dışındaki iletişim modelleri ve ayrıntıları konusunda bilgi edinmek için Mc Quail-Windahl'ın İletişim Modelleri adlı kitabını okuyabilirsiniz.

İLETİŞİM ŞEKİLLERİ VE ÖZELLİKLERİ

İletişim, insanların sadece söz ve yazı yoluyla gerçekleştirdikleri bir etkinlik değildir. Resim, şekil, nesne, vücut hareketleri, giyim-kuşam, dokunma gibi anlam ifade eden her şey birer iletişim aracı olarak görev yapar. Anlamaların insanlar arasında paylaşılmasına imkân veren farklı araçlarla kurulan iletişimlerin kendine özgü usulleri ve yöntemleri vardır. En mükemmel canlı olan insan, içgüdü ve reflekslerinin yanı sıra jest ve mimikleri, zengin davranış şekilleri, geniş dil ve eşyayı kullanma becerileri ile karmaşık davranışlara sahiptir. Öğretileme ve öğrenilme sonucu kazanılan bütün bu davranışlar birer iletişim ürünü olduğu kadar aynı zamanda birer iletişim aracıdır.

Bazen sözle anlatılamayan şeyler yazıyla, el yüz hareketleri ile belki bir çizimle, şekille anlatılır. Bir tablonun, resmin, bir karikatürün anlattıkları, sözle ya da yazıyla aynı derecede etkili anlatılamaz. Bir haritada ifade edilenleri anlatabilmek için sayfalar dolusu yazı yazmak gerekir. İnsanın bir bakışı, bir dokunuşu ile hissettirdiği duygular, sözlerle ifade edilemez. Bu zengin araçlara rağmen iletişim denilince ilk akla gelen ve en yaygın kullanılan becerisi sözlü iletişimdir. Ancak kullanılan araçların türüne göre farklı iletişim becerileri de vardır ve bunlar yerine göre sözlü iletişimden çok daha etkindirler.

Kullanılan araçların çeşidi kadar iletişim şekline bahsetmek mümkün ise de araçların ortak özellikleri ve yöneldikleri duyu organları bakımından iletişim şekillerini gruplara ayırmak daha uygun ve pratiktir. Sınıflandırmayı sadece sözlü iletişim ve sözsüz iletişim diye iki maddede yapanlar olduğu gibi buna bir de görsel iletişimi ekleyerek üçe çıkaranlar da vardır. Araçların nitelikleri, kullanım

farklılıkları ve bıraktıkları etki dikkate alındığında iletişimleri **sözlü, yazılı, nesnel ve duygusal** diye dört gruba ayırmak daha açıklayıcı olmaktadır.

İletişimler farklı araçlarla farklı şekillerde gerçekleşse de bütün iletişimler belli görevleri yerine getiren etkinliklerdir: Her iletişimin etkinliği şu görevlerden en az birini yerine getirir:

DİKKAT

- **Bilgi ve malumat sağlama**
- **İkna etme ve kanaat oluşturma**
- **Duygu ve duyarlık oluşturma**
- **Görüş ve anlayış kazandırma**
- **Fikir ve düşünce kazandırma**

Sözlü İletişim

Sözlü iletişim, mesajın sözlerle iletildiği iletişim şeklidir. Sözler ilk insanla birlikte var olan, bir insan grubu (toplum) içinde belirlenmiş ortak anlamları taşıyan sembollerdir. Belli kurallarla ilişkilendirilen sözlerin toplamı, insanlar arasında temel iletişim aracı olan dili meydana getirir. İletişimde kaynak kişi iletmek üzere zihninde biçimlendirip hazırladığı mesajı, kullandığı dilin sözleri ile ifade eder, yani anlamları seçtiği kelimelere yükler. Buna iletişim dilinde **mesajın kodlanması** denildiği daha önce açıklanmıştı.

Sözlü iletişimde en temel sorun, mesajın alıcı veya alıcılar tarafından doğru ve eksiksiz olarak anlaşılmasını sağlayacak başarılı bir kodlama yapabilmektir. Çünkü dilin zenginliği ve sözlerin farklı anlamlarda kullanılabilmesi sebebiyle bir anlamı birden çok farklı sözlerle kodlayıp iletmek mümkündür. Aynı şekilde alıcının da sözlerden konuşanın kast ettiğinin dışında anlamlar çıkarabilmektedir. Örneğin çok sıcaklık hissetmekte olduğunuzu “sıcaktan yanıyorum”, “ateş bastı”, “sıcaktan bunaldım”, “terledim”, “burası çok sıcak oldu” gibi farklı ifadelerle anlatabilirsiniz. Alıcı da bu ifadelerden “hasta olduğunuz”, “ortamdan sıkıldığınız”, “oradan uzaklaşmak istediğiniz” şeklinde kastınızın aksine farklı anlamlar çıkarabilir.

Aslında dil temel bir iletişim aracı olarak aynı dili kullananların ortak anlaşma zeminini oluşturur. Ortak dil üzerinden nesnelere yapılan kodlamalar, kullanıcılar arasında kendiliğinden oluşmuş bir uzlaşmaya dayanır. Örneğin üzüm kelimesiyle kodlanan nesne herkese göre aynıdır. Eğer o nesnenin farklı olanları varsa siyah üzüm, kuru üzüm gibi onlar da nitelemelerle ayrıca kodlanır. İletişimdeki yanlış anlamalarda sorun anlamların kelimelerle kodlanmasından değil, dilin kullanımındaki farklı üsluplardan, özel ve özgün tonlamalardan kaynaklanır. O bakımdan sözlü iletişimde en kestirme ve elverişli yol herkesin rahatlıkla anlayacağı ortak dili kullanmaktır.

İnsanların en fazla buluştukları ortak dil alanı hiç şüphe yok ki, günlük dildir. Konuşmacı günlük dilden uzaklaştıkça dinleyicinin iç dünyasına nüfuz etme, onunla paylaşım ritmini yakalama imkânından uzaklaşır. Entelektüel dil ne kadar doğru ve düzgün olsa günlük dilin hâkim olduğu çevrede aynı yeterince anlamlı ve etkileyici bulunmaz, aksine sıkıcı ve bunaltıcı olur. Entelektüel konuşmacı da yoğun duygusal anlarda farkında olmadan günlük dile döner, öfke ve kızgınlığını günlük dille yansıtır. Çünkü onun iç dünyası da günlük dille yoğrulmuştur.

Elbette sözlü anlatımda konuşmacıların kendi konuşma tarzları ve kendilerine

özgü ifade ve üslup biçimleri olacaktır. Herkesin aynı anlatım ve üslup kalıbında buluşması beklenemez. Ancak anlatımın özgünlüğü, yeni dil yapısı tasarlamak, yeni kalıplar ve terimler ihdas etmek şeklinde olmamalıdır. Özgünlüğün değişmez ölçüsü, anlatım süresince dinleyici ile kurulan canlı ve etkin iletişim bağı olmalıdır. Bu beceri, insandaki kıvrak zekânın, etkileyici dil ve zengin kültürle birleştirilmiş sunumudur.

Anlatımda kullanılan kalıpların iletişimde faydalı ve etkili olabilmesi için, bunların insan aklının ve tecrübesinin oluşturup sosyal hafızaya yerleştirdiği bildik kalıplar olması gerekir. Kimi hatipler söze çeşni ve özgünlük katabilmek için yeni söz kalıpları ihdas ederler. Bu şekilde özgün olmak adına üretilen sosyal hafızaya yabancı ifade tarzı, zihinleri karıştıracığından iletişim amacına da hizmet etmeyecektir. Örneğin sosyal hafızada asker hep kahramandır, aslan yiğittir, prenses güzeldir, çınar uludur. Askere kabadayı, prensese şımarık, aslana gaddar, çınara kaba sıfatlarını yakıştırır ve benzetmelerinizi bu sıfatlarla yaparsanız iletişim amacınıza uygun düşmez. Çünkü sosyal hafıza, bu varlıkları sizin yakıştırdığınız sıfatlarla kodlamamıştır.

DİKKAT

İletişimde ortak dil önemli olmakla birlikte herkesin aynı anlatım ve üslup kalıbında buluşması beklenemez. İnsanların kendilerine özgü konuşma tarzları, ifade ve üslup biçimleri vardır. Herkes kendine özgü konuşma tarzı ile iletişimlerini sürdürür. Ancak anlatım özgünlüğü, dili farklılaştıracak yeni kalıplar ve terimler ihdas etmek değildir. Özgünlüğün değişmez ölçüsü, iletişim süresince muhatapla kurulan canlı ve etkin iletişim bağına sağlayıcı olmaktır.

Sözlü iletişimde tek başına dilin söz gücüne güvenmek her zaman beklenen başarıyı sağlamaya yetmez. Çünkü sözlerde takip edebilme, anlama, ilişkilendirme, hatırlama vb. birçok yönden yetersizlik vardır. Sözlü iletişimlerde sözle birlikte jestler, mimikler, resimler, şekiller ve diğer uyarıcılarla anlatım desteklenmelidir. Uyarıcı malzeme sadece anlatımı desteklemekle kalmaz, sözün çaresiz kaldığı yerde devreye girerek tek başına iletişim aracı görevi de yapar ve sözden daha güçlü ve etkileyici anlatım sağlarlar. İster jest ve mimikler olsun, ister kılık-kıyafet, resim şekil gibi nesnel malzeme olsun göze hitap eden bu uyarıcılar, alıcının işitme duyusu ile birlikte görme duyusunu da işe koşarak zihinsel dikkat ve muhakeme gücünü artırır. Sözel ve nesnel sembollerin birbirleri ile uyumlu bir sunuş tekniği ile devreye sokulması, mesaja yönelen kişinin anlam davranışındaki algısal düzenlemelerini etkiler, hayal gücünü artırır ve muhakeme gücünü ortaya çıkarır.

Yazılı İletişim

Yazılı iletişim, konuşmada kullanılan sembollerin ses kanalı ile değil de yazı kanalı ile kurulan iletişim şeklidir. Aslında yazı, konuşulan dilin kâğıt üzerindeki çizimlerinden, söz de ağızdan çıkan seslerinden ibarettir. Her ikisi de insan hafızasında kelimeleri, cümle yapısı, tamlamaları ve kuralları ile var olan dilin iki farklı şekilde tezahürüdür. **Yazı dili** ve **konuşma dili** diye ayırdığımız şey dilin kendisi değil, onun dışı yansıtılış biçimidir. İnsan konuştuğu dili, yazının dışında el, yüz, vücut hareketleri ile de dışı yansıtılabilmektedir ki, buna da **beden dili** denilmektedir.

İletişim aracı olarak yazı dilinin kendine has özellikleri, iletişim başarısı ile ilgili zorlukları ve avantajları vardır. İletişim sürecinde sesler ortaya çıktığında

kaybolurken yazı ortaya çıktığında var olmaktadır. Bu farklılık, sözlü iletişimin alıcının algı tekrarına izin vermediği, buna karşılık yazılı iletişimin algı tekrarına olabildiğince açık olduğu anlamına gelmektedir. Bir sesi duyup ne dediğini hemen anlayamayan kimsenin onu tekrar duyma imkânı olmadığından, anlamadığı ile ya da doğru yanlış nasıl anladı ise onunla kalacaktır.

Yazılı iletişimde ise böyle bir sakınca yoktur. Okuduğumuz bir metni anlamadığımız ya da doğru anladığımızdan emin olmadığımız zaman istediğimiz kadar tekrar okuma şansımız vardır. İletişimde kaynak kişi açısından da durum aynıdır. İletişime giren kişinin söz ağızdan çıktığında alıcıya ulaşmadan önce onu değiştirme şansı yoktur. Yazıyı muhataba ulaşmadan önce istediğimiz kadar değiştirme şansına, kast ettiğimiz anlamı tam olarak ifade ettiğinden emin olana kadar üzerinde çalışma imkânına sahibizdir. Yazının bu özelliği, yazı ile iletişim kurmayı daha güvenli hale getirmektedir. Ayrıca mesajın saklanması, kalıcılığını ve asırlar sonrasına intikalini sağlayan da yazıdır. İnsanlığın bilgi ve kültür birikimi büyük ölçüde yazılı iletişime dayanır. Konuşulan dil yazıya döküldükten sonra insanlık tarihinde gerçek bir uygarlık dönemi başlayabilmiştir.

Yazılı iletişimin bir önemli avantajı da konuşmadaki kelimelerin yanlış telaffuzundan doğan yanlış anlamalara (yanılsamalara) izin vermemesidir. Herkes kelimeleri farklı şive veya farklı diksiyonla söyleyebilir ama yazıda böyle bir farklılık olmaz ya da çok az olur. Farklı yazılan kelimenin doğrusunu tahmin etmek güç olmadığından nadiren görülen bu yanlışlıklar genellikle yanlış anlamaya sebep olmaz.

Yazılı iletişimin bu avantajlarının yanında elbette önemli dezavantajları ve dikkat gerektiren yanları da vardır. Öncelikle yazıya aktarılan sözler, belli işaret ve sembollerden ibarettir. Sesteki titreşim, tonlama, perdeleme ve bunların yansıttığı duygular yazıda yoktur. Konuşmacının, sesine aksettirip dinleyicinin hissiyatını harekete geçirebildiği duygularını yazıda fark etmek zordur. Bazen bir sözü bir kimseden duyar etkilenmeyiz; fakat aynı sözü bir başkasından duyduğumuzda etkileniriz. Bu da sözlerin taşıdığı duygularla iletişimi nasıl etkilediğini gösterir.

Yazılı anlatımda kelimelerin, metnin amacı dışında sergilediği kaçınılmaz bir önyargı sorunu da her zaman mevcuttur. Bir kelimenin sözlük anlamı, onun terim anlamına ve yazarın kast ettiği anlama karşı bir önyargı oluşturur. Yazara rağmen yazı dilinin taşıdığı bu önyargılardan kurtulmak, yazarın mesaj kurgusunu çözmekten daha zor bir iştir. Böyle olduğu için ayet ve hadis metinlerindeki kelimelerin taşıdıkları önyargılar (ilk anlamlar) sebebiyle bu metinlerden insanlar farklı anlamlar çıkarmaktadırlar. Yazıdaki önyargılar sebebiyle bu kutsal metinleri anlamadaki çaresizliğimizi çoğunlukla tarihi olaylardan, günlük hayattan ve uygulamalardan örnekler alarak çözmeye çalışırız.

Yazı, insan zihninde var olan düşüncüyü zihnin dışında resmetmeye yarayan bir nesne ve temsil kabiliyeti sınırlı bir sembol olduğu için soyut düşünceleri aktarmada tabii bir yetersizliğe sahiptir. Bu yetersizliği aşmak için metni tekrar tekrar okumaktan başka çaremiz yoktur. Sözlü iletişimde olduğu gibi jest, mimik, ses tonu vb. takviye edici unsurlar kullanma ya da anlamadığımız iletiyi açıklatma imkânı yoktur.

Diğer yandan, konuşmanın doğal olarak insanın ağzından dökülüp gelmesine rağmen yazıda doğallık çok azdır. İnsan içinden geleni olduğu gibi söyler ama olduğu gibi yazamaz. Çünkü yazı, konuşmanın aksine bilinç dışından kendiliğinden ve kaçınılmaz olarak çıkagelmez, yazıda her kelime, her cümle bilinçli olarak üretilir. Konuşma dilinin yazılması süreci, bilinçli olarak şekillendirilmiş belirli kuralların yönetimindedir. Bu bakımdan yazılı iletişimin başarısı, hem kaynağın (yazar) hem de alıcının (okuyucu) birlikte kodlama ve kod açma becerilerine yani yazarlık ve okuyuculuk yeterliklerine bağlıdır.

K İ T A P

Yazılı iletişim konusunda ayrıntılı bilgi için Hans D. Zimmermann'ın Yazınsal İletişim adlı kitabını okuyunuz

Nesnel (Görsel) İletişim

Söz ve yazının dışında göze hitabeden, insanın görerek anlam çıkarmasını sağlayan çok zengin görüntü malzemeleri de iletişimde etkin bir yer tutmaktadır. İnsanların oturuş, yürüyüş biçimleri, el ve yüz hareketleri, çeşitli nesneler, resimler, şekiller, renkler aracılığı ile kurulan iletişime nesnel iletişim veya görsel iletişim denilmektedir.

Nesnel iletişim, alıcının görme duygusu ile bilgilere, diğer bir deyişle nesnelerin taşıdığı anlamlara yönelmesi esasına dayanır. İletişim dilinde **gösterge** denilen görülebilir her nesnel görüntü bir uyarıcıdır. İnsan herhangi bir görülebilir materyale baktığında uyarılır ve otomatik olarak öğrenme meydana gelir. Nesnel iletişimde öğrenmeyi sağlayan şey göstergenin kendisidir. Burada gösterge mesaj verici, mesajın kaynağı gibi görünse de insanlar arası iletişim olayında onları belli maksatlarla kullanan insan olduğu için göstergeler birer araçtır.

İletişimde görsel malzeme ya tek başına iletişim aracı olarak görev yapar ya da sözlü iletişimde iletiyi güçlendirici destek unsuru olarak kullanılır. Sözler, görsel malzeme ile desteklendiğinde daha güçlü iletişim sağlanır. Görsel malzeme sözlü iletişimde destek görevi yaptığı için iki türlü rol oynamaktadır. Biri sözlü iletişime derin bir boyut kazandırarak iletişimi zenginleştirmek, diğeri de sözlerin yanlış anlamalara sebep olması durumunda düzeltici etki yapmaktır. Birincisine nesnelerin tamamlama ilişkisi, ikincisine ise çatışma ilişkisi denilmektedir. Sözler yanlış anlamda kullanıldığında görsel araçlar sözlerle çalışarak doğru anlamı yansıtır.

D İ K K A T

İletişimde görsel araçlar ya kendi başına mesaj iletme görevi ya da sözlü ve yazılı iletişimlerde destek görevi yapar. Görsel araçların iletiyi desteklemekte iki türlü rolü vardır: Birincisi, anlamı güçlendirmek, ikincisi de anlam kaymalarını ve yanlışlamaları önlemektir.

Nesnel araçların verdiği ipuçları çoğunlukla sözel iletilerin verdiği ipuçlarından daha az yanıltıcıdır. Anne babalar çocuğun yalan söylediğini gözlerinden, yüzünden, duruşundan ve hareketlerinden kolaylıkla anlarlar. Böylece çocuğun sözlü iletileri ile nesnel iletilerindeki çatışma ilişkisi, anne babanın yanlışlamasını önleyici daha güvenilir bir ipucu vermiş olur.

Elbette nesneler sözlerden veya kelimelerden soyutlanamazlar. Sözle anlatılabilecek bir nesne bilinmeyen bir şeydir ve onunla herhangi bir mesaj iletilmez. Aynı şekilde kelimeler de nesnelerden bağımsız değildir. Her kelime bir nesneyi temsil eder ve bütün algıları barındıran kelime dağarcığı nesnelerin algılanmasını sağlamaya yöneliktir. Biz sözle iletişim kurarken nesnelerin sembolleri olan kelimeleri kullanır, onlardan nesnelere ulaşmaya çalışırız.

Nesnel araçlar, insanın kendinde olanlar ve dışında olanlar diye iki kısma ayrılır. İnsanın dışındaki nesnel araçlar, anlam ifade eden her türlü şekiller, şemalar, çizimler, işaretler ve cisimlerdir. İnsanın kendinde olan el, yüz hareketleri; duruş, oturuş, yürüyüş biçimleri; kılık-kıyafetler şeklindeki göstergeler bütününe “**beden dili**” denir. Beden dili insanlar arası iletişimde başlı başına bir iletişim aracı olarak önemli bir yer tutmaktadır. İnsan istese de istemese de beden dili ile iletişime girer, insanlara mesaj gönderir ve onları bir şekilde etkiler. İlk intiba ve izlenimler bu mesajlarla oluşur. Sözlerin anlattıkları, beden dilinin anlattıkları ile uyum içinde olduğu zaman güçlü ve sağlıklı bir iletişim kurulmuş olur. Bu ikisi arasında bir uyumsuzluk olduğunda beden dili daha etkin duruma geçer. Çünkü insan duyduklarından çok gördüklerine inanma eğilimindedir.

Beden Dili konusunda geniş bilgi için Judi James’in Beden Dili adlı kitabını okuyunuz.

K İ T A P

Konuşulan dilin sembolleri gibi beden dilinin sembolleri de toplum hafızasında ortak anlamlara kodlanmıştır. Beden hareketleri toplumda herkes için aynı anlama gelmektedir. Eğer böyle olmasaydı beden dili iletişim dili olarak kullanılmazdı. Sağır ve dilsizlerle, dilini bilmediğimiz yabancılarla tek anlaşma aracımız beden dilidir. Söylemediğimiz belki de söylemek istemediğimiz çok şeyi beden dilimiz anlatır ve insanların hakkımızda doğru veya yanlış kanaatler edinmelerini sağlar. İletişime girdiğimiz kişiler beden dilimizden edindikleri önyargılarla bize yönelirler. Eğer bir insan ilk bakışta kişilikli, saygın biri gibi görünüyorsa onunla ilgili her belirti bu görüntüyü doğrulayıcı bir delil kabul edilir, eğer sıradan ve ciddiye alınmaz biri gibi görünüyorsa aksi kanıtlarıncaya kadar onun hakkındaki bu ön kanaat değişmeyecektir.

Sosyal hayattan beden dili ile etkin iletişim sağlandığına dair birkaç örnek bulunuz.

SİRA SİZDE

Duygusal İletişim

Duygusal iletişim, duyguların paylaşımı ile ilgili bir iletişim şeklidir. Sevinç, heyecan, korku, sevgi, nefret vb. duygular, sözlü ifadelerden çok temas, duruş mesafesi ve duygusal yaklaşım gibi tutum ve davranışlarla daha kolay ifade edilip aktarılır. Bir utancı, bir mahcubiyeti kişinin o anki duruşundan daha etkin hiçbir söz anlatamaz. İnsanlar yaşantı figürleri ve dokunuşlarla duygularını, karşısındakilere net bir şekilde anlatabilir, onlardan da aynı şekilde duygusal mesajlar alabilirler. Nesnel iletişimde olduğu gibi duygusal iletişimde de kullanılan araçlar görsel malzemedir. Bu ikisini birbirinden ayırmamıza neden olan husus, ilkinde bütün görsel araçların kullanılması ve her türlü mesajın iletilmesi söz konusu iken ikincisinde sadece insana ait bir kısım göstergeler aracılığı ile duygusal mesajların iletiliyor olmasıdır. Duygusal mesaj ileten göstergeler ise, “**duruş şekli**”, “**duruş mesafesi**” ve “**dokunuşlar**”dır.

Duygusal iletişim, duyguların iletilmesini ve paylaşılmasını sağlayan bir iletişim türüdür. Duygusal iletişimin temel aracı olan beden dilinin kendiliğinden duyguları açığa çıkarma özelliği vardır. Bu sebeple İnsanlar çoğu kez saklamak istedikleri duygularını istemeden iletmış olurlar. İstenilen duygusal iletişimin sağlanabilmesi, beden dilinin etkin bir şekilde kontrol edilmesine bağlıdır.

DİKKAT

Duruş Şekli

İnsanın iletişim esnasındaki duruş şekli, onun üzüntü, öfke, heyecan, korku, aldırılmazlık gibi duygularını açığa vurur. Vücut organları tek başına aldıkları şekillerle belli anlamlar ifade etse de duygusal iletişimde asıl olan vücudun görünen bütün organlarının anlamlı bütünlüğüdür. Duruş bu bütünlüğü ifade etmektedir. Organların anlamlı bütünlüğü ancak insanın duygusal halini tam olarak dışa yansıtmaktadır. Bu bakımdan açığa çıkmasının olumsuz sonuçlar doğuracağını düşünüp, insanlardan ruh halimizi ve duygularımızı saklama ihtiyacı duyduğumuz durumlarda bütün görünen organlarımızı birlikte kontrol etmemiz gerekir. Özellikle konferans, sohbet, sınıf gibi ortamlarda grup karşısında konuşuyorsak duygularımızı saklamak çok önemli olabilir. Üzüntü, öfke, korku, endişe vb. duyguyu yoğunluğumuz açığa çıktığında karşımızdakilerle iletişimlerimiz arzu etmediğimiz bir yöne kayabilir veya bozulabilir.

Çok üzgün veya öfkeli bir öğretmenin sınıfta öğrencileri ile doğru bir iletişim kurup verimli bir ders işlemesi güçtür. Bu durumda vücudun diğer organlarını ihmal edip sadece yüz hatlarını kontrol ederek duygusal görüntüyü saklamak güçtür. Vücut bitkin, kollar sarkık, omuzlar düşük vaziyette iken zoraki gülümseme, üzüntü halini saklamaya yetmez.

Bazen de iyi bir iletişim kurmak ancak duyguları açığa vurmakla mümkün olur. İnsanın söylediklerini hissetmesi, onları duyuyor ve yaşıyor gibi anlatması, duygularını ses tonuna ve vücut hareketlerine yansıtmayı, böylece muhatapla veya muhataplarla duygusal bütünlük sağlaması, iletişimine güç katar. En etkili hatipler, sözlerine duygularını katıp muhatapları ile duygusal bağ kurmayı başaranlardır.

Duygusal iletişim sosyal hayatta ve sosyal ilişkilerde de önemli bir yer tutar. Yumuşak huylu, uyumlu, barışık, sevecen görünümlü kimselerle herkes kolay iletişime girer. Bu gibilerle iyi ilişkiler ve anlaşmalar sağlanırken sert, kaba, hırçın ve uyumsuz görünümlü insanlardan uzak durulur.

Duruş Mesafesi

Duruş şekli kadar duruş mesafesi de duygusal mesajlar içermektedir. Bir kimsenin diğeri ile arasındaki duruş mesafesi onunla duygusal ilişkisinin göstergesidir. Her insanın özenle koruduğu ve ihlal edilmesinden hoşlanmadığı kişisel alan çemberleri vardır. Bu çemberler en yakınımdan başlayarak uzaklaştıkça büyüyen iç içe halkalar şeklindedir.

En yakın çember içindeki alan, bize en yakın ve mahrem olan çok sevdiğimiz insanlara aittir, onlardan başkasının bu alana girmesinden, bu ölçüde bize yakın durmasından hoşlanmayız.

Bundan sonraki ikinci çemberin sınırladığı alan, arkadaşlıklar alanıdır ve ancak samimi ilişkiler içinde olduğumuz kimseler bu alana girebilirler.

Üçüncü çemberin içindeki alan ise bildiğimiz fakat iyi tanımadığımız insanlarla aramıza koyduğumuz mesafeyi belirleyen sosyal alandır.

En geniş çemberin çevrelediği alan da yabancılarla aramıza koyduğumuz ve kendimizi rahat hissettiğimiz mesafeyi belirler.

Sosyal ilişki mesafesi denilen ve insanların duygusal tavırlarını gösteren kişisel alan çemberlerinin uzaklıkları, kültürle ilgili bir husus olduğu için toplumdan topluma değişir. Yapılan bir araştırmada ülkemizdeki sosyal ilişki mesafeleri şöyle tespit edilmiştir (Baltaş, 1994):

En yakınlarımızla olan mahrem mesafe	: 0 – 25 cm.
Arkadaşlarımızla olan samimiyet mesafesi	: 45 – 75 cm
Tanıdıklarla resmiyet ölçüsündeki sosyal mesafe	: 1 – 1,5 m
Tanınmayan kimselerle gözetilen genel mesafe	: 3 m

En yakın mahrem mesafemizde bulunması gereken bir kişi bizden birkaç metre uzakta durmaya özen gösteriyor ve o mesafeden iletişim kurmak istiyorsa bu duruş bizimle yakın olmak istemediğine dair bir mesaj içerir. Aynı şekilde genel mesafede bulunması gereken bir kişinin iyice yakınımıza sokulmaya çalışması da bizimle samimi, dost veya arkadaş olmak istediğine dair mesaj içerir.

Dokunuş

Söylenemeyen veya sözle ifadesi mümkün olmayan duyguları iletmenin bir yolu da dokunmadır. Şefkat ve sevgiyle dokunuş, sıcak ve samimi duygularla tokalaşma, kucaklaşma insanlara çok sıcak duygu paylaşımı yaşatır. Sihirli dokunuş politika ve iş çevresinde muhatabı etkilemenin en önemli aracı olarak bilinir.

Ancak dokunma her zaman olumlu duygular aktarmaz. Duruma ve kişiye göre olumsuz duygulara, beklenenin dışında duygusal tepkilere de yol açabilir. Bir kimse-nin omzuna elini koymak, samimiyet ve destek anlamına gelebileceği gibi, bir üstünlük belirtisi ve dokunulan kişiyi küçümseme anlamına da gelebilir. Bu durum kişilerin kültürleri, kişilikleri ve anlayışları ile ilgili olduğu kadar statüleri ve cinsiyetleri ile de ilgili bir husustur. Bir öğretmenin küçük çocuğun başını okşaması ile ergenlik çağına gelmiş karışt cinsten bir öğrencinin başını okşaması aynı şey değildir.

Sosyal hayatta tanımadık insanlara dokunmak, kişiliği ihlal ve saldırı anlamına gelen yakışsız bir durumdur. Bunu yapan insanların kaba, duyarsız, saldırgan oldukları kabul edilir ve özür dilemedikçe onlar hakkındaki bu kanaat değişmez, bazen özür dilemek bile bu kanaati değiştirmeye yetmeyebilir.

ALANLARA GÖRE İLETİŞİM TÜRLERİ

İnsanlar arasında kurulup geliştirilen iletişimler, ya hayatın doğal akışı içinde farklı alanlarda ortaya çıkar ya da belli amaçları gerçekleştirmek için önceden planlanarak belli bir düzen içinde yürütülür. İletişim çalışmalarında doğru tespitler yapılması ve belli durumlarda geçerli genellemeler yapılabilmesi için iletişimin alanlara göre sınıflandırılarak incelemesi yararlı olmaktadır.

Herkes için hayatın akışı iki yönlü sürüp gitmektedir. Bunlardan biri kişinin yakın çevresinde, ailesi ile birlikte sürdürdüğü özel yaşantılar, diğeri de daha geniş çevrede yürüttüğü sosyal ilişkilerdir. Her ikisi de duygu, düşünce ve mahremiyet paylaşımı açısından farklı alanlar olduğu gibi her ikisinde kurulan iletişimlerin maksadı da farklıdır. Dolayısı ile bu alanlarda kurulan iletişimler birbirinden ayrı olarak değerlendirilip açıklanmalıdır. Bunlardan, özel yaşam alanında kurulan iletişimlere **yaşantısal iletişim**ler, sosyal ilişkiler alanındaki iletişimlere de **ilişkisel iletişim**ler denilmektedir.

Bunların dışında kişiliğin geliştirilmesi, topuma uyum ve intibakın sağlanması, kültürel paylaşım, sosyal ve ekonomik gelişim maksadıyla her toplumda uzun soluklu ve yoğun eğitim faaliyetleri yürütülür. Eğitim faaliyetleri ancak düzenli ve planlı iletişimlerle yürütüleceğinden bunların da ayrı olarak incelenmesi gerekmektedir. Bu bakımdan tamamen eğitim, öğretim ve bilgilendirme maksatlı yürütülen bütün iletişimler de **akademik iletişim**ler grubuna girer ve bu başlık altında incelenir.

Akademik İletişim

Bir kimseye veya gruba bilgi vermek, bir şeyler öğretmek amacıyla kurulan ve yürütülen düzenli iletişimlere **akademik iletişim** denir. Okulda öğretmenlerin, iş ortamında usta ve yöneticilerin, gözlem ve inceleme gezilerinde rehberlerin, konferansçıların, vaizlerin, panelistlerin muhataplarına bilgi verme çabaları bu kapsamdaki iletişimlerdir. Aslında bütün öğretici çabalar, iletişim eylemlerinden başka bir şey değildir. Bu sebeple, iletişim bilimi açısından okuldaki öğretici etkinlikler, **pedagojik iletişim** olarak adlandırılmakta, okulun dışındaki faaliyetleri de içine alan bütün öğretici etkinlikler de **akademik iletişim** kapsamına girmektedir.

Akademik iletişim becerisi, genel iletişimin bilinen verici-alıcı ilişkisinden farklı bir işlemi gerektirmektedir. Bu iletişim türünde; amacının belirlenmesinden, ona uygun mesajın seçilip kurgulanması, mesajın kodlanması, iletilmesi, geribildirim alınıp doğrulanmasına kadar yapılması gereken işlemlerinden hiçbiri tesadüflere bırakılamaz. Bu süreçte yer alan her işlem başlı başına belli becerileri gerektirir. İnsanın günlük hayattaki kendi kabiliyetlerinin elverdiği iletişim becerileri ve çevreden zaman içinde edindiği tecrübeler, akademik iletişim için yeterli olmaz. Çünkü öğretim başlı başına ayrı bir maharettir, öğretim amaçlı iletişim de o ölçüde mahareti gerektirir.

Akademik iletişimi diğer iletişimlerden ayıran üç temel özellik vardır:

- 1- Akademik iletişim, tamamen öğretim ve bilgilendirme amaçlıdır.
- 2- Akademik iletişim, önceden tasarlanan planlı ve düzenli bir etkinliktir.
- 3- Akademik iletişimde kaynak kişi, sürecin başarısından sorumludur.

Akademik iletişimde öğretici konumundaki kaynak kişi sistemin en temel öğesidir. Kaynak, belirlenmiş amaçlar doğrultusunda iletişimin bütün unsurlarını düzenlemekle, verimli bir iletişim ortamı oluşturmakla ve süreci başarılı bir şekilde yürütmekle yükümlüdür. Yürütülecek iletişim sürecinin iyi bir öğrenme ve bilgilendirme imkânı sağlayabilmesi için, kaynağın kendi kişisel iletişim tarzını bir tarafa bırakıp pedagojik esaslara uygun bir iletişim becerisi geliştirmesi gerekmektedir.

DİKKAT

Öğretme ve öğrenme amaçlı her etkinlik, salt anlam paylaşımından öte etkin bir süreci gerektiren akademik iletişimdir. Akademik iletişimlerde kavratma, inandırma, ikna etme, güdüleme, yetkinleştirme vb. yönündeki çabalar ve tedbirler kaynağın sorumluluğu olarak sürecin önemli bir kısmını oluşturur.

Öğretim amaçlı iletişimlerde öncelikle öğrenenlerin gelişim düzeyleri, anlama ve kavrama kapasiteleri, ön bilgileri esas alınır. Bu bakımdan öğretmenin ne anlattığı ve nasıl anlattığı değil öğrencinin ne anladığı ve nasıl anladığı önemsenir. Akademik iletişimde mutlaka bilgilerin doğru, eksiksiz ve yerli yerince öğrenilmesi

yönünde ciddi çaba gösterilir. Bu konuda genel iletişim tekniklerinin gözetilmesine ek olarak öğrenci psikolojisi, öğrenme psikolojisi, öğretim stratejileri, öğretim yöntem ve teknikleri vb. konularda gelişmiş tecrübe ve bilgilerin de özenle kullanılması gerekir. Bu bakımdan akademik iletişime profesyonel iletişim de denilebilir.

İlişkisel İletişim

Sosyal bir varlık olarak insan, çevresiyle sürekli ilişki ve etkileşim içindedir. Gelenek ve görenekler, adetler, toplumsal ilişki ve yaşantı kuralları, toplumsal kültür ve değerler, hep karşılıklı ilişki ve etkileşimlerle var olur ve gelişir. İnsanî ilişkiler, bu olguların herkes tarafından öğrenilip benimsenmesini sağlayan faktörler olarak aynı zamanda iletişim görevi görürler. Toplumdaki bütün ortak değerler bu yolla kazanıldığından iletişimin farklı bir şekli olarak ilişkisel iletişimden söz edilir. Hatta bazı kuramcılar, iletişim olgusunu sosyal etkileşim ve paylaşım süreci olarak açıklamışlardır.

İletişimi sosyal etkileşim olarak kabul eden iletişim kuramında insanların birbirleri ile olan her türlü teması ve ilişkileri birer iletişim eylemi kabul edilir. Bu ekole göre ileti (mesaj), herhangi bir kimsenin herhangi bir araçla ortaya koyduğu şeydir. İletiyi ortaya koyan görsel ve sözel göstergeler (araçlar) ise, bir kişinin davranışlarını, zihinsel ve duygusal durumunu, insanları etkileme sürecini belirleyen temel unsurlardır (Fiske, 1996). İlişkisel iletişimde insanın doğal davranışları ve ilişki kurma figürlerine dair tarzı ve alışkanlıkları onun iletişimlerinin şeklini ve niteliğini belirler. Bu yüzden din adamlığı, askerlik gibi saygın kabul edilen meslekleri temsil konumundaki kişilerden yaşam biçimini ve insan ilişkilerindeki tarz ve alışkanlıklarını belli bir düzene koymaları beklenir.

İlişkisel iletişimde doğru ve olumlu sonuçlara ulaşmanın yolu çevre ile uyumlu ve uzlaşmacı ilişkiler kurabilmek ve geliştirebilmektir. Bu hususlarda kişinin kendi özel tercihlerinden çok ortamın müsterekleri ve toplumun genel kabulleri önemlidir. Yani uzlaşmayı sağlayacak olan, kişisel tercihler değil toplumsal müstereklerdir. Sosyal hayat uzlaşmalardan ibarettir. Her birey sosyal bütünün bir parçası olabilmek için uzlaşmacı tutum geliştirmek zorundadır.

Uzlaşmacı tutum geliştirebilmek için çevredeki insanların değer yargılarını, yargılama tarzlarını iyi bilmek ve onlarda olumlu izlenimler bırakacak buluşma noktalarını yakalamak gerekir. Bu aynı zamanda doğru ve sağlıklı iletişim kurma anlamına gelir. Tutum ve davranışlarımızla insanlara ne tür sinyaller göndermiş, daha ağızımızı açmadan onlara neler söylemiş, onları ne yönde etkilemişsek ve onlardan nasıl etkilenmişsek o yönde iletişim kurmuşuz demektir.

Toplumda doğru ve yararlı iletişimler kurmada uzlaşmacı tutumu dikkate alarak “kendin için ye ama başkaları için giyin” sözünü ilişkisel iletişim açısından açıklayınız.

SIRA SİZDE

İnsanlar arasında bir düşüncemizi, kanaatimizi açıkladığımızda, bir tercihimizi ortaya koyduğumuzda ya da bir davranışta bulunduğumuzda onları etkileme niyetimizi de açığa vurmuş oluruz. Aslında hepimiz böyle bir niyeti her zaman içimizde taşıyoruz. Çünkü konuşmalarımız, davranışlarımız ve tercihlerimiz, insanların ilgi, beğeni ve kabulünden bağımsız değildir. Demek ki, bütün ilişkisel davranışlarımızın temelinde ancak iletişim kavramı ile açıklanabilecek zihinsel bir süreç vardır.

Sosyal ilişki ve etkileşimlerle kurulan iletişimlerde tutum, davranış ve yaşantılar şeklindeki göstergelerin rolleri önemlidir. Bu göstergeler, öğretme, bilgilen-

dirme, mesaj verme vb. amaçla girişilen iletişim etkinliği için hazırlanmış araçlar veya göstergeler değildir. Bunlar, insan yaşamının doğal bir parçası olarak kendiliğinden gelişen ama sonuç itibarıyla iletişim aracı olarak görev yapan göstergelerdir. Bu sebeple de genelde bunlara ait düzenlemeler (kıyafet seçimi, saç düzeni tercihi vb.) yapılırken iletişim kurma amacıyla hareket edilmez. Bunlara ait düzenlemelerde gözetilen husus, topluma uyum sağlamak, düzeyli ve tatminkâr ilişkiler geliştirmektir. Durum böyle olmakla birlikte, insan ilişkilerine dair göstergelerin iletişim sonucu vermesi kaçınılmazdır. İnsan davranışları ve ilişkilerine dair göstergelerin üç yönlü iletişimsel rolü ortaya çıkmaktadır. Bunlar; (1) **etkileşimi yönlendirme rolü**, (2) **duyguları açığa vurma rolü** ve (3) **iletişimsizliği imkânsızlaştırma rolüdür**.

Etkileşimi Yönlendirme Rolü

Kişinin giyim-kuşamı, hal ve tavır, vücut hareketleri (duruş, oturuş, yürüyüş biçimleri) ilk karşılaşılan kişi ile ne yönde bir iletişim kurulacağını ipuçlarını verir ve bir ilk izlenim (imaj) oluşturur. Bu ilk izlenimin oluşturduğu etki, kurulacak ilişki ve iletişime yön verecektir. İlk izlenimin oluşturduğu etkiyle başlayan iletişim bu etki altında, ilk izlenim istikametinde gelişecektir. Dağınık ve düzensiz giyim-kuşamı, basit ifadeleri, ciddiyetsiz tavır ve hareketleri ile kötü bir ilk izlenim bırakan kişiyle düzeyli, akılcı ve entelektüel bir iletişim kurulamaz. Böyle bir kimse kişisel göstergelerinin oluşturduğu ilk izleniminden farklı bir etki bırakmak niyet ve amacında olsa da bunu başarabilmesi oldukça güçtür.

Duyguları Açığa Vurma Rolü

İlişkisel iletişimin önemli bir fonksiyonu da duyguların açığa vurulmasıdır. İsteyerek bilinçli bir şekilde duygularımızı açıklayabilir yahut gülme, ağlama vb. şekillerde açığa vurabiliriz. Bazen de duygularımızı açıklama amaç ve niyeti taşımaksızın normal davranış ve ilişkilerimize devam ederiz. Bu takdirde duygularımız ilişki ve davranış biçimlerimize yansiyarak açığa çıkar. Zira her insan, bulunduğu toplumda var olan değerler ve değer yargılarına dair göstergeler taşır. Moda, gelenek, adet, alışkanlık ve bunlara dair ilişki biçimlerini gösteren kılık-kıyafetler, hal ve tavırlar, dil ve üslup, iç dünyamızı açığa vuran göstergelerdir. Toplumda bütün bunlarla örgülenen insan ilişkileri, insanlar arasındaki duygusal paylaşımı sağlayarak bir duygusal iletişim rolü yapar. “Söyle bana arkadaşını, söyleyeyim sana kim olduğunu” sözü ilişkilerin insanın kişiliğini açığa vurma fonksiyonunu anlatmaktadır.

İletişimsizliği İmkânsızlaştırma Rolü

Göstergeler, anlam sembolleri olarak onları algılayan herkese mutlak surette mesaj iletirler. Toplum içinde var olan, insanlarla birlikte bulunan herkes istese de istemese de taşıdığı göstergelerle etrafındakilere mesajlar iletmekten kurtulamaz. Düzgün veya dağınık kıyafet, gülüş, haykırış, laubalilik, efendilik, nezaket, kabalık, kibarlık, hülâsa herhangi bir insani gösterge, bizim duygu ve düşüncelerimizde mutlaka birtakım izler bırakır. Bu izler sebebiyle zevk ve eğilimlerimiz şekillenir, moda diye bir olguyu kavrarız, bazı kişilik tiplerinden hoşlanmaz, bazı tipleri severiz.

Ayrıca insanlar arasında cereyan eden ilişki, sonuç itibarıyla duygu, düşünce, inanç ve kanaatlerde bir alış-veriştir. İster kendiliğinden veya tesadüfi olsun; ister sıcak, samimi yahut soğuk ve isteksizce olsun bütün ilişkilerde bu alış-veriş bir şe-

kilde mevcuttur. İnsanların birlikte oldukları, ilişki kurdukları her yerde kaçınılmaz olarak iletişim de kurmuş olurlar. Anlam taşıyan göstergelerden kurtulmak ve insanlardan uzak tek başına yaşamak mümkün olmadığına göre sosyal hayatta iletişimsizlik imkânsız demektir.

Yaşantısal İletişim

Yaşantımızın en sıcak, samimi, doğal ve hasbi olarak geçtiği, genel kişilik özelliklerimizin ve değerler sistemimizin geliştiği yaşam alanı aile ortamıdır. Aile içindeki bu özel yaşam müşterekliği ve üst düzey paylaşım olgusu, aile bireylerinin birbirlerini etkileme ve yönlendirme rollerinin temelini oluşturur. Çünkü onlar başka hiçbir yerde olmadıkları kadar sıkı bir şekilde birbirlerine bağlıdırlar; sevgileri, nefretleri, umutları, hayalleri aile müşterekliğinden bağımsız değildir. Aile içindeki roller, alışlagelmiş ve artık ailenin yaşam biçimi olarak yerleşmiş kurallara, adet ve usullere uygun bir şekilde icra edilir. Bu uyum ve düzen aile içinde davranış normları oluşmasını, bireylerin belli kalıplara uygun hareket etmelerini sağlamaktadır. Aile içindeki iletişim bu normlar çerçevesinde cereyan ettiğinden, bireyler arasında uyum ve dayanışmaya dayanan yaşam müşterekliği, onların birbirleri ile iletişimlerine özel bir maksat tayin etmektedir. Bu durum aile içindeki iletişimlerini diğerlerinden ayırmakta, yaşantısal iletişim denilen, şekli, muhtevası ve süreci ile ayrı değerlendirilmesi gereken bir iletişim türü oluşturmaktadır.

Birçok yetişkin insan, memnun olmadığı ve şikâyet ettiği bazı huylara sahip olduğunu itiraf etmektedir. Kendi tercihleri olmayan bu özellikler onlara küçük yaşlarda aile büyükleri tarafından kazandırılmıştır. Yetişkinler, hayata gözlerini açtıktan itibaren ellerinde büyüyen ve bir tercih kullanma imkânı olmayan çocuğu tamamen kendi tercihleri ile şekillendirirler. Bunu da genellikle kendi yaşantısal iletişim tarzları ile yaparlar. Çocuklar her zaman ana-babaları ile sözlerden çok davranış ve yaşantılarla iletişim kurarlar. Sevgi, saygı, kabul, ret, gözetme, paylaşma, dayanışma, içtenlik, dürüstlük, aldatma vb. davranış figürlerinin sağladığı iletişim müşterek yaşantının kaçınılmaz bir sonucudur.

İnsanların kendi tercihleri olmayan bazı huy özelliklerini aile içinde yaşantısal iletişimlerle ebeveynlerinden aldıkları bilgisinden hareketle başka hangi belirgin öğrenmelerin yaşantısal iletişimlerle kazanıldığına birkaç örnek veriniz.

SIRA SİZDE

Genel iletişimde verici ile alıcının kimliğine ve statüsüne bakılmaksızın ikisi arasında bir ilişki olduğu gerçektir. Bu ilişki, aile içi iletişimlerde bir tarafın bilen diğerinin bilmeyen ayırımı ile bilen lehine bir otoriteye dönüşmektedir. Yaşantısal iletişimin en hassas yönlerinden biri müşterek ve bağımlı yaşantının doğal sonucu olarak ortaya çıkan otoritenin düzenleniş biçimidir. Zira aile içinde otoriteyi var sayan ve kabullenen iletişim tarzı hem gerekli, hem de sakıncalıdır. Çocukların, istenmeyen davranışlara sürüklenmemesi için sevgi, saygı ve güvene dayalı bir otorite gerekli olduğu gibi baskı, sindirme, korkutma şeklindeki gücü ve şiddeti ifade eden otorite de sakıncalıdır.

Yaşantısal iletişimlerde ikinci önemli husus da gelişmekte olan ve geliştikçe kendini gerçekleştirme arzusu artan çocuğun özgürleşme tutkusu ile ebeveynin korumacılık tutkusunun zıt yönlü çekimler oluşturmalarıdır. Çocuğun özgür dav-

ranış geliştirme duygusunu yıpratmadan, kendi başına yapabilme yeteneğine olan güvenini sarsmadan onunla yönlendirici iletişime girip başarılı olmak ciddi bir iletişim becerisini gerektirir. Ebeveyn bunu aile içi yaşantıları düzenleyerek başabilir. Çünkü çocuklar yaşantı örneklerini model alıp onları taklit ederek hayata uyum ve intibak sağlamaya çalışırlar.

Üçüncü önemli husus ise ortak yaşantının tarafları olan aile bireyleri arasında istek, arzu ve beklentilerin ortak anlayış ve hassasiyet düzleminde bir karşılık bulmasının gerekli olmasıdır. Aynı yaşamı paylaşanların hep aynı şeylerden zevk alıp aynı arzu ve isteklere sahip olması beklenemez. Bu konudaki farklılıklar ve kimi zaman ortaya çıkan çelişik durumlar, iletişimlerde olumsuz figürler olarak yansıma bulur. Sözlerden çok hal ve tavırların, beden dilinin egemen olduğu yaşantısal iletişimlerde kontrolsüz gelişmeler çok ciddi anlaşmazlıklara ve uyuşmazlıklara yol açabilme potansiyeline sahiptir.

K İ T A P

Aile içi iletişim konusunda ayrıntılı bilgi için Thomas Gordon'un, Etkili Anababa Eğitimi Aile İletişim Dili adlı kitabını okuyunuz.

Özet

İletişim kavramını açıklayabilmek.

İletişim her alanın özelliğine göre farklı şekilde tanımlanabilir. Farklı yaklaşımların birleştiği nokta, iletişimin bireyler arasında bilgi, duygu ve düşünce paylaşımı olduğudur. İki tarafın öğrenme sonucu veren bir etki-tepki süreci yaşamaları şeklinde de açıklanabilen iletişim olgusunun başarısı, bazı teknik kurallara, ortama ve taraflar arasındaki kültürel farklılıklara bağlıdır.

İletişim sürecinin işleyişini özetleyebilmek.

İletişim süreci; kaynağın belirlediği mesajı uygun araç veya araçlarla alıcıya iletmesi, alıcının da bu iletiden anladığını geribildirimle kaynağa iletmesi, kaynağın aldığı bu geribildirim düzeltmesi veya onaylaması ile devam eder.

İletişim modellerini ayırt edebilmek.

İletişim olgusunu açıklayan üç model öne çıkmaktadır. Modeller, iletişimin gerçekleştiği değişik alanların özelliklerine göre farklı açıklamalar getirmesi bakımından iletişim olgusunun bütün boyutları ile anlaşılmasına imkan vermektedir. İletişim süreci dört temel unsurla işlenmesine rağmen süreci tamamlayan ve sonucu belirleyen kodlama, kod açma, yanılama, geribildirim, ortam gibi hususlar da sürecin önemli parçalarıdır.

Farklı iletişim becerilerini tanımlayabilmek.

İletişim araçlarının türüne göre iletişim becerileri; yazılı iletişim, sözlü iletişim, nesnel iletişim ve duygusal iletişim diye dört gruba ayrılır. Bunlardan her birinin kendine özgü özellikleri, avantajları ve sakıncalı yönleri vardır. Farklı iletişim becerileri, insanlar arasındaki iletişim kanallarını çoğaltmakta, hayatın karmaşıklığı içinde insanların anlaşabilme imkanlarını zenginleştirmektedir.

Alanlara göre iletişim türlerini ayırt edebilmek.

İletişimlerin yoğun olarak yaşandığı eğitim-öğretim alanı, sosyal ilişkiler alanı ve özel yaşam alanı birbirlerinden farklı belirgin özellikler gösterirler. Bu alanlardaki iletişim türleri de hem gerçekleşme düzeni, hem de amaçları ve sonuçları itibarıyla farklı türden iletişim türleri olarak kabul edilir. Akademik iletişim, ilişkisel iletişim ve yaşantısal iletişim diye sınıflandırılan üç ayrı iletişim türünün başarılı bir şekilde yürütülmesinde her birinin kendine özgü hassas yönleri bulunmaktadır.

İletişimin öğretim ve insan ilişkileri ile ilgisini açıklayabilmek

İletişimin, esas itibarıyla insanlar arasında bir etkileşim ve paylaşım olması bu paylaşımların her alanda aynı şekilde gerçekleşeceği anlamına gelmemektedir. Eğitim-öğretim alanı, sosyal ilişkiler alanı ve özel yaşam alanındaki etkileşim ve paylaşımlar birbirinden kategorik farklılıklar göstermektedir. Bu alanlardaki iletişim türlerinin verimli bir şekilde sürdürülmesi ve istenilen sonuçların elde edilmesi, alanların özellikleri ile iletişim olgusunun doğru ilişkilendirilmesine bağlıdır.

Kendimizi Sınayalım

1. İletişim ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?

- a. İletişim, bireyler arasında anlamların paylaşılmasıdır.
- b. İletişim, öğrenmelere bağlı bir etki-tepki sürecidir.
- c. İletişim, bireyler arasında ancak konuşmakla gerçekleşen etkinliktir.
- d. İletişim, bilgi, duygu ve fikirlerin sembollerle aktarılmasıdır.
- e. İletişim, duygu ve düşüncelerin karşılıklı alışverişidir.

2. Aşağıdakilerden hangisi dairesel iletişim modelinde iletişimin temel unsurlarından biridir?

- a. Gürültü
- b. Yanılsama
- c. Kodlama
- d. Kod açma
- e. Geribildirim

3. Aşağıdaki etkinliklerden hangisi işlemsel iletişim modeli açıklamasına uygun düşmektedir?

- a. Radyodan haber dinlemek
- b. Televizyonda bir konuyu tartışmak
- c. Camide vaaz etmek
- d. Bir konferansı dinlemek
- e. Sınıfta ders anlatmak

4. Aşağıdakilerden hangisi akademik iletişimin özelliklerinden biri değildir?

- a. Tamamen öğretim ve bilgilendirme amaçlı olması
- b. Önceden tasarlanan planlı ve düzenli bir etkinlik olması
- c. Kaynak kişinin, sürecin başarısından sorumlu olması
- d. Yanılsamaların olmaması
- e. Kaynağın, en temel unsur olması

5. Aşağıdakilerin hangisi sosyal hayattaki insan ilişkilerinin iletişimsel rolü değildir?

- a. Anlaşmazlıkları önleme
- b. Etkileşimi yönlendirme
- c. Duyguları açığa vurma
- d. İletişimsizliği imkânsızlaştırma
- e. İlişkisel iletişim sağlama

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız doğru değilse, “İletişim Kavramı ve Kapsamı” konusunu yeniden okuyunuz
2. e	Yanıtınız doğru değilse, “Dairesel İletişim” bahsini yeniden okuyunuz
3. b	Yanıtınız doğru değilse, “İşlemsel İletişim” bahsini yeniden okuyunuz
4. d	Yanıtınız doğru değilse, “Akademik İletişim” bahsini yeniden okuyunuz
5. a	Yanıtınız doğru değilse, “İlişkisel İletişim” bahsini yeniden okuyunuz

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Öğrenme sonucu vermeyen iletişim mümkün değildir. Her iletişim mutlaka bir paylaşımı zorunlu kıldığına göre paylaşılan her şey öğrenilmiş demektir.

Sıra Sizde 2

Doğrusal modele örnek: İmamın camide hutbe okuması
Dairesel modele örnek: Öğretmenin sınıfta ders anlatması
İşlemsel modele örnek: İki arkadaşın sohbet etmesi
İlkinde alıcı durumundaki cemaatin geribildirimde bulunmaları söz konusu olmadığından iletişim tek yönlü devam etmektedir. İkincisinde öğretmen iletişimin kaynağıdır. Öğrencilerin geribildirimleri ile süreci devam ettirdiği için işlem çift yönlü ve daireseldir. Üçüncüsünde ise bir tek kaynak yoktur. Taraflardan her ikisi de hem kaynak hem de alıcı durumundadırlar. Dolayısı ile süreç, kaynak odaklı değil işlem odaklı dairesel döngüdür.

Sıra Sizde 3

İnsanların birbirlerine sözsüz olarak üzüntü, öfke, darıgınlık vb tepkilerini göstermeleri, kendini beğenmiş, kibirli kişilerin duruş ve yürüyüşleri, trafik polisinin kavşakta trafiği yönlendirmesi, teknik direktörün kenardan sahadaki oyuncularını yönlendirmesi

Sıra Sizde 4

Yediğimiz şeyler bizim dışımızdakileri ilgilendirmez. Fakat giydiklerimizle toplum içinde bulunduğumuz için kıyafetimiz toplumun genel kabullerine aykırı olmamalıdır. Kıyafetimizin toplumun genel kabullerine aykırı olması, uzlaşmazlık göstergesi olarak insanlarla olan ilişki ve iletişimimizi olumsuz etkiler. “Başkaları için giyin” sözü insanlarla olumlu ilişki ve iletişimler sürdürebilmek için uyumlu ve uzlaşmacı davranışlarda bulunmanın gerekliliğine işaret etmektedir.

Sıra Sizde 5

Cimrilik, cömertlik, girişkenlik, çekingenlik gibi temel karakterler, adetler, alışkanlıklar, tarzlar.

Yararlanılan Kaynaklar

- Baltaş, Z.-Baltaş, A. (1994), **Beden Dili**, İstanbul.
Ellul, J. (1998), **Sözün Düşüşü**, Çev. Hüsamettin Arslan, İstanbul.
Ergin, A.-Bırol, C. (2000), **Eğitimde İletişim**, Ankara.
Fiske, J. (1996), **İletişim Çalışmalarına Giriş**, Çev. S. İrvan, Ankara.
Gordon, T. (2000), **Etkili Anababa Eğitimi Aile İletişim Dili**, Çev. E. Aksoy, İstanbul.
Gökçe, O. (2001), **İletişim Bilimine Giriş-İnsanlar Arası İlişkilerin Sosyolojik Bir Analizi**, Ankara.
James, J. (1999), **Beden Dili Olumlu İmaj Oluşturma**, Çev. M. Sağlam, İstanbul.
Kağıtçıbaşı, Ç. (1999), **Yeni İnsan ve İnsanlar**, 10. bs., İstanbul.
Mc Quail, D.-Windahl S. (1993), **İletişim Modelleri**, Çev. M. Küçük Kurt, Ankara.
Selçuk, Z. (1994), **Eğitim Psikolojisi**, Konya.
Sillars, S. (1995), **İletişim**, Çev. N. Akın, M.E.B., Ankara.

8

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Dinî iletişimin mahiyetini açıklayabilecek,
- Din eğitimi ve din hizmetlerinde iletişimi değerlendirebilecek,
- Dinî iletişimde kaynağın ve mesajın özelliklerini açıklayabilecek,
- Dinî iletişimde araçları ayırt edebilecek,
- Dinî iletişimde dilin farklı kullanımlarını açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

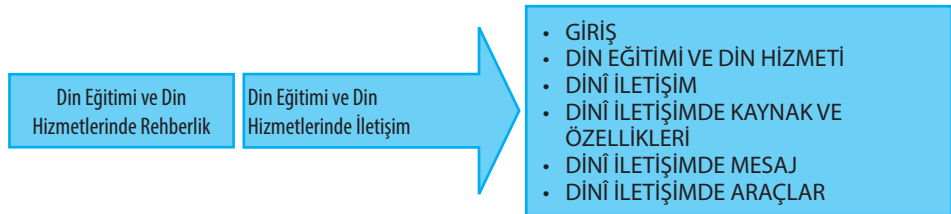
- Din eğitimi
- Din hizmetleri
- Dinî iletişim
- Akademik/İlişkisel iletişim

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Bir önceki ünitenin özetini okuyunuz.
- Suat Cebeci'nin, Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dinî İletişim adlı kitabını "GİRİŞ" kısmını okuyunuz.
- Mevlüt Kaya'nın Din Eğitiminde İletişim ve Dinî Tutum kitabının teorik kısmını inceleyiniz.

İçindekiler

Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde İletişim

GİRİŞ

İnsan hayatının en önemli olgularından biri dindir. Herkes az veya çok din konusu ile ilgilenmekte, dinî inanç ve değerlerle bir şekilde bağlantılı bir hayat sürmektedir. Çok kimse de dine karşı daha duyarlı davranarak dinin gereklerini yerine getirmeye, davranış ve yaşantılarını dinî değerlere uygun olarak sürdürmeye çaba göstermektedir. Bu durum, dinin öğrenilip bilinmesi, dinin gereği olan işlerin ve ibadetlerin hata ve yanlışlara düşmeden doğru ve düzgün bir şekilde yürütülmesini sağlayacak tedbirlerin alınması ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu tedbirler biraz irdelenince dinin toplum bireylerine kimler tarafından nasıl öğretileceği, dinî görevlerin yerine getirilmesine kimlerin nasıl yardımcı olacağı sorularıyla karşılaşmaktadır.

Toplumsal hayatının gereği olarak birçok ortak sorunun çözümü kamu görevi haline getirildiği gibi dinî konularda herkesi ilgilendiren bu soruların cevabı olacak çalışmalar da kamu görevi haline getirilmiştir. Devlet bu görevlerin yürütülmesini sağlayacak kurumlar oluşturmuş, din eğitimi- öğretimi ve din hizmeti verecek elemanları da yetiştirip bu kurumların emrine vermek suretiyle bu kamu görevini yürütmektedir. Şüphesiz ki din eğitimi ve din hizmetlerinde görev yapacak olanların gerekli alan bilgisi, teknik bilgiler ve genel kültür bakımından yetkin bir şekilde yetiştirilmesine çalışılmaktadır. Yoğun bir şekilde insanlarla ilişki ve iletişim kurmayı gerektiren bu görevlerde çalışanların bilgi sahibi olmaları gereken konulardan biri de iletişimidir. Günümüzde hemen her alanda ilgi duyulan ve kullanılan iletişim teknikleri, din eğitimi ve din hizmetlerinin verimli bir şekilde yürütülmesinde de oldukça önemlidir.

DİN EĞİTİMİ VE DİN HİZMETİ

Din eğitimi, dinî bilgi, duygu ve değerlerin insanlara kazandırılması, din hizmetleri de dinî uygulamaların yerine getirilmesi ile ilgili çalışma alanlarıdır. Bu alanlarda Devlet tarafından organize edilen düzenli çalışmalar yürütülmektedir. Din eğitimi ve öğretimi ile ilgili işler Milli Eğitim Bakanlığı, din hizmetlerine dair işler ise Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı toplumun ihtiyaç duyduğu din eğitimi ve öğretimi çalışmalarını bu işler için özel yetiştirilmiş elemanlar eliyle yürütmektedir. Farklı eğitim düzeylerine göre hazırlanmış programlarla yürütülen din eğitimi

ve öğretimi çalışmaları toplumumuzun manevi yönden gelişip güçlenmesini, toplum bireylerinin mutlu, huzurlu, dengeli ve bilinçli kişiler olarak yetiştirilmesini hedef almaktadır. Din eğitimi ve öğretimi faaliyetlerini Milli Eğitim Bakanlığı ilk ve orta öğretim kurumlarında din kültürü ve ahlak bilgisi dersleriyle, orta öğretim düzeyinde de İmam-Hatip Liseleri kanalı ile yürütürken yüksek öğretim düzeyinde de üniversiteler, İlahiyat Fakülteleri kanalı ile bu çalışmalara katılmaktadır.

Bir anayasal kurum olan ve “din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek” görevi verilmiş bulunan Diyanet İşleri Başkanlığı da bu görevi kapsamında yaygın eğitim faaliyetleri yürütmektedir. Kur’an kursları, yaz kursları, irşat faaliyetleri, seminerler, konferanslar vb. şekillerde yürütülen çalışmalar bu kabildendir. Ayrıca camilerde verilen vaazlar, ibadetin bir parçası olarak okunan hutbeler de yine din eğitim ve öğretimi kapsamında sayılabilecek etkinliklerdir. Bunların dışında dinî alanda yüksek öğrenim görmüş, çeşitli din eğitimi ve din hizmeti görevlerinde çalışan temsil konumundaki kişilerin toplumda ilişki ve yaşantılarla kurdukları iletişimler yoluyla çevrelerine dinî bilgi, duygu ve anlayış kazandırma rolü üstlenmektedirler. Bütün bunlar gösteriyor ki, toplumumuzda farklı şekillerde din eğitimi ve öğretimi etkinlikleri yaygın olarak yürütülmektedir.

Din hizmetlerine gelince, bu konuda da aynı şekilde geniş bir alandan söz edilebilir. İmamlık, vaaz, hutbe, cenaze ve defin, toplu dua, rehberlik, irşat, uzlaştırma gibi din görevlisinden beklenen bütün işler birer din hizmetidir. Ülkemizde bütün din hizmetleri yukarıda da işaret edildiği üzere birer kamu görevi olarak kabul edilmekte ve Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı resmi görevlilerce yürütülmektedir.

Dilimizde insana yönelik, onun sorunlarını çözme, ihtiyaçlarını giderme, işini ve yaşantısını kolaylaştırma adına yapılan çalışmalar “hizmet” kavramı ile ifade edilmektedir. Hizmet aslında insana yönelik, saygıyla, özveriyle, içten gelerek yapılan çalışmadır. Kamu görevlerine, özellikle de dinî görevlere hizmet denilmesi, kelimenin taşıdığı içtenlik, gönüllülük, fedakârlık anlamlarına vurgu yapmak içindir. Bu görevleri yürütenler, çalışmalarının karşılığında ücret alıyor olsalar bile yapmakta oldukları işlerin emek-ücret dengesinin ötesinde önemli bir insani yönü vardır. Dinimiz açısından bu çalışmaların insani yönünün yanında bir de manevi yönü bulunmaktadır. Böylece *din hizmetlerinin yasal, insani ve manevi* olmak üzere üç yönü ortaya çıkmaktadır. Din hizmeti yürüten görevlilerin bu üç yönde birlikte duyarlılık gösterecek çalışmalar yapmaları gerekir.

Din eğitimi ve din hizmeti çalışmaları, insanlara yönelik ve insanlarla birlikte başarılabacak işler olduğu için bütünüyle insanlarla kurulacak ilişki ve iletişimlere dayanmaktadır. Söz konusu işlerin iletişim boyutu genel iletişim çalışmaları kapsamına girmekle birlikte aynı zamanda din alanına özgü bir çalışma alanı oluşturmaktadır. Bu alana dinî iletişim diyoruz.

DİNİ İLETİŞİM

Dinî iletişim kavramı kısaca, din konulu mesajlar içeren iletişimleri ifade etmektedir. Bu iletişimler, sosyal hayatta ve aile hayatında kendiliğinden gelişen sohbet,

konuşma ve tartışmaların dışında tamamen din eğitimi ve din hizmetleri alanlarında yoğunlaşmaktadır.

Din eğitimi ve din hizmetleri alanlarındaki iletişim, insanların dinî bilgi edinmelerini, dinî tutum, davranış ve anlayış kazanmalarını sağlamaya yönelik iletişimlerdir. Unsurları, düzeni ve işleyişi bakımından dinî iletişimin genel iletişimden bir farkı yoktur. Genel iletişim için ileri sürülen bütün ilke, kural ve teknikler dinî iletişim için de geçerlidir. Ancak bunlara ilaveten dinî iletişimlerde, dinî bilginin (mesajın) özelliğine ve dinin öngördüğü iletişim usullerine dair bilgi ve açıklamalar da yer almaktadır. Ayrıca dinî iletişimlerde gözetilen, iletişimin yönünü ve şeklini belirleyen dinî amaç da yine dinî iletişimi genel iletişimden ayıran diğer önemli bir husustur.

Din eğitimi ve din hizmetleri alanlarındaki dinî iletişim, amaç ve şekil yönünden farklılık göstermektedir. Din eğitimi faaliyetleri, planlı ve amaçlı bir şekilde bilgilendirmeye, tutum, anlayış ve davranış kazandırmaya yönelik çalışmalar olduğundan bu faaliyetlerdeki iletişim akademik iletişim kapsamına girmektedir. Dolayısı ile bu çalışmalarda akademik iletişim süreci, onun ilke ve kuralları esas alınacaktır. Din hizmetleri kapsamında yer almakla birlikte tamamen bilgilendirme ve öğretme şeklinde yürütülen hutbe, vaaz, irşat gibi etkinliklerde de yine akademik iletişim kuralları geçerlidir. Dinin eğitim ve öğretimi amaçlandığı için bu çalışmaların tamamı **akademik dinî iletişim**ler olarak değerlendirilir.

Din hizmetleri kapsamında yer alan namaz kıldırma, cenaze ve defin, doğum, ölüm, hastalık, mahkumiyet, felaket vb. konulardaki yardım, destek ve yönlendirme çalışmaları ise ilişki ve işbirliklerine dayanmaktadır. İnsan ilişkilerine dair bütün etkinliklerde olduğu gibi din hizmetlerinde de ilişkisel iletişimin kuralları geçerlidir. Yine din konusuyla ilgili olmaları bu ilişkileri diğer sosyal ilişkilerden ayrı değerlendirmeyi gerektirmektedir. Yukarıda da işaret edildiği üzere bu hizmetlerin sosyal ve kültürel niteliğinden önce **yasal, insani** ve **manevi** nitelikleri bulunmaktadır. Din hizmetlerindeki ilişkisel iletişim bu nitelikleri de esas alacağından **ilişkisel dinî iletişim**ler olarak değerlendirilirler.

Dinî iletişimi ayrı bir iletişim alanı olarak ele almayı gerektiren sebepleri açıklayınız

SIRA SİZDE

Akademik Dinî İletişim

Öğretim amacı güden planlı ve düzenli iletişimlere akademik iletişim denildiğini hatırlayalım. Dinin öğretilmesi amacı güdülen iletişimlere diğer bir ifadeyle dinî bilgi, duygu, tutum ve davranış kazandırma amacıyla girilen iletişimlere de akademik dinî iletişim diyoruz.

Şüphesiz öğretim amaçlı iletişimlerde belletme, kavratma, ikna etme, özümsetme şeklinde çabalar öne çıkmakta, bunlar da farklı iletişim becerilerini gerektirmektedir. Dinin öğretimi, inanç, bilgi, duygu ve davranış yönleri ile bir bütünlük oluşturduğundan tek düze bir iletişim eylemi ile karşılanamaz. Akademik dinî iletişimde olabildiğince çok iletişim becerilerinin birlikte, iç içe ve art arda kullanılmasına ihtiyaç duyulur. Yazısal, sözel, nesnel ve duygusal iletişim becerileri yerine göre ve etkin bir şekilde kullanılacaktır. Ancak birlikte kullanılan farklı iletişim becerilerinde aynı anlamın iletilmesi, sözel, görsel ve nesnel araçların birbirleriyle uyumlu, bağdaşık olması ve eş zamanlı (senkronize) olarak kullanılmasına bağlıdır.

DİKKAT

Din eğitimi ve din hizmetleri alanlarındaki iletişimler, insanların dinî bilgi edinmelerini, dinî tutum, davranış ve anlayış kazanmalarını sağlamaya yönelik olduğundan dinî iletişimlerdeki yanlışlar, insanların manevi dünyaları ve onunla ilgili davranış ve yaşayışları konusunda telafisi olmayan olumsuz sonuçlar verir.

Akademik dinî iletişimlerde iletilmek istenen mesaj, kullanılan araçların oluşturduğu şematik çerçevede biçim alır. İletişimin alıcı tarafındaki kişi daima bir şekilde biçimlenmiş dinî mesaja muhatap olur ve tepkisi buna göre oluşur. Biçimlenmeyi sağlayan sözdür, ses tonudur, vurgudur, jest ve mimiklerdir, takınılan hal ve tavırlardır, kılık kıyafettir. Bunlar nasıl bir kalıp oluşturur ise mesaj o kalıpta şekillenecek ve o şekliyle iletilecektir. Eğer anlatanın sözleri, jest ve mimikleri, hal ve tavırları duygu yoğunluğu içeriyorsa mesaj duygu kalıbı içinde olacak ve alıcıda duygusal tepkiler oluşturacaktır; eğer ileti araçları (göstergeler) akıl, mantık ve muhakeme motifleri sergiliyorsa alıcının tepkisi de o yönde akılcı ve mantıklı olacaktır.

Akademik dinî iletişimlerde din, ahlak ve maneviyat konuşan öğretici konumundaki kişilerin iletişim tarzına yansıyan en önemli sorun, kullandıkları araçlar bütününde görülen onların duygusal güdüler ve bilinç dışı tepkileridir. Kişiliğimizin bir parçası haline gelmiş duygusal güdülerimiz ile kültür ve birikimlerimizin yönlendirdiği bilinç dışı tepkilerimiz farkında olmadan iletişimimizi etkilemektedir. Yani din konuşurken kendi öznel değerlendirmelerimizden sıyrılmayız. Bazen duygusal güdülerimiz veya bilinç dışı tepkilerimiz iletmek istediğimiz mesaja ve iletişim amacımızla uyumlu olmamakta, sözlerimizin aksi yönde sonuçlar üretebilmektedir. Bu sorunu aşabilmek için kendi iletişim tarzımız konusunda duyarlı olmak, iletmek istediğimiz dinî mesajın bizim güdü ve tepkilerimizle farklılaşabileceğini, bunun da yanlışlara yol açacağını gözden uzak tutmamak gerekir.

Akademik dinî iletişimlerdeki yanlışlar başka alanlardaki iletişim yanlışlarına benzemez. İnsanların manevi dünyalarını ve onunla bağlantılı ilişkilerini düzenleyen din konusunda, yanlış bilgi, duygu ve kanaatlerin iletilmiş olması telafisi olmayan olumsuz sonuçlar doğurabilir.

K İ T A P

Dinî iletişim konusunda ayrıntılı bilgi için Suat Cebeci'nin, Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dinî İletişim kitabını okuyunuz.

İlişkisel Dinî İletişim

Din hizmetleri, insani ve manevi yönü en güçlü insan ilişkileri kapsamına girmektedir. Düzgün, usulüne uygun olarak yürütülen bu ilişkiler sonucunda duygusal ve zihinsel bütünleşmeler, sevgi, saygı ve dostluklar şeklinde çok değerli sosyal kazanımlar elde edilir. Bu bakımdan din hizmetlerinden beklenen sonuçların elde edilebilmesi için bu çalışmaların ilişkisel iletişim gereklerine, ilke ve kurallarına göre yürütülmesinin önemi büyüktür. Getireceği sonuçları, sağlayacağı kazanımları umursamadan yerine getirilen din hizmetlerinin başarısı rastlantılara kalmış demektir.

Toplumda üslendikleri rol ve bulundukları konum sebebiyle din hizmeti yürüten görevliler hakkında ideal tutum ve davranış beklentisi oluşur. İnsanların din algısından ve dine yaklaşımından da kaynaklanan bu beklenti, görevlileri birer sosyal öğretici etken durumuna getirmektedir. Bu noktada bir dinî hizmetin tam ve doğru olarak yerine getirilmesi kadar belki ondan da

fazla nasıl yerine getirildiği, insanların bu ilişkiden nasıl etkilendikleri konusu önem kazanmaktadır. Din hizmeti esnasında kurulan ilişkilerin yeterince düzgün olmadığı, ilişkisel iletişimlerin istenilen güçlü etkilenmeler sağlamadığı durumlarda din hizmetlerinin başarısından söz edilemez.

İnsanlar birlikte oldukları, birbirleriyle karşılaştıkları ve ilişkiye girdikleri her yerde iletişim kurar ve karşılıklı etkileşim yaşarlar. Böylece zaman içinde belli normatif davranışlar etrafında birleşerek toplumda sürekli yenilenen ve gelişen sosyal müştereklikler meydana getirirler. Bu müştereklikler, toplum bireylerini çeken, sürükleyen ölçüler ve modellerdir. Kültürdeki yaşantı biçimleri, dinî ve ahlâki değerler, adet ve gelenekler, cinsiyete ve rollere uygun davranış kalıpları, eğitimcilerin sosyal öğrenme dedikleri modellemelerle, diğer bir ifadeyle ilişkisel iletişimlerle kazanılır. Din hizmetleri kapsamında sürdürülen faaliyetlerde de ilişkiler bu açıdan değerlendirilmelidir. Din hizmeti yürütenlerin kişilikleri, davranışları ve insanlarla ilişkileri, en etkin iletişimlerini sağlamaktadır.

Sevilen ve beğenilen bir kişinin modellenmesi, örnek alınması, taklit edilmesi sosyal hayatın değişmez kurallarındandır. Bu bakımdan din görevlisi öncelikle kendi kişiliğinin, tutum ve davranışlarının, iletişim tarzının insanlarla ilişkilerde davranış kazandırıcı rolünün bilincinde olmalı, din hizmetlerinde kendi sosyal tutumunun etkileyici ve yönlendirici yönünü ihmal etmemelidir. Cami içi ve cami dışı bireysel ve sosyal nitelikli din hizmetlerinde ideal iletişim kurabilmek için davranış ve ilişkilerde model bir kişilik ortaya koymak, ustaca söylenen sözlerden çok daha etkilidir.

Farklı alanlardaki din hizmetleri, insanlara dinî konularda yardımcı olma, onlarda anlamlı ve olumlu etkiler bırakma gibi ortak bir amaca yöneliktir. İbadette, doğumda, ölümden, hastalıkta, düşkünlükte, felakette, huzursuzlukta, mahkumiyette, hülâsa insanların manevi desteğe ve yardıma ihtiyaç duydukları her yerde onların yardımına gidenlerin kişilikleri, hal ve hareketleri, tutum ve tavırları, en güçlü ve en kalıcı mesajlar iletir. Bu ilişkisel figürler, yerinde ve kıvamında, güzel ve etkili sözlerle de birleşince din hizmetlerinin amacına ve ruhuna uygun sonuçlar elde edilmemesi için bir sebep kalmaz. Bununla beraber din hizmetlerindeki ilişki ve iletişimlerin şu esaslara uygun olması gerekir:

- 1- Otoriter ve buyurgan davranmamak.
- 2- Usandırıcı ve bıktırıcı olmamak.
- 3- Dostça, samimi ve hasbi davranmak.
- 4- Esnek olmak, takıntı ve sabit fikirlikten uzak durmak.
- 5- Gereksiz ve ilgisiz söz ve davranışlardan kaçınmak.
- 6- Dinî grup normları ile çatışma veya uyuşma çabası içine girmemek.
- 7- Eleştirici, sorgulayıcı ve yadırgayıcı davranmamak.

Akademik dinî iletişim ile ilişkisel dinî iletişimi karşılaştırarak aralarındaki farkları belirtiniz.

SIRA SİZDE

İnsan ilişkileri konusunda bilgi için <http://www.izafet.com/insan-iliskileri> adresini ziyaret ediniz.

İNTERNET

DİNİ İLETİŞİMDE KAYNAK VE ÖZELLİKLERİ

Dinî iletişimde kaynak, din öğretimi görevi ve din hizmetleri yürüten ve bu görevler gereği insanlarla iletişime giren kişidir. Dinî iletişimde kaynak iletişim sürecinin en önemli unsurudur, sadece mesaj üretilip onu uygun araçlarla muhataplarına iletmekle kalmaz, muhatabın geribildirimlerini cevaplayıp başarılı bir sonuç elde etmeye çalışır. Dinî iletişimde hedef (alıcı) durumundaki insanların olumlu dinî tutum geliştirmedeki başarıları, önemli ölçüde kaynağın iletişim becerisine bağlıdır. Dinî değerleri insanlara aktarma ve onlarda olumlu dinî tutum ve davranışlar geliştirme amacıyla iletişime giren bir kişinin başarı olabilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerekir. Bunlar da *kaynağın kişisel özellikleri* ve *kaynağın iletişim becerisi* diye ikiye ayrılır.

Kaynağın Kişisel Özellikleri

Uzmanlar başarılı bir iletişim için kaynağın sahip olması gereken kişisel özelliklerin neler olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürmüş olmakla beraber hemen hepsinin benzer noktalar üzerinde durdukları anlaşılmaktadır. Ortaya çıkan ortak husus, kaynağın güvenilirlik, inanılrlık, uzmanlık ve çekicilik özelliklerine sahip olması yönündedir. Bu özellikler dinî iletişim açısından da önemli ve gerekli özelliklerdir.

Güvenilirlik

Güvenilirlik kişinin dürüstlüğü, samimiyeti, bilgi birikimi, konusuna hâkimiyeti, yetenek ve yeterlikleri ile ilgilidir. Eksik ve yanlış bilgiye sahip olan, bir konuyu derli toplu bütünlük içinde net ve anlaşılır biçimde sunamayan bir konuşmacı güvenilirliğini kaybeder. Güvenilirlik kişinin kendine güvenmesi, iç istikrarı, yetenek ve yeterliklerinin farkında olması ile de yakından ilgilidir.

Dinî konudaki iletişimlerden insanların olumlu etkilenmeleri, beklenen anlayış, tutum ve davranışları kazanmaları kaynak kişinin güvenilir olmasına bağlıdır. İnsan güvenmediği birinin görüş ve fikirlerine, verdiği bilgilere itibar etmez; onların doğruluğu hususunda şüphe ve tereddüde düşer. Bu yüzden Allah'ın emirlerini insanlara ileten peygamberler en güvenilir insanlardır ve güvenilirlik (emanet) peygamber olmanın şartlarından biridir. Peygamberimiz Hz. Muhammed kendisine inanan ve inanmayan herkesin güvenini kazanmıştı. Onun yaptığı işlerin devamı anlamına gelen çalışmaları yürütenlerin de her bakımdan güvenilir kişiler olmaları gerekir.

Yeteneklerimiz ve yeterliklerimiz konusunda çoğunlukla olumsuz ön yargılara sahibizdir. “Ben bu işten anlamam”, “Herkesle kolay anlaşamam”, “Toplum karşısında konuşmak benim işim değildir”, “Tartışmayı beceremem”, “Hitabetim zayıftır” gibi yeteneklerimizle ilgili saplantılarımız bizi sınırlandırır, özgüvenimizi zayıflatır. İletişimlerde ise özgüvene sahip olmayanların güven verici olması beklenemez.

Inanılrlık

İnsanlar, inandırıcılığı yüksek kaynaktan gelen bilgilere daima daha fazla değer verme, onları ciddiye alma ve kolayca kabul etme eğilimindedirler. Bu tür bil-

giler onların düşünce, anlayış ve tutum değiştirmelerinde daha etkili olmaktadır. İnandırıcı olmayan kaynaktan gelen iletiler itibar görmemekte, içerdikleri mesajlar çok değerli ve anlamlı da olsa dinleyenler üzerinde beklenen etkiyi yapmamaktadır. Bu bakımdan başarılı bir iletişim sağlayabilmek ve güçlü bir etki bırakabilmek için kaynağın güvenilir olduğu kadar inandırıcı da olması gerekir.

Bir söylediği diğerini tutmayan, akıl ve mantık kurallarına uymayan söylemlerde bulunan, bilerek gerçekleri gizlemeye çalışan kimseler inandırıcı olamazlar. Bir din görevlisi, hutbe ve vaazlarında veya başka dinî konuşmalarında makam, mevki, maddi çıkar, itibar, şöhrat amacı güderse, bir dinî veya siyasi grubun, zümrenin, ideolojinin savunuculuğunu yaparsa veya sözlerinde bu yönde bir intiba bırakırsa inandırıcılığını kaybeder.

İnanılrlık, kişinin bütün söz ve davranışlarında tutarlı olmasıyla da yakından ilgilidir. Bir bilgiyi veya düşünceyi insanlara aktaran kişinin tutum, davranış ve yaşantıları, o bilgi veya düşünce ile bağdaşık ve bütünleşik değilse o kişi tutarsızdır. Kur'an-ı Kerim'de bu hususa dikkat çekilerek tutarsızlık gösterenler uyarılmaktadır:

“Siz, kitabı okuyup durduğunuz halde insanlara iyiliği emredip kendinizi unutup musunuz, aklınız ermiyor mu ?” (Bakara, 2/44).

Uzmanlık

Uzmanlık, kişinin bir konu üzerinde derinlemesine bilgi, beceri ve deneyim sahibi olması demektir. Günümüzde en ayrıntı konular bile bir uzmanlık meselesi haline gelmiş ve her iş uzmanlarınca yürütülür olmuştur. Dinî konularda halkı aydınlatma, sorunlarını çözme, onları dinî bilgi, tutum ve davranış yönünden geliştirme görevi yürütenlerin de bu konularda belli donanımlara sahip olmaları gerekir. Bilgi zenginliğinin yanında bu bilgilerin kime, ne ölçüde ve nasıl anlatılacağı hususunda belli teknik birikime de ihtiyaç vardır. Çok kimse geniş bilgiye sahip olmasına rağmen onları aktarırken zihinsel kurgu, mantıki silsile, sunuş bütünlüğü, ifade becerisi gibi hususlarda başarılı olamaz. Bilginin edinilmiş olması kadar onun kullanılması, insanlara aktarılarak işe yarar kılınması da bir uzmanlık işidir.

Çekicilik

Dinî konularda bilgi veren kişinin güvenilir, inanılır ve alanında uzman biri olması kadar dinleyenler tarafından sevilen biri olması da ikna edicilik bakımından önem taşır. Dinleyenler tarafından sempatik, cana yakın, anlayışlı ve kendilerinden biri gibi görülen konuşmacıların çekiciliği yüksektir. Bencil, kibirli, sosyal ve kültürel aykırılıklar taşıyan, dinleyenlerin ruh dünyasından uzak kimseler iticidirler. Dinleyenler tarafından itici bulunan bir hatibin konuşmalarının insanları etkileme ve tutum değiştirme gücü zayıftır. Bunun aksine sevilen bir konuşmacıyı insanlar daha çok benimsemekte, onunla özdeşleşip kendine örnek almakta ve onun tutum ve davranışlarını ölçü kabul etme eğilimine girmektedirler.

Kaynağın İletişim Becerisi

Öğretim ve etkileme amaçlı iletişimlerde iletişim sürecinin bir düzen içinde yürütülmesi gerekir. Dinî iletişimlerde kaynak, sürecin en önemli unsuru olduğuna ve süreci yönetme sorumluluğu bulunduğuna göre kaynağın iletişim becerisi önem kazanmaktadır. Okulda, camide ve toplumda sağlıklı dinî iletişimler kurup insanlara olumlu dinî tutum, anlayış ve davranışlar kazandırabilmek, kaynağın iletişim becerisine bağlıdır.

Kaynağın iletişim becerisini iki konuda ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri, kaynağın *süreç yönetimi*, diğeri de kaynağın iletişim tarzıdır.

Süreç Yönetimi

İletişim, birbirini takip eden bir dizi işlemler bütünü olduğundan, kişinin iletişim becerisi, bu işlemlerin bir düzen içinde ve birbirleri ile uyumlu bir şekilde yürütülüp iletişim döngüsünün sağlanması anlamına gelir. İletişim süreci, sırasıyla şu işlerin yerli yerinde yapılması ile gerçekleşir:

- İletişim amacının belirlenmesi.
- Mesajın muhataba uygun şekilde düzenlenmesi.
- Mesajların algılanabilir ve anlaşılabilir araçlarla iletilmesi.
- Muhatabın mesaja tepkisi gözlenerek geribildirim alınması.
- Geribildirim değerlendirilerek düzeltme veya doğrulama yapılması.

Sürecin herhangi bir noktasında olabilecek aksaklık, iletişimi olumsuz etkileyeceğinden, yukarıda sıralanan her işlemlerin bir sistem bütünlüğü içinde ele alınması önem taşımaktadır.

İletişimde süreç yönetimi ancak *bilgi, yetenek ve tecrübe* üçlüsü ile başarılabılır. Herkesin aynı düzeyde iletişim yeteneğine sahip olması beklenemez ama bilgisizlik ve tecrübesizlik iyi bir hazırlıkla aşılabılır. Yaptığı işin öneminin bilincinde olan kararlı ve gayretli kişilerin edindikleri bilgi ve tecrübelerle kendi beceri ve yeteneklerini rahatlıkla geliştirdikleri bilinmektedir.

İletişim Tarzı

Her insanın kendine özgü bir konuşma, duygu ve düşüncelerini aktarma ve insanlarla anlaşma tarzı vardır. Bunun yanında giyim-kuşam, beden hareketleri, duruş ve yürüyüşler de herkese ait özgünlük alanlarıdır. Kişi karşıdakine bu özgünlükleri ile yönelir, karşıdaki de onu bu özgünlükleri ile algılar ve ilk tepkilerini bunlara göre verir.

Bir kişi yeni katıldığı bir çevrede önce giyim kuşamı, konuşma tarzı, tutum ve davranışları ile bir izlenim bırakır. İnsanlar gözlemlerine dayanarak onun kişiliği, hayat tarzı ve düşüncelerinin yönü hakkında bir kanaat oluştururlar. İşte kişinin çevresi ile yoğun ilişkilere ve çok yönlü iletişim sürecine girmeksinin insanlarda bir izlenim bırakmasını sağlayan özellikleri onun iletişim tarzını oluşturur.

Kişilere özgü karakteristik özelliklerin genelde sabit ve değişmez oldukları kabul edilir. İletişim tarzını kişisel karakterle eş tutanlar, bunun ömür boyu değişmeyecek olan bir nitelik olduğunu söylemektedirler. Ancak bu, iletişim tarzının yerine göre kontrol edilemeyeceği, askıya alınamayacağı ya da göreve uygun yeni bir tarz geliştirilemeyeceği anlamına gelmez.

Konuşurken cümle başlarında sürekli “eee..” sesi çıkarmak, sıkça “yani”, “ondan sonra” vb. kelimeleri tekrarlamak, tespih kullanmak, bıyıkları ile oynamak gibi alışkanlıkları, bunların dikkat çektiği, hoş karşılanmadığı ortamlarda askıya almak gerekli ve mümkündür. Bu tür alışkanlıkların gerektiğinde askıya alınabilmesi de iletişim tarzının kontrol edilebilir olduğunu gösterir.

İletişim tarzı konusunda ortaya çıkan olumsuzluklarla baş edebilmek kolay değildir. İnsanlar alışkanlıkları ile yaşarlar. Bu alışkanlıklarından vazgeçmek, onları kontrol altında tutmak oldukça güçtür ama imkansız değildir. Sorumluluk duygusuna sahip bilinçli kişiler, olumsuz ilişki ve iletişimler yaşamamak için alışkanlık haline gelmiş iletişim tarzlarını duruma ve ortama göre kontrol etmeyi başarabilmelidirler.

DİKKAT

Bir öğretmen, aile ortamındaki iletişim tarzını olduğu gibi sınıf ortamına taşıyamaz, sınıf içinde öğretim ortamının gereklerine uygun bir iletişim tarzını geliştirip uygulamak durumundadır. Bunu beceremediği takdirde iyi ve başarılı bir öğretmen olabilmesi mümkün değildir.

Dinî iletişimde kaynağın iletişim tarzı ile süreç yönetiminin, onun iletişimlerini nasıl etkilediğine birer örnek veriniz.

SİRA SİZDE

DİNİ İLETİŞİMDE MESAJ

Dinî mesaj Allah'ın insanlara bildirdiği inanç, bilgi, duygu ve davranışlara dair öğretilerdir. Din hakkında konuşan kişinin önce bunları olabildiğince doğru anlamış olması, sonra da anlaşılabilir, faydalı ve verimli bir şekilde iletmeyi başarabilmesi gerekir. İletilmesi istenen dinî mesajın doğru olarak intikalinin sağlanması için uygun kurguların yapılması, en uygun ifadelendirme yollarının kullanılması gerekir. Bu bakımdan dinî mesajın düzenlenmesi, iletişimde ciddi yeterlik ve yetkinlik gerektiren bir iştir. Din hakkında konuşan herkesin gerekli yeterliklere sahip olması dinî bir sorumluluktur.

Dinî iletişimlerde mesaj, mahiyeti ve muhataba sağlayacağı kazanım itibarıyla zihinsel mesaj, duygusal mesaj ve edimsel mesaj diye üçe ayrılır.

Zihinsel mesaj, anlama ve kavramaya yönelik bilgileri ve anlamları içerir. Bu tür mesajlar deliller getirilerek, ilişkiler kurularak, örnekler verilerek ikna edici tarzda iletilir.

Duygusal mesaj, duyguların yönlendirilmesine, iletişim amacı doğrultusunda sevgi, bağlılık, güven, ümit, endişe vb. tutumlar geliştirmeye yöneliktir. Bu tür mesajlar duygusal iletişim yöntemleri ile iletilir.

Edimsel mesaj, yaşantıları değiştirmeye, şekillendirmeye yöneliktir. Bu tür mesajların iletilmesinde de en etkin yol ilişkisel iletişimler kurmaktır.

Din konusunda bilgi aktarma, dinî duygu, tutum ve davranış kazandırma amaçlı konuşmalar günlük yaşantımızdaki olağan konuşmalar gibi değildir. İlâhi

değerleri öğretmeye, bu değerler doğrultusunda insanlara inanç, duygu, tutum ve davranış kazandırmaya yönelik konuşmaların sıradan sözler olmayıp dikkatle düzenlenmiş dinî mesajlar içermesi zorunludur. Anlamlı, yararlı ve sonuç verici iletişim kurabilmek için dinî mesajın belli özellikleri taşıması gerekir:

K İ T A P

Çevresel faktörlerin dinî mesaj iletme ve dinî tutum oluşturmadaki etkileri konusunda Mevlüt Kaya'nın, Din Eğitiminde İletişim ve Dinî Tutum adlı kitabını okuyunuz

Dinî Mesajın Özellikleri

Kur'an-ı Kerim'in anlatım tarzında ilahi mesajın nasıl kurgulanıp sunulduğunun çarpıcı örnekleri vardır. Hz. Peygamber de hadislerinde dinin nasıl anlatılıp öğretilceği, dinî mesajın nasıl düzenlenip sunulacağı hususunda yol gösterici örnekler vermiştir. Bunlardan hareketle din eğitimi ve din hizmetlerine dair iletişimlere konu olan dinî mesajın temel özellikleri şöyle sıralanabilir:

- 1- Mesaj dinî açıdan doğru ve anlamlı olmalıdır.
- 2- Kolay anlaşılır olmalıdır.
- 3- Muhatabın ihtiyaçlarına uygun olmalıdır.
- 4- Dinî amaca uygun olmalıdır.
- 5- Düzenli, sistemli ve hiyerarşik olmalıdır.

D İ K K A T

İlâhî mesaj, Kur'an-ı Kerim'de bazen hikayeler ve kıssalar içinde verilir; bazen de temsiller, teşbihler ve mecazlar kullanılarak iletilir. Bazen akıl ve mantığa yönelik formlar, bazen de duygusal formlar kullanılır. İlâhî mesajda müjdelere, teşvikler, ödüllere şeklinde özendirici unsurlar bulunduğu gibi cezalar ve tehditler şeklinde caydırıcı unsurlar da yer alır. Bazen de insanlardan kendi akılları, gözlemleri ve basiretleri ile gerçeği kavramaları istenir.

DİNİ İLETİŞİMDE ARAÇLAR

İletişim amacını gerçekleştirmek üzere belirlenen iletiyi alıcıya taşıyan sembollere *iletişim araçları* denilmektedir. Araçlar; konuşma dili, beden dili, resimler, şekiller, grafikler, işaretler olarak kültürel ortamın zenginliği ölçüsünde çeşitli ve karmaşıktırlar. Araçlar temel niteliklerine göre kategorik olarak yazısal, sözel ve görsel araçlar olarak sınıflandırılır. Her grup aracın kullanılış şekli, amacı ve iletişime katkıları farklıdır. Bir iletişim eyleminde en elverişli aracın kullanılması esastır. Çünkü bunlardan biri ile anlatılan bir anlamı, bir başkası ile aynı etkinlikte anlatmak mümkün olmaz. Bununla birlikte aynı anda birden çok aracın birlikte kullanılması iletişimin etkisini güçlendirir.

Araçların zenginliği ve bunların mesaj aktarmadaki uygunluğu konusunda dinî iletişimin genel anlamdaki iletişimden bir farkı yoktur. Sonuçta her ikisinde de iletişim amacı, mesajın içeriği ve alıcının özellikleri, kurulacak iletişimde kullanılması gereken araçların türünü, şeklini ve niteliğini belirleyen hususlardır. Ancak içerdiği değerler itibarı ile dinî mesajların iletiminde konuşma dilinin, kavramsal dilin (din dili) ve beden dilinin kısmen farklı kullanım özellikleri vardır.

Dinî İletişimde Konuşma Dilinin Kullanımı

İnsanlar, içinde bulundukları toplumun iletişim aracı olan özel bir dil ortamında yaşarlar. Nesneler dünyası, kendiliğinden sağlanan uzlaşmalar sonucu onların ortak dil kodları ve dil yapıları ile anlam kazanır. Toplumlar kullandıkları dil ile eşyayı ve olayları nasıl algıladıklarını, nesnel dünyaya karşı ne tür yargılar oluşturdıklarını belirlemektedirler. Bu bakımdan dil bir toplumun dünya görüşünü, düşünce yapısını ve hayat tarzını yansıtır.

Sözlü iletişimde temel iletişim aracı olan dilin en yaygın kullanım şekli alışılmış düz anlatım tarzıdır. Günlük hayatımızda hakimiyet kuran ve günlük denilen bu tarz aynı zamanda iletişimimizin en kolay ve zahmetsiz yanını oluşturur. Halbuki bilginin geliştirilmesi, paylaşımı ve kalıcılığının sağlanması bu kadar basit değildir. Dinî bilgiler, kalıcılığı en çok gerekli olan bilgilerdir. Günlük dilin zaman içinde değişim geçirmesine karşılık dinî bilgiler değişmezliğini sürdürmektedir. Öyleyse her devirde değişebilen bir dil yapısı ile değişmez değerleri ve doğruları anlatabilmek nasıl mümkün olacaktır? Bu sorunun cevabı dinî iletişim açısından önemlidir.

Din olgusu, hayatın kendisini, en doğal ve sade yanını oluşturduğu için din konusundaki iletişimlerde günlük dilin kullanılması kaçınılmazdır. Dilin zaman içinde değişim göstermesi, zenginleşme ve olgunlaşma olarak değerlendirilse de dinî değerler konusundaki değişkenlik, aksine sapmayı ve yozlaşmayı gösterir. Değişmez değer ve anlamların değişken bir dil yapısı ile iletilmesi zor olmakla birlikte imkansız değildir.

Dilde anlatımı etkinleştiren birçok unsur da tarihi süreç içindeki insan tecrübesi ile geliştirilmiş, söze güç katmanın çeşitli yolları bulunmuştur. Şiir, hikaye, kıssa, fıkra, atasözü, deyim gibi anlatım kalıpları bunlardandır. Bu söz kalıplarını günlük dile her zaman kolaylıkla monte edip anlatımı zenginleştirmek mümkündür. Kur'an ve hadislerde bu kalıpların sıkça kullanılmış olması günümüz dinî iletişim çalışmaları için yol göstericidir. Dinî değerleri insanlara anlatma ve öğretme konumunda olanlar, yerleşik söz kalıplarında ne kadar zengin malzemeye sahip olur ve bunları yerli yerince kullanırlarsa o ölçüde başarılı iletişimler sağlamış olurlar.

Şüphesiz ki sözel dinî iletişimde söz söyleme ve dili etkin kullanma becerisi iletişimin başarısını tayin eden bir faktördür. Bu konudaki güçlükleri aşabilmek için konuşmacının şu hususlara dikkat etmesi gerekir:

- Konuşmada dil kurallarına riayet edilmeli,
- Seçilen kelimeler kast edilenin dışında başka anlamlara gelmemeli,
- Kelimeler düzgün telaffuz edilmeli, birbirine karıştırılmamalı,
- Önemli cümleler vurgulu söylenmeli ve gerektiğinde tekrar edilmeli,
- Her cümle tek başına anlamlı bir bütün oluşturmalı,
- Çok uzun, karmaşık ve birleşik cümlelerden kaçınılmalı,
- Sözler, ses tonlamaları ile jestler ve mimiklerle desteklenmelidir.

Sosyal dil ile dinî iletişim kurmanın zorluğu nerededir, bunu aşmak nasıl mümkün olabilir?

SIRA SİZDE

Dinî İletişimlerde Din Dili ve Özellikleri

Din dili, bir dine inananların dinî anlayış ve kavrayışlarını, hayatlarına yön veren dinî tutum ve davranışlarını anlatan sosyal dilin özgün bir şeklidir. İnsanlar bu dil sayesinde kendi dinî değerlerini, anlayış ve kavrayışlarını öğrenip geliştirir hem de onları ifade ederler. Din dili sosyal dilin bir özgünlük alanı olmakla birlikte sosyolojik ve antropolojik alanda değil inanç ve maneviyat alanında rol oynayan bir kanaat dilidir.

Din dilinin kanaate dayalı olması, onun mantıki doğrulama ölçülerinden uzak olduğu anlamına gelmez. Din dili bilimsel dilin deneysel doğrulama ölçülerine ihtiyaç duymaksızın akıl yürütme, analogi, determinist çıkarmalar gibi zihinsel ikna yöntemleri ile yetinir. Dinî kanaatler, zihinsel muhakeme yöntemleri ile oluştuğu için dinî açıklamalarda deneysel doğrulamaya ihtiyaç duyulmaz. Zira maddi olduğu kadar da manevi yönü ve inanma kabiliyeti bulunan insan için, varoluşla ilgili dinî söylemin dayandığı vahiy ve ilham, bilimsel yöntem ve çabalarla üretilen teorilerden daha ikna edici bir mantıki temele sahiptir.

Din dilinin kanaat oluşturma niteliği, dinî söylemin doğruluğuna olan inanç ile ilgili görünse de doğruluğun göreceli oluşu sebebiyle doğru önerme, iletişimde tutarlı önerme kadar ikna edici olmamaktadır. Bu sebeple de dinî iletişimlerde kullanılan din dilinin tutarlılık niteliği, kanaat oluşturmada doğruluk niteliğinden daha etkili olmaktadır.

Dinî bir ifadenin tutarlı olmasını sağlayan şey, o ifadenin kendisi ile birlikte tamamlayıcılarının kast edileni tam olarak anlamamıza imkan vermesidir. Bir ifadenin tek başına kast edilen anlama uygun olması yeterli değildir ve onun tamamlayıcıları başka anlamları içeriyorsa tutarsızlık ortaya çıkar. Örneğin çok üzgün olduğunu söyleyen bir kişinin vücut dili, jest ve mimikleri üzüntü belirtisi göstermiyorsa bu kişinin anlatımında tutarsızlık vardır. Tutarlı ifadedeki hüküm gerçekte yanlış olsa bile tutarlılık onun doğru kabul edilmesini anlamlı kılar. Kanaat oluşturmaya sağlayan, dinî ifadenin tutarlılığı sonucu ortaya çıkan anlamlılık durumudur. Tutarsızlık ise anlamsızlık içerir. Her iletişim, insanlar için bir anlam arayışı demek olduğundan, iletişimlerdeki din dilinin anlamlılık üzerine bina edilmesi gerekir.

Dinî anlatım, muhatabın verilen mesajı anlamasıyla yetinmeyip onu, bağlanma ve tutum alma düzeyine taşıyınca kadar gerekli ifade zenginliğini ortaya koyar. Dolayısıyla dinî iletişimde ulaşılmak istenen amaçların gerçekleşmesine dair tedbirlerin tamamının, kullanılan din dilinin yapısı içinde bulunması kaçınılmaz olmaktadır. Bu konuda ciddi yetersizliği bulunan kişilerden, insanlarla doğru, anlamlı ve ikna edici dinî iletişim kurmaları beklenemez.

Ayrıca din dili gerek yapı bakımından gerekse birçok kelime ve kavram bakımından sosyal dille önemli ölçüde müştereklik içindedir. Buna rağmen sosyal dilin dinden bağımsız olarak gelişmiş olan işlevleri, din alanında aynı şekilde geçerli olmaz. Zira sosyal dilin kendi kültürel seyri içinde gelişen ölçüleri, din dilinin anlam derinliğine uymayabilir. Bu bakımdan her özel alanda olduğu gibi din alanında da kullanılan dilin kendi anlam derinliğine uygun ve kendi ifade mantığı içinde bir kavramsal çerçeveye ihtiyaç duyulur. Dinî iletişimlerde kullanılan din dilinin bu kavramsal çerçevesinin ısrarla korunması gerekir.

Din dilinin özellikleri konusunda ayrıntılı bilgi için Turan Koç'un Din Dili adlı kitabını okuyunuz.

K İ T A P

Dinî İletişimde Beden Dilinin Kullanımı

Günlük hayatımızda en çok kullanılan iletişim aracının konuşulan dil olduğu zannedilir. Halbuki sözel olmayan araçlarla özellikle de beden hareketleri ile kurulan iletişimlerin çok daha yoğun ve etkin olduğu araştırmalarla ortaya çıkmıştır. Bedenin sessiz dilinin anlattıkları, insanlar tarafından sözlerin anlattıklarından daha güvenilir bulunmaktadır.

İnsanlar elleri, kolları, duruşları, yüz hatları, bakışları, giyimleri kuşamları hülâsa bedenlerinin bütün göstergeleri vasıtası ile her an iletişim kurarlar. Silinmesi güç ilk izlenimler de bedensel göstergelerle kazanılır. Beden dili görsel araçlar olarak muhatabın görme duyusuna hitap ettiği için bıraktığı izler daha kalıcıdır. İnsanın görerek öğrendiği, duyarak öğrendiğinden; hem görüp hem de duyarak öğrendiği, görerek öğrendiğinden daha kalıcıdır.

Dinî iletişimlerde beden dilinin destekleyici ve düzeltici rolünün yanılsamaları önlemede çok önemli etkisi vardır. Sözlerde her zaman mevcut olan potansiyel yetersizlik, dinî anlamların derinliği ve din dilinin iknaya dayanan niteliği söz konusu olunca daha da artmakta, iletişim iyice yanılsamalara açık hale gelmektedir. Bu sakıncanın bertaraf edilmesinde kullanılacak yegane unsur, sözleri destekleyecek diğer iletişim araçlarıdır. Beden dili hemen her konuda en kolay kullanılan en etkili iletişim aracıdır. Ancak iletişimde beden dili ile söz dilinin birlikte kullanıldığı durumlarda bunların birbirleriyle uyumlu olması her ikisinin aynı anlamları iletmesi, birinin diğerinden farklı anlamlar taşımaması önemlidir. İnsanların sözlerden çok davranış ve yaşantılardan etkilendikleri din konusunda bu uyum çok daha önem kazanır.

Beden dili, fonksiyonu ve kontrol edilebilirliği açısından fizyolojik olan ve olmayan diye ikiye ayrılır. Bedenin dilinin fizyolojik yönü insan metabolizmasının ortaya koyduğu davranışları kapsamaktadır. Metabolizmanın bütün davranışları beyin tarafından sinirler aracılığı ile yönetildiğinden beden dilinin fizyolojik yönü **sinir dili** olarak nitelendirilir. Bunun dışındaki fizyolojik olmayan saç ve bıyık düzeni, takılar, giysiler de **giyim-kuşam** olarak ele alınır.

Sinir Dilinin Kontrolü

İnsanın beden dili olarak nitelendirilen vücut hareketleri, beyinden gelen sinirlerle yönetilir. Zihindeki duygular, düşünceler, anlayışlar sinirler yoluyla vücut organlarının hareketlerine yansır. Bu yansımanın oluşturduğu vücut organlarının hareketlerinin anlamlı bütününe sinir dili denilmektedir. Yüzün asıklığı, kaşların çatıklığı, düşük omuzlar, titrek ses, soluk beniz vb. fizyolojik şekil almalar sinir dili olarak ifade edilir (Öner, 2001).

Yirminci yüzyılın sonlarında California Üniversitesi öğretim üyeleri **John Grinder** ile **Richard Bandler**'in beyin ve insan davranışları ilişkisi üzerine yürüttükleri ortak çalışmalar sonunda insan davranışlarının modellenmesine

dair bir teknik geliştirildi. Bu tekniğin adına **Sinir Dili Programlaması** anlamında NLP (Neuro Linguistic Programming) denildi.

Daha sonra NLP konusundaki çalışmalar kişisel gelişmeyi sağlamada, profesyonel başarıları artırmada özellikle de öğretim ve iletişimde bir insan modelleme yöntemi olarak gelişti. Buna göre ruhsal yapımız ve düşüncelerimiz sinirler yoluyla vücudumuzu etkilediği gibi vücudumuzun durumu ile de içinde bulunduğumuz psikolojik tepkisel yoğunluğumuzu değiştirebiliriz. Örneğin öfkeli veya üzüntülü bir öğretmen öğrencileri olumsuz etkilememek için sınıfa girmeden önce birtakım beden hareketleri yaparak bu halinden kurtulabilir. Öğretmen böylece dinginleşip rahatlayarak istenmeyen sinirsel tepkilerinin öğrencilerle iletişimlerini olumsuz yönde etkilemesini engellemiş olur.

Dinî iletişimlerde beden dilimizle ortaya koyduğumuz iletilerin dinî değerlere uyumlu olması gerektiğinin bilincinde olsak da iletişim sırasında elimizde olmadan psikolojik tepkimelerimiz beden dilimize yansiyarak iletişimimizi olumsuz yöne götürebilmektedir. Örneğin beden dilimizin ortaya koyması gereken olgunluk, nezaket, kibarlık, tevazu, ciddiyet, efendilik vb. anlamlar, sinir dilimizi kontrol edemediğimizde kaybolmakta, tersine dönmektedir.

Sinir dilinin kontrolü, konuşmacının sözlerinin duygusal içeriğine ve tonuna uygun iletişim pozisyonu almasıdır. Bazen de sözlerin içeriği öfkeli veya heyecanlı tavır almayı gerektirebilir. Diğer bir ifadeyle iletişimde mesajın muhtevası, yoğunluğu, güncelliği, duygu yönü gibi hususlar, muhataplarda sinir dili beklentisini ortaya çıkarabilir. Mesaj böyle bir beklentiyi zorladığında iletişimin başarısı, konuşmacının sinir dili kullanım becerisine bağlı olur. Mesela hüznün içerikli bir mesajı iletirken beklenen sinir dili, yüzün tebessümlü ve neşeli görüntüsü değil, üzgün ve gergin görüntüsüdür; sesin tok ve gür hali değil, düşük perdeden titrek ve buğulu halidir.

K İ T A P

Sinir dili konusunda geniş bilgi için Mehmet Öner'in, NLP ve Başarı adlı kitabını okuyunuz.

Dinî İletişimde Kılık ve Kıyafetler

İnsanların kılık kıyafet tercihleri de beden dili gibi bir iletişim görevi yapar. Bir kimsenin düzenli, uyumlu ve temiz giyimi ile düzensiz, alalade veya aşırı derecede gösterişli, uçuk giyimi onun kişiliği, hayat tarzı ve dünya görüşü hakkında önemli ipuçları verir. Giysi vücudu gizler ama kişiliği açığa çıkarır. İnsan konuşmaya başlamadan ve ilişkiye girmeden önce karşısındakinin kıyafetine bakarak onun hakkında bir kanaat oluşturur. Dinî temsil konumundaki bir kişinin kılık kıyafeti ile verdiği görüntü onun hakkında çok olumlu kanaatler oluşturuyorsa bu kişi hiçbir şey söylemeden de insanlara önemli dinî mesajlar veriyor demektir.

Dinî iletişim açısından en uygun kılık kıyafet şekli, içinde bulunduğumuz toplumun hassasiyetlerini ve genel kabullerini dikkate alarak kendimize ve toplumumuza uygun olanı tercih etmektir. Kılık ve kıyafetinde toplumun genel kabullerini dikkate almayan kişinin, hem kendine hem de diğer insanlara karşı saygısının olmadığı düşünülür. Böyle bir kişinin insanlarla sağlıklı ilişki ve iletişim kurması beklenemez. Pantolonu ütüsüz, ceket ve gömleği kırışık, cepleri torbalanmış, saç sakalı muntazam olmayan, ilk bakışta dağınık, ciddiyetsiz,

umursamaz görüntü veren bir öğretmenin veya din görevlisinin söylediklerinin insanlar üzerinde olumlu etkiler yapması güçtür.

Din hizmeti ve din eğitimi görevi yürütenlerin temiz, düzgün, sade giyinmesi, gösterişe kaçmaksızın el, yüz ve saç bakımına özen göstermesi gerekir. Bu konular değişken ve göreceli olduğu için standart kalıp ve şekiller yerine, kişinin her zaman bulunduğu ortamda saygı görmesini sağlayacak biçim ve düzenler tercih edilmelidir. Dinin ilk ve en yetkili ileticisi olan Hz. Peygamber her zaman sade ve temiz giyinir, İslâm'ı tebliğ maksadıyla görüşeceği heyetlerin karşısına en güzel elbiseleri ile çıkar, yanındakileri de bu hususta uyarırdı (Çetin, 1998).

Dinî iletişimlerde sözel dil ile beden dilinin birlikte kullanılmasının yararı ve sakıncası nedir?

SIRA SİZDE

Özet

Dinî iletişimin mahiyetini açıklayabilmek.

Sosyal hayatta ve aile içi yaşantılarda kendiliğinden gelişen sohbet, konuşma ve tartışmalardan ayrı, tamamen din konulu mesajlar içeren iletişimlere dinî iletişim denilir. Bunlar, insanların dinî bilgi edinmelerini, dinî tutum, davranış ve anlayış kazanmalarını sağlamaya yönelik iletişimlerdir. İçerdiği öğeleri ve işleyişi bakımından dinî iletişimin genel iletişimden farksızdır. Ancak dinî iletişimde, dinî mesajın özelliğine ve dinin öngördüğü iletişim usullerine dair açıklamalar da yer alır.

Din eğitimi ve din hizmetlerinde iletişimi değerlendirebilmek.

Dinî mesajlar içeren iletişimlere dinî iletişim denir. İletişimin unsurları, düzeni ve işleyişi bakımından dinî iletişim ile genel iletişim farkı yoktur. Din eğitimi konusundaki dinî iletişimler, akademik iletişim kapsamına girer ve akademik iletişimin ilke ve kurallarına göre açıklanır. Din hizmetleri alanındaki iletişimler ise ilişkisel iletişim kapsamında ve onun kurallarına göre değerlendirilir.

Dinî iletişimde kaynağın ve mesajın özelliklerini açıklayabilmek.

Dinî iletişimlerde kaynağın, güvenilirlik, inanılabilirlik, uzmanlık ve çekicilik şeklindeki kişisel özelliklere, aynı zamanda süreç yönetimi ve iletişim tarzı olarak da iletişim becerilerine sahip olması gerekir. Dinî mesaj ise insanlara dinî bilgi, duygu ve davranışlar kazandıracak doğru, anlamlı, düzenli, anlaşılabilir ve iletişim amacına uygun niteliklerde olmalıdır.

Dinî iletişimde araçları ayırt edebilmek.

Dinî iletişimlerde araçlar kültürel ortamın zenginliği ölçüsünde çeşitli olabilse de bunlar kategorik olarak yazısal, sözel ve görsel araçlar diye tasnif edilir. Görsel araçlar da beden dili ve nesnel malzeme diye iki grupta incelenir. İletişimde en uygun aracın kullanılması ve aynı anda birden çok aracın işe koşulması iletişimi güçlendirir.

Dinî iletişimde dilin farklı kullanımlarını açıklayabilmek

Dinî iletişimlerde; günlük söz dili, din dili ve beden dilinin kendine özgü kullanım özellikleri vardır. Günlük dilin değişken yapısı ve din dilinin kavramsal niteliği, dinî iletişimlerde dikkate alınması gereken durumlardır. Beden dilinin, sinir dili ve kılık kıyafetler olarak ayrılan farklı özelliklerdeki yapısının kontrol edilmesi, iletişim yanlısalarını önleme bakımından önemli bir husustur.

Kendimizi Sınyalım

1. Aşağıdakilerden hangisi dinî iletişime ait özelliklerden biri **değildir**?
 - a. Mesajın dinî içerikli olması
 - b. Dinî bir amacın güdülmesi
 - c. Yalnız dinî araçların kullanılması
 - d. Kavramsal dilin kullanılması
 - e. Dinin öngördüğü iletişim usullerinin gözetilmesi
2. Aşağıdakilerden hangisi din hizmetleri alanındaki iletişimlerde uyulması gereken esaslardan biri **değildir**?
 - a. Otoriter ve buyurgan davranmamak
 - b. Dinî grup normlarına uygun davranmak
 - c. Usandırıcı ve bıktırıcı olmamak
 - d. Esnek ve uzlaşmacı davranmak
 - e. Dostça, samimi ve hasbi davranmak
3. Kişinin kılık ve kıyafetinin, söz ve davranışlarının bulunduğu ortama uygun olmasına gayret göstermesi dinî iletişimde kaynağın hangi özelliği ile ilgilidir?
 - a. İletişim tarzı
 - b. Süreç yönetimi
 - c. Tutarlılık
 - d. Çekicilik
 - e. Güvenilirlik
4. Aşağıdaki dil becerilerinden hangisi din hizmetlerinde daha etkin iletişim sağlar?
 - a. Günlük sosyal dil
 - b. Sözel dil
 - c. Yazısal dil
 - d. Kavramsal dil
 - e. Beden dili
5. Din dili ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?
 - a. Din dili, ikna edici mantıksal bir temele sahiptir
 - b. Din dili, birçok kelime ve kavramda sosyal dille müşterektir.
 - c. Din dili, insanı anlama noktasında bırakmayacak, bağlanma ve tutum alma düzeyine taşıyacak ifade zenginliğine sahiptir.
 - d. Sosyal dilin kültürel seyir içinde gelişen ölçüleri, dinin anlam derinliğini ifadede yetersiz kalabilir.
 - e. Din dili, sosyal dilin kavramsal çerçevede bir özgünlük alanıdır.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız doğru değilse, “Dinî İletişim” konusunu yeniden okuyunuz.
2. b	Yanıtınız doğru değilse, “İlişkisel Dinî İletişim” konusunu yeniden okuyunuz.
3. a	Yanıtınız doğru değilse, “Dinî İletişimlerde Kaynak ve Özellikleri” konusunu yeniden okuyunuz.
4. e	Yanıtınız doğru değilse “Dinî İletişimde Araçlar” konusunu yeniden okuyunuz.
5. d	Yanıtınız doğru değilse “Dinî İletişimde Din Dili ve Özellikleri” konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Dinî iletişim, dinî anlamlar üzerinden kurulan iletişim olması, dinî amacın güdülmesi, insani ve manevi yönünün ön planda olması, özel kavramsal dilin kullanılması sebepleri ile ayrı bir iletişim alanıdır.

Sıra Sizde 2

Dinin eğitimi ve öğretimi amacıyla kurulan iletişimlere akademik dinî iletişim, dinî hizmetleri yürütmek üzere kurulan ilişkilerdeki iletişimlere de ilişkisel dinî iletişim denir. Akademik dinî iletişimlerde belletme, kavratma, ikna etme, özümsetme çabaları öne çıkarken, ilişkisel dinî iletişimlerde yasal, insani ve manevi yöndeki tutum ve davranışlar önem kazanmaktadır.

Sıra Sizde 3

Nerede nasıl konuşulacağını tayin edemeyen kişilerin uluorta ve yersiz sözleri onları mahcup duruma düşürür. Bu durum, kaynağın süreç yönetimi konusundaki yetersizliğinin, onun iletişimini olumsuz etkilediğini gösterir. Toplumda önemli bir konuma sahip olan kişinin sosyal statüsüne uygun olmayan giyim kuşamı, hal ve hareketleri, onun iletişim tarzı olarak çevresinde yadırganmasına, saygınlığını yitirmesine yol açar.

Sıra Sizde 4

Sosyal dilin zaman içinde değişim göstermesi, değişmez dinî değerlerin iletiminde sorun oluşturabilir. Bunu aşabilmek için dilde yerleşmiş şiir, atasözü, deyim gibi söz kalıplarını kullanmak; anlatımı hikayeler, kıssalar ve yaşanmış olaylarla örneklendirmek gerekir.

Sıra Sizde 5

Dinî iletişimlerde sözel dil ile beden dilinin birlikte kullanılması, anlamı güçlendirip araçları zenginleştirerek daha etkin iletişim sağlar. Her ikisinin, iletişimin amacı konusunda uyumlu olması gerekir. Bu uyum sağlanamadığı durumlarda beden dilinin sözleri inkar eden, yalanlayan etkisi ortaya çıkar.

Yararlanılan Kaynaklar

- Alder, H. (1998), N.L.P. **Sinir Dili Programlaması**, Çev. Zarife Filiz, İstanbul.
- Baltaş, Z.-Baltaş, A. (1994), **Beden Dili**, İstanbul.
- Cebeci, S. (2003), **Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dinî İletişim**, İstanbul.
- Çetin, A. (1998), **Hitabet ve İrşad-Güzel Konuşma ve İnsanları Etkileme Yolları**, Bursa.
- Ergin, A.-Biol, C. (2000), **Eğitimde İletişim**, Ankara.
- Fere, F. (1999), **Din Dilinin Anlamı**, Çev. Zeki Özcan, İstanbul.
- Koç, T. (1995), **Din Dili**, Kayseri.
- Öner, M. (2001), **NLP ve Başarı**, İstanbul.
- Önkal, A. (1981), **Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu**, Konya.
- Uludağ, S. (1984), **İslâm'da İrşad**, İstanbul.

9

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Rehberlikle ilgili tanımlardan yola çıkarak rehberlikte yer alan ortak unsurları tanımlayabilecek,
- Rehberlik çeşitlerini listeleyebilecek,
- Rehberlik ile Psikolojik Danışma arasındaki ilişkiyi açıklayabilecek,
- Rehberlik ilkelerinin neler olduğunu listeleyebilecek,
- Dinî Danışma ve Rehberlik kavramını tanımlayabileceksiniz.

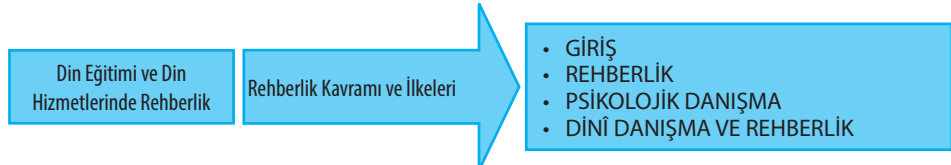
Anahtar Kavramlar

- Rehberlik
- Psikolojik Danışma
- Dinî Danışma ve Rehberlik
- Pastoral Care

Öneriler

- Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;
- Yıldız Kuzgun'un, Rehberlik ve Psikolojik Danışma adlı kitabını inceleyiniz.
 - İbrahim Özgüven'in, Görüşme İlke ve Teknikleri adlı kitabını inceleyiniz.
 - Aytekin Bulut tarafından kaleme alınan ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları arasında neşredilen Din Eğitimi'nde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık adlı çalışmayı inceleyiniz.
 - Nurullah Altaş'ın, "Dinî Danışmanlığın Teorik Temelleri" adlı makalesini okuyunuz.

İçindekiler

Rehberlik Kavramı ve İlkeleri

GİRİŞ

Teknolojik ve bilimsel alanlarda yaşanan baş döndürücü gelişmeler, insanoğluna beklenen mutluluğu ve huzuru sağlayamamış, bazı durumlarda onu yalnızlığa bile itebilmiştir. Hayat standardındaki değişmelerin ve gelişmelerin, insanı mutlu etmeye yetmediği söylenebilir. Belki de, modern toplumlarda “Rehberlik ve Psikolojik Danışma” kavramının son zamanlarda böylesine önem kazanmasının sebeplerinden biri budur.

İlk zamanlar, daha ziyade gençlere iş, işverenlere de işçi bulmak amacıyla başlayan meslekî rehberlik çalışmaları, bugün artık hemen her alanda sunulan danışma hizmetleriyle büyük bir ivme kazanmıştır. Günümüzde, Amerika Birleşik Devletleri, rehberlik ve danışma hizmetlerini profesyonel anlamda sunan ülkelerin başında gelmektedir. Gerek teknoloji, gerekse bilim ve eğitim alanlarında oluşturdukları rehberlik ve danışmanlık anlayışı, bu ülkelere hem para hem de uluslararası itibar kazandırmaktadır. Bu anlayışın temelinde, “insanın, her alanda rehberliğe muhtaç olduğunu kabul etmek ve bu yöndeki çalışmaları önemsemek” düşüncesi bulunmaktadır.

İnsanoğlu, fıtratı itibarıyla rehberliğe muhtaç bir yapıda yaratılmıştır. Bu özelliği sebebiyledir ki, ilk insan olarak yaratılan Hz.Adem, Allah Teâlâ'nın kendisine tüm isimleri öğretmesi, bilgiyle donatması, kısacası rehberliği ve yönlendirmesiyle meleklerle karşı üstünlük sağlamıştır. İşlediği ilk hatadan sonra, yine Allah Teâlâ'nın, kendisine devam ettirdiği ilgisi, yol göstermesi ve rehberliği sayesinde hatasının farkına varmayı başarmıştır. Bizzat Allah'ın kendisine öğrettiği kelimelerle af dileyerek O'nun hoşnutluğunu tekrar kazanmaya muvaffak olması da dikkat çekicidir. Bu nedenle, rehberlik faaliyetini ilk defa icra eden bizzat Allah Teâlâdır denilebilir.

Zaman içinde Allah Teâlâ peygamberler göndermek suretiyle insanlara doğru yolu, güzel ve iyi olan davranışları öğretmiştir. Her peygamberin, bir eğitimci olduğu kadar aynı zamanda mükemmel bir rehber olduğu da görülmektedir. Buradan hareketle, eğitimciliğin ve rehberliğin, ilk olarak Allah Teâlâ, sonra da peygamberleri tarafından icra edilen kutsal görevler olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla rehberliğin, ilâhiyat alanını yakından ilgilendiren bir yönü bulunduğunu ve bu kavramın, ilâhiyatçılar için son derece önemli olduğunu ifade etmeliyiz.

REHBERLİK

Rehberlik olgusunun insanlık tarihi kadar eski olduğunu söyleyebiliriz. Herhangi bir konuda uzman ya da bilgili birinin, bilmeyen birisine yardımcı olması, ona bilgi verip yol göstermesi, birlikte yaşamamızın bir gereğidir. Herkes ihtiyacı olan bir konuda diğerinin yardımına başvurmakta, çözümleyemediği ve sıkıntı çektiği konularda yardım alma ihtiyacı duymakta ve yardım alabileceğine inandığı ve güvendiği kimselere derdini açmaktadır. Bazen, yardım almak değil sadece içimizi döküp rahatlamak, böylece ruhsal ve duygusal sıkıntılarımızdan kurtulmak için bile bir başkasının bizi dinlemesine ihtiyaç duyarız. Hele önemli bir konuda karar veremediğimiz, nasıl bir yol tutacağımızı kestiremediğimiz zamanlar olur. Sağlık konusunda iyi bir doktor, hukuki konularda iyi bir avukat bulma vb. diğer konularda, bilgili bir kimsenin bize yol göstermesi küçümsenemeyecek bir yardımdır. Bazen elimizde yazılı bilgileri bulunan bir adresi bile yardım almadan bulamayız. Bütün bunlar, rehberliğin hayatımızı ne denli kuşattığının göstergesidir.

Terim Olarak Anlamı ve Tanımı

Rehberlik kavramı, farsça “yol gösteren, kılavuz” anlamındaki “rehber” kelimesinden türetilmiştir. Buna göre rehberlik, “yol göstermek ve kılavuzluk etmek” demektir. Burada, rehber ve rehberlik kavramlarının batı dillerindeki karşılıkları üzerinde de durmak istiyoruz. Bu kavramların sözlüklerde, isim ve fiil olarak İngilizce karşılığı “guide” ve “guidance”; Almanca karşılığı “führer” ve “führung”; Fransızca karşılığı ise “guide” ve “conducteur”dur.

DİKKAT

Batı dillerindeki anlam karşılıklarından da yola çıkarak, rehberlik kavramının, terim olarak geniş bir anlam zenginliği taşıdığını unutmayınız. Buna göre, Rehberlik aynı zamanda, “tavsiye etmek, öğüt vermek, akıl öğretmek, haber veya bilgi vermek, sevk ve idare etmek, işaret etmek, yetiştirmek, önderlik, liderlik etmek, irşad etmek, yol göstermek, yönetmek, gütmek, yürütmek, ulaştırmak, erdirmek, çobanlık, bakıcılık, kılavuzluk etmek, doğru yolu göstermek, çalıştırmak, başarıya ulaştırmak, bildirmek, göstermek, örnek teşkil etmek, refakat etmek.” anlamlarına da gelmektedir.

Rehberlik kavramıyla ilgili pek çok tanım yapılmıştır. Konuyla ilgili araştırma yapanlardan bir kısmı onu tanımlamak, bir diğer ifadeyle ne olduğunu açıklamak yerine rehberliğin ne olmadığını ortaya koymanın daha isabetli olacağı kanaatini taşımaktadırlar. Ancak herhangi bir kavramı anlayabilmek için onunla ilgili önceden söylenenler hakkında bilgi sahibi olmak gerektiği gerçeğinden yola şöyle bir ortak tanım verilebileceğini düşünüyoruz:

“Rehberlik, bir insana ya da insan grubuna, kendini anlaması, problemlerini çözmesi, gerçekçi kararlar alması, kapasitelerini geliştirmesi, çevresine dengeli ve sağlıklı bir biçimde uyum sağlaması ve böylece kendini gerçekleştirmesi için uzman kişilerce belli bir süreç içinde yapılan yardımlardır.”

Görüldüğü üzere rehberlik, kişinin kendisini ve çevresini tanımasına, ona sağlanan imkânların farkına varmasına fırsat verilmesi; ama tüm bunların sistematik ve profesyonel bir süreç içinde gerçekleştirilmesi demektir (Shertzer-Stone, 1971; Baymur, 1975; Kepçeoğlu, 1994).

Rehberlik kavramına ait farklı tanımlarda dört ortak unsur göze çarpmaktadır. Bunlar, *insan, yardım, süreç ve uzman rehber*'dir. Bunlara ait kısa açıklamalar, rehberliği daha yakından tanımamıza imkan sağlayacaktır.

İnsan: Her bir rehberlik faaliyetinde değişmeyen gerçek, kendini tanıma ve yeteneklerini geliştirme noktasında insana ya da insan grubuna yardımcı olmaktır. Dolayısıyla rehberlik faaliyetlerinde insan odak noktasıdır. İnsanın olmadığı yerde rehberlikten söz edilemez.

Yardım: Rehberlik ile ilgili tanımlarda ortak noktalardan biri de yapılan yardımdır. Ancak bu yardımın sistemli ve profesyonelce olması söz konusudur. Yardım, sadece dinleme, bilgi verme, yol gösterme ve nasihat etme şeklinde düşünülmemelidir. Onun, insana bilgi aktarımıyla beraber aynı zamanda seçim hakkı da tanıdığı unutulmamalıdır. Dolayısıyla bu yardım, problemi çözme çabası değil, problemin çözüm yolları ve eldeki imkanları göstermedir.

Süreç: Rehberlik bir anda gerçekleşen ya da sonuçlanan bir yardım faaliyeti değildir. Aksine bazı durumlarda uzun süreler ve sabır gerektiren bir olgudur. Dolayısıyla her bir rehberlik faaliyetinde bir süreç söz konusudur ve rehberlik hizmetlerinde başarılı olmak için süreklilik esastır.

Uzman Rehber: İnsana ya da insan grubuna yapılan yardımların sistemli ve profesyonelce olması nasıl bir gereklilik ise bu yardımı yapacak kişinin de insan ve toplum psikolojisini bilen, eldeki bilgileri sağlıklı bir şekilde değerlendirebilen ve profesyonelce rehberlik yapacak yeterlikte biri olması gerekmektedir.

Amacı

Eğitim-öğretim süreci içinde, rehberlik hizmetlerinin genel olarak öğrenciye çeşitli yönlerden yardımcı olmayı amaçladığını söyleyebiliriz. Ancak genel anlamda rehberlik faaliyetlerinde nihâi amaç, ferdin kendini gerçekleştirmesidir. *Kendini gerçekleştirme*, ilk olarak hümanist psikoloji ekolünün ortaya koyduğu bir kavramdır. Bu kavramla, kişide varolan tüm kabiliyetlerin, yeteneklerin, kapasitelerin ortaya konulması, uygulama alanına sokulması, kullanılması ve geliştirilmesi kast edilmektedir (Nelson, 1982; Tan, 1992; Bakırcıoğlu, 1994; Kuzgun, 1997).

Kaynaklarda, “Kendini Gerçekleştirme” kavramına karşılık olarak verilen “Tam Verimlilik” (Fully-Functioning) ne demektir? Araştırınız.

SIRA SİZDE

Denilebilir ki insan, kendini gerçekleştirme çabasını sürdürürken önemli ya da önemsiz, bilinçli ya da farkında olmadan birtakım tercihler yapmakta, kararlar almaktadır. *Kişilerin karar verirken daha çok bilinçli ve daha az gelişmiş davranmasına, dış baskılardan uzak kalmasına yardımcı olmak*, rehberliğin en önemli amacıdır (Kuzgun, 1997, 4).

Rehberlik Çeşitleri

Konuyla ilgili kaynaklarda rehberlik çeşitleri üç ana başlık altında toplanmaktadır. Bunlar, *fert sayısına göre rehberlik, fonksiyonlarına göre rehberlik ve yapıldığı alana göre rehberlik*'tir.

Fert Sayısına Göre Rehberlik

Rehberlik bir kişiye yapıldığı gibi, birden fazla kişiye, yani gruba da yapılabilir. Rehberlik, Danışman Rehber ile danışan arasında olursa buna “Ferdî Rehberlik” adı verilir. Daha önce rehberliğin tanımında da görüldüğü üzere, rehberlik, danışman ile danışan arasında meydana gelen tesadüfî görüşmeler değildir. Burada, organize edilmiş ve planlanmış “profesyonel” bir yönlendirme söz konusudur.

Danışman, birden fazla ferde, yani bir gruba aynı anda rehberlik etmekte ise bu çeşit rehberliğe de “Grup Rehberliği” adı verilmektedir. Rehberlik, ferdî yardımı esas aldığına ve ferdi hedeflediğine göre, grup rehberliğinin de son amacı ferdi rehberliğe ulaşmaktır denilebilir (Kantarcıoğlu, 1974).

Fonksiyonlarına Göre Rehberlik

Fonksiyonlarına göre rehberlik, konuyla ilgili eserlerde genişçe ele alınmaktadır. Detaylı bilgileri ilgili eserlere bırakarak (Tan, 1969; Baymur, 1971; Kantarcıoğlu, 1992; Kepçeoğlu, 1994) şimdi rehberliğin hangi fonksiyonlar icra edebileceğini sıralamak istiyoruz.

Uyum Sağlayıcı Fonksiyon

Eğitim-öğretim sürecinin her kademesinde, ya da hayatımızın her safhasında başvursun ya da başvurmasın, rehber veya danışman sıfatı taşıyan herkesin, öğrencilerinin ya da kendisine danışan kişilerin yeni ortama uyum sağlayabilmesi için bazı tedbirler alması ve bazı teknikler kullanmasıdır. Bu, rehberliğin “uyum sağlayıcı” fonksiyonudur.

Yöneltici Fonksiyon

Rehberliğin kelime olarak bir anlamı da “yöneltmek” olduğuna göre, rehberlikte bireysel ayrılıklara önem verildiği gibi, bu ayrılıkların ve farklılıkların yönlendirilmesi de önemsenir. Böylece, her öğrencinin kabiliyet, ilgi, ihtiyaç, imkân ve arzuları tanınmaya çalışılır ve kendisine en uygun ve tatmin edici bir alana yönelmesi sağlanır. Bu da rehberliğin yöneltici fonksiyonudur.

Ayarlayıcı Fonksiyon

Kendisine danışmak maksadıyla başvuran kimselerle yakın temas kurabilen danışmanlar, onların problemlerini, kabiliyetlerini, ihtiyaç ve arzularını bildiği gibi, mevcut imkânları ve toplumun isteklerini ve bu çerçeve içinde karşılaşılabilecek problemleri de bilmektedir. İşte, danışman tüm bu bilgilere sahip olarak ilgili makamlara ve kişilere yardımcı olacak bilgiler sunarak verilen eğitimde başarılı sonuçlar elde edilmesini sağlamaya çalışır. Bu ise rehberliğin bir diğer fonksiyonu olan ayarlayıcılıktır.

Önleyici Fonksiyon

Özellikle okullarda genel ruh sağlığı şartlarını sağlama yoluyla öğrencilerin uyumsuzluk ve davranış bozukluğu geliştirmelerini önleme çabalarının, kişi ve toplum için daha olumlu ve verimli bir tutum olduğu anlaşılmıştır. Okullarda

danışmanların bu konuda göstereceği özen, ilgi ve verilen hizmetler, rehberliğin önleyici fonksiyonunu teşkil etmektedir.

Düzeltilici-İyileştirici Fonksiyon

Uyumsuzluk ve davranış bozukluğunu önleyici çalışmalara rağmen, bazen problemli ve rahatsızlığı olan kişiler olabilir. Rehberlik, gerek psikoterapi gerekse diğer ihtisas servislerini devreye sokarak insanların sağlıklı bir ruhsal hayata sahip olmasında, düzeltici, tedavi edici ve iyileştirici bir fonksiyon icra eder. Belki en önemli fonksiyonlarından biri de budur.

Ferdi Anlama (Teşhis) Fonksiyonu

Ferdin kişiliğinin gelişme yollarını ve imkânlarını görmek için onu etraflıca tanımak, toplanan bilgileri tahlil etmek ve değerlendirmek gerekir. Bu da rehberliğin, ferdi anlama (teşhis etme-tanıma) fonksiyonudur.

Ferdi Geliştirici Fonksiyon

Ferdin azamî derecede gelişebilmesini sağlayacak düşünce ve hareket tarzlarını daha okuldayken yerleştirmek ve aynı zamanda bu gelişmeyi engelleyecek faktörlerden sakınmak da rehberliğin ferdi geliştirici fonksiyonudur.

Bilgi Toplama Fonksiyonu

İnsanların okul, çevre ve değişik hayat durumlarına intibak için çeşitli mesleklere ve okullara ait bilgilere ihtiyacı olmaktadır. İşte, rehberlik programı ferde bu bilgileri sağlar. Bu ise rehberliğin işlevlerinden biri olan bilgi toplama fonksiyonudur.

Yapıldığı Alana Göre Rehberlik

Bazı uzmanlar rehberliğin, yapıldığı alanlara göre tasnifinin pek mümkün olmayacağını, bunları birbirinden kesin sınırlarla ayırmanın doğru olmadığını ifade etmekte, ancak anlaşılır bir nitelik arz etmesi için basit bir tasnife ihtiyaç duyulduğunu da eklemektedirler. Bu uzmanların tasniflerinde birtakım küçük farklılıklar mevcuttur. Biz bu tasnifleri de göz önüne alarak şöyle bir kategorik sıralama yapabiliriz.

- *Eğitimle ilgili rehberlik.*
- *Kişisel problemlerle ilgili rehberlik.*
- *Psikolojik problemlerle ilgili rehberlik.*

Eğitimle İlgili Rehberlik

Fertler, beden yapıları, duygu özellikleri, psiko-sosyal durumları ve zekâ seviyeleri yönüyle birbirinden farklıdır. Eğitimde eşitlik derken, işte bu ferdi farklılık ve ayrılıklar göz önüne alınarak, bunların gerektirdiği ihtiyaç ve isteklere cevap vermek akla gelmelidir. Zaten, eğitimle ilgili rehberlik, ferdin kendi kabiliyet, ilgi, ihtiyaç ve imkânlarına uygun bir öğretim dalını seçip bu yolda başarıyla ilerlemesini sağlamak için yapılan yardımlar olarak anlaşılmaktadır. İşte, eğitimle ilgili rehberlik çalışmaları bunu hedefleyerek aşağıdaki hususlarda öğrenciye yardımcı olmaya çalışır.

- Öğrenciye okul seçiminde yardımcı olur. Girilen okulda, kabiliyet ve ilgiye uygun branş veya sınıf seçilebilmesinin yollarını açıklar.
- Okula yeni başlayanlar için uyum sağlamalarında yardımcı olur.
- Derslerde karşılaşılan güçlükler üzerinde durur.
- Öğrencilere okul çalışmalarında başarı sağlayabilmeleri için gerekli çalışma tekniklerini (ders, konferans dinleme, kitap seçme ve okuma, ders konusu hazırlama, özet çıkarma, not alma teknikleri) öğretir.
- Üstün kabiliyetli olan öğrencileri tespit edip onlarla özel olarak ilgilenir.
- Öğrencinin okuyacağı seçmeli derslerin seçiminde ona yardımcı olur.

Kaynaklarda, “eğitimle ilgili rehberlik” olarak geçen söz konusu kavramın kapsamına giren bu hususlar, orta öğretim kurumlarında rehber öğretmenlerin görevleri arasında kabul edilmektedir. Biz, bu tür rehberliği yüksek öğretim kurumlarında mesleki rehberlik ile birleştirerek “*Bilimsel Rehberlik*” kavramıyla ifade etmemizin daha uygun olacağına inanmaktayız. Bir anlamda “*Akademik Rehberlik*” olarak da kabul edeceğimiz bu tür faaliyetlerin, yüksek öğretim kurumlarında danışmanlar ve öğretim elemanlarınca gerçekleştirildiğini düşünmekteyiz. Kurumların farklı özelliklerine göre bu tür rehberlikte birtakım farklılıklar da olacaktır. Sözgelimi, mühendislik fakültelerinde fabrika stajları yapılırken, öğretmen yetiştiren fakültelerde bu stajlar okullarda gerçekleştirilecektir.

K İ T A P

Akademik rehberlik konusuna bir örnek olmak üzere, İlahiyat fakültelerinde öğretim üyesi-öğrenci diyalogu ve yürütülen rehberlik faaliyetleri ile ilgili olarak Mehmet Emin Ay tarafından hazırlanan, Yükseköğretimde Rehberlik (İlahiyat Fakülteleri Üzerine Bir Araştırma) adlı eseri okuyunuz.

Kişisel Problemlerle İlgili Rehberlik

Eğitimle ilgili rehberlik ve meslekî rehberlik alanlarına girmeyen, doğrudan ferдин kişisel problemlerine yönelik rehberliğe, “kişisel problemlerle ilgili rehberlik” denilmektedir. Ancak, Kantarcıoğlu’nun da ifade ettiği üzere, bu alanları birbirinden kesin sınırlarla ayırmak pek mümkün değildir. Çünkü maddî sıkıntı içinde olduğu için öğrenimine devam etme imkânı bulamayan ya da kaldığı evde yeterli düzeyde çalışma ortamına sahip olmayan ve bu sebeple bunalıma giren kişilerin problemlerinin, sadece bir tek alana indirgenerek çözülemeyeceği açıktır (Kantarcıoğlu, 1992, 62).

Kişisel problemlerle ilgili rehberliğin temel amacı, kişinin kendini psiko-sosyal bir realite olarak anlaması ve kabul etmesine, fizikî ve sosyal çevresini gerçek boyutlarıyla idrak ederek, kendi kabiliyet ve imkânlarını bu realite içinde en iyi şekilde kullanabilmesine yardım etmektir. Bu suretle, engelleyici heyecan gerginliklerinden ve üzüntülerden kurtulan, sosyal ilişkilerde daha etkili davranım ve hüneler geliştiren fert, daha verimli bir öğrenme ve gelişme oluşumu içinde olacaktır (Tan, 1969, 82).

SIRA SİZDE

İnsanda başka ne gibi kişisel problemlerden söz edilebilir? Araştırınız.

PSİKOLOJİK DANIŞMA

Son yıllarda rehberlik ile birlikte anılmaya başlanan, hatta bazı araştırmacılar tarafından adı rehberliğin önüne alınarak daha fazla önem atfedilen “Psikolojik Danışma”, rehberlik kapsamında bulunan önemli bir kavramdır. Hatta bazı araştırmacılar, psikolojik danışmayı “rehberliğin özü” saymaktadırlar (Bakırcıoğlu, 1994). Onun bu derece önem kazanmasında, son yıllarda psikolojik danışmadan hız ve destek almayan rehberlik hizmetinin pek etkili olmadığına anlaşılmış olması da bir hayli rol oynamıştır (Özgüven, 1999).

Terim Olarak Anlamı

“Psikolojik Danışma” batı menşeli bir kavram olup “Psychological Counseling” teriminin karşılığı olarak kullanılmaktadır (Acar-Tanrıdağ, 1995, 30). Counseling, İngilizce bir kelime olup “counsel” kökünden türetilmiştir. Bu kelime isim olarak “danışma, müşavere, istişare, tedbir, ihtiyat, basiret, öğüt, nasihat” anlamlarına gelmekte, fiil olarak da “nasihat etmek, öğüt vermek, akıl öğretmek” gibi m anlalar taşımaktadır. Görüldüğü üzere, counseling kelimesi hem danışmayı, hem de öğüt, nasihat ve akıl vermeyi birlikte ihtiva etmektedir.

Tanımı

Rehberlik kavramında olduğu gibi, Psikolojik Danışma’nın da yapılmış birçok tanımı vardır. Bazı yazarlar, tanım yapmanın kolay olmayacağını, çünkü ferdin ve problemlerinin çok yönlü, çok boyutlu ve kompleks yapıda olduğunu gerekçe göstermektedirler (Tan, 1992). Bununla beraber, konuyla ilgili bazı tanımları aktararak birtakım ortak noktaları belirlemek istiyoruz.

Nelson, Psikolojik Danışma’yı, “kişide değişme olmaksızın onun hayatla baş etmede, kaynaklarını daha iyi kullanmasını sağlayan yardım süreci” olarak görmektedir (Nelson, 1982). **Gibson ve Mitchel** ikilisi ise, “Psikolojik Danışma, bireyin karar verme ve problem çözme ihtiyaçlarını karşılayarak gelişim ve uyumunu sürdürmesine yardımcı olmak amacıyla bireyle yüzyüze kurulan ilişkidir” demektedirler (Gibson-Mitchel, 1990).

Konunun uzmanlarından biri sayılan **Yıldız Kuzgun**’a göre ise Psikolojik Danışma, “kişinin savunucu tutumunu bırakıp yeni yaşantılara açık hale gelmesi için yapılan yardımdır” (Kuzgun, 1997).

Yukarıda sıralanan tanımlarda bazı ortak unsurlar göze çarpmaktadır. Dikkat edilirse Psikolojik Danışma, karşılıklı istek üzere, danışan-danışman arasında kurulan bir yardım alışverişidir. Ancak bu yardım, psikolojik metod ve teknikler yoluyla olmaktadır. En önemli teknik ve metod ise söz ve jestlerin hâkim olduğu, yüzyüze karşılıklı görüşme (mülâkat-diyalog) ve karşılıklı anlayış ve güvene dayanan sıcak insan ilişkileridir. Dolayısıyla denilebilir ki, Psikolojik Danışma, rehberlik hizmetleri içinde yer alan, fakat rehberlik hizmetlerinin daha ziyade bireysel ve duygusal boyutlarına ağırlık verilen profesyonel bir hizmettir (Özgüven, 1999). Bu ortak özelliklerden çıkarılabilecek sonucu, **Tan**’ın konuyla ilgili görüşlerinin yer aldığı şu aktarımla belirlemek istiyoruz:

“...Danışma, kuru bir bilgi verme, öğretme ve öğüt verme işi değildir. Zorlama yoktur. Taraflar kendi istekleriyle bir araya gelmiştir. Emir, zorlama ve etki yerine, karşılıklı saygı ve insan sıcaklığı vardır. Her iki taraf da sosyal ilişkilere ve değişme belirtilerine duyarlıdır. İstek ve kararlarda yetkili ve sorumlu, danışandır. Danışman yardım edicidir. Bu bakımdan danışman, davranım bilimlerinde yetişmiş bir sanatkârdır. Yetiştirmesi ve meslek gelişmesi itibarıyla bir bilim adamı, uygulama itibarıyla da bu bilgi ve teorileri kendi şahsiyet stiline uygun bir şekilde kullanan bir “insan”, bir sanatkârdır.” (Tan, 1992, 35).

Bu ifadeler, hem psikolojik danışma'nın ne olup olmadığını, hem de ideal bir danışman'ın özelliklerini ortaya koymaktadır.

Amacı

Psikolojik danışma'nın amacı başlığı altında pek çok şey zikredilebilir. Konuyla ilgilenen araştırmacıların tespitlerine göre psikolojik danışma için 40 civarında amaç belirlenmiştir. İlgili eserlerde görülen amaçların bir kısmı “belli bir korkudan kurtulmak” gibi çok özel, bir kısmı da “mutlu bir hayat sağlamak” gibi çok genel olmak üzere geniş bir yelpaze oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, psikolojik danışma için şu amaçlardan söz etmek mümkündür: Semptomlardan kurtulmak, kendine, çevresine ve kültürüne iyi bir uyum sağlamak, iyi bir ruh sağlığı geliştirmek, belli kaygı, korku ve fobilerden kurtulmak, kişiliğini yeniden organize etmek, kendini anlamak ve kabul etmek, büyüyüp gelişmek, olgunlaşmak, sosyal ve biyolojik bir varlık olarak etkin bir fonksiyon kazanmak, iyi seçme ve karar verme yeteneği geliştirmek, varlığının bilincinde olmak...

Ortaya konulan bu ifadeler yanında, psikolojik danışma için konunun uzmanlarına göre farklı amaçlardan da söz edilebilir. Mesela **Weiner**, psikolojik danışmayı, kişinin kendini anlayabildiği ve davranışlarını kontrol edebilmesini öğrendiği oranda yararlandığı bir öğrenme durumu olarak görmektedir. Ona göre psikolojik danışma, iki kişi arasında, kişilerden birinin karşısındakine onu anladığını, ona değer verip saygı duyduğunu ve ona yardım etmek istediğini ilettiği bir “kişiler arası iletişim”dir. Bu tanım çerçevesinde Weiner şu dört amaçtan söz eder: *Olumlu davranım değişikliği. Gittikçe artan kendini anlama. Gittikçe artan kendini kontrol. Danışmandaki anlayış, saygı ve yardım arzusunun danışana iletimi* (Tan, 1992).

Rehberlik ile Psikolojik Danışma Arasındaki İlişki

Rehberlik ve Psikolojik Danışma alanında başlangıçtan itibaren gerçekleşen gelişmeler göstermektedir ki, bireysel ilgi ve psikolojik etkileşim olmadan yapılan yardımlar pek etkili olmamaktadır. Rehberliğin bilgi verme hizmetlerinin bile tek yönlü bilgi aktarımı olmaktan çıkıp duygusal bir ilişki çerçevesinde yürütülmesi, bilgilerin benimsenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bugün rehberlik kelimesi, biraz dıştan yöneltme, öğüt verme ve tavsiyelerde bulunma süreçlerini hatırlatmaktadır. Rehberlik teriminin sözlükteki bir anlamı da “yol göstericilik”tir. Oysa günümüzde kişiye “dıştan” yardım etmek, ona yol göstermek yerine, kişinin “içsel” güçlerini kullanmak suretiyle kendi başına yürümesine imkân sağlayarak,

kendi yolunu kendisinin bulması ve tercihlerini de yine kendisinin yapması gerektiğine inanılmaktadır (Özgüven, 1999).

**Rehberlik ile Psikolojik Danışma arasındaki ilişkiyi bir örnek yardımıyla açıklaya-
ya çalışınız.**

SIRA SİZDE

Rehberlik İlkeleri

Rehberlik ve Psikolojik Danışma hizmetlerini yürütürken göz önünde tutulması gereken birtakım genel ilkeler vardır. Söz konusu ilkeler, faaliyetlerin yürütüldüğü toplumlarda geçerli olan insan anlayışına ve eğitim felsefesine göre değişebilir. Ancak araştırmacılar, rehberlik ve psikolojik danışma etkinliklerinde hangi temel yaklaşımların gösterileceği, hangi esaslara göre hareket edileceği hususunda belli çerçeveler oluşturmuşlardır. Kaynaklarda “Rehberlik İlkeleri”, “Psikolojik Danışma İlkeleri” veya “Psikolojik Danışma ve Rehberliğin İlkeleri” şeklinde farklı başlıklar altında sıralanan maddelerin benzerlikler ve farklılıklar taşıdığı görülür. (Kepçe-oglu, 1975; Kuzgun, 1992; Bakırcıoğlu, 1994; Tan, 2000; Cebeci, 2010)

Bundan sonraki satırlarda, bu ilkelerin neler olduğu, konuyla ilgili eserlerdeki bilgilerin ortak noktalarına değinilerek maddeler halinde ortaya konulacaktır.

İnsan Saygıya Değer Bir Varlıktır

İnsanlar dil, din, cinsiyet, yetenek, ilgi, değer, tutum, gelişim özellikleri, fizyolojik, psikolojik, kültürel, sosyal ve ekonomik yönleri bakımından birbirinden farklılık gösterirler. Ancak her insan sahip olduğu özellikler bakımından biriciktir. Dola- yısıyla düşünceleri, tercihleri ve kararları bakımından saygıya değer bir varlıktır. Saygı tüm bu özellikleri kapsamalıdır. Rehber ya da danışman, karşısındaki in- sanı değerli bir varlık olarak algılamalı, onun ihtiyaçlarına karşı duyarlı olmalı, onu dikkatle dinlemeli ve verdiği kararlarda gerekli bilgi ve desteği sağlamalıdır. Taraflar birbirlerini bütün farklılıkları ile birlikte oldukları gibi kabul etmeli, bir- birlerine inanmalı, güvenmeli ve saygı duymalıdır. Rehberlik hizmetleri yürü- tülürken bu hususlar göz önünde bulundurulmalıdır.

Her İnsan Seçme ve Karar Verme Özgürlüğüne Sahiptir

Rehberlikte iki taraf için karşılıklı bir yardım etkileşimi söz konusudur. Yardım alan, ihtiyacının farkında olarak bu yardım ilişkisine girmiş olduğu için bu süreç katılmayı kabul etmiş demektir. Bu varsayım yardım alan kişinin karar verme, ter- cihte bulunma ve istediği şekilde hareket etme iradesini zedelememelidir. Çünkü kişinin kendini geliştirmesinin, güçlüklerle baş edebilmesinin ön şartı, özgüvene ve özgür iradeye sahip olmasıdır. Danışmanın yardım etme istek ve arzusu eğer rehberlik ilişkisini danışanın üzerinde bir baskı ve zorlama şekline dönüştürecek olursa onun tercihte bulunma ve karar verme iradesine müdahale edilmiş olur. Günümüzde insana kendi yönünü çizmesine, kendi hayatı hakkında karar verme özgürlüğüne sahip olmasına, kendi davranışlarının sorumluluğunu üstlenmesine ve çeşitli durumlarla ilgili yaptığı tercihlerle varoluşunu ortaya koymasına fırsat verilmektedir. Kişinin seçme özgürlüğünü kullanabilmesi için önünde seçim ya-

pabileceği alternatiflerin olması gerekir. Rehberlik, ancak kişiye seçme özgürlüğü tanıyan çevrelerde var olabilir ve rehberliğin bir görevi de kişinin bu özgürlüğünü kullanabilmesi için seçenekleri algılayabilmesine ve doğru tercihler yapmasına yardımcı olması çalışmasıdır.

SIRA SİZDE

Kur'an-ı Kerim'in insanın karar verme, irade ve seçme hürriyetinden bahseden ayetlerinden bir örnek veriniz.

Her İnsan Yardıma İhtiyaç Duyar ve Yardım Almalıdır

İnsan biyolojik, psikolojik ve sosyal olarak gelişimini sağlayabilmesi için başkalarının yardımına ihtiyaç duyar. Rehberliğin amacı da kişinin kendisini gerçekleştirmesine yardımcı olmaktır. Bu nedenle her insan için rehberlik hizmetleri açık olmalıdır. Rehberlik hizmetlerini sadece normalden sapanlara, özürle ya da uyumsuz kişilere verilen bir yardım hizmeti olarak da görmemek gerekir. Rehberlik hizmetleri, koruyucu bir hizmet olduğundan sıkıntıya düşen herkes bu hizmetlerden yararlanabilir. Ancak her rehberlik faaliyeti *uyum sağlama, yöneltme ve ayarlama* diye sıralanan üç temel fonksiyondan birini yerine getirmelidir. Her biri bir ihtiyaca işaret eden bu fonksiyonlardan herhangi birini yerine getirmeyecek olan bir rehberlik hizmetinden söz edilemez. Bu ihtiyaç rehberlik eden kişi tarafından hissedilmelidir. Aksi takdirde rehberlik girişimi lüzumsuzluk, ukalalık ve haddini bilmezlik şeklinde yorumlanabilir.

Rehberlik Hizmetlerinin Yürütülmesinde Gizlilik Esastır

Rehberliğin en önemli ilkelerinden biri de tarafların birbirleri ile ilgili özel durumlarının korunmasına dikkat etmektir. Rehberlik ilişkisi, taraflar arasında özel ve mahrem konuların konuşulmasını ve paylaşılmasını gerektiren, karşılıklı güvene dayalı özel bir ilişki olduğundan herkes kendisini diğerinin sırdaşı kabul edip bilgilerini titizlikle saklamalıdır. Rehberlik sürecinde konuşulan ve yaşananlar hiçbir şekilde açıklanamaz. Rehberlik hizmetlerinin yürütülmesi esnasında bu mahremiyete saygı duyulmalı ve danışanın sırlarının saklanmasına özen gösterilmelidir. Danışanın kendisi ile ilgili paylaştığı sırları izni olmaksızın hiçbir kurum veya kişiye iletilmemelidir. Danışma ortamlarında da bu güvenin oluşturulabilmesi için her safhada gizlilik ilkesine titizlikle uyulmalıdır.

Rehberliğin Kendine Has Kuralları Vardır

İnsanlar arasında ve tamamen insani yönden olumlu gelişmeler sağlama amacı güden rehberlik hizmeti belli bir sistem ve düzen içinde yürütülmelidir. İşin bilimsel ve teknik yönü uzmanlık ve yeterlik gerektiren bir husustur. Ancak bir rehberliğin sanat yönü vardır. Her insanın bilimsel ve teknik yönde yeterli olmasına rağmen başarılı rehberlik yapması söz konusu olmayabilir. Rehberliğin bu yönüyle de önem arzettiği unutulmamalıdır. Daha ziyade rehberliğin insanî tarafı olarak niteleyebileceğimiz bu kısma bakıldığında, nezaket, saygı, kişilik haklarını gözetme, suçlamama, mahcup etmeme, azarlamama, aşağılamama, küçümsememe rehberliğin kendine has kuralları olarak görülebilir. Ayrıca moral verici, onurlandırıcı, yüceltici, güven verici, benimseyici tutumlara dikkatle riayet etmek de rehberlik ilişkisinin başarısı bakımından oldukça önemlidir.

Rehberlik Hizmetleri Profesyonel Bir Yardım Sürecidir

Rehberlik hizmeti, karmaşık bir ruhsal ve duygusal yapıya sahip bulunan insana yönelik bir görev olduğu için onu yürütenlerin bilgi ve beceri bakımından belli yeterlik ve yetkinliklere sahip olmaları gerekir. İnsanı tanıma, iletişim kurma ve yönlendirme tekniklerini bilme ve bunları kullanabilme becerileri, sorun tahlil etme bilgileri, rehberliğin ilke ve kuralları, alanın imkan ve sınırlılıkları şeklinde sıralanacak bir dizi uzmanlık bilgisi yanında psikolojik yatkınlık ve kişisel olgunluk da rehberlik uzmanlarında bulunması gereken niteliklerdir. Rehberlik hizmetleri belli bir plan ve program dahilinde yürütülmektedir. Dolayısıyla bu işi yürüten kişiler de ilgili alanda yeterli eğitim almış olmalıdır.

Rehberlikte Gönüllülük ve İçtenlik Esastır

Rehberlik hizmetlerinin yürütülmesi bir yönüyle gönüllülük esasına dayanır. Hiç kimseye, bu hizmetlerden yararlanması için baskı yapılamaz. Aynı şekilde rehberlik hizmetleri ile ilgili görevleri yapması için de hiç kimse zorlanamaz. Rehberlik hizmetleri zorlamayla değil, katılım ve işbirliği içerisinde yürütülür. Bununla beraber rehberlikte içtenlik de vazgeçilemez bir özelliktir. Çünkü rehberlik ilişkileri, ancak karşılıklı konuşma, etkin iletişim kurma ve etkileşimi gerçekleştirme suretiyle yürütülebilir. Bu aynı zamanda rehberliğin temel metodudur. Dolayısıyla taraflar, üzerine eğildikleri problem ya da ulaşmak istedikleri ortak amaç etrafında olumlu olumsuz bütün bilgileri, duyguları, görüş ve düşünceleri açık yüreklilikle birbirlerine aktarmalı ve bunları içtenlikle paylaşmalıdırlar. Bu konuda sadece sözler yeterli olmaz. Burada bütün iletişim şekilleri, beden dili, ses tonu, jest ve mimikler, kılık kıyafetler de devreye girmelidir.

Rehberlik Yaşam Boyu Süren Bir Yardım Sürecidir

Rehberlik hizmetlerinin *koruyucu* ve *geliştirici* bir fonksiyona sahip olduğunu biliyoruz. Gelişim ise insan hayatına paralel olarak doğumdan ölüme kadar devam eden bir süreçtir. Bu süreçte, her gelişim döneminin kendine özgü görevlerinin yerine getirilmesinde insan zaman içinde yardıma ihtiyaç duyabilir. Dolayısıyla bireyin yaşamı boyunca atacağı adımlarda sağlıklı kararlar alabilmesi için bu hizmetlerden her zaman yararlanmaya ihtiyacı vardır; ve insan hayatı devam ettiği sürece rehberliğe muhtaçtır.

Rehberlik Sürecinde Değer Yargıları Açısından Rahat Olmak Esastır

İnsanlar aldıkları eğitim ve yetiştikleri çevre şartlarına bağlı olarak özgün fikir, düşünce ve anlayışlara sahiptirler. Ancak bunları açığa vurmak, genellikle kolay olmamaktadır. İnsanların eleştirmeleri, ayıplamaları, suçlamaları, reddetmeleri onları açıklama ve açığa vurma konusunda caydırıcı olur. Herkesin düşünceleri, kanaatleri, değer yargıları kendisi için önemli olduğu için rehberlik ilişkisinde bu konuya özen gösterilmeli, danışan kişi bu konuda kendisini rahat hissetmelidir. Son derece aykırı ve uçuk olsa da dile getirilen görüş, kanaat, inanç ve yargılar yadırganmamalıdır. Çünkü onların yadırganması, eleştirilmesi veya ayıplanması durumunda rehberlik ilişkisinin olumlu bir şekilde sürdürülmesi ve başarılı sonuçlar alınması mümkün olmaz.

Rehberlik Hizmetleri İnsana ve Topluma Karşı Sorumludur

Eğitim, insanlarda istendik davranışların kazandırılması amacını güder. Rehberlik faaliyetleri yürütülürken bu amaca dikkat edilmelidir. Kişinin, toplum desteği olmaksızın kendini gerçekleştirmesi mümkün değildir. İsteklerini toplumla çatışmadan gidermeyi öğrenmesi noktasında rehberlik hizmetleri gerekli desteği sağlamalıdır. Bu açıdan bakıldığında rehberliğin, ferdi toplumla karşı karşıya getirme gibi bir amaç taşımadığı net olarak görülebilir. Aksine rehberliğin amacı, ferdin topluma dinamik ve sağlıklı bir uyum gösterebilmesi için gerekli duyarlılığı ve beceriyi kazanmasına yardım etmektir. Toplum göz önünde bulundurulurken birey rencide edilmemeli, bireysel özelliklerini geliştirirken de toplumun varlığı unutulmamalıdır. Aksi halde madalyonun bir yüzü yok edilmiş olur.

K İ T A P

Genel eğitim ilkeleriyle rehberlik arasındaki ilişkiyi tespit için Hasan Mahmut Çamdi tarafından kaleme alınan Eğitim İlkeleri ve Rehberlik adlı eseri okuyunuz.

DİNİ DANIŞMA VE REHBERLİK

İnsanın temel birtakım bedensel/maddi ihtiyaçları ve tatminleri yanında inanma, bağlanma, sadık olma, dayanma, güvenme, korunma, dürüstlük, iyilik, doğruluk, adalete sahip olma vb. ruhsal/manevi ihtiyaçları ve tatminleri de vardır. Bu ruhsal yönelimler kişiyi, bilgiye, sevgiye, umuda, aşkınlığa, bağlanmaya ve şefkate ulaştırır. Ruh ve beden ikilisi, insan bütününe meydana getirdiği için bu ikiliden herhangi birine ait eksiklik ya da olumsuzluk bu bütünlüğün bozulmasına sebep olur.

Maneviyat olgusu, insanın sahip olduğu içten ve özgün bir kapasite olarak hayatın her alanında ona cesaret ve güven veren bir enerjidir. Kişinin maneviyatının yüksek olması, yapabilme ve başarabilme gücünün de yüksek olması demektir. Onun zaafa uğraması ise aynı şekilde kişide mutsuzluğa ve umutsuzluğa sebep olarak yapabilme ve başarabilme gücünü yok eder.

İnsanın kendini gerçekleştirme ve varlığını geliştirme yolculuğunda maneviyatı bir enerji kaynağı olarak kullanması her zaman kendi başına gerçekleştirebileceği bir hedef değildir. Bu sebeple, tarihin çok eski devirlerinden beri insanlar hem manevi sıkıntılarından kurtulmak hem de mükemmele ulaşma yolculuğunda manevi enerji sağlamak için hep bir yardım ve destek arama peşinde olmuştur. Özellikle ruhsal bunalımlarda tabiplerden önce kendisinde manevi güç bulunduğuna inanılan “din adamları” akla gelmiş ve onların yardımına müracaat edilmiştir. Günümüzde bile bu tür manevi nitelik taşıyan kişilere başvurup onlardan yardım bekleyenler yok değildir. Bu beklentinin en gerçekçi ve en makul gerekçesi, dinî yönden hata yaparak sorumlu duruma düşme endişesi ve suçluluk duygusundan kurtulup iç huzuruna kavuşma arzusudur. Şüphesiz ki umutların, arzuların, endişelerin ve korkuların dengelenmesinde, maneviyatın güçlenmesi ve zayıflamasında en etkin alan dindir, inançtır. İnsanlar inancı da manevi enerjiyi de birbirlerinden alırlar. Tarih bu alış-verişin şekillendirdiği ve dinî şahsiyetlerin ön planda olduğu farklı tecrübelerle doludur. İslâm toplumlarında da aynı tecrübeler yaşanmış ve yaşanmaktadır. Halen bu toplumlarda çeşitli sorunların çözümünü hususunda, bilgilenme ve rehberlik konularında din adamlarına ve din bilginlerine başvurma, önemsenen bir yol ve usul olarak devam etmektedir (Cebeci, 2010).

Geleneksel psikolojinin, insan ruhunun derinliklerinden gelen maneviyat olgusunu uzun süre görmezden geldiği söylenebilir. Psikolojik araştırmalar ve klinik deneyler dışında tutulması gerektiğine inanılan maneviyat konusu, uzun bir süre “kişilere özgü bilim dışı bilinmez bir özel alan” olarak görüldü. **Abraham Maslow**’un “kendini gerçekleştiren kişiler” hakkındaki araştırmasına kadar ilgiye layık bir konu olarak kabul görmeyen maneviyat, bu araştırma sonucunda, karşılanması gereken nihai bir ihtiyaç ve önemli bir motivasyon alanı olarak fark edildi. Maslow, “*Toward a Psychology of Being*” adlı eserinde maneviyatın, bedensel ve ruhsal sağlığımızın devamı için gereken çok temel bir unsur olduğu kanaatine ulaşarak “aşkınlık ve benötesi olmazsa hepimiz hasta, saldırgan, nihilist ve ümitsiz oluruz” değerlendirmesinde bulundu.

Günümüzde dinî danışma ve rehberlik çalışmalarının, geçmişin aksine büyük bir hız kazandığı söylenebilir. Bunda, yirminci yüzyılın başından itibaren maneviyat konusuna eğilmeye başlayan birtakım araştırmaların ve özellikle son zamanlarda Amerikan Psikoloji Birliği (APA) ve batılı psikologlarca yapılan çalışmaların büyük rolü olmuştur (Cebeci, 2010).

Dinî Danışma ve Rehberlik Terimi

Dinî danışma ve rehberlik kavramı bize batı dünyasından geçmiştir. Bu kavram, **Pastoral Care** denilen ve genellikle rahiplerin ve papazların özellikle kilise dışında yürüttükleri dinî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini ifade etmektedir.

Pastor kelimesinin “papaz” anlamından yola çıkarak “*din adamlarının verdiği manevî destek, tavsiye ve öğüt*” anlamında kullanılan *Pastoral Care*, günümüzdeki dinî danışma ve rehberliğin temelini oluşturmuştur.

Pastoral Care kavramına ülkemizdeki bazı psikologlar, kelime yapısından yola çıkarak “Vaizsel İlgi” karşılığı vermektedirler. Ancak, yürütülen faaliyet bağlamında bir değerlendirme yapılacak olursa, böyle bir karşılığın Pastoral Care kavramını karşılamakta yetersiz kaldığı ve aynı zamanda doğru bir çeviri olmadığı görülecektir.

DİKKAT

Psikoloji ve sosyoloji gibi alanlarda belli bir bilgi birikimine sahip papazlar tarafından daha ziyade Hristiyanlığı benimsetme, kabullendirme veya dine karşı sempati uyandırma amaçlı olmakla birlikte bu tür bir danışmanlık ve rehberlik hizmetinin sonuçta insani amaçlara yönelen, kişinin dinî ve ruhsal problemlerinin çözümüne katkı sağlayan bir faaliyet olduğu görülmektedir. Sonuç olarak denilebilir ki, dinî danışma ve rehberlik, insanın problemlerine, inandığı dinin değerleriyle ilişki kurarak çözüm getirmektir.

Dinî danışma ve rehberliğe kaynaklık eden Pastoral Care kavramı üzerine Amerika ve Avrupa’da yapılmış olan pek çok araştırma bu alanın oldukça geniş bir çerçeveye sahip olduğunu göstermektedir.

Pastoral Danışma konusuyla ilgili olarak daha ayrıntılı bilgiler için [http://www.sanalpsikolog.com/Pastoral Danisma.doc](http://www.sanalpsikolog.com/Pastoral%20Danisma.doc) adresine ve yine Öznur Özdoğan’ın, “İnsanı Anlamaya Yönelik Bir Yaklaşım: Pastoral Psikoloji” adlı makalesi için <http://www.dergiler.ankara.edu.tr/> adresine başvurabilirsiniz.

İNTERNET

Dinî Danışma ve Rehberliğin Amacı

Bir din hizmeti veya din eğitimi faaliyeti olarak kabul edebileceğimiz dinî danışma ve rehberlik hizmeti, peygamberlerin üstelendiği görevlerden biri olan manevî rehberlik faaliyetinden farklıdır. Peygamberler, gönderildikleri toplumlarını hidayete ulaştırmak ya da sapkın olanlarını ıslah etmek gibi hususlarda rehberliklerde bulunurken günümüzde bu faaliyet daha ziyade her dinin bağlılarına yönelik olarak, sahip oldukları sorunlarının çözümüne katkı, maneviyatlarını yükseltme ve iç huzuru sağlama gibi amaçlar taşımaktadır.

Konuyla ilgili çalışmalarda bulunan Clebsch-Jaeckle ikilisi, dinî danışma ve rehberliğin çıkış noktası olarak dinî bir özellik taşısa da esas itibariyle insanî amaçları hedeflediğine dikkat çekerek bu hizmetin üç ayrı fonksiyon icra ettiğini ifade ederler.

- **İyileştirme fonksiyonu**, kendi içinde ve kişisel ilişkilerinde yoğun sorun yaşayan insanlar üzerinde teskin etme, rahatlatma ve rehabilite etme şeklinde uzun süreli bir manevî ilgi ve yardım işlemi olarak kendini gösterir. İyileştirme fonksiyonu, kötü durumdan kurtarma olarak da ifade edilebilir.
- **Destekleme fonksiyonu**, bireyin sosyal yaşantısında, iş ve meslek hayatında karşılaştığı uyum ve intibak güçlüklerini aşma konusunda ona yardım etme şeklinde bir danışmanlık desteği olarak ortaya çıkar. Çünkü insanın her zaman bir işi başarma hususunda ihtiyaç duyduğu azim, kararlılık ve cesaretin ortaya çıkmasında, kişinin tam bir motivasyonla işe koyulmasında bu manevî destek önemli bir rol oynar.
- **Yönlendirme fonksiyonu** ise hayatta gidilecek bir yön arama, eş ve meslek seçme, kariyer değiştirme durumlarında danışma hizmetinin etkili olmasıdır. İnsanlar, hayati konularda kolay tercihte bulunup karar verememekte, yetkin kişilerin fikir ve düşüncelerini almaya, onların yol göstericiliğine ihtiyaç duymaktadırlar. Danışma işlemi bu ihtiyacı karşılama fonksiyonuna sahiptir (Clebsch ve Jaeckle, 1994).

Görüldüğü üzere, genel rehberlik hizmetleri çerçevesinde yer alan bu fonksiyonlar dinî danışma ve rehberlik alanına taşınmıştır. Gerçi bu fonksiyonların dinî danışma ve rehberlik hizmetlerinde de beklenmesinde bir mahzur yoktur. Ancak dinî danışma ve rehberliğin bu fonksiyonlarla sınırlı kalmaması, bunlara ek olarak dinî yönden **ikna etme** diğer bir ifadeyle **dinî başa çıkabilmeyi sağlama** ve **uzlaştırma** fonksiyonlarının da dinî danışmada yer alması gerekmektedir (Cebeci, 2010).

Dinî Danışma ve Rehberlik İhtiyacı

Ünitenin ilk satırlarında rehberlik faaliyetinin ilk insan Hz.Adem ile başlayan bir tarihi geçmişe sahip olduğundan söz etmiştik. İslâm inancına göre ilk insan aynı zamanda ilk peygamberdir. Peygamberler aynı zamanda hem Allah Teâlâ'nın rehberliğine muhatap olan hem de insanlara rehberlik eden şahsiyetlerdir. Hz.Adem'den son peygamber Hz.Muhammed'e kadar gönderilmiş olan peygamberler, toplumları için "en güzel örnek" olmaları yanında aynı zamanda birer "şahit"tirler.

Kur'an-ı Kerim'de her bir toplum için mutlaka peygamber gönderildiğinden ve peygamberlerin "örnek" ve "şahit" vasıflarından bahseden ayetlerden örnekler bulunuz.

SIRA SİZDE

İslâm dini yardımlaşmayı ve dayanışmayı ibadet sayan, muhtaçların, çaresizlerin, düşkünlerin ve sıkıntı içinde olanların yardımına koşmayı Müslümanlara görev olarak yükleyen bir dindir. Kur'an-ı Kerim'de "yardımlaşınız", "tavsiyeleşiniz" şeklinde toplumsal birlikteliğe vurgu yapan emirler, Hz. Peygamberin "bizden değildir", "mümin olamaz" diye başlayıp Müslümanların birbirlerinin sorunlarını kendi sorunları gibi kabul etmelerini ısrarla öğütlemesi, bu dinin bireysellikten uzak müştereken yaşanabilecek sosyal bir hadise olduğunu ortaya koymaktadır (Cebeci, 2010).

Konuyla ilgili ayetler, Müslümanların danışma ve dayanışma ruhuna sahip olması gerektiğini ortaya koymaktadır. İslâm dininin sosyal yaşamı bu denli önemsemesine rağmen dinî danışma ve rehberlik alanındaki bilimsel çalışmalar yeterli düzeyde değildir. Bu çalışmalara yaklaşık bir asır önce başlayan Batı dünyası ise epeyce mesafe kat etmiştir.

Benzer çalışmaların İslâm toplumlarında da hızla geliştirilmesinin bir ihtiyaç olduğunu gösteren çok sayıda ve ciddi sebepler vardır. İslâm toplumlarında gözle görülür bir şekilde yaygınlaşan din konulu sorunlar ve sıkıntılar, dinî danışma ve rehberlik konusunda bilimsel ve metodik çalışmalar yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu konudaki dinî esaslar, kural ve öğütler bir araya getirilerek mevcut tecrübelerden de yararlanmak suretiyle müstakil bir din eğitimi veya din hizmeti alanı geliştirilmelidir (Cebeci, 2010).

Konuya dair bilimsel çalışma yapanlardan biri olan Göka, sosyal hayatta din görevlilerinin ne denli önemli olduğu hususunda şunları söylemektedir:

"İlahiyatçılar olmadan ölüm ve matemle ilgili konularda sağlık çalışanlarının tek başlarına başarılı olmaları mümkün olmadığı gibi buna ne güçleri ne bilgileri yeter. (...) Sadece ülkemizin koşulları gerekçe gösterilerek, ölüm bilincinin artması, safsata ve hurafelerden köken alan ölüm korkusunun yenilmesi ve sağlıklı bir matem yaşantısı için rehberlikleri inanılmaz faydalar sağlayacak insanların öcü gibi gösterilmesi, akılların alacağı bir durum değildir" (Göka, 2009).

Özet

1 Rehberlikle ilgili tanımlardan yola çıkarak rehberlikte yer alan ortak unsurları tanımlayabilmek.

Rehberliğin, bir insana ya da insan grubuna, kendini anlaması, problemlerini çözmesi ve kendini gerçekleştirme için uzman kişilerce belli bir süreç içinde yapılan yardımlar olduğu göz önüne alındığında, tanımda yer alan ortak unsurlar, insan, yardım, süreç ve uzmanın rehber olarak ortaya çıkar. Bu unsurların bulunmadığı bir rehberlik faaliyetinden söz edilemez.

2 Rehberlik çeşitlerini listeleyebilmek.

Rehberlik çeşitleri aynı zamanda rehberlik yapılan alanlar demektir. Buna göre rehberlik çeşitleri, fert sayısına göre, fonksiyonlarına göre ve yapıldığı alana göre rehberlik olmak üzere üç ana başlık altında toplanabilir.

3 Rehberlik ile Psikolojik Danışma arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek.

Yapılan araştırmalar, bireysel ilgi ve psikolojik etkileşim olmadan rehberlik adına yapılan yardımların etkili olmadığını ortaya koymuştur. Rehberlik bir dıştan yöneltme, öğüt verme ve tavsiyede bulunma anlamına gelirken, psikolojik danışma kişinin kendi içsel güçlerini kullanarak çeresine ve kültürüne karşı uyum sağlamak, karar verme yeteneğini geliştirmek ve varlığının bilincinde olmayı amaçlar. Kısacası rehberlik, kişiyi bilgilendirirken, psikolojik danışma, ona sorunlarını aşma konusunda yardımcı olmaya çalışma sürecidir.

4 Rehberlik ilkelerinin neler olduğunu listeleyebilmek.

Rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri yürütülürken göz önünde bulundurulması gereken ilkelerin evrensel denilebilecek özellikleri vardır. Rehberlik faaliyetlerinin yürütüldüğü toplumlardaki insan anlayışı ve eğitim felsefesine göre küçük birtakım farklılıklar bulunmakla birlikte bu ilkeler pek çok yönden ortak paydaya sahiptirler. İnsanın saygıdeğer bir varlık olduğu, rehberliğin profesyonel bir yardım süreci olduğu ve yaşam boyu sürmesi gerektiği, kişilerin özel durumlarına ve mahremiyetlerine saygılı olmak gerektiği gibi hususlar bunlardan birkaçıdır.

5 Dinî Danışma ve Rehberlik kavramını tanımlayabilmek.

Hristiyan din adamlarının kilise dışında yürüttükleri dinî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri Pastoral Care kavramıyla ifade edilmektedir. Bu kavramla, din adamlarının verdiği manevi destek, tavsiye ve öğütler anlaşılmaktadır. Böylesi bir manevi desteğin amacı dine karşı sempati oluşturmak, kişinin ruhsal ve dinî problemlerine dinin yardımıyla çözüm bulmasına yardımcı olmaktır.

Kendimizi Sıneyalım

1. Rehberlik faaliyetleri ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi yanlıştır?
 - a. Karşılıklı bir etkileşimdir.
 - b. Sistemli ve profesyonel bir yardımdır.
 - c. Kişi adına karar vermektir.
 - d. Kişisel yetenekleri geliştiren imkanları hazırlar.
 - e. Kişinin kendini tanımasını sağlar.
2. Aşağıdakilerden hangisi terim olarak rehberliğin karşılığı değildir?
 - a. Tavsiye etmek
 - b. Yol göstermek
 - c. Yönetmek
 - d. Danışmak
 - e. Liderlik etmek
3. Aşağıdakilerden hangisi “Kişisel Problemlerle İlgili Rehberlik” alanına girmez?
 - a. Ahlâk kuralları, din ve ideallerle ilgili problemler
 - b. Beden sağlığı ile ilgili problemler
 - c. Cinsiyet, aşk ve evlilikle ilgili problemler
 - d. Yerleşmiş korkular ve endişeler
 - e. Meslekî yeterlikle ilgili problemler
4. Aşağıdakilerden hangisi psikolojik danışmanın amaçlarından biri değildir?
 - a. Semptomlardan kurtulmak
 - b. Kendini gerçekleştirmek
 - c. İyi bir ruh sağlığı geliştirmek
 - d. Kişiliğini yeniden organize etmek
 - e. Varlığının bilincinde olmak
5. Aşağıdaki ifadelerden hangisi dinî danışma ve rehberlik kavramını en doğru şekilde tanımlar?
 - a. Aile içi çatışmalarda kişilere dinî bilgiler veren danışmanlık yapmaktır.
 - b. İnsanlara moral destek sağlamaktır.
 - c. İnanç ve ibadetlerle ilgili sorulara cevap bulmaktır.
 - d. İnsanlara dinî öğütler vermektir
 - e. İnsanların problemlerine, inandığı dinin değerleriyle ilişki kurarak çözüm getirmektir.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız doğru değilse, “Rehberliğin Tanımı” konusunu yeniden okuyunuz.
2. d	Yanıtınız doğru değilse, “Rehberliğin Terim Olarak Anlamı” konusunu yeniden okuyunuz.
3. e	Yanıtınız doğru değilse, “Kişisel Problemlerle İlgili Rehberlik” konusunu yeniden okuyunuz.
4. b	Yanıtınız doğru değilse, “Psikolojik Danışmanın Amacı” konusunu yeniden okuyunuz.
5. e	Yanıtınız doğru değilse, “Dini Danışma ve Rehberlik Terimi” konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

“Tam verimlilik” kavramının karşılığı olarak da düşünülen kendini gerçekleştirme, aynı zamanda kişinin her yönüyle kendisini ve kapasitelerini sonuna dek geliştirebilmesi, daha verimli ve mutlu bir düzeye ulaşabilmesi anlamına gelmektedir.

Sıra Sizde 2

İnsanda korku ve kaygı hali meydana getiren, olumsuz ya da değişik tavırlara ve heyecanlara sebep olan kişisel problemleri, beden sağlığı ile ilgili problemler, başkaları ile geçinme, boş zaman faaliyetleri gibi sosyal ilişkilerle ilgili problemler, yerleşmiş korku ve endişeler, kendine güvensizlik gibi heyecanla ilgili problemler, cinsiyet, aşk ve evlilikle ilgili problemler, mâlî durumla ilgili problemler, ahlâk kuralları, din ve ideallerle ilgili problemler şeklinde ele almak mümkündür.

Sıra Sizde 3

Rehberlik ile Psikolojik Danışma hizmetlerinin fonksiyonlarını ve birbiri ile ilişkilerini, **Yıldız Kuzgun** aşağıdaki örnekle açıklamaktadır.

“Öğrencilerin sağlığını koruyucu ve geliştirici önlemleri almak, öğrenci kişilik işlevleri arasında yer alır. Bunun için okullarda sağlık kontrolü yapan doktor ve hemşire, yatılı okullarda revirler vardır. Yüksek öğretim kurumlarındaki sağlık, kültür ve spor daire başkanlıkları da öğrencilerin sağlığını korumak için kurulmuştur. Ancak, öğrenciye bu olanakları tanıtmak rehberliğin görevidir. Ayrıca öğrencinin sağlığını korumak amacı ile iyi ve ucuz beslenme yöntemleri konusunda öğrenciyi aydınlatmak da rehberliğin “Bilgi verme” görevleri arasında yer alır. Ancak, bir öğrencinin şişmanlığından dolayı rahatsız olması halinde “Psikolojik Danışma” yardımına gerek vardır. Psikolojik danışma, öğrenciye beden kusurundan dolayı, duyduğu küçüklük duygusunu yenebilmesi, eksik ve kusurlu yanlarını, güzel ve iyi yanları gibi kabul edebilmesi, kusurunu düzeltebileceği bazı yöntemleri görebilmesi hususunda yardımcı olur” (Kuzgun, 1997, 4).

Sıra Sizde 4

“Biz insanı karışık bir nutfeden yarattık. Onu deneriz. Bu yüzden onu gören ve işiten biri yaptık. Şüphesiz ona yolu da gösterdik. Artık isterse şükreder, isterse nankörlük...” (İnsan 76/3).

Sıra Sizde 5

“Her ümmetin bir peygamberi vardır.” (Yunus 10/47).

“Her kavmin bir mürşidi vardır.” (Ra'd 13/7).

“Biz her milletin içinden, onları Allah'a kulluğa davet eden bir peygamber gönderdik.” (Nahl 16/36).

Yararlanılan Kaynaklar

- Acar, N.-Tanrıdağ, R. (1995), **Psikolojik Danışma ve Rehberlik Terimleri Sözlüğü**, Ankara.
- Altaş, N. (2000) **“Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri”** AÜİFD., sy. 41.
- Bakırcıoğlu, R. (1994), **Rehberlik ve Psikolojik Danışma**. 4.bs. Ankara.
- Baymur, F. (1971), **Okullarda Önemli Bir Sorun: Rehberlik**, Ankara.
- Baymur, F. (1975), **Rehberlik: Rehberlik Nedir?** Ankara.
- Cebeci, S. (2010), **Dini Danışma ve Rehberlik Ders Notları**, Sakarya.
- Clebsch, W.-Jaekle, C. (1964), **Pastoral Care in Historical Perspective**, New York.
- Denker, A.-Davran, B. (1947) **Almanca-Türkçe Büyük Lugat**, İstanbul.
- Gibson, R.L.-Mitchel, M.H. (1990), **Introduction of Counseling and Guidance** (third ed.) New York.
- Göka, E. (2009), **Ölme Ölümün ve Geride Kalanların Psikolojisi**, İstanbul.
- Kantarcıoğlu, S. (1992), **Orta Dereceli Okul Öğretmenleri İçin Rehberlik**, İstanbul.
- Kepçeoğlu, M. (1994), **Psikolojik Danışma ve Rehberlik**, Ankara.
- Kuzgun, Y. (1997), **Rehberlik ve Psikolojik Danışma**. 5.bs. Ankara.
- Nelson-Jones, R. (1982), **Danışma Psikolojisi Kuram-ları** (ed.Fusun Akkoyun), (bs.yeri yok)
- Özgüven, İ. E. (1992), **Görüşme İlke ve Teknikleri**, 2.bs. Ankara.
- Özgüven, İ. E. (1999), **Çağdaş Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik**, Ankara.
- Özoğlu, Ç. (1986), **Eğitimde Psikolojik Hizmetler ve Sorunları**, Ankara.
- Redhouse İngilizce-Türkçe Sözlük**, (1979), 6.bs. İstanbul.
- Saraç, T. (1985), **Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük**, İstanbul.
- Shertzer, B.- Stone, S.C. (1971), **Fundamentals of Guidance**, 2.ed. Boston.

- Steuerwald, K. (1974) **Deutsch-Türkisches Wörterbuch**, Wiesbaden.
- Tan, H. (1969), **Rehberliğin Esasları**, Ankara.
- Tan, H. (1992), **Psikolojik Danışma ve Rehberlik**, İstanbul.
- Weiner, I.B. (1975), **Principles of Psychotherapy**, New York.
- Yeşilyaprak, B. ve ark (1998), **Mesleki ve Eğitsel Rehberlik**, 4.bs., Ankara.

10

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Din hizmetlerinde rehberlikle ilgili kavramları açıklayabilecek,
- Din hizmetlerinde rehberlik ilkelerini sıralayabilecek,
- Dinî rehberlikte bulunanların sahip olmaları gereken özellikleri açıklayabilecek,
- Din hizmetlerinde rehberlik alanlarını sıralayabilecek,
- Din hizmetlerinde rehberlik araçlarını açıklayabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Davet / Delâlet / Hidayet
- Cami / Mescit
- Hisbe / Muhtesib / İrşad / Mürşid
- Medya / Müzik
- İyimserlik / Samimiyet / Feragat/
- Sözlü ve Yazılı İr

Öneriler

Bu üniteyi daha iyi kavrayabilmek için okumaya başlamadan önce;

- Süleyman Uludağ'ın, İslâm'da İrşad adlı eserini inceleyiniz.
- Ahmet Lütü Kazancı'nın, Peygamberimizin Hitabeti adlı eserini okuyunuz.
- Mehmet Emin Ay'ın, Peygamberimizin İnsanlarla İlişkileri adlı eserini inceleyiniz.

İçindekiler

Din Hizmetlerinde Rehberlik

GİRİŞ

Önceki ünitelerden biri olan Ünite 8’de din hizmetleri kavramı hakkında bilgi sahibi olmuştuk. Din hizmetlerinin, *imamlık, vaaz, hutbe, cenaze ve defin, toplu dua, rehberlik, irşat, uzlaştırma gibi din görevlisinden beklenen bütün işler* anlamına geldiğini bir kez daha hatırlatalım. Din hizmetlerinin yürütülmesi esnasında nasıl bir rehberlik yapılması gerektiği konusunu ise bu üniteye ele almaya çalışacağız.

Önce dinin tanımlarından birini hatırlayalım. “*Din, insanlara dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamak için Allah Teâlâ tarafından Peygamberleri aracılığıyla insanlara gönderilen kurallar bütünüdür.*” O halde din, bizim için hem dünya hayatımız hem de ölüm sonrası ebedi hayatımızın adı olan ahiret mutluluğumuz için rehberliklerde bulunmaktadır diyebiliriz.

Bugün din hizmetleri çok geniş bir alana yayılmıştır. Bu kavramla kast edilen daha ziyade Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından verilen hizmetlerdir. Son yıllarda yaşanan sosyal gelişmeler, Başkanlığın rehberlik ve dinî danışmanlık hizmetlerinde büyük bir ivme yaşanmasına vesile olmuştur. Çünkü günümüzde insanlar, geleneksel tebliğ ve irşad faaliyetlerine ilave olarak dinî birtakım soru ve sorunlarını bizzat bu hizmeti sunan kişilerle doğrudan görüşme ve karşılıklı konuşarak çözme talebinde bulunmaktadır. Hatta çoğu kez bununla da yetinmeyip verilen cevaplar ya da önerilen çözüm yolları konusunda ciddi şekilde tatmin edilmek istemektedirler. Diyanet İşleri Başkanlığı bu gelişmeler karşısında, verdiği dinî rehberlik hizmetlerinde birtakım yapısal düzenlemelere girişmiştir. Sözgelimi, 2003 yılında müftülükler bünyesinde kurulan *Aile İrşad ve Rehberlik* büroları aracılığıyla ailevi ve toplumsal nitelikli problemlere çözüm bulmaya çalışmaktadır. Yine yurtiçinde ve yurtdışında görev yapacak olan din görevlilerinin insanlara sunacakları rehberlik hizmetleri hususunda başarılı sonuçlar alabilmeleri için de Hizmetiçi Eğitim Kurs programlarına özel ihtimam gösterilmektedir.

Din Hizmetlerinde Rehberlik konusunu daha ziyade, yaygın din eğitimi ile ilgili boyutlarıyla ele alacağımızı ve konuyu din görevlileri tarafından verilen din hizmetlerindeki rehberlikle sınırlandıracağımızı ifade etmeliyiz.

Konuyla ilgili çalışmalar hususunda geniş bilgi için <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dinhizmetleriweb/giris> adresine başvurabilirsiniz.

İNTERNET

DİN HİZMETLERİNDE REHBERLİK İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Dinin sadece ahiret hayatı için değil, aynı zamanda dünya hayatı için de mutluluk amacı taşıdığından söz etmiştik. Dinî Danışma ve Rehberlik konusunda karşımıza çıkan farklı kavramlar, İslâm dininin konuya ne kadar önem verdiğini ortaya koymaktadır. Dinin öğrenilmesi ve öğretilmesi, yaşantımıza anlam ve mutluluk katan kurallarının hayatımıza aktarılması için yapılan rehberlikte kullanılan ifadeler, aynı zamanda bir kavram zenginliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Şimdi bu kavramları alfabetik sırayla ve dinin temel kaynakları olan ayet ve hadisler yardımıyla açıklamaya çalışalım.

Davet

Sözlükler, aslı Arapça olan davet kavramı için, “çağırarak, gelmesini ve kabul etmesini istemek” anlamlarını vermektedir. Propaganda anlamı taşıyan “Diâye” de davet kelimesiyle aynı köktendir. Diâye, bilinmesi, kabul edilmesi istenen herhangi bir düşüncenin, fikrin ya da kanaatin, muhatabın dikkati çekilerek en güzel şekilde tanıtılması demektir. Dolayısıyla davet, hem Allah yoluna çağırma hem de İslâm’ın hükümlerini, emir ve yasaklarını insanlara en güzel şekilde anlatmayı ifade etmektedir. Nitekim konuyla ilgili bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

“İçinizden insanları hayra çağırın, iyilikleri emreden ve kötülüklerden sakındıran bir topluluk bulunsun...” (Âl-i İmran 3/104).

Konumuz açısından bakıldığında davet, insanların öğrenme ve ikna olma ihtiyacına yönelik bir dinî danışma ve rehberlik yöntemidir. Öte yandan davet, bir din öğretimi görevi olduğu kadar aynı zamanda bir dinî danışma ve rehberlik görevidir. Çünkü davet görevi, insanları dinî doğrulara ikna etmeyi, o doğrular istikametinde tutum ve davranışlar geliştirmelerini sağlamayı hedef aldığı için özel beceri isteyen bir iştir. Bu konuda da aşağıdaki ayet bize yol göstermektedir.

“Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle davet et ve onlarla en güzel şekilde tartış” (Nahl 16/125).

Burada, Allah yoluna davet etme işinin hikmetle, güzel öğütlerle ve en güzel tartışma ile yapılması gerektiği açıkça belirtilmektedir. “*Hikmet*”, ustalıklı ve anlamlı söz söyleme anlamı taşımakta, “*güzel öğüt*” ise bugünkü ifadeyle iletişim ve enformasyon tekniklerini kullanma anlamına gelmektedir. Ayette üçüncü yol olarak verilen “*en güzel şekilde tartışma*” ise polemik ve çekişmeye varmayan, gerçeği aramayı, ona ulaşmayı sağlayan bir tartışma yöntemini ifade etmektedir (Cebeci, 2010). Davetin nasıl yapılacağı hususunda Hz. Peygamber’in şu tavsiyeleri de yönlendirici mahiyettedir.

“Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz.” (Buhârî, İlim 11)

“İnsanlara durumlarına göre davranınız.” (Ebu Davud, Edeb 22)

“İnsanlara anlayabilecekleri şekilde konuşunuz.” (Münâvî, 1972, III, 377)

Ayet ve hadislerde dinin anlatım biçimi olarak yer alan müjdeleme, kolaylaştırma, uyarma, öğüt verme, hatırlatma, etkileyici sözlerle anlatma tavırlarının her biri, davetin uygulanış şekilleridir. Buna göre *davet* yalın bir öğretim faaliyeti ol-

maktan öte, dinî doğruları kavratma, özümsetme ve dinî değerler yönünde dengeli ve içtenlikli tutum ve davranışlar kazandırma yönünde etkili bir dinî danışma ve rehberlik hizmeti olarak değerlendirilmelidir.

Kur'an-ı Kerim'de diğer davet yöntemleri olarak sunulan *inzar* (uyarmak); *tezkir* (hatırlatmak); *beyan* (açıklamak); *tebşir* (müjdelemek) ile ilgili ayetleri bulunuz.

SIRA SİZDE

Delâlet

Sözlüklerde bu kavramın karşılığı, “yol bilmeyenlere yol göstermek, tarif etmek, kişiye seyahatinde veya işinde kılavuzluk etmek ve rehberlikte bulunmak”tır. Bu kavramla aynı kökten gelen “Dâll” ve “Delil”, bir işe öncülük eden, işi nasıl yapacağını bilemeyenlerin önüne düşerek rehberlik edenlere verilen isimlerdir. Hac görevi esnasında, hacılara ilgili yerler ve konular hakkında bilgiler veren ve rehberlik yapanlara “Delil” isminin verilmesi bu sebeptir.

“Ey iman edenler! Sizi elem dolu bir azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi size?..” (Saff 61/10)

“Hayırlı bir işe delalet eden (rehberlik yapan) onu işlemiş gibi sevap alır.” (Ebu Davud, Edeb, 181)

Hidayet

Bu kavram, “yol göstermek, birisinin doğru yolu bulmasına, doğru yola iletilmesine kılavuzluk etmek” anlamlarına gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de yol gösteren, rehber ve kılavuz anlamlarına gelen “Hüdâ” ve “Hâd” kelimeleri de aynı köktendir.

“... (Resûlüm bil ki) Sen ancak bir uyarıcısın; ve her toplumun da mutlaka bir yol göstericisi vardır.” (Ra'd 13/7).

Konuyla ilgisi bulunan bir başka ayette ise hidayet kavramının doğrudan dinî rehberlik anlamında kullanıldığı görülmektedir.

“Yarattıklarımız içinde her zaman hak yoluna rehberlik eden ve hak ile adaleti sağlayan bir topluluk vardır.” (Arâf 7/181).

İrşad

Kur'an-ı Kerim'de Rüşd, Reşed, Reşâd, Râşid, Reşîd ve Mürşid şeklinde geçen kelimeler “olgunluk” anlamındaki “Rüşd” kökünden gelmektedir. Rüşd aynı zamanda “insanlara hak yolu göstermek, eksiklerini gidermelerine yardım etmek, hatalarını düzeltmek suretiyle olgunlaştırmak, doğru yola sevk etmek ve nasihatte bulunmak”tır. Büluğ çağına gelerek dinî ve mâlî yönden sorumluluk alacak olgunluğa erişmeye “rüşd çağı”, bu çağa gelmiş olana da “Reşid” denir. İnsanlara doğru yolu gösteren, onlara bu konuda rehberlik edenlere “Râşid” ve “Mürşid” denir.

*“Kullarım, beni senden soracak olurlarsa, bilsinler ki gerçekten ben onlara çok yakı-
nım. Bana dua edince, dua edenin duasına cevap veririm. O halde, doğru yolu bul-
maları için benim davetime uysunlar, bana iman etsinler.” (Bakara 2/186).*

“Herhangi bir kişiyi, şaşırdığı yerde irşad etmen (ona rehberlikte bulunman) bir sadakadır.” (Tirmizi, Birr, 36)

Müşavere

Müşavere ya da diğer bir deyişle danışma, “bir konu üzerinde karşılıklı görüş bil-
dirme, doğru bir karar oluşturmak için görüş alış-verişinde bulunmak” demektir.
Benzer anlamlar taşıyan “şûra” ve “istişare” kelimeleri de müşavere kelimesi ile aynı
kökten gelmektedir. Yine aynı kökten gelen “Müşavir” kelimesi danışman, “Müste-
şar” kelimesi de danışılan kişi demektir. Müşavere, bir sorunu tek başına çözememe,
doğru bir sonuca varabilmek için başka birisinin veya birilerinin görüş ve düşünce-
lerine başvurma ihtiyacının sonucu olan bir yardım ilişkisidir. Müşavere, Kur’anda
Müslümanların nitelik ve hareket tarzlarından biri olarak sunulmaktadır:

*“Onların (iman edip de Rabbine güvenenlerin) işleri, aralarında müşavere (danışma)
iledir.” (Şûrâ 42/38).*

Allah Teâlâ, insanların doğru kararlar vererek, doğru işler yapmalarını istediği
için ve danışılarak alınan kararlar sonucu yapılan işlerin doğruluk şansının daha
fazla olması hasebiyle Hz. Peygamberin şahsında bütün müminlere, işlerinde bir-
birlerine danışmalarını emretmektedir:

“(Ey Peygamber!) İş hakkında onlara danış.” (Al-i İmran 3/159).

Bu ayetler, müslümanların bir ortak akıl oluşturmak ve birlikte karar vermek
suretiyle hayatta daha güvenli yol tutmalarını sağlamak bakımından müşavere
ilişkinin çok önemli olduğunu göstermektedir. Ancak bu ilişkinin doğru ve sis-
tematik bir şekilde yürütülebilmesi ve başarılı sonuçlar elde edilebilmesi için bu-
nun dinî danışma ve rehberlik anlayışı çerçevesinde ele alınması gerekmektedir
(Cebeci, 2010).

Nasihât

“Tatlı söz ve öğüt” anlamına gelen bu kavram da farklı ifadelerle Kur’an-ı Kerim’de
ve hadislerde birçok yerde geçmektedir. Nasihat aynı zamanda, karşısındaki kişi-
nin iyiliğini istemek ve ona karşı samimi davranmak anlamına da gelir. Peygam-
berlerin, kendilerini “nâsih” olarak nitelendirmeleri bu sebeptendir.

*(Nuh Peygamber) dedi ki: “Ben size Rabbimin vahyettiklerini duyuruyor ve size iyili-
ğiniz için öğüt veriyorum. Ben Allah’tan gelen vahiy sayesinde sizin bilmediklerinizi
biliyorum.” (A’raf 7/62).*

*(Salih peygamber) “Ey kavmim! And olsun ki, ben size Rabbimin gönderdiği hükmü
duyurmuş ve size iyiliğiniz için öğüt vermiştim. Ama siz öğüt verenleri sevmiyorsu-
nuz” dedi. (A’raf 7/79).*

“Din nasihatten ibarettir.” (Nevevî, 2005, II, 52)

Tavsiye

Doğruyu ve gerçeği telkin etmek anlamına gelen bu kavram da Kur'an-ı Kerim'de geçmektedir. Asr suresi buna örnektir.

“Zamana and olsun ki, insan gerçekten ziyan içindedir. Ancak iman edip de salih amel işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve birbirlerine sabrı tavsiye edenler müstesna...” (Asr 103/1-3).

Ta'lim

Sözlüklerdeki karşılığına bakıldığında ta'lim “öğretmek” demektir. Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin görevlerinin birinin de öğretmek olduğu belirtilmektedir.

“Hakikaten Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Çünkü onlara kendi içlerinden, ayetlerini okuyan, onları (fena huy ve günahlardan) temizleyip arındıran ve onlara kitabı (Kur'an) ve Hikmet'i öğreten bir peygamber gönderdi.” (Al-i İmran 3/164).

Hiz. Peygamber, bu özelliğini en açık ve net ifadeyle şu hadis-i şerifinde ifade etmektedir:

“Ben ancak bir öğretmen (muallim) olarak gönderildim” (İbn Mace, Sünen, Mukaddime 229)

Kur'an-ı Kerim'den konuyla ilgili diğer ayetleri bulunuz.

SIRA SİZDE

Tebliğ

Tebliğ, kelime olarak “Allah'ın emirlerini, kullarına duyurmak, bildirmek” anlamına gelir. Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin bir görevi de tebliğ'dir ve bu kavram farklı ifadelerle birçok ayette geçer.

“De ki, Allah'a ve peygamberine itaat edin. Eğer yüz çevirerseniz, artık onun üzerine düşen, sadece kendisine yüklenen vahyi duyurma ve açıklama görevidir. Sizin üzerinize düşen de, size yüklenen itaat görevidir. Eğer ona itaat ederseniz, doğru yolu bulursunuz. Peygamberin üzerine düşen, apaçık bir tebliğden başkası değildir.” (Nûr 24/54).

Vaaz-Mev'iza

Nasihat etmek, öğüt ve ders vermek anlamındaki bu iki kavram da Kur'an-ı Kerim'de birçok ayette geçmektedir. İki örnek verecek olursak:

“Lokman oğluna öğüt vererek şöyle dedi: Oğulcuğum! Sakın rabbine eş koşma.” (Lokman 31/13).

“Bu Kur'an, insanlara bir açıklama ve takva sahipleri için de bir hidayet ve öğüttür.” (Al-i İmran 3/138).

Rehberlikle ilgili olarak yukarıda sıralanan kavramlara eklenebilecek başka kavramların var olduğunu unutmayınız. Emr-i bi'l-ma'ruf, Nehy-i ani'l-münker, tenbih, âdâb-ı muâşeret ve tezkiye bunlardan birkaçıdır.

DİKKAT

DİN HİZMETLERİNDE REHBERLİK İLKELERİ

Bundan önceki üniteye, genel olarak rehberlik ve danışma ilkelerinden söz etmiş-tik. Din hizmetlerinde rehberlik konusunda da aynı ilkelerin geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu ilkelere ek olarak bazı hususların da göz önünde bulun-durulması gerektiğini ifade etmeliyiz.

Konuya girmeden önce, din hizmetlerinde ortaya konulacak rehberlik ilkeleri konusunda bize bir fikir vermesi bakımından bazı noktalara değineceğiz. Bunlar, toplumsal hukuk alanında önemli görüşleri bulunan İslâm bilgini **Mâverdî** tara-fından, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* adlı eserde ortaya konulan hususlardır. Mâverdî, adı geçen eserinde irşad ve rehberlik göreviyle görevlendirilmiş *mürşid-rehber* ile devlet tarafından asayiş ve düzeni sağlamak amacıyla görevlendirilen *muhtesib* arasındaki farkları ortaya koyar. Söz konusu bu farklar aynı zamanda irşad ve reh-berlik hizmetiyle ihtisab faaliyeti arasındaki önemli ayrımı tespit etmemize imkan sağlar. Yine bu bilgiler, irşad ve rehberlik hizmetleriyle ilgilenen kişilerin yetki ve sorumluluklarını da belirler.

Mâverdî'ye göre, toplumda asayiş ve huzuru sağlamak anlamına gelen ve adeta günümüzün kolluk-güvenlik güçlerine eşdeğer nitelikteki ihtisab teşkilatına men-sup muhtesib ile insanlara dinî anlamda rehberlik ve danışmanlık yapan mürşid arasında aşağıda belirlenen önemli farklar vardır.

- *Her hangi bir kötülüğü men etmek, muhtesib için farz-ı ayn'dır. Ancak mürşid için böyle bir şart söz konusu değildir.*
- *Muhtesib bu görevini bir kenara bırakarak başka bir işle meşgul olamaz. Ama mürşid isterse irşad ve rehberlik yanında başka işlerle de uğraşabilir.*
- *Muhtesib, kendisinden yardım istenirse gitmeye mecburdur. Ancak mürşid için böyle bir mecburiyet söz konusu değildir.*
- *Muhtesib tecessüsten sakınmak şartıyla işlenen kötülükler konusunda araş-tırma-soruşturma yapabilir. Ancak mürşid böyle bir hakka sahip değildir.*
- *Muhtesib devlet tarafından resmen tayin edilir. İrşad ve rehberlik faaliyeti yürüten mürşid için böyle bir tayin söz konusu değildir.*
- *Muhtesib görevini yerine getirirken yardımcı elemanlar kullanabilir. Mürşi-din ise böyle bir hakkı yoktur.*
- *Muhtesib, gerektiği zaman suçluya hapis, kınama, nezarete alma gibi cezalar verebilir. Mürşidin ise böyle bir cezalandırma yetkisi yoktur.*
- *Muhtesib yaptığı hizmete karşılık maaş alır. Mürşidin böyle bir karşılık bek-lentisi olamaz.*
- *Muhtesibin örf ve adetlerle ilgili hususlarda kendi içtihadına göre karar ver-me hakkı vardır. Mürşid ise böyle bir içtihat hakkına sahip değildir. (Mâverdî, 1960, 240)*

Günümüzde rehberlik hizmetini yürüten din görevlileri, devlet tarafından ta-yin edilmiş olabilirler ve hizmetlerine karşılık maaş da alabilirler. Fakat kanun ve yönetmeliklerle belirlenmiş yetkilerinin dışına çıkarak kendi istek ve arzuları

doğrultusunda davranamaz ve güvenlik görevlilerinin üstlenmesi gereken görevi üstlenemezler (Uludağ, 1997).

Gerek yukarıda aktarılan bilgiler, gerekse Psikolojik Danışma ve Rehberlik konusundaki evrensel ilkeler bağlamında, insanlara dinî konularda rehberlik yaparken ayrıca dikkate alınması gereken birtakım hususlar vardır. **Cebeci**, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in uygulamalarına dayanarak şu ilkeleri belirlemektedir:

- Muhatabı dinlemek, anlamak ve saygı göstermek.
- Muhatabın kendini tam olarak ifade etmesini sağlamak.
- Baskı ve zorlama yapmamak.
- Sorunlara ve tavırlara saygı göstermek.
- Fikirlerini en uygun zamanda ve tarzda söylemek.
- Muhatabın anlayışına uygun üslup kullanmak.
- Konuyla ve sorunla sınırlı kalmak.
- Alçakgönüllü, nazik ve anlayışlı davranmak.
- Özel durumlara ve mahremiyete saygı göstermek.(Cebeci, 2010)

Yukarıdaki maddelere eklenebilecek bir husus da şudur: Dinî danışma ve rehberlik uygulamalarında başarılı sonuçlar almak için *zaman ve mekan faktörlerini dikkate almak* ilkesini de unutmamak gerekir. Çünkü insanların telkine açık olduğu birtakım zamanlar ve mekanlar vardır. Kandiller, mübarek gün ve geceler yanında, mukaddes sayılan mekanların da, dinî rehberliklerde başarılı sonuçlar alınmasında önemli derecede rolü vardır.

Farklı alanlardaki din hizmetlerinde insanlara dinî konularda yardımcı olmak ve onlarda olumlu etkiler bırakma hususunda başarılı sonuçlar elde edebilmek için dikkat edilmesi gereken esaslar nelerdir, araştırınız.

SIRA SİZDE

DİNİ REHBERLİK GEREKTİREN KONULAR

Din hizmetlerinde hangi konularda rehberlik yapılabileceği hususunda çok şey söylenebilir. Dinî alandaki çalışmaları, aslında din hizmetleri ve din eğitimi diye iki alana ayırmak gerekir. Ancak ünitenin baş tarafında da ifade ettiğimiz üzere biz daha ziyade din hizmetleri alanında yapılabilecek rehberlikler üzerinde durmaktayız.

İbadet yerlerinin cami ve mescidler olması ve din görevlilerinin de buralarda görev yapıyor olmaları, din hizmetlerinin ibadet yerleriyle sınırlı olduğunu düşündürebilir. Oysa daha önce de ifade edildiği üzere, din insanın sadece ahiret hayatı değil, dünya hayatına dair konularda da belirleyici bir rol oynar. Aynı zamanda din, insana farklı türde sorunları için de çözümler sunar. Bu sebeple, din hizmetlerinde rehberlik, hayatın her safhasını ilgilendirecek derecede kapsayıcıdır ve öyle olmak durumundadır. Gerçekten de insanlar din ve maneviyat ile ilişkili

sorunlar yaşayabilmekte ve bunları da yine dinî rehberliklerle çözebilmektedirler. İnsanları rahatlatıp huzura kavuşturmakta ve sorunlarını aşmalarına yardım etmede din ve maneviyatla bağlantılı çözümler daha iyi sonuçlar verebilmektedir. **Cebeci**'nin konuyla ilgili görüşleri çerçevesinde, dinî rehberlik gerektiren konuların üç grup halinde ele alınması mümkündür. Şimdi bunları sıralayalım.

- İnanç ve İbadetler
 - İnançsızlık.*
 - Batıl inançlar.*
 - Bid'atler.*
- Sosyal Yaşantılar
 - Dinî niteliğe bürünmüş yanlış gelenekler.*
 - Kötü alışkanlıklar (içki, kumar vs.)*
 - Zorla evlendirmeler.*
 - Töre cinayetleri.*
 - Kan davaları.*
 - Kazalar ve felaketler (sel, deprem, yangın)*
- Bireysel Dinî Sorunlar
 - Derin duygusal etkilere sahip olaylar (doğum, ölüm, evlenme, iflas, terfi)*
 - Hastalık ve manevi huzursuzluklar.*
 - Fakirlik, düşkünlük, çaresizlikler (Cebeci, 2010).*

İNTERNET

İnançlarla ilgili rehberlik alanlarından biri olan inançsızlık problemi çerçevesinde karşılaşılan Ateizm ve Satanizm akımları hakkında geniş bilgi için <http://tr.wikipedia.org/wiki/> adresindeki linklere başvurunuz.

DİNİ REHBERLİKTE BULUNANLARIN SAHİP OLMALARI GEREKEN ÖZELLİKLER

Din hizmetlerinde rehberlikte bulunacak kimselerin sahip olması gereken en önemli özellik, alanlarıyla ilgili yeterli bilgiye sahip olmalarıdır. “Yarım doktor candan eder, yarım hoca dinden eder” sözü, sağlık ve din alanlarında eksik bilginin ne denli olumsuz sonuçlar doğuracağının ifadesidir. Din görevlisinin alanıyla ilgili yeterli bilgi yanında, görev yaptığı bölgenin özel şartlarıyla ilgili donanımına da sahip olması gerekir. Özellikle ülkemizin doğu ve güney bölgelerinde yaşayan insanların farklı bir mezhebe göre ibadet etmeleri söz konusudur. Bu itibarla, adigeçen bölgelerde görev yapacak din görevlilerinin, yürütecekleri rehberlik görevinde başarılı olmaları için bu mezhep hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi olmaları bir zarurettir. Alan bilgisi ve farklı mezhebe ait bilgi donanımı yanında din görevlilerinin sahip olmaları gereken birtakım özellikler daha vardır. Bunlar aynı zamanda

rehberlik vazifesini yürütenlerin başarılı olmalarında da rol oynar. İslâm'da İrşad adlı eserinde **Uludağ**, bu özelliklerin neler olduğunu ortaya koymaktadır. Adı geçen eserdeki bilgiler çerçevesinde konuyu özetleyerek ele alıp inceleyeceğiz.

İyimserlik

İyimser ve ümitli olmayan kimsenin başarılı rehberliklerde bulunması, aşkla ve şevkle çalışması mümkün değildir. Din görevlisinin sahip olması gereken ilk özelliğin iyimserlik olduğu söylenebilir. Aslında din, hem fertler hem de toplumlar için sürekli ümit kaynağıdır. Bu bakımdan, din görevlisi aynı zamanda ümit insanıdır. Herkesin ümidini kestiği en olumsuz şartlarda bile o ümidini kaybetmez ve iyimserliğini muhafaza eder.

İyimserliğin zıddı olan karamsarlık ve kötümserlik ise rehberlik faaliyetini yürütenlerde bulunmaması gereken bir özelliktir. Hele bu düşüncenin ümitsizliğe (ye's) dönüşmesi, İslâm dininde haram kılınan bir husustur. Aktaracağımız şu ayet, ümitsiz ve kötümser olmamak gerektiğini ortaya koymaktadır:

"Allah'ın rahmetinden ve yardımından ümidinizi kesmeyiniz. Şüphe yok ki, Allah'ın rahmetinden inkârcılardan başkası ümit kesmez." (Yusuf 12/87).

Hız. Peygamber'in, daha Müslümanların sayısı bir avuç iken, "San'adan çıkan bir kimse tek başına Mekke'ye seyahat edebilecek ve yol boyunca Allah korkusundan başka bir korkusu olmayacaktır" buyurması, iyimserlik ve ümitli olmak hususunda güzel bir örnektir

Ümitsizliğe kapılmamak hususunda diğer ayetlerin neler olduğunu Kur'an-ı Kerim'den bulunuz.

SIRA SİZDE

Hasbîlik

Din hizmetlerinin karşılık ve menfaat beklenmeden yapılması demektir. Peygamberlerin hepsinin, "Bu hizmetime karşılık sizden hiçbir ücret beklemiyorum. Benim ücretimi verecek olan Âlemlerin Rabbi'dir." (Hûd 11/29, 51) ifadeleri hasbîliğe örnektir.

İrşad ve rehberlik faaliyetlerinin karşılık beklenmeden yapılması anlamında, "hasbeten lillah", "rızaen lillah" gibi deyimler kullanılır. Sadece Allah için ve Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yapılan hizmetlere karşılık herhangi bir maddi menfaat beklemek, böylesine ulvî hizmetin bayağı karşılıklarla bir tutulması anlamına gelir.

Kur'an-ı Kerim'de dinî hizmetleri karşılıksız yapanlara uyulması hususunda birçok ayet vardır. Onlardan biri, "Sizden herhangi bir ücret istemeyenlere uyunuz. Çünkü onlar hidayete erdirilmişlerdir. (Yâsin 36/21) ayetidir.

Hız. Peygamber de insanlara rehberlik etme konumunda bulunan kimselerin ihtiyaç duyulduğu zaman bu bilgisini hiçbir menfaat beklemeden insanlarla paylaşması gereğini şu anlamlı hadisiyle tavsiye etmektedir.

“Allah rızası için öğrenilmesi gereken ilimleri dünyevi maksat ve kazanç için öğreteler, ahirette cennetin kokusundan mahrum kalacaklardır.” (Ahmed b. Hanbel, Müsned, II,336)

Diğergamlık

Kur'an-ı Kerim'de "i'sâr" olarak geçen bu kavram, "başkalarını da düşünmek, onların haklarını ve menfaatlerini kendinden önce tutmak" demektir. Diğergamlık, din hizmetlerinde rehberlik yapanların önemli bir vasfıdır.

Kur'an-ı Kerim'de, "*kendileri ihtiyaç içinde oldukları halde başkalarını kendilerine tercih ederler.*" (Haşr 59/9) ayeti, evindeki tek kişilik yemeği misafirine ikram ederek geceyi aç geçiren bir Ensar ailesi (Medine'nin yerli halkı) hakkında nazil olmuştur.

Diğergamlığın en büyük örneği Hz. Peygamber'dir. Çünkü o, en büyük şefaathakkını ümmeti için kullanmak üzere Allah Teâlâ'ya niyazda bulunmuştur.

Yine, hicret esnasında Hz. Peygambere bir zarar gelmemesi için sığındıkları mağarada yılan deliklerini ayağıyla kapatan Hz. Ebu Bekir; hicret gecesi Hz. Peygamber'e suikast yapılacağı ihtimaline rağmen onun yatağına yatmayı göze alan Hz. Ali; Tâif seferi esnasında atılan taşlardan Hz. Peygamber'i korumak maksadıyla siper olan Zeyd b. Harise ve Uhud savaşında düşman tarafından atılan okların Hz. Peygamber'e isabet etmesine engel olmak için vücudunu ona kalkan yapan Hz. Talha, İslâm Tarihinde eşsiz diğergamlık örnekleri sergileyen isimlerdir.

Cömertlik

İslâm kültüründe "sehâ" ve "cûd" kelimeleriyle de anılan cömertlik, eli açık olmak demektir. Bunun en ideal şekli biraz önce ele aldığımız i'sâr'dır. Bu ise ihtiyacı olduğu halde başkasına öncelik tanımak demektir. Gerek i'sâr, gerekse cömertlik, din görevlisinin muhatabı üzerinde, nasihatlerden daha fazla etkilidir.

Hz. Peygamber, insanların ahlâk bakımından en mükemmeli ve aynı zamanda en cömerdiydi. Kendisini ziyarete gelen sûtannesi Halime'yi köyüne uğurlarken iki deve ve 40 koyunluk bir sürü hediye etmişti. Yine Huneyn'de, kendi payına düşen ganimet içindeki hayvanlara özenerek bakan Safvan b. Ümeyye'ye, "hoşuna gittiyse senin olsun" demiş ve bu jesti onun müslüman olmasına vesile olmuştur.

"İnsan, ihsanın kölesidir" veya "bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır" sözleri, insanların gördükleri iyiliklerden etkilendiklerini ortaya koyar. Bu itibarla, rehberlik hizmetinde bulunan kişiler cömert olmalı ve bu özelliğin bir uzantısı olarak aşağıda sıralayacağımız yöntemlerle gönül kazanmaya çalışmalıdır.

- Hediye: Din görevlisi, cemaatine zaman zaman hediyeler vermelidir. Yine onlardan gelen hediyeleri de kabul etmelidir. Hediyeleşmek hususundaki şu Peygamber tavsiyesi anlamlıdır. "Hediyeleşiniz. Çünkü hediye kin ve nefret hislerini ortadan kaldırır." (Tirmizi, Velâ 6). Özellikle halk arasında yerleşmiş olan, "din görevlisinin verdiği hediyelerde hayır ve uğur bulunduğu" anlayışına saygı gösterilmeli ve buna layık olmaya gayret edilmelidir.

Bununla birlikte, dinî rehberlikte bulunan kişiler, emri altındaki kimselerden ve kendisine işi düşen bürokrat ve idarecilerden hediye kabul etmemelidir. Çünkü bu hediyeleri kabul etmesi onu zayıf konuma düşürür. Ayrıca bunlar, çevre tarafından rüşvet ve iltimas olarak da algılanabilir.

- *Yardım*: Din görevlisi, insanlara fiilen ve bedenen yardımda bulunur ve inanır ki, “kendisi Allah’ın kullarına yardım ettiği sürece Allah da ona yardım eder.” (Nevevî, 2005, II,228).
- *Bahşiş ve İhsan*: Kahvehane, lokanta ve otel gibi yerlerde görevlilere az da olsa ikramda bulunmalıdır. Bu, din görevlisinin insanlar üzerinde olumlu imaj oluşturmaya vesile olur.
- *Sadaka*: Muhtaç ve yoksullara tasaddukta bulunmalı ve kendisine uzanan eli geri çevirmemelidir. “Allah versin” veya “inayet olsun” ifadeleri, din görevlisine yakışmayan sözlerdir.
- *İkram*: Kendisini ziyarete gelenlere yapacağı yemek, çay, kahve vs. ikramlar, insanlar tarafından önemsenmektedir. Din görevlisi, gerek bu konularda gerekse herhangi bir mal alışverişinde ikramda bulunan taraf olmaya özen göstermelidir.

Yukarıda sayılanlar dışında, cömertlik kapsamında sayılabilecek bazı özellikler de vardır. Bunlar, borç isteyeneye vermek, gerektiği zaman kefil olmak, herhangi bir eşyayı kirasız olarak kullanmak üzere vermek, başkası adına vekil olmak, imkânları nisbetinde insanlara ziyafet vermek, ihtiyaç sahiplerine giyim yardımı bulmak veya buna öncülük etmektir.

Ferâgat ve Fedakârlık

Dinî rehberlik faaliyetinde bulunanların taşıması gereken özelliklerden biri de ferâgattir. İnsanın gerektiği zaman kendi canından bile vazgeçmesi anlamındaki ferâgat, her şeyini Allah yolunda feda etmek, ideali uğruna sahip olduğu her şeyden vazgeçebilmektir.

Allah Teâlâ, yüce idealler uğruna canını feda edenleri şöyle övmektedir.

“Allah, müminlerden canlarını ve mallarını, karşılığı cennet olmak üzere satın almıştır.” (Tevbe 9/111).

Din görevlisi, fedakârlıkta bulunmalı, ancak buna rağmen yaptıklarını önemsiz ve az görmelidir. O, hizmetlerinden dolayı kimseye minnet etmemeli ve başa kakmamalıdır. Din görevlisi mum gibidir. Başkalarını aydınlatabilmesi için mutlaka yanması gerekir.

Takdir Etmek

Allah Teala, insanları farklı özelliklerde yaratmış, onlara farklı kabiliyetler vermiştir. Bir kimsede bütün meziyetler toplanmadığı gibi kusurlar da toplanmamıştır. Din görevlisi, kabiliyetlerin ortaya çıkarılıp geliştirilmesine ve kusurların giderilmesine önayak olmalıdır.

Her insan takdir edilmekten hoşlanır. Çünkü insan takdire âşıktır. Kendisine ait meziyetlerin, çevresi tarafından beğenilmesini şiddetle arzu eder. İnsanların bu za’fının dinî rehberlikte bulunanlar tarafından bilinmesi ve olumlu yönde kullanılması gerekir.

Takdir ve gururu okşamak, meddahlık ve yağcılık olarak görülmemelidir. Çünkü bunlar, olmayan bir meziyeti varmış gibi göstermektir. Bir yönüyle bu davranış ikiyüzlülüktür. Oysa takdir etmek, bir bakıma hakkı teslim etmek ve kadirşinaslıktır. Dinî rehberlikte bulunan kişiler bu gerçeği göz önünde tutarak takdir ve gurur okşamayı şu şekillerle yapmalıdır.

- *Kendisinde bir meziyet ve kabiliyet bulunan kimseye bu özelliğinin yüzüne karşı söylenmesi:* Hz. Peygamber, şair Hassan b. Sabit'i yüzüne karşı takdir ederek över o da aldığı bu his ve heyecanla daha güzel şiirler söylerdi.
- *Meziyetlerin ve kabiliyetlerin, kişinin gıyabında söylenmesi:* Hz. Ömer, Hz. Bilal'den gıyabında bahsederken şunları söylemişti: "Ebu Bekir bizim efendimizdir. Çünkü o Efendimiz olan Bilal'i özgürlüğüne kavuşturdu." Hz. Ömer'in, eskiden köle statüsünde olan Hz. Bilal'i gıyabında, efendi, bey olarak vasıflandırması dikkat çekicidir.
- *Muhatabın yetenek ve kabiliyetini veya sahip olduğu meziyetini en güzel şekilde ifade edecek bir lakapla o kişiden bahsedilmesi.* "Yiğit, lakabıyla anılır" diye bir söz vardır. İnsanların hacı, hoca, hafız, üstad gibi lakaplardan hoşlanmalarının bir sebebi de budur. Hz. Peygamber, lakap verme konusuna özen göstermiştir. Meselâ, Hz. Hamza'ya "Allah'ın Arslanı"; Hz. Zübeyr'e "Ümmetin Havarisi"; Hz. Cafer'e "Tayyar"; Hz. Ebu Bekir'e "Sıddık"; Hz. Ömer'e "Faruk" lakaplarını vermiştir. Yine, Hz. Osman'a "Zinnureyn"; Hz. Ali'ye "Ebû Turab"; Halid b. Velid'e "Seyfullah" ve Abdurrahman b. Sahr isimli sahabiye ise "Ebû Hureyre" lakabıyla hitap etmiştir.

DİKKAT

Din görevlisi, toplum içinde insanların birbirine verdikleri kötü lakapları hiçbir şekilde diline almamalıdır. Özellikle insanlara, doğuştan gelen birtakım özelliklerle, "kör, topal" vb. sözlerle hitap edilmesi, Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ tarafından da yasaklanmıştır (Hucurât 49/11).

- *Maziye Unutma:* Bazı kimselerin mazisi karanlık, geçmişi kötü olabilir. Böyle kimseler tövbe ederek Allah yoluna yönelecek olurlarsa artık onların geçmişini araştırmamalıdır. Hatta böylelerinin eski hayatlarını örtbas etmek gerekir. Bu gibi kimselerin iyi taraflarını öne çıkararak onları itibarlı ve haysiyetli kılacak ifadelerde bulunmak, onları yeniden topluma kazandırmak adına önemlidir.

Samimiyet

Din görevlisi, yerine getirdiği dinî rehberlik faaliyetlerinde inanç, fikir, söz ve davranışları bakımından her konuda içtenlikle davranmalı, onun bu konudaki samimiyetinden kimse endişe duymamalıdır. Dedikini yapmalı, yaptığını söylemelidir. Görüldüğü gibi olmalı, olduğu gibi görünmelidir.

Bir insanda samimiyetin bulunması için şu şartları taşıması gerektiği ifade edilmiştir.

- **İhlas:** İbadetlerin ve davranışların sadece Allah Teâlâ'nın hoşnutluğunu isteyerek yapmak demektir. Din görevlisi, samimi ve ihlaslı davranmaya çalışır, ancak samimiyetinden bahsetmez. Samimiyet söylenen değil, yapılan ve uygulanan bir meziyettir; takdiri ise muhataba aittir.
- **İstikamet:** İstikamet de samimiyetin bir başka şeklidir. Kullukta sapmadan yürüyüşün bir diğer adıdır. Doğrusu, kazanılması güç olan bu mertebe, di-

nimizde kerametten daha üstün kabul edilmiştir. Çünkü istikamet üzere olmak bizzat ayetlerle emredilmiştir (Fatiha 1/5, Hûd 11/112).

- **Sadakat:** Yukarıdaki iki özellik yanında din görevlisinin özü-sözü bir, doğruluktan ayrılmayan, verdiği sözde duran biri olmasını ifade etmektedir.

Konuyla ilgili bir hadis-i şerif'te Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır:

“Doğruluktan ayrılmayın. Çünkü doğruluk insanı hayra, hayır ise cennete götürür. Bir kimse sürekli olarak doğru olmaya çalışır ve doğruluğu araştırırsa, Allah katında sıddık olarak yazılır.” (Müslim, Birr ve's-Sıla, 29)

Hoşgörü

Müsamaha ve tolerans kelimesiyle de ifade edilebilecek bu özellik, başkalarının inanç, düşünce ve duygularına karşı saygılı ve anlayışlı olmak demektir.

Başkalarının kendisi gibi düşünmesini sağlamak için cebir ve şiddet kullanmaya çalışmak taassuptur. Taassup ise başkalarının inançlarına saygılı olmamak ve onları kendisi gibi düşünmeye zorlamaktır. Din görevlisi müsamahalıdır, dini açıdan gayretlidir ancak mutaassıp değildir. Bu ikisini birbirinden ayırmak gerekir. Din görevlisi, dinin inanç ve hükümlerine her zaman sahip çıkar, tenkitlere ve itirazlara cevap verir. Bu onun hem hakkı hem de görevidir. Ancak taassubun her çeşidine karşı olmalıdır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de “*Dinde zorlama yoktur.*” (Bakara 2/256)) buyrulmaktadır. Hz. Peygamber de “Ben müsamahalı bir din olan hanîf diniyle gönderildim.” (Aclûnî, Keşfu'l Hafâ I,51) buyurmuş ve yaşantısında çeşitli zamanlardaki davranışlarıyla engin müsamaha örnekleri vermiştir.

**Din görevlisi, örf ve adetlere uygun olan musiki, oyun ve eğlencelere engel olmama-
lı, bilakis bu gibi hususların olumlu yönde geliştirilmesini desteklemelidir.**

DİKKAT

Şefkat ve Sevgi

Din görevlisi, rehberlik yaptığı her kişiye, bir babanın evladına gösterdiği şefkati göstermelidir. Baba çocuğunu her türlü zarardan korumak istediği gibi, din görevlisi de muhatap olduğu kişileri dünya ve ahiret zararlarından korumaya çalışmalıdır. Hz. Peygamber, kendisini ümmetine karşı “bir baba gibi” görmektedir (Nesâî, Tahâret, 36). Sadece ümmetine karşı değil, tüm insanlara ve hayvanlara, bitkilere ve cansız varlıklara bile şefkat ve sevgi duyan Hz. Peygamber'in, Uhud Dağı'nı göstererek “Bu dağ bizi sever, biz de onu...” (Buharî, Meğâzî, 27) buyurmuş olması, bu engin şefkat ve sevginin ifadesidir.

Hz. Peygamber'in ayırıcı vasfı olan “Habîbullah”, onun hem Allah'ın en çok sevdiği kişi oluşuna hem de Allah'ı en çok seven kulu olduğuna işaret etmektedir. İşte bu karşılıklı sevgiyle, en çok sevilen ve seven durumundaki Hz. Peygamber'in şefkati ve sevgisi, Allah Teâlâ tarafından kendisine bahşedilen ayrı bir özelliktir. Din görevlisi de vârisi olduğu Hz. Peygamber'in bu özelliğini taşımaya gayret etmeli ve “Yaratılanı Yaratandan ötürü seven” bir anlayışa sahip olmalıdır.

Mehmet Emin Ay'ın, Şefkat Peygamberi Hz. Muhammed adlı eserinin ilgili bölümlerini okuyunuz.

Sabır

Her konuda gerekli olan sabır özelliği, din görevlisi için kaçınılmaz derecede önemlidir. Çünkü rehberlik ve irşad faaliyetleri sabır işidir. Rehberliğin kısa sürede olup biten ve sonuçlanan bir durum olmadığı hatırlanacak olursa, sabırlı olmanın önemi ortaya çıkar. Acelecilik ve tezcanlı olmak başarıya ulaşmaya engeldir.

İbadetlerin ifasında, haramlardan uzak kalmada, felaket ve musibetler anında, zenginlik ve fakirlik şartlarında sabırlı olmak farklı sabır türleridir. Din görevlisi bu gibi konularda hem kendisi sabırlı olmalı hem de başkalarına tavsiyede bulunmalıdır. Sabırlı olmak için çareler başlığı altında şunlar söylenebilir.

- Zafere, başarıya ancak sabırla ulaşılacağına kesin bir inançla inanmalıdır.
- Allah'ın vaadinin hak ve gerçek olduğuna, bu vaadin mutlaka gerçekleşeceğine inanmalıdır (Rûm 30/60).
- Bütün peygamberlerin hedeflerine sabırla ulaştıklarını düşünmelidir ve karşılaştıkları sıkıntılara sabır silahıyla karşı durmalıdır (Ahkaf 46/35).
- İnsanlığa ışık tutan bütün rehberlerin ve önderlerin ancak sabırlarıyla bu dereceyi kazandıklarını düşünmelidir (Secde 32/34).
- Hedefine ulaşmasa bile gayretlerin boşa gitmeyeceğine ve amacına ulaşmış gibi sevap kazanacağına inanmalıdır (Yusuf 12/90).

Kur'an-ı Kerim'de sabırla ilgili diğer ayetleri bulunuz.

DİN HİZMETLERİNDE REHBERLİK ALANLARI

Din hizmetlerinde rehberlik alanları başlığı altında, bu rehberlik faaliyetlerinin icra edildiği yerler kastedilmektedir. Din görevlisinin hizmette bulunduğu yerler öncelikle camiler ve mescitlerdir. Ancak din, kişinin dünya ve mutluluğunu hedeflediği için sadece cami ve mescitler gibi manevi hayatımıza yönelik mekanlar değil, günlük yaşantımızın geçtiği yerler de din görevlilerinin rehberlik alanlarıdır. Bu bakımdan, konuya cami ve mescitlerle başlayarak diğer rehberlik alanlarına da değinmeye çalışacağız.

Cami ve Mescitler

Müminleri bir araya toplayan, buluşturan anlamına gelen cami, onları sadece beden ve madde olarak değil, ruh, kalb, zihin, fikir ve duygu olarak da birleştirmelidir. Ancak o zaman camiye gelenler *cemaat* niteliğine kavuşmuş olurlar.

Allah Teâlâ'nın isimlerinden biri de **el-Câmi**'dir. Bu isim, evrendeki tüm varlıkları, birbirleriyle zıtlıklarına rağmen bir araya toplayan, aynı evreni paylaşma-

larını sağlayan Allah Teâlâ'nın, yüce kudretine işaret etmektedir. Farklılıkların önemsenmediği ve herkesin eşit sayıldığı bir topluluk halinde, aynı duyguların paylaşıldığı mekanlar olan cami ve mescitler, bu yönüyle her ırktan, her renk ve dilden Müslümanları bir araya toplayan Kâbe gibidir; ve camiler bu özellikleriyle Beytullah'ın yeryüzündeki şubeleridir.

Din görevlisi, Allah'ın evi sayılan cami ve mescitlerde, bir bakıma Allah'ın misafirlerini ağırlayan, onlara yol gösteren teşrifatçı gibidir. Aynı zamanda o, Allah'ın huzurunda cemaatinin temsilciliğini yapan bir önderdir. Bu sebeple, görevini gereği gibi yerine getiren bir din görevlisi, Allah ile kulu arasında bir aracıdır. O insanları Allah'a, Allah'ı da insanlara sevdirmeye çabası içinde olan biridir. Cami ise din görevlisinin görev mahallidir. Camiler ve din görevlileri için yapılan tanımlamalardan birkaçı şöyledir:

Cami bir hastane ve şifahanedir. İmam ise bir gönül tabibidir.

Cami bir aile yuvasıdır. İmam ise şefkatli bir babadır.

Cami bir okuldur. İmam ise bilgili, dikkatli ve kültürlü bir öğretmendir.

Cami aynı zamanda bir huzur ve dinlenme yeridir. Dünyanın ve hayatın verdiği yorgunluğun yerini, huzur ve mutluluğun aldığı bir mekandır. Din görevlisi de burada, gerek iş hayatları gerekse kültürel yapıları ve ekonomik durumları hakkında yakından tanıdığı cemaatinin, tüm dertleriyle dertlenen ve çözüm bulmaya çalışan biri olmalıdır.

Hastaneler

İnsanın aczini ve zayıflığını ortaya çıkaran hastalıklar, aynı zamanda ona rehberliklerde bulunulmasını da kaçınılmaz kılmaktadır. Hastalık esnasında sahip olunan moral ve maneviyat desteği, hastalıkların tedavisinde önemli bir katkı sağlamaktadır. Yıllar önce **Dr. Alexis Carrel**'in yaptığı çalışmalar ve araştırmalar, dua edenlerin tedavi sürecinin daha kısa sürdüğünü ortaya koymuştur (Carrel, 1983).

Din görevlisi herhangi bir şekilde hastalıkla muhatap olan kimselere aşağıdaki yollarla rehberlik yapar.

- Hastalanan herkesi –ayrım yapmaksızın- ilk fırsatta ziyarete gider ve hastaya acil şifalar diler. Uygun şartlar oluşursa Hz. Eyyub'un kıssasından bahsederek hastayı teselli eder.
- Doktor tedavisi ve müdahalesi gereken durumlarda hastanın doktora gitmesini sağlar, bu konuda bilgi sahibi olmayanlara kılavuzluk ederek ilgili doktorlarla temas kurmasına vasıta olur. Gereken durumlarda hayırsever doktorlarla dostluk kurarak fakir, yoksul ve yetimlerin karşılıksız tedavi edilmesine önayak olur.
- Zaman zaman vaazlarında koruyucu hekimlikten ve çevre sağlığına önem vermekten bahseder. İslâm'ın temizliğe ve sağlığa verdiği ehemmiyeti anlatarak hastalığa yakalanmadan önlem almayı sağlar.
- Verem, kanser, kolera ve tifo gibi tehlikeli ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele eden derneklerle işbirliği yaparak halkı aydınlatmaya çalışır.

Doktor tedavisi gerektirmeyen veya tedavinin cevap vermediği durumlarda, Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamberin tavsiye ettiği duaları okuyarak hastaya manevi destek sağlar. Hasta yakınlarına ve hastaya yapılacak telkinlerle, hastalığı

kabullenme ve hastaya hizmet konularında insanlara en çok tesirli olan kişi din görevlileridir. Bu rehberliği en iyi ve verimli şekilde yapacak olan da yine din görevlileridir.

Çocuk Yetiştirme Yurtları

Gerek ailevi sebeplerle anne babasından ayrı düşerek devletin koruması altına alınan, gerekse ebeveynini kaybetmek suretiyle yetim ya da öksüz konumunda bulunan çocukların barındığı mekanlar da din görevlisinin rehberlik yapacağı yerlerdir. İslâm dininin yetimlere verdiği önemi hiçbir din ve sistem vermiş değildir. Konuyla ilgili birçok ayet ve hadis, yetimlerle ilgilenmeyi emretmektedir. Yetim kelimesinin “tek başına kalan” anlamı taşıdığı düşünülecek olursa, anne babası hayatta olsalar bile herhangi bir sebeple onlardan ayrı kalmak durumuna düşen çocukları da yetim olarak kabul etmek mümkündür. Din görevlisi bu durumda olan çocuklarla ilgilenerek onlara rehberlikte bulunur. Hz. Peygamber’in de bir yetim olduğunu hatırlatarak onları teselli eder.

SIRA SİZDE

Hz. Peygamber’in de bir yetim olduğundan ve Allah Teâlâ tarafından himaye edildiğinden bahseden ayeti bulunuz.

Huzurevleri

Yaşlılık dönemi, insanın yaşadığı hayata dair umutlarının tükenmeye yüz tuttuğu yıllardır. Özellikle eşini kaybetmiş ve bu dönemi yalnız yaşamak durumunda kalan yaşlıları birtakım problemler beklemektedir. Artık bir işe yaramadığını ve kendisini hayata bağlayacak unsurlardan mahrum kaldığını düşünen yaşlılar, bir de yakınlarının desteğini göremiyorlarsa psikolojik problemler yaşamaya başlamaktadırlar. Huzurevleri, çoğunluğu aile desteğini yitirmiş ve yalnızlığını, kendisi gibi insanlardan oluşan grup içinde gidermeye çalışan insanlar için bir sığınaktır. Buralar, aynı zamanda hayatlarının son demlerini mutlu ve huzurlu geçirebilmeleri için din görevlilerinin zaman zaman ziyaret ettikleri mekanlar olmalıdır. Allah Teâlâ’nın yaşlılara şefkati ve engin merhametinden söz edilerek, ahiret hayatına hazırlık hususunda, bu kimsesizliğe ya da ilgisizliğe mahkum edilmiş yaşlılara ümit verilmelidir.

Hapishaneler

Herhangi bir sebeple tutuklu ve hükümlü durumda bulunan, kısacası hürriyetleri ellerinden alınmış olmakla cezalandırılan insanlara ilgi göstermek, bilgilendirmek ve rehberliklerde bulunmak da din görevlilerinin vazifeleri arasındadır. Peygamberler tarihinde Hz. Yusuf’un hapishane hayatına dair bilgiler vardır. Bu bilgilerin bir kısmı Kur’an-ı Kerim’den alınmıştır. İlgili ayetlerde, Hz. Yusuf’un, gördükleri rüya ile ilgili yorum isteyen zindan arkadaşlarına, önce Allah’tan bahsetmesi dikkat çekicidir. Pek çok insanın hapishane yıllarını iyi bir şekilde değerlendirerek, sanat ve ilim adına belli birikim elde ederek tahliye olmasında, kendisine verilen rehberlik hizmetlerinin önemli bir payı vardır.

İNTERNET

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın cezaevlerine yönelik eğitim hizmetleri hakkında <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dinhizmetleriweb/giris.htm> adresine başvurabilirsiniz.

Fabrikalar

İşçi ve işveren ilişkileri her toplumda var olan, çeşitli ideolojilerin görüşleriyle şekillendirmeye çalışılan bir realitedir. Din görevlisi ne işçinin ne de işverenin avukatıdır. O sadece hakkın ve haklının yanında olmalıdır. Özellikle büyük bir kitle oluşturan işçilerle diyaloga girmeli ve onların sorunlarını yerinde tespit ederek çözüm önerileri getirmeli ve dinî yönden doğruları telkin ederek rehberlikte bulunmalıdır. İş ahlakını fabrika vb. yerlerde gerçekleştirebilmenin en önemli yolu, din görevlilerinin yapacağı rehberliklerdir. Bunun için din görevlisi belirli zamanlarda vaaz ve sohbetleriyle bu gibi kurumlara gitmeli, işçilere ulaşabilmenin yollarını araştırmalıdır. Din görevlisinin bu çabaları hem işçiler, hem işverenler hem de ülkenin sağlıklı bir üretimle ekonomik alanda kalkınması için son derece anlamlıdır. Din görevlisi bu konuda yapacağı rehberlikleri ihmal etmemelidir.

İş Dünyası

Bir önceki konuda genel anlamda işçilere yönelik rehberlik çalışmalarından söz etmiştik. Şimdiye din görevlisinin iş dünyasıyla olan münasebetlerinden bahsedeceğiz. Gerçekte din görevlisi, ne iktisatçı, ne tüccar, ne de müteşebbistir. Ancak o, bu dünya hayatında helal rızık kazanmak adına çalışmayı telkin ettiği gibi, sermaye sahiplerine de, çalıştırdığı işçinin hakkını, onun alın teri kurumadan verilmesini öğütler. Bu öğütlerde ve tavsiyelerde bulunabilmek için de önce iş dünyasıyla diyalogunun bulunması gerekir. Bu sebeple din görevlisi, iktisadi alana sırt çevirmeden, bu alandaki gelişmeleri takip etmek durumundadır. Varlık sahibi insanların zekât, sadaka, fitre, kurban gibi mali ibadetleri yerine getirebilmeleri için onlara bilgi desteği sağlaması, aynı zamanda rehberlik yapması anlamına da gelmektedir. Öte yandan, ahlakî yönden bozulmuş kimselerin elinde bulunan maddi imkânların, toplumda israf, sefahat gibi birtakım olumsuz gelişmelere kapı aralayacağı da unutulmamalıdır. Dinî ve ahlakî değerlerden yoksun bir servet, sahibine de topluma da fayda vermemektedir. Din görevlisi işte bu kritik noktada, iş dünyasında faaliyet gösteren insanlara rehberlikte bulunarak parasının esiri değil, hâkimi olunması hususunda manevi destek sağlamalıdır.

Son olarak, İslâm dininin, *“ahiret hayatını önemsemekle beraber bu dünyadan da nasibini unutmama.”* (Kasas 28/77) telkinini iyi tahlil etmek gerektiğini ifade etmeliyiz. Buna ilave olarak, Hz. Peygamber’in Medine’ye hicretinden hemen sonra mescid ve mektep yanında hemen bir çarşı kurdurmasını, iktisadi hayatın, ibadet ve ilimden ayrı tutulmamasına dair önemli bir yönlendirme olduğunu da eklemeliyiz.

Hz. Peygamber’in ticari konulardaki tavsiyeleri, uygulamaları ve bu alandaki ilişkileri için Mehmet Emin Ay’ın, Bir Ticaret Erbabı Olarak Peygamberimiz adlı eserini okuyunuz.

K İ T A P

DİN HİZMETLERİNDE REHBERLİK ARAÇLARI

Din hizmetlerini yürütmekle görevli olan kişiler, insanlara rehberlik yaparken başarılı sonuçlar elde edebilmek için birtakım araçlar kullanırlar. Her şeyden önce din görevlisi, insanlara rehberlik ettiği konularda, kendisi iyi bir “örnek” olmalıdır. Kur’an-ı Kerim Hz. Peygamberi, “en güzel örnek” olarak tanımlamaktadır (Ahzab 33/21). Bu bilgi, insanlara rehberlik yapan kişilerin ilk özelliklerinin, “güzel örnek olmak” gerektiğini ifade etmektedir. O halde rehberlik görevi icra edenler, dinî

ve ahlaki yönden insanlara örnek olan, sözleri ve davranışlarıyla insanları irşad eden, yaşadığı örnek hayat ile başkalarının da ıslahına vesile olan kimseler olmalıdır. Bu temel özelliğe sahip olan din görevlisi, ayrıca aşağıda sıralayacağımız araçları kullanmak suretiyle insanlara rehberlik yapmaya çalışmalıdır.

Kitle İletişim Araçları

Kısaca, **medya** diyebileceğimiz kitle iletişim araçları, insanlara dini anlatmak, doğruları bildirmek, yanlışlardan haberdar ederek sakındırmak amacıyla günümüzde en etkin olarak kullanılabilecek araç durumundadır.

Son yıllarda teknoloji alanında yaşanan baş döndürücü gelişmelerle bilgi ve iletişim teknolojileri, hayatımızın önemli bir kısmını işgal etmiş durumdadır. Göze, kulağa ve gönle hitap eden her türlü araç, konunun önemini bilen kişilerce amaçları doğrultusunda kullanılmaktadır. Din görevlisi de bu araçları iyi tanımalı ve gerektiğinde bunlardan faydalanmalıdır. Bu bağlamda, uluslar arası haberleşme ve bilgi paylaşımı sağlayan internet, sinema, tiyatro, radyo ve televizyon, din görevlisinin ilgi alanında olmalıdır. İnsanlara rehberlik yapabilmek için bilgi ve donanım bakımından onlardan daha ve iyi yeterli durumda olmak gerektiği, gözden uzak tutulmamalıdır. Günümüzdeki genç nesil din görevlilerinin, bilgisayar ve iletişim teknolojileri hakkında yeterli denilebilecek seviyede bilgi sahibi olması memnuniyet vericidir. Ancak bu bilginin irşad ve rehberlik faaliyetine dönüşebilmesi için medyanın gücü ve etkisi konusunda detaylı bilgilere sahip olunmalı, şahsı veya grubu adına açacakları sayfalarla sağlıklı dini bilgiler edinmek isteyenlere imkânlar sunulmalı ve elektronik haberleşme araçları etkin bir biçimde kullanılmalıdır.

DİKKAT

İnternetin sunduğu sınırsız imkanlarla, ilgili-ilgisiz pek çok kişi veya kurum tarafından oluşturulan dini-ahlaki bilgi sitelerinin, aynı zamanda birçok bilgi yanlışlığına ve bilgi kirlenmesine sebebiyet verdiği gerçeğinden hareketle, dinin temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerin çizdiği çerçevede bilgiler veren siteler hazırlanarak insanların istifadesine sunmanın önemi gözden uzak tutulmamalıdır.

Kitle iletişim araçlarının insanlar üzerindeki etkisi konusunda **Çağrı** filmini örnek verebiliriz. Bir fikrin, bir olayın sinema diliyle anlatılarak insanları ne denli etkilediğinin örneklerinden biri olan bu ve benzeri filmlerin, irşad ve rehberlik faaliyetlerindeki yeri ve önemi inkâr edilemez.

Din görevlisi, gerek sair zamanlarda, gerekse özelliği bulunan mübarek gün ve gecelerde, üç aylar ve özellikle Ramazan ayında, bölgesindeki yerel radyo ve televizyon imkanlarını kullanarak insanlara rehberlik hizmeti sunmaya çalışmalıdır. Yine, göze ve kulağa hitap eden ses ve görüntü içeren kaset ve CD gibi araçlardan da istifade etmesi gerektiğinin bilincinde olmalıdır.

Müzik

Günümüzde insanları en çok etkileyen araçlardan biri de müziktir. Müzik aynı zamanda irşad ve rehberlik hizmetleri adına kendisinden faydalanılabilecek bir araçtır. Aslı itibarıyla Yunanca olan ve “perilerin-meleklerin dili” anlamına gelen “musaika” kelimesinden Latinceye ve oradan da Arapçaya intikal eden müzik/musikî, İslâm medeniyetinde önemsenen bir sanat dalıdır. Kurallarına uygun bir şekilde ve belirli ölçüde makam katkısıyla okunması is-

tenen Kur'an-ı Kerim, insanların gönüllerine hitap etmekte ve manevi-ruhani duygular yaşamalarına vesile olmaktadır.

Yine, “tasavvuf musikîsi” olarak bilinen, Allah ve Peygamber aşkıyla yazılmış şiirlerin, ilahi, naat ve münacat gibi metinlerin bestelenmiş şekilleri de dinleyenlerde dinî duygu ve tecrübe anlamında olumlu etkiler yapmaktadır. Geleneğimizde önemli bir yeri olan Mevlid de, sözleri ve kendine has musikîsiyle insanları yüzyıllardır etkilemektedir. Arasında okunan salâvatlar, ilahiler ve ardından yapılan dualar, dinî duygulanma açısından önemlidir (Buyrukçu, 1995; Hökelekli, 2009). Din görevlisi, Mevlid merasimlerini fırsat bilerek insanlara bu esnada ölçülü bir rehberlik faaliyetinde bulunabilmenin yollarını aramalıdır.

Müziğin, dinî-tarihi-kültürel boyutları hakkında geniş bilgi sahibi olmak için Süleyman Uludağ'ın, İslâm'da Musikî ve Semâ adlı eserini okuyunuz.

K İ T A P

Yazılı İrşad Araçları

Bu başlık altında kitap, makale, broşür, el ilanı vb. yazılı metinler zikredilebilir. Din görevlisi eğer yazabiliyorsa bir eser yazma gayreti içinde olmalıdır. Sözgelimi, **İmam Gazâli**, yazdığı *İhya* adlı eseriyle, yüz yıllardır insanlara rehberlik etmektedir. Buna muvaffak olamıyorsa, periyodik olarak makale yazma gayreti içinde olmalıdır. Yazılı irşad araçlarının üstün yönü tekrar tekrar okunabilir olmasıdır. Bazen özenilerek yazılmış bir mektup bile önemli bir rehberlik aracı olabilir. Nitekim bazı İslâm bilginlerinin, aynı zamanda her biri muhatabını irşad eden ve ona yol göstererek rehberlik yapan mektuplardan oluşan *Mektubat* adlı eserleri vardır. Yazılı irşad araçlarına, karikatür, takvim, fıkra, öykü ve romanları da dahil edebiliriz.

Yazılı İrşad araçlarının önemini kavrayabilmek için Ünite 7'de, “Yazılı İletişim” bölümüne başvurunuz.

D İ K K A T

Sözlü İrşad Araçları

Din görevlisinin en önemli irşad ve rehberlik aracı olarak görmesi gereken sözlü irşad araçlardan ikisi de *vaaz* ve *hutbeler*dir. Bu ikisine seminer, konferans ve sohbetleri de ekleyebiliriz.

Dinî rehberlik ve danışmanlıkta sözün gücü ve etkisi önemli bir yer tutar. Gerek sair zamanlarda gerekse mübarek gün ve gecelerde Cuma ve bayram günlerinde yapılan vaazlar ve okunan hutbeler, dinî rehberlik ve irşad faaliyetleri adına önemsenmelidir.

Vaaz ve hutbelerin insanlar üzerinde etkileri konusunda birçok araştırma yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar şunu ortaya koymaktadır ki, iyi bir planlama ve özen gösterilerek hazırlanan vaaz ve hutbe metinleri dinleyiciler üzerinde önemli derecede etki bırakmaktadır. Sunum aşamasındaki başarılı performans ise vaaz ve hutbenin etkisinin daha uzun süreli olmasına imkan sağlamaktadır.

Konunun önemine dayanarak vaaz ve hutbelerin hazırlık ve sunum aşamasında nelere dikkat edilmesi gerektiğini maddeler halinde ele alacağız. Bundan böyle yer yer vaaz ve hutbe yerine kısaca “dinî hitabet” ifadesi kullanacağımızı belirtelim.

Vaaz ve hutbelerin önemi ve cemaat üzerindeki etkileri konusunda geniş bilgi için, Ramazan Buyrukçu tarafından gerçekleştirilen araştırma sonuçlarının de-

K İ T A P

ğerlendirildiği, Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü adlı eserin ilgili bölümlerini okuyunuz.

Dinî Hitabette Hazırlık Safhası

Dinî hitabetin, sıradan bir hitabetten farkı vardır. Bilimsel, ekonomik vb. alanlarda söz söylemek için bile eldeki birtakım verilere dayanarak konuşmak esas olduğu gibi, dinî hitabette de mutlaka dinin temel kaynaklarına dayalı konuşmalar yapmak gereklidir. Dinî hitabetin dokümanlarını birkaç başlık altında ele almak mümkündür. Şimdi bunlara değinelim.

Kur'an-ı Kerim Ayetleri

İrşad ve rehberlik faaliyetlerinde din görevlisinin mutlaka konuyla ilgili ayetleri bilmesi ve zikretmesi gerekir. Bu ayetlerin ezberden okunması ise daha etkili olur. Kur'an-ı Kerim, Allah Teâlâ'nın insanlarla kurduğu iletişim adına gönderilen son metindir. Zaman zaman Kur'an-ı Kerim'in tarihe mal olmuş topluluklardan bahsettiği görülür. Bu bahisler sonunda genellikle ayetler şu cümlelerle biter: *"And olsun ki, bu anlatılanlarda, düşünen, idrak eden kimseler için büyük ibret vardır..."* (Şuara 26/158,174,190)

Kur'an-ı Kerim inanç, ibadet, ahlak ve toplumsal hayata dair konularda insanlara yol gösteren ve rehberlikte bulunan ayetler ihtiva etmektedir. O, doğrudan verdiği mesajlar yanında, peygamberlerin ve diğer şahısların hikayelerini aktarmak suretiyle de dolaylı olarak irşad ve rehberlikte bulunmaktadır. Din görevlisi, böylesine önemli bir kaynağı en aktif ve verimli bir şekilde kullanabilmek için Kur'an fihristleri başta olmak üzere, Kur'an'ı konu alan çeşitli eserlerden de istifade etme yolları aramalıdır. Ayetleri anlamak ve günümüz insanına anlatarak rehberlikte bulunabilmek için farklı özellikteki tefsir kaynakları da mutlaka din görevlisinin elinin altında bulunmalıdır.

Hız. Peygamberin Sözleri

Allah Teâlâ ile insanlar arasındaki elçilik görevinin son halkası Hız. Muhammed'dir. Onunla Peygamberlik görevi sona ermiştir. Ancak Allah Teâlâ onu "Son Peygamber" olarak göndermekle, İslâm dinini ve Kur'an-ı Kerim'i de çağlar üstü bir özelliğe kavuşturmuştur. Dolayısıyla İslâm dini evrenseldir ve o sadece belirli bir topluma ve belirli bir zamana değil, tüm insanlığa ve tüm zamanlara yönelik mesajlarla yüklüdür. Hız. Peygamber'in şahsı ve mesajları bu bakımdan önemlidir. Toplumu içinde kendisine daima güvenilen ve dürüstlüğü ile bilinen Hız. Peygamber kırk yaşlarında peygamberlik görevi ile görevlendirilmiş, belirli bir süre dünya hayatı yaşamış ve her insan gibi ahirete göçmüştür. Ancak diğer mucizeleri yanında en büyük mucizesi olan Kur'an-ı Kerim'i mucizeliği kendisinden sonra da devam eden en büyük rehber olarak bırakmıştır. Bu büyük mucizeyi ve yol gösterici rehberi doğru ve yeterli bir biçimde anlayabilmek için onun söz ve davranışlarının tümü anlamına gelen *Sünnet*'ine bakmak gerekecektir. Çünkü Hız. Peygamber'in ahlakı Kur'an'dan ibarettir. Bu ahlakı yakından tanımak, aynı zamanda Kur'an'ı da doğru anlamaya yardımcı olacaktır.

Hız. Peygamber, kendisinde "Cevâmiu'l-Kelim" özelliği bulunan bir peygamberdir. Yaşadığı hayatta insanlar için her yönüyle örnek olacak özellikler taşıyan Hız. Peygamberin sözlerini ve davranışlarını, onunla arkadaşlık yapanların (Ashâb-ı Kiram) dikkatle gözlemeleri ve izlemeleri sayesinde binlerce söz ve davranış ihtiva eden bilgiler aktarılmıştır.

“Cevâmiu'l-Kelim” özelliğinin ne anlama geldiğini bulunuz.

SIRA SİZDE

“Hadis-i Şerif” olarak bilinen bu peygamber sözleri, bazen tek cümleyle çok şeyler ifade etmektedir. Din görevlisi, hadisler konusunda yeterli birikime sahip olmalı ve yürüttüğü rehberlik faaliyetlerinde yeri geldikçe bunlardan faydalanmalıdır.

Yaşanmış Hayat Hikayeleri

Aslında hikaye başlı başına bir rehberlik aracıdır. Çünkü o, yaşanmış olaylardan hareketle yaşamakta olanlara ışık tutmaktadır. Özellikle kutsal kitaplardaki hayat hikayeleri, Peygamberlerin başlarından geçen hadiseler, müminlerin yaşadıkları ve tarihe yön veren şahsiyetlerin hayat hikayeleri, yaşanan hayatta karşılaşılan problemlere çözümler bulma hususunda ve farklı konularda yapılabilecek rehberliklerde önemli bir araçtır.

Din görevlisi özellikle Kur'an kıssaları hakkında yeterli derecede birikim sahibi olmalıdır. Çünkü Kur'an-ı Kerim, hadiseleri en saf ve en objektif biçimiyle anlatmaktadır. Aktarılan bu bilgilerden ibret alınmasını isteyen ayetler, Allah Teâlâ'nın bu vesileyle kullarına irşad ve rehberlikte bulunduğunu göstermektedir.

Peygamberlerin çocukluk ve gençlik yılları da pek çok eğitici unsur ihtiva etmektedir. Bu bağlamda Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Lokman, Hz. Merjem, Aşhab-ı Kehf ve diğer şahsiyetler, üzerinde önemle durulması gereken hayat hikayelerine sahiptirler.

Din görevlisinin gözden uzak tutmaması gereken diğer bir konu da Hz. Peygamberin anlattığı hayat hikayeleri ve bu hikayelerin kahramanlarıdır. Her biri ibret dolu bu hikayeler de rehberlik için önemli araçlardır.

Son olarak, tarihe yön veren ilim, fikir, irfan ve sanat alanında iz bırakan şahsiyetlerin hayat hikayelerinin de irşad edici ve yönlendirici olduğunu, rehberlik için bunlardan da faydalanılması gerektiğini ifade etmeliyiz.

Dini Hitabetin Sunum Safhası

Dini hitabetin dokümanları olarak zikredilen Kur'an-ı Kerim ayetleri, Hz. Peygamberin sözleri ve yaşanmış hayat hikayeleri yanında, konuyla ilgili bilimsel bulgular ve tespitler, aktüel örnekler, şiir, atasözü, vecize ve anekdotlar da dini hitabete zenginlik kazandıran unsurlardır.

Din görevlisi, adığeçen bu araçlardan oluşan metnini, hitap edeceği kitlenin anlayabileceği seviyeyi göz önünde tutarak düzenlemeli, konuşmasının süresini iyi ayarlamalıdır. Vaaz ve hutbelerin hazırlanışında dikkat edilecek hususları gözeterek hazırlanan metinlerin sunumunda da özel bir ihtimam gerekir. Bu bağlamda, din görevlisinin kelimeleri doğru ve düzgün telaffuz eden, vurgu ve ses tonuna özen gösteren bir hitabet anlayışına sahip olması gerektiğini ifade etmeliyiz. İyi hazırlanmış bir metnin tamamlayıcı unsuru, başarılı bir diksiyondur. Dini hitabetin dokümanlarının ayet ve hadisler olması, bunların da Arapça ve Farsça kelimelerle aktarılmak durumunda kalınması, din görevlisinin kelimeleri aslına sadık kalarak telaffuz etmesi mecburiyetini doğurmaktadır. Etkili bir sunum için doğru ve düzgün telaffuzun önemi her zaman göz önünde tutulmalıdır.

Son olarak, günümüzdeki teknolojik gelişmelere paralel olarak, rehberlik faaliyetleri çerçevesinde özellikle vaazların, interaktif araçlarla (bilgisayar, projeksiyon cihazı) cemaate görsel desteklerle aktarılmasının, başarılı sonuçlar alınmasına kapı aralayacağını söyleyebiliriz.

DİKKAT

Etkili bir sunum için Din Dili'nin de özenle kullanılması gerekir. Bu konuda kitabınızın 8. Ünitesinde yer alan “Dini İletişimlerde Din Dili ve Özellikleri” adlı bölümünü dikkatle okuyunuz.

Özet

Din hizmetlerinde rehberlikle ilgili kavramları açıklayabilmek.

Din, ahiret hayatındaki mutluluk yanında bu dünya hayatında da huzuru sağlamayı hedeflediği için insana yol gösterici ve rehberlik edici özelliğe sahiptir. İslâm dini, manevî rehberlik de diyebileceğimiz bu konuda, ilgili birçok kavram ile adeta bu rehberliği pekiştirme amacındadır. Davet, hidayet, irşad ve nasihat bu kavramlardan birkaçıdır.

Din hizmetlerinde rehberlik ilkelerini sıralayabilmek.

Genel rehberlik ilkelerini göz önünde tutmakla birlikte, din hizmetlerinin yürütülmesi esnasında dikkat edilmesi gereken birtakım ilkeler de vardır. Çok eskilere dayanan ve temelleri Maverdî isimli İslâm bilgini tarafından ortaya konulan bu ilkeler, özü itibarıyla muhatapın kişilik haklarına, mahremiyetlerine ve fikirlerine saygılı olmayı telkin eder.

Dinî rehberlikte bulunanların sahip olmaları gereken özellikleri açıklayabilmek.

Din hizmetleri gibi hassas bir konuda rehberlik yapanların sahip olmaları gereken birtakım özellikler vardır. Başarılı olmak için bunlar, “olmazsa olmaz” şartlardır. İyimserlik, hasbîlik, diğergamlık ve cömertlik bunlardan birkaçıdır.

Din hizmetlerinde rehberlik alanlarını sıralayabilmek.

Dinî rehberlik faaliyetlerinin alanları, aynı zamanda din hizmetlerinin yürütüldüğü alanlardır. Bu hizmeti yürüten kişilerin, öncelikle görev yaptıkları mekanlar (cami-mescit), bunun dışında hastaneler, hapishaneler, huzurevleri ve çocuk yetiştirme yurtları bu kapsamdadır. Aynı zamanda fabrikaları ziyaret etmek ve iş dünyasıyla diyalog içinde olmak da din görevlisinin ihmal etmemesi gereken bir durumdur.

Din hizmetlerinde rehberlik araçlarını açıklayabilmek.

İletişim alanındaki genel kurallar, din hizmetlerindeki rehberlik faaliyetlerinde de geçerlidir. Buna ilave olarak din hizmetlerinde medya, müzik, sözlü ve yazılı araçlar da önemli birer vasıta. Başarılı rehberlikler, bu araçların yerli yerinde kullanılmasına bağlıdır.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi din hizmetlerinde rehberlik ile ilgili kavramlardan biri değildir?
 - a. İrşad
 - b. Hidayet
 - c. Nasihat
 - d. Ta'lim
 - e. Samimiyet
2. Aşağıdakilerden hangisi, dinî konularda rehberlik yaparken dikkat edilmesi gereken ilkelerden biri değildir?
 - a. Muhatabı dinlemek, anlamak ve saygı göstermek
 - b. Baskı ve zorlama yapmamak
 - c. Zaman ve mekan faktörlerini önemsememek
 - d. Sorunlara ve tavırlara saygı göstermek
 - e. Özel durumlara ve mahremiyete saygı göstermek
3. Aşağıdakilerden hangisi dinî rehberlikte bulunanların sahip olmaları gereken özelliklerden biri değildir?
 - a. Ümitsizlik
 - b. Diğergamlık
 - c. Hasbilik
 - d. Cömertlik
 - e. Feragat
4. Dinî rehberlik gerektiren konulardan birinin sosyal yaşantılar olması açısından aşağıdakilerden hangisi sosyal yaşantıları ilgilendiren rehberlik konusu olarak düşünülemez?
 - a. Dinî niteliğe bürünmüş yanlış gelenekler
 - b. Batıl inançlar
 - c. Töre cinayetleri
 - d. Kan davaları
 - e. Zorla evlendirmeler
5. Aşağıdakilerden hangisi rehberlik araçlarından biri değildir?
 - a. Sözlü araçlar
 - b. Müzik
 - c. Yazılı araçlar
 - d. Medya
 - e. Muhtesib

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. e	Yanıtınız doğru değilse, “Din Hizmetlerinde Rehberlik ile İlgili Kavramlar” konusunu yeniden okuyunuz.
2. c	Yanıtınız doğru değilse, “Din Hizmetlerinde Rehberlik İlkeleri” konusunu yeniden okuyunuz.
3. a	Yanıtınız doğru değilse, “Dini Rehberlikte Bulunanların Sahip Olmaları Gereken Özellikler” konusunu yeniden okuyunuz.
4. b	Yanıtınız doğru değilse, “Dini Rehberlik Gerek-tiren Konular” konusunu yeniden okuyunuz.
5. e	Yanıtınız doğru değilse, “Din Hizmetlerinde Rehberlik Araçları” konusunu yeniden okuyunuz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

“Ey örtüsüne bürünen! Kalk ve insanları uyar.” (Müddessir 74/1-2).

“Yine de sen hatırlat ey Resûlüm. Çünkü senin hatırlat-man müminlere fayda verir.” (Zâriyat 51/55).

“(O peygamberleri) apaçık deliller ve kitaplarla gönder-miştik. Sana da bu zikri (Kur’an) kendileri için indirilen şeyleri insanlara bildirip açıklayasın diye indirdik. Olur ki, iyice düşünürler.” (Nahl 16/44).

“Sen ancak zikre (Kur’an) uyan ve görmediği halde Rah-man olan Allah’tan korkan kimseyi uyatabilirsin. İşte sen, onu affedilmekle ve güzel bir mükâfat ile müjdele!” (Yasin 36/11).

Sıra Sizde 2

“Nitekim (size nimetimi tamamladığım gibi) içinizden, size ayetlerimizi okuyan, sizi hatalarınızından ve kirle-rinizden temizleyen, size Kitab’ı ve hikmeti öğreten ve bilmediklerinizi bildiren bir peygamber gönderdik.” (Bakara 2/151).

“Ümmîlere kendi içlerinden, onlara Allah’ın ayetlerini okuyan, onları kötülüklerden temizleyen, onlara Kitab’ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O’dur.” (Cum’a 62/2).

Sıra Sizde 3

Konuyla ilgili olarak araştırma ve incelemelerde bulu-nan bilim insanlarının tespitlerine göre, (Geniş bilgi için elinizdeki kitabın 8. Ünitesinde yer alan “İlişkisel

Dini İletişim” başlığı altında verilen bilgilere başvuru-nuz.) din hizmetlerindeki ilişki ve iletişimlerin şu esas-lara uygun olması gerekir:

- 1- Otoriter ve buyurgan davranmamak.
- 2- Usandırıcı ve bıktırıcı olmamak.
- 3- Dostça, samimi ve hasbi davranmak.
- 4- Esnek olmak, takıntı ve sabit fikirliklikten uzak durmak.
- 5- Gereksiz ve ilgisiz söz ve davranışlardan kaçınmak.
- 6- Dini grup normları ile çatışma veya uyuşma çabası içine girmemek.
- 7- Eleştirici, sorgulayıcı ve yadırgayıcı davranmamak.

Sıra Sizde 4

“Za’f ve gevşeklik göstermeyin, üzülmeyin. Eğer inanı-yorsanız, bilin ki en üstün sizsiniz.” (Âl-i İmran 3/139). “Sapık kişilerden başka Rabbinin rahmetinden kim ümit keser?” (Hicr 15/56).

“Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah’ın bütün günahları affedeceğinden şüpheleniz olmasın.” (Zümer 37/53).

Sıra Sizde 5

“Ey iman edenler sabırla ve namazla Allah’tan yardım isteyiniz. Şüphesiz ki Allah sabredenlerle beraberdir.” (Bakara 2/152).

“Allah sabredenleri sever.” (Âl-i İmran 3/416).

”Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır ve ayaklarımızı sabit kıl. Bize, inkârcılara karşı yardım eyle!” (Bakara 2/250).

Sıra Sizde 6

“Rabbin seni bir yetim olarak bulup da himaye etmedi mi?” (Duhâ 93/6).

Sıra Sizde 7

Cevâmiu’l-Kelim: Hz. Peygamber’in bir özelliği olup, az sözle çok şeyler ifade edebilmek demektir. Mesela, “Temizlik, imanın yarısıdır” hadisi, tek cümlelik bir ifadedir. Ancak onun üzerine birkaç sayfa yazı yazıla-bilir veya uzun bir süre konuşma yapılabilir

Yararlanılan Kaynaklar

- Aclûnî, İ.(1352), **Keşfu'l-Hafâ**, I-II, 3.bs, Beyrut.
- Ay, M.E. (2007), **Şefkat Peygamberi**, İstanbul.
- Buyrukçu, R. (1995), **Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü**, Ankara.
- Carrel, A. (1981), **Dua**, (Bütün Eserleri 2) Çev. Refik Özdek, İstanbul.
- Çetin, A. (1998), **Hitabet ve İrşad-Güzel Konuşma ve İnsanları Etkileme Yolları**, Bursa.
- Hökelekli, H. (2009), **İslâm Psikolojisi Yazıları**, İstanbul.
- Mâverdî, (1960), **el-Ahkâmu's-Sultaniyye**, Mısır.
- Münâvî, Ş.M. (1972), **Feyzu'l-Kadîr**, I-VI, Beyrut.
- Nevevî, E. (2005) **Riyâzu's-Salihîn**, Çev. Y.Kandemir, İ.L.Çakan, R.Küçük, İstanbul.
- Önkal, A. (1984), **Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu**, Konya.
- Uludağ, S. (1997), **İslâm'da İrşad**, İstanbul.